

4. kor

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu
múzejníctvo
a archívniectvo

1/2008

VYDÁVA VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV V BRATISLAVE

© VHÚ Bratislava 2008

ŠTÚDIE

OBRANA KONŠTANTÍNOPOLA POČAS AVARSKÉHO ÚTOKU ROKU 626*

MARTIN HURBANIČ

HURBANIČ, M.: Defense of Constantinople during the Avar siege of 626. *Vojenská história*, 1, 12, 2008, pp. 3–27, Bratislava.

The article deals with the military aspects of the first great siege of Constantinople in 626. Its second part draws attention to the various fortifications of the Byzantine capital including its first defensive line – the so-called Long Walls. Author of the study analyses the composition of military cadres involved in defense and their tactic. A great deal of his attention is drawn to previous attacks on Constantinople before the siege of 626.

Military history. Byzantine Empire. Constantinople. Avar siege of Constantinople.

Len máloktorá európska veľmoc bola v minulosti tak úzko spätá so svojím hlavným mestom ako Byzantská ríša s Konštantínopolom.¹ Od svojho založenia roku 324 sa nová rezidencia cisárstva na Bospore stala významným ekonomickým uzlom a východiskom dôležitých cestných komunikácií. Už o niekoľko desiatok rokov neskôr patrilo Konštantínopol k najdôležitejším a najľudnatejším mestám cisárstva. V 5. storočí predstavoval najväčšie mesto rímskeho Východu. Aj triezve odhady predpokladajú, že do veľkej morovej raniny v roku 542 prebývalo v samom meste i jeho predmestiach viac ako 400 000 osôb.² Epidémie, hladomory a zemetrasenia v druhej polovici 6. storočia akiste prispeli k veľkej redukcii pôvodného počtu obyvateľstva.³ V čase avarského obliehania z roku 626 žilo v meste i na-

* Táto štúdia bola vypracovaná v rámci projektu VEGA 1/0492/08.

- 1 KODER, J. *Der Lebensraum der Byzantiner. Historisch-geographischer Abriss ihres mittelalterlichen Staates im ostlichen Mittelmeerraum*. Graz, Wien, Köln 1984, s. 114. Sumárne k touto problému ALEXANDER, P. J.: *The Strengh of Empire and Capital as Seen Through Byzantine Eyes*. *Speculum* 37, 1962, 3, s. 339-357.
- 2 JACOBY, D.: *La population de Constantinople à l'Époque byzantine: un problème de démographie urbaine*. *Byzantion*, 31, 1961, s. 108. V štúdiu je uvedený aj prehľad staršieho bádania. S podobnými ciframi rátajú aj Cyril Mango (*Le développement urbain de Constantinople, IV e – VII e siècles*. Paris 1985, s. 51) a Johannes Koder (*Lebensraum*, s. 117-118). O niečo viac (500 000) uvádzajú John Tell (*The Grain Supply of the Byzantine Empire*, *Dumbarton Oaks Papers*, 13, 1959, s. 100) a Bryan Ward Perkins (*Constantinople, Imperial Capital of the Fifth and Sixth Centuries*, in: *Sedes Regiae (ann.400-800)*, ed. G. Ripoll and J.M. Gurt, Barcelona, 2000, s. 66.
- 3 Morová epidémia mohla zapríčiniť až 50-percentnú redukciiu obyvateľstva mesta. MANGO, C.: *Développement*, s. 51.

priek tomu viac ako 100 000 ľudí.⁴ Mnohí z nich zrejme pochádzali z radov utečencov z Bal-kánu, ktorí svoje domovy opustili pre neustále avarske a slovanské vpády.

I. STRATEGICKÁ POLOHA KONŠTANTÍNOPOLA

Viacerí súdobí i neskorší autori s obľubou zdôrazňovali výnimočnosť tohto mesta situovaného na priesečníku Európy a Ázie.⁵ Ešte na začiatku 20. storočia anglický historik Alexander Van Millingen s obdivom konštatoval: „*životaschopnosť a moc Konštantínopola sú zakorenené v jeho jedinečnej polohe. Nikde inde geografia tak neovplyvňuje históriu ako práve tu... Žiadne iné mesto nemôže byť viac vo svete a zároveň mimo neho.*“⁶ Konštantínopol nesporne ťažil zo svojej výhodnej polohy na rozhraní Marmarského mora, Bosporského prielivu a zálivu Zlatého Rohu.⁷ Dostatok vhodných prístavov umožňoval prísun potravín a iných komodít vo veľkých množstvách, ktoré boli potrebné na zásobovanie čoraz ľudnatejšej a rýchlo sa rozvíjajúcej metropoly.⁸

Bolo však nové hlavné mesto ríše pripravené čeliť útokom, ktoré mu z dôvodu jeho strategickkej polohy hrozili? Ak nepriatelia prichádzali z Malej Ázie suchozemskou cestou, mohli len ťažko pomýšľať na jeho dobytie bez potrebného loďstva. Očitý svedok avarskeho obliehania z roku 626 diakon Theodoros Synkellos konštatoval, že Peržania, ktorí stáli na opačnom brehu, nemohli zasiahnuť do bojov, pretože „*Boh položil pred tvár mesta náš Jordán.*“⁹ Autor mal nepochybne na mysli 31 kilometrov dlhú Bosporskú úžinu, ktorá aj v najužších častiach meria vyše pol kilometra.¹⁰

Zložitejšia situácia nastala, keď útočníci prišli priamo po mori zo severnej časti úžiny vlievajúcej sa do Čierneho mora. Bez účinnej podpory pozemných síl a obliehacej techniky mohli nájazdníci nanajvýš vyplieniť predmestia, ako sa to stalo počas útokov Rusov z rokov 860 a 941.¹¹ Ak Byzantínci nedisponovali dostatočne silnou námornou flotilou na ochranu mesta a úžin, mohla sa zdanlivo nepriepustná morská bariéra ľahko zmeniť na otvorený koridor. Práve početnosť a technická vyspelosť byzantských plavidiel bola preto jedným z kľúčových faktorov pri porážke Arabov počas obliehání mesta z rokov 674 – 678 a 717/718.¹²

-
- 4 Walter Pohl (*Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567 – 822*, München, 1988, s. 427, pozn. 19) predpokladá počet medzi 200 – 300-tisíc.
- 5 HOWARD-JOHNSTON, J. D.: *The Siege of Constantinople in 626*, in: *Constantinople and its Hinterland*. Papers from the Twenty-Seventh Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993, ed. C. Mango and G. Dagron. Aldershot 1995, s. 131.
- 6 VAN MILLINGEN, A.: *Byzantine Constantinople. The Walls of the City and Adjoining Historical Sites*. London 1899, s. 4.
- 7 MAGDALINO, P.: *The Maritime Neighborhoods of Constantinople: Commercial and Residential Functions, Sixth to Twelfth Centuries*. *Dumbarton Oaks Papers*, 54, 2000, s. 211.
- 8 VAN MILLINGEN, E.: *Constantinople*, s. 1; KODER, J. *Lebensraum*, s. 114.
- 9 THEODOROS SYNKELLOS, *De obsidione Constantinopolis*, ed. L. Sternbach, *Analecta Avarica*. Rozprawy akademii umiejętności. Wydział filologiczny. Serya II. Tom XV. Cracoviae 1900, s. 300.29-32.
- 10 JANIN, R.: *Constantinople Byzantine. Développement urbain et répertoire topographique*. Paris 1964, s. 1.
- 11 K ruskému útoku z roku 860 sumárne: VASILIEV, A. A.: *The Russian Attack on Constantinople in 860*. Cambridge, Massachusetts 1946; z najnovších štúdií pozri TINNEFELD, F.: *Der furchtbare Blitzschlag aus dem fernsten Norden. Der Angriff der Rhos auf Konstantinopel im Jahr 860. Das Ereignis, seine Vorgeschichte und seine historische Bedeutung*, in: *Les pays du Nord et Byzance*. Uppsala 1981, s. 243-250; FRANKLIN, S. – SHEPARD, J.: *The Emergence of Rus*. London and New York 1996, s. 50-70. K Igorovmu útoku z roku 941: LITAVRIN, G. G.: *Vizantija, Bolgarija i drevnjaja Rus*. Moskva-Peterburg 2000, s. 69-78.
- 12 K arabskému obliehaniu z rokov 674-78 pozri TSANGADAS, B. C. P.: *The Fortifications and Defense of Constantinople*. New York. East European Monographs no LXXI 1980, s. 107-133; ku chronológii udalostí LILIE,

Zraniteľnosť Konštantínopola však bola najmarkantnejšia pri prístupe zo súše. Rozľahlá trávka planina pred mestom totiž postráda prirodzené geografické prekážky, ktoré by mohli spomaliť, resp. sťažiť postup mobilných armád zo severu, resp. severozápadu.¹³ Obrana mesta tak musela byť od počiatku naviazaná na defenzívny pevnostný systém dolnodunajského limitu a neskôr aj doplnkových fortifikačných bariér v pohorí Stará Planina a bezprostrednej blízkosti byzantskej metropoly. Inými slovami povedané: osud Konštantínopola vo veľkej miere závisel od schopnosti tamojších politických a vojenských kruhov zabezpečiť obranu týchto strategických miest.¹⁴ Nie náhodou sa väčšina obliehaní Konštantínopola sústredila práve na suchozemskú časť hradieb, ktoré boli aj z tohto dôvodu najmohutnejšie z celého obranného systému mesta.

II. FORTIFIKAČNÝ SYSTÉM MESTA

II. 1. DLHÉ HRADBY

Po prekročení priesmykov v pohorí Haimos (dnes Stará Planina v Bulharsku) sa protivníkom ríše otváral vstup na rozľahlú a otvorenú trávku planinu s množstvom bohatých miest a dedín. Túto nevýhodu sa cisári snažili riešiť vybudovaním predsunutého typu opevnenia, zvaného v byzantských prameňoch pod názvom *Makron teichos* (Veľká hradba, v súčasnej historiografii zaužívaný názov Dlhé hradby). Zvyšky tohto fortifikačného pásu sa dnes nachádzajú asi 65 km západne od dnešného Istanbulu (obr. 1). Pôvodne sa Dlhé hradby rozkladali od pobrežia Čierneho mora pri dnešnom malom tureckom meste Karacaköy a pokračovali juhovýchodným smerom k Marmarskému moru až k Selymbrii (dnes Silivri v Turecku). Hradby dosahovali na tú dobu impozantnú dĺžku 45 kilometrov s množstvom veží v rozpätí 120 až 160 m, takže na jeden kilometer ich pripadalo sedem až osem.¹⁵ Okrem hlavného múru boli hradby opatrené aj vonkajším opevnením a vodnou priekopou.¹⁶

Byzantský historik Prokopios v diele o stavbách (*De aedificiis*) uvádza, že hradby dal vybudovať cisár Anastasios (491 – 518) na ochranu trávkeho vnútrozemia.¹⁷ Niektorí súčasní bádatelia však Anastasiovovi pripisujú len renováciu hradieb, ktoré mal podľa nich postaviť už cisár Theodosios II. (408 – 450) na ochranu proti Hunom.¹⁸

Silu posádky Dlhých hradieb môžeme len odhadovať; jej počty sa akiste menili, pretože záviseli od celkového stavu ozbrojených síl cisárstva.¹⁹ Avšak už Prokopios kritizuje slabiny celého systému pre prídlhé hradby a dodáva, že „*kedykoľvek nepriatelia zaútočia na ktoré-*

R.-J.: *Die byzantinische Reaktion auf die Ausbreitung der Araber. Studien zur Strukturwandlung des byzantinischen Staates im 7. und 8. Jhd.* München 1976, s. 73-80. K útoku z roku 717/18: LILIE, *Reaktion*, s. 122-133; TSANGADAS, *Fortifications*, s. 134-152.

13 MANGO, C.: *Introduction*, in: *Constantinople and its Hinterland. Papers from the Twenty-seventh Spring Symposium of Byzantine Studies*. Oxford, April 1993, ed. C. Mango and G. Dagron. Variorum 1995, s. 4-5.

14 POHL, *Awaren*, s. 135.

15 WHITBY, M.: *The Long Walls of Constantinople*, *Byzantion* 55, 1985, s. 572.

16 CROW, J. G.: *The Long Walls of Thrace*, in: *Constantinople and its Hinterland. Papers from the Twenty-Seventh Spring Symposium of Byzantine Studies*, Oxford, April 1993, ed. C. Mango and G. Dagron, Variorum 1995, s. 109.

17 PROKOPIOS: *De aedificiis*, 4.9.6. V poslednom období sa toto datovanie snažil svojimi argumentmi podporiť Brian Croke (*The Date of the 'Anastasian Long Wall' in Thrace*. *Greek Roman and Byzantine Studies* 23, 1982, s. 59-78).

18 Najnovšie WHITBY, *Long Walls*, s. 560f. Podľa neho však mali hradby primárne chrániť veľký tzv. Valensov akvadukt, ktorý privádzal do mesta vzácnu vodu.

19 James Crow (*Long Walls*, s. 118) odhaduje početnosť posádky Dlhých hradieb na zhruba 4 000 mužov.

koľvek miesto hradieb, premôžu stráže bez akýchkoľvek problémov a potom ako neočakávané napadnú iných ľudí, spôsobia im stratu, ktorú nie je ľahké opísať.²⁰ Prokopios však dodáva, že cisár Justinián vylepšil obranyschopnosť celého opevnenia a najmä veží, ktoré mohli byť jednotlivito uzavreté v prípade nepriateľského útoku a premenené na samostatné citadely aj po prelomení hradieb.²¹

Zdá sa, že po týchto vylepšeniach hradby spĺňali svoju úlohu počas nespočetných útokov turkických Kutrigurov, Avarov a Slovanov.²² Len Kutrigurom sa podarilo preniknúť cez Dlhé hradby počas veľkého útoku z roku 559, zrejme z dôvodu predošlého zemetrasenia.²³ V prvej polovici siedmeho storočia tieto hradby prestali byť súčasťou systému obrany Konštantínopola pre nedostatok mužov na ich ochranu. Počas náhleho avarského prepadu z roku 623 sa útočníkom aj preto podarilo bez odporu preniknúť až ku konštantínopolským predmestiam.²⁴ Napriek tomu aj v tomto období môžeme predpokladať existenciu strážnych posádok, rozmiestnených po celom úseku hradieb. Pri nedostatočnom počte obrancov, vzhľadom na taký veľký priestor, však hradby nemohli odolať koncentrovanému náporu veľkej mobilnej armády.²⁵ Keď sa v júnových dňoch roku 626 priblížil k Dlhým hradbám avarský predvoj, zvyšné byzantské oddiely sa stiahli do bezpečnosti najdôležitejšieho opevnenia v celej histórii byzantského Konštantínopola – Theodosiánskych hradieb.²⁶

II. 2. THEODOSIÁNSKE HRADBY

Veľké Theodosiánske hradby predstavovali skutočnú pýchu mesta. Aj v súčasnosti patria k posledným, zato impozantným viditeľným svedkom slávy niekdajšej metropoly na Bospore. Ich výstavbu si vynútila nielen neustále rastúca populácia mesta, ale aj zvyšujúce sa nebezpečenstvo barbarských útokov zo severozápadu.²⁷ Nové hradby nariadil postaviť východorímsky cisár Theodosios II., ktorý túto úlohu osobne zveril prefektovi mesta Anthemiovi. Rýchlo rastúce opevnenie vyrástlo zhruba jeden a pol kilometra od starého múru, postaveného ešte za cisára Konštantína Veľkého. Po týchto stavebných úpravách sa obvod mesta rozšíril zo šiestich až na štrnásť kilometrov štvorcových.²⁸ Theodosiánske hradby sa rozkladali od Marmarského mora až k dovtedy samostatne stojacemu predmestiu Blacherny.²⁹

Systém týchto fortifikácií pozostával z troch základných častí. Ústredným prvkom sa stala tzv. Veľká hradba (*Makron teichos*), ktorá stála na najvyššej úrovni celého hradobného systému.³⁰ Jedenásť metrov vysokú hradbu zosilňovalo 96 veží, ktoré boli rozmiestnené v od-

20 PROKOPIOS, De aedificiis, 4.9.8, ed.

21 Tamže, 4.9.9-13; pozri v tejto súvislosti McCOTTER, S. E. J.: *The Strategy and Tactic of Siege Warfare in the Early Byzantine Period: from Constantine to Heraclius*. Ph.D. diss. Queen's University, Belfast 1996, s. 158-9.

22 Pozri kapitolu III.

23 THEOFANES CONFESSOR (HOMOLOGETES), Chronografia, ed. C. de Boor, Theophanis chronographia, vol. 1. Leipzig, 1883, s. 234.

24 K tejto udalosti najnovšie HURBANIČ, M.: Byzancia a Avarský kaganát v rokoch 622-624. In: *Historický časopis*, roč. 55, 2007, 2, s. 229-248.

25 CROW, Long Walls, s. 122.

26 CHRONICON PASCHALE, ed. L. Dindorf, Corpus scriptorum historiae Byzantinae, Bonn, 1832, s. 717,7-9.

27 TSANGADAS, Fortifications, s. 8.

28 MÜLLER-WIENER, W.: *Bildlexikon zur Topographie Istanbul*. Tübingen 1977, s. 20.

29 MÜLLER-WIENER, Bildlexikon, s. 186-187. K otázke stavebných metód a použitých materiálov najnovšie TSANGADAS, Fortifications, s. 67-78.

30 TSANGADAS, Fortifications, s. 11.

stupoch 70 – 75 metrov.³¹ Pred ňou sa nachádzal otvorený priestor zvaný *Peribolos*, ktorý slúžil pre potreby vojska brániaceho strategicky dôležitú vonkajšiu hradbu.³² Tá sa nazývala *Mikron teichos*, resp. *Proteichisma*. I napriek menšej výške (8 m), zohrávala prvoradú úlohu v ochrane oddielov, ktoré zamestnávali útočníkov v tesnej blízkosti hradby.³³ Vonkajšiu hradbu chránilo pôvodne 92 veží pri celkovej výške 30 – 35 m.³⁴ Pred ňou sa nachádzal ďalší voľný priestor (*to exo parateichion*), široký zhruba 15 metrov a krytý cimburím. Pod jeho ochranou sa sústreďovali vojenské oddiely, určené na výpady proti nepriateľovi. Posledným prvkom celého opevnenia bola priekopa, ktorej hlavnou funkciou bolo rozšíriť vzdialenosť medzi útočníkmi a obliehanými.³⁵ Priekopa sa v prameňoch uvádza pod názvami *tafros*, resp. *souda*. Jej pôvodné rozmery a vzhľad nepoznáme – súčasné pozostatky sú dielom neskorších čias a pochádzajú pravdepodobne z 10. storočia.³⁶ Pôvodne bola možno priekopa vyhlbená len na najviac ohrozených miestach, pričom je otáznе, či bola vôbec naplnená vodou.³⁷ Súdobé pramene k avarskému obliehaniu z roku 626, žiaľ, priekopu nespomínajú. Správy o nej pochádzajú až z oveľa neskorších období.³⁸

Celkovo sa teda Theodosiánske hradby skladali z troch za sebou stúpajúcich pásov opevnenia, ktoré chránilo 192 pravouhlých a polygonálnych veží pri celkovej výške 27 až 55 metrov. Na vrcholoch hradieb sa nachádzalo cimburie, ktoré obrancov chránilo pred dopadajúcimi kameňmi a šípami. Veže hradieb sa delili drevenými klenutými priečkami na dve, v niektorých prípadoch dokonca až na tri poschodia. Spodná časť slúžila na úschovu vojenského materiálu alebo ako dočasná ubytovňa pre vojenské oddiely. Na streche veží sa umiestňovali rôzne typy vrhacích zariadení slúžiacich na obranu.³⁹

Cisársky Konštantínopol spájalo s okolitým svetom niekoľko hlavných mestských brán, pred ktorými sa nachádzali mosty, vybudované ponad priekopu (obr. 3).⁴⁰ Tieto brány pozostávali z menších vstupov vo vonkajšej časti hradby a z väčších alebo hlavných vo veľkej hradbe. Na tomto mieste boli brány po oboch stranách zosilnené mohutnými vežami. Okrem nich existovali po celej dĺžke hradieb početné menšie brány. Časť bádateľov sa nazdáva, že tieto brány slúžili výhradne potrebám vojska, iní tradičné rozdelenie brán na civilné a vojenské odmietajú.⁴¹

31 Z 96 veží je štvorcového pôdorysu 74, päťuholníkového 1, šesťuholníkového 5, sedemuholníkového 2 a osmuholníkového 14. JANIN, Constantinople, s. 267.

32 Peribolos bol široký okolo 14 metrov. Pozri TSANGADAS, s. 12; MÜLLER-WIENER, Bildlexikon, s. 186-187.

33 TSANGADAS, Fortifications, s. 13.

34 Z 56 zachovaných veží je 34 štvorcového, 18 polkruhového a 4 šesťuholníkového pôdorysu. JANIN, Constantinople, s. 267. Pozri tiež TSANGADAS, Fortifications, s. 13.

35 VAN MILLINGEN, Constantinople, s. 55; TSANGADAS, Fortifications, s. 13.

36 MÜLLER-WIENER, Bildlexikon, s. 186-187; pozri tiež SCHNEIDER, A. M.: Mauern und Toren am Goldenen Horn zu Konstantinopel. In: *Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen*, 5, 1950, s. 20.

37 Pôvodné rozmery priekopy by mohol doložiť až exaktný archeologický prieskum. V modernej historiografii sa šírka priekopy udáva v rozpätí 18 – 20 metrov a hĺbka medzi 6 – 8 metrov. V tejto súvislosti pozri KRISCHEN, F.: *Die Landmauer von Konstantinopel*. Berlin 1938, s. 5 (h. 6-8 m, š. 19 m.); SCHNEIDER, A. M. – MEYER, B.: *Die Landmauer von Konstantinopel*. Berlin 1943, s. 16 (hl. 7 m, š. 18 m); JANIN, Constantinople, s. 266 (h. 15-20 m, š. 5-7 m). Súdobé pramene k avarskému obliehaniu z roku 626 sa o existencii vody v priekope nezmieňujú, keďže nespomínajú ani samotnú priekopu.

38 TSANGADAS, Fortifications, s. 247, pozn. 39.

39 Tamže, s. 12.

40 Sumárne k jednotlivým mestským bránam pozri VAN MILLINGEN, Constantinople, s. 59-94; JANIN, Constantinople, s. 267-283; SCHNEIDER, Landmauern, s. 31-100; TSANGADAS, Fortifications, s. 16-21; v populárnej forme tiež TURNBULL, S.: *The Walls of Constantinople AD 324-1453* Wellinborough 2004, s. 19-32.

41 VAN MILLINGEN, Constantinople, s. 59-60; SCHNEIDER, Landmauern, s. 14-15.

Medzi najdôležitejšie hlavné brány mesta patrila Zlatá brána (*Porta aurea*), ktorej zachované časti sa dodnes nachádzajú na južnom okraji Theodosiánskych hradieb. Brána, ktorá predstavovala hlavný cisársky vstup do mesta, pozostávala z veľkých blokov lešteného mramoru, spojených bez použitia cementu. I napriek zubu času je ešte aj dnes pozoruhodná svojou architektonickou výzdobou a vojenskou silou.⁴² Dômyselné opevnenia vylučovali koncentrovaný útok nepriateľov v tomto priestore, neprekvapuje teda, že táto brána sa počas avarského útoku z roku 626 nespomína.

Z prameňov k tomuto obliehaniu vieme, že útoky v južnom sektore hradieb podnikali Slovania, ktorí tu narazili na veľký odpor obrancov. Tým sa dokonca podaril výpad vedenný zrejme cez inú hlavnú konštantínopolskú bránu Pege.⁴³ Dňa 31. júla, teda na tretí deň obliehania, byzantské oddiely prepadli nič netušiacich útočníkov, ktorí sa nachádzali zhruba kilometer od mestských hradieb.⁴⁴ Na tom mieste sa kedysi nachádzal významný kláštor a pútnické miesto zasvätené Bohorodičke, ktorého centrom bol liečivý prameň (*Pege*).⁴⁵ Je možné, že Avari využili kláštor počas obliehania a zriadili v ňom tábor, podobne ako oddiely osmanského sultána Murada II. (1421 – 1451), ktoré obliehali Konštantínopol v roku 1422.⁴⁶

Zo súdobých správ vieme, že Avari sústredili svoj hlavný nápor v priestore, ktorý ohraničovali brány Polyandrion a Pempton.⁴⁷ Prvá z oboch menovaných sa nachádzala na južnom svahu siedmeho konštantínopolského pahorku severne od brány Pege. Pôvodne bola známa aj pod názvami *Rhesion*, alebo *Myriandrion* a v súčasnosti pod svojím tureckým pomenovaním *Mevlevihane kapi*.⁴⁸

Smerom na sever od tejto brány (medzi šiestym a siedmym pahorkom) sa rozkladalo najslabšie miesto celých Theodosiánskych hradieb. Neskoršie pramene nazývajú túto časť *Me-soteichion* (stredný úsek hradieb).⁴⁹ Jeho hlavnou nevýhodou bol stúpajúci a opätovne klesajúci terén údolia, ktorý pretínala dnes už neviditeľná riečka Lykos.⁵⁰ Svahom údolia sa to-

42 K Zlatej bráne VAN MILLINGEN, Constantinople, s. 59-73; JANIN, Constantinople, s. 269-273; SCHNEIDER, Landmauer, s. 39-61.

43 Neskorší byzantskí autori nazývali túto bránu Selimbrijskou bránou, na ktorú odkazuje aj dnešné turecké pomenovanie Silivri kapi. Pozri VAN MILLINGEN, Constantinople, s. 75; SCHNEIDER, Landmauern, s. 64. Zostavovatelia monografie venovanej bulharským vojenským dejinám raného stredoveku sa mýlia, keď byzantský výpad lokalizujú do priestoru protihľehého brehu Zlatého Rohu. Autor príslušnej časti tejto publikácie sa totiž nechal pomýliť pomenovaním tohto regiónu (*Pege*, dn. Kasım paşa), hoci z kontextu prameňa je zjavné, že výpad sa uskutočnil v priestore „*božieho chrámu pri hradbách*“, čo presne zodpovedá lokalizácii kláštora Pege pred rovnomennou bránou. V tejto súvislosti pozri ANGELOV, D., KAŠEV, S. ČOLPANOV, B.: *Balgarska voenna istorija. Od antičnosta do vtorata četvrt na X.* v, ed., Sofia 1983, s. 124 a príslušná mapa na strane 123.

44 THEODOROS SYNKELLOS, *De obsidione* s. 306,1-2.

45 Od neho dostala názov prilahlá brána, z ktorej viedla k prameňu cesta. K historickým okolnostiam spojeným s týmto kláštorom pozri JANIN, R.: *La Géographie ecclésiastique de l'Empire Byzantin*. III. Les églises et les monastères. Paris 1969, s. 223-228; BERGER, A.: *Untersuchungen zu den Patria Konstantinupoleos*, Bonn 1988, s. 686; sakrálny komplex sa nachádzal v dnešnej istanbulskej štvrti Balıklı. Pozri v tejto súvislosti JANIN, Constantinople, s. 275.

46 DUCAS, *Historia Turco-Bizantina, 1341-1462*, ed. V. Grecu, SB I. Bucuresti 1958, s. 184.

47 CHRONICON PASCHALE, s. 719,9-10.

48 K názvom SCHNEIDER, Landmauern, s. 66; K lokalizácii brány tenže, s. 12; podobne v poslednom čase BERGER, *Untersuchungen*, s. 622-623. Túto lokalizáciu pred časom spochybnil Byron Tsangadas (*Fortifications*, s. 91), ktorý Polyandrijskú bránu stotožňuje s takzvanou štvrtou vojenskou bránou.

49 KRITOBULOS: I.26, 31, ed. D.R. Reinsch, Michael Critobulos, *Historiae*, CFHB 22, Sber. Berlin 1983.

50 V súčasnosti je topografia terénu v tejto časti hradieb značne pozmenená v dôsledku modernej zástavby. Líniu hradieb medzi sv. Romanom (Top kapi) a Charisiovskou bránou (Edirne kapi) teraz pretína veľká magistála (*Vattan caddesi*).

tiž musela prispôbiť aj línia hradieb, ktorá v istých úsekoch klesla natoľko, že položila obrancov pod úroveň útočiacich vojsk.⁵¹

Mesoteichion z juhu vymedzovala brána sv. Romana a zo severu Charisioská brána.⁵² Brána sv. Romana stála na južnom okraji Lykoského údolia severne od Polyandrijskej brány.⁵³ Jeden z očitých svedkov avarského obliehania Georgios Pisides sa zmieňuje o tom, že avarský kagan sa so svojím vojskom rozložili pri bráne Filoxenon.⁵⁴ Keďže takéto pomenovanie sa v žiadnom z ďalších byzantských prameňov nevyskytuje, jej lokalizácia je veľmi sporná. Niektorí autori hypoteticky stotožňujú túto bránu s bránou sv. Romana, iní za ňu považujú jednu z bočných brán Mesoteichia.⁵⁵

Niet pochyb, že počas avarského útoku na mesto sa mnohé útoky sústreďovali práve na Romanovu bránu, v neposlednom rade pre zostupujúci terén údolia, ktorého nadmorská výška poklesla v tomto priestore zo 64 na 35 m.⁵⁶

Severne od nej stála ďalšia z hlavných brán zvaná Pempton. Jej presná lokalizácia i názov je predmetom pomerne dlhej diskusie medzi odborníkmi.⁵⁷ Isté je, že sa nachádzala severne od brány sv. Romana v blízkosti koryta riečky Lykos.⁵⁸ Severnú časť Lykoského údolia strážila v nadmorskej výške 64 metrov Charisioská brána. Dnešný turecký názov Edirne kapi odkazuje na cestnú komunikáciu, ktorá viedla do Adrianopola (dnes Edirne v európskej časti Turecka). Poslednou z hlavných brán Theodosiánskych hradieb bola brána Xylokerkos, ktorej názov bol odvodený od dreveného cirku, ktorý pôvodne stál v jej blízkosti.⁵⁹

II. 3. BLACHERNSKÉ HRADBY

Theodosiánske hradby naplánované prefektom Anthemiom nesiahali až ku zálivu Zlatého rohu. Ich staviteľia totiž využili výhodnú polohu neskoršieho šiesteho konštantínopolského pahorku, na ktorom sa rozkladalo samostatne stojace predmestie Blacherny.⁶⁰ K jeho súčasť patrila od 4. storočia jednoduchá hradba, ktorú neskôr byzantskí architekti využili pri rozširovaní Konštantínopola a zakomponovali do celkovej fortifikačnej štruktúry mesta.⁶¹ Pôvodný blachernský múr sa zachoval už len v skromných zvyškoch (Mumhane, obr.

51 VAN MILLINGEN, Constantinople, s. 86.

52 JANIN, Constantinople, s. 278. Byron Tsangadas (Fortifications, s. 19) vzťahuje Mesoteichion na širší úsek vymedzený bránami Rhegion (Polyandrion) a Pempton.

53 VAN MILLINGEN, Constantinople, s. 80; TSANGADAS, Fortifications, s. 19; SCHNEIDER, Landmauern, s. 69.

54 GEORGIOS PISIDES, Bellum avaricum v. 217, ed. A. Pertusi, Giorgio di Pisidia. Poemi. I. Panegirici epici [Studia patristica et Byzantina 7] Ettal, 1960.

55 JANIN, Constantinople, s. 280, pozn. 4; PERTUSI, Giorgio di Pisidia, s. 215.

56 SCHNEIDER, Landmauern, s. 2.

57 Časť z bádateľov, ktorí zachovávajú delenie brán na civilné a vojenské, ju považuje za piatu vojenskú bránu, na čo by mal podľa nich odkazovať i sám názov (Pempton – piata). Iní poukazujú na to, že brána sa v prameňoch v skutočnosti neoznačuje ako Pempton, ale *Pyle tou Pemptou*, teda doslovne brána Piateho. Termín Piaty podľa nich označuje piaty konštantínopolský okrsk. Pozri sumárne SCHNEIDER, Landmauern, s. 12, a 70f.; JANIN, Constantinople, s. 280, 420f.

58 K diskusii pozri SCHNEIDER, Landmauern, s. 70; naposledy BERGER, Untersuchungen, s. 604.

59 K tejto bráne pozri: VAN MILLINGEN, Constantinople, s. 89. SCHNEIDER, Landmauern, s. 63; BERGER, Untersuchungen, s. 621-622.

60 TSANGADAS, Fortifications, s. 24.

61 Sumárne opevneniam v tejto časti pozri VAN MILLINGEN, s. 115-174; SCHNEIDER, Landmauern 100-105; JANIN, Constantinople, s. 283-286; TSANGADAS, Fortifications, s. 22-32.

4), preto je veľmi ťažké určiť jeho priebeh.⁶² Isté je, že nechránil celé predmestie, ale len jeho väčšiu časť situovanú okolo vrcholu šiesteho pahorku. Zvyšok Blachern zostal aj po uvedených zmenách v 5. storočí naďalej otvorený. Jeho lokalizáciu možno vymedziť zhruba pobrežnou pláňou pozdĺž Zlatého rohu v priestore dnešnej istanbulskej štvrť Ayvan saray. V rámci tejto aglomerácie sa nachádzal aj najvýznamnejší konštantínopolský kostol zasvätený Bohorodičke.⁶³

Predpokladanému útoku suchozemských síl v priestore štvrte Ayvan saray mala zabrániť nová hradba, ktorá smerovala od severného okraja blachernského múru až k okraju Zlatého rohu. Jej výstavba sa zvykne dávať do súvislosti s vytváraním nového fortifikačného systému za Theodosia II.⁶⁴ Táto hradba sa v byzantských prameňoch nazývala Pteron (Kridlo, obr. 4.) a jej funkcia spočívala v jednoduchom priečnom zablokovaní prístupu na dovtedy nechránenu blachernskú rovinu.⁶⁵ Pteron pozostával z jednoduchého múra so strieľňami, ktorý sa na severnom okraji končil pevnôstkou štvorcového tvaru.⁶⁶ Zvyšky tohto opevnenia sú výsledkom neskorších prestavieb a dnes sa nachádzajú až 150 metrov od brehu zálivu, čo možno vysvetliť postupnými nánosmi pôdy z riek vlievajúcich sa do Zlatého rohu.⁶⁷ Z uvedeného dôvodu niet pochybností o tom, že pevnostný výbežok pôvodne siahal až k vodám zálivu. Jeho funkcia spočívala v zabránení prístupu prípadným pozemným vojskám, ktoré by prichádzali zo Západu.

Súdobý prameň k avarskému obliehaniu udáva, že Avari rozložili svoje pozemné vojsko „od *Brachialia* po *Brachialion*“.⁶⁸ Už starší bádatelia tieto termíny stotožňovali s južným a severným okrajom celého suchozemského opevnenia.⁶⁹ Toto tvrdenie sa pred časom pokúsil oslabiť svojou tézou Byron Tsangadas, ktorý *Brachialia* stotožňuje s dvoma bránami stredného úseku hradieb (*Mesoteichia*).⁷⁰ Jeho argumenty však nie sú dostatočne presvedčivé, čo i naďalej umožňuje stotožnenie *brachialie* s pevnostnými výbežkami, ktoré na severe siahali do vód Zlatého Rohu a na juhu do Marmarského mora.⁷¹

Obranný múr zvaný Pteron síce zabraňoval v prístupe zo súše, avšak časť prilahlého pobrežia Zlatého Rohu zostala i naďalej prístupná od mora. Potenciálni nepriatelia, ktorí by prichádzali na lodiach zo severnejšej časti zálivu, mohli hradbu Pteron za priaznivých okolností oboplávať a vylodiť sa na nechránenom brehu. A práve túto skutočnosť sa v roku 626

62 K novej lokalizácii pozri SCHNEIDER, Landmauern, s. 100-105. V 12. storočí nechal cisár Manuel I. Komnénos vystavať pred túto hradbu zo západnej časti nový múr, ktorý sa zachoval až do dnešných čias. K tomuto úseku hradieb pozri SCHNEIDER, Landmauern, s. 100f.

63 TSANGADAS, Fortifications, s. 24. K blachernskému chrámu pozri JANIN, R.: La Géographie, s. 161-171; najnovšie BERGER, Untersuchungen, s. 536-537.

64 MÜLLER-WIENER, Bildlexikon, s. 301.

65 Podľa starších autorov bola táto hradba postavená po roku 619. Pozri PERNICE, A.: *L'Imperatore Eraclio, saggio cli storia bizantina*. Florence 1905, s. 141. Raymond Janin (Constantinople, s. 385) nesprávne stotožnil Pteron s hradbou, ktorú nariadil postaviť po skončení avarského útoku cisár Herakleos roku 627.

66 SCHNEIDER, Landmauern, s. 102; TSANGADAS, Fortifications, s. 29.

67 SCHNEIDER, Landmauern, s. 102. TSANGADAS, Fortifications, s. 197, pozn. 35.

68 CHRONICON PASCHALE, s. 719,15-16.

69 Pozri v tejto súvislosti STRATOS, A.: *Byzantium in the Seventh Century I*. Amsterdam 1968, s. 185; BARIŠIĆ, E.: *Le siège de Constantinople par les Avars et les Slaves*, Byzantion, 24, 1954, s. 382; JANIN, Constantinople, s. 306. Francúzsky bádateľ však týmto termínom nazýva aj citadelu, ktorá vznikla v roku 813, po tom ako bol západný okraj blachernskej hradby (Pteron) zosilnený ďalším múrom vystavaným pred ním za cisára Leona V. Pozri JANIN, Constantinople, s. 249 a 267.

70 TSANGADAS, Fortifications, s. 92-93.

71 Paul Speck (*Zufälliges zum Bellum avaricum des Georgios Pisides = Miscellanea Byzantina Monacensia XXIV*, Munich 1980, s. 99. pozn. 148) za *Brachialion* považuje ukončenie Theodosiánskych hradieb pri Marmarskom mori a takisto na opačnom konci pri zálive Zlatého Rohu.

rozhodli využiť Avari, ktorí v predposledný deň celého obliehania zaútočili na Pteron od súše s podporou veľkého množstva slovanských monoxylov, ktoré sa plánovali vylodiť na nechránenom pobreží. Ak by sa Slovanom podarilo vylodenie, mohla mať táto akcia devastujúce následky pre pobrežnú časť Blachern, vrátane kostola Bohorodičky. Na druhej strane, aj keby sa Slovanom podarilo úspešne vylodiť, stále by zostávali izolovaní na pobreží, pretože voľnú cestu do mesta by im prehradzoval vyššie položený južný okraj Blachernskej hradby. V každom prípade bol takýto koordinovaný útok dobre premyslenou akciou, ktorá mohla za istých okolností ohroziť i samotný Konštantínopol.

Túto skutočnosť si dobre uvedomoval byzantský cisár Herakleios, ktorý po skončení avarského obliehania nariadil vybudovať v nadväznosti na Pteron a na ochranu tejto časti pobrežia novú hradbu (obr. 4). Tento múr, v dĺžke zhruba pol kilometra, zosilňovalo 13 pravouhlých veží, z ktorých sa dodnes zachovali už len skromné zvyšky.⁷² Herakleiova hradba prehradila zvyšnú nechránenú časť pobrežia a znemožnila útočníkom prichádzajúcim po vode ľahký postup na toto doposiaľ nechránené miesto.⁷³

II. 4. MORSKÉ HRADBY MESTA

V porovnaní s dômyselným suchozemským opevnením mesta nezohrávali morské hradby Konštantínopola dlhší čas významnú strategickú úlohu. Isté je, že po povýšení mesta na novú metropolu nechal cisár Konštantín Veľký obohnať hradbami celú rozšírenú plochu mesta.⁷⁴ Keď sa v 5. storočí mesto opätovne rozširovalo, nariadil cisár Theodosios II. vybudovať popri suchozemských aj morské hradby.⁷⁵ Tieto kroky si zrejme vyžiadala zmena mocenskej situácie v západnom Stredomorí po vzraste moci Vandalov, ktorých flotila vážnym spôsobom naštrbila byzantskú námornú hegemoniu.

Relatívne najbezpečnejším úsekom tejto časti mestského opevnenia boli hradby pozdĺž Marmarského mora v celkovej dĺžke 8,5 km.⁷⁶ Z neskorších opisov vieme, že hradby zostávali z jedného múru zosilneného 188 vežami, ktoré chránili minimálne 13 vstupných brán a množstvo prístavov.⁷⁷ Výhodná obranná pozícia týchto hradieb znemožňovala priamy vojenský útok, ako aj pre silné prúdy, ktoré mohli odnieť útočiacie lode na otvorené more alebo ich vrhnúť oproti útesom.⁷⁸ Prípadné útoky z tejto strany boli dlhodobé rizikové aj

72 JANIN, Constantinople, s. 287; MÜLLER-WIENER, Bildlexikon, s. 301. Niektorí starší autori predpokladali, že Herakleiova hradba bola vystavaná ešte pred avarským obliehaním. Pozri PERTUSI (Giorgio di Pisidia, s. 217-218). V roku 1980 oživil túto tézu Paul Speck, (Bellum Avaricum, s. 34f), ktorý sa snažil na základe viacerých indícií dokázať, že spomínaná hradba stála už počas avarského útoku z roku 626. Jeho argumenty v podstate akceptoval iba Albrecht Berger (Untersuchungen, s. 537). Speckove tézy boli následne podrobené pomerne veľkej kritike. Sumárne k tomuto problému pozri VAN DIETEN, J. L.: Zum Bellum avaricum des Georgios Pisides. Bemerkungen zu einer Studie von Paul Speck. *Byzantinische Forschungen* 9, 1985, s. 149-178.

73 V roku 813 Byzantínci zosilnili západný okraj Blachernskej hradby (Pteron) ďalšou prídavnou hradbou, ktorú nechal postaviť cisár Leon V. Tieto opatrenia boli vyvolané bulharským nájazdom pod vedením chána Kruma. V tejto súvislosti pozri TSANGADAS, Fortifications, s. 27.

74 Sumárne ku hradbám Konštantína Veľkého pozri JANIN, Constantinople, s. 263-265.

75 CHRONICON PASCHALE, s. 583. K morským hradbám sumárne JANIN, Constantinople, s. 287-300; SCHNEIDER, Mauern und Tore, s. 65-66; TSANGADAS, B.: Fortifications, s. 33-59; MÜLLER-WIENER, Bildlexikon, s. 312.

76 KODER, Lebensraum, s. 115.

77 K hradbám v Marmarskom mori sumárne TSANGADAS, Fortifications, s. 48-59.

78 Pozri TSANGADAS, Fortifications, s. 34 a 88. Existenciu tohto silného prúdu napríklad argumentovali v apríli 1204 Benátčania, aby odradili francúzskych účastníkov IV. križiackej výpravy od útoku na mesto práve z tohto smeru. Pozri GEOFFROI DE VILLEHARDOUIN: La conquête de Constantinople. Editée et tradui-

kvôli silnej byzantskej flotile, ktorá stráži Dardanely. V rokoch 674 – 678 tu neuspela ani dobre vybavená a vyzbrojená arabská flotila, ktorú byzantské sily porazili za pomoci novej zbrane – gréckeho ohňa.⁷⁹ V roku 626 sa avarský kagan mohol spoliehať iba na jednoduché člny Slovanov, ktoré boli pre tento úsek hradieb absolútne nepoužiteľné.

Zraniteľnejšiu časť morských opevnení predstavovali hradby pozdĺž zálivu Zlatého Rohu tiahnúce sa v dĺžke 5,4 kilometra.⁸⁰ Toto opevnenie pozostávalo z jednoduchej, desať metrov vysokej hradby, pričom z neskorších správ vieme, že tento úsek zosilňovalo 110 veží a 14 brán.⁸¹ Posledný úsek Zlatého Rohu bol známy pod názvom lenivé more (*sapra thalassa*, obr. 2). Z jeho severnej časti sa do neho vlievajú riečky Kydaris (tur. Ali bey suyu) a Barbysses (tur. Kâğıthane suyu). Podľa jednej neskoršej správy priplávali slovanské monoxylky počas avarského útoku do zálivu práve z riečky Barbysses.⁸² Pôvodne bol záliv zrejme širší a hradby pozdĺž neho siahali až k moru. Pre neustále nánosy pôdy, ako aj systematické navážanie zeminy a odpadkov v dôsledku postupného zaľudňovania mesta, sa však súčasná šírka zálivu zúžila v inkriminovanom úseku Blachern na zhruba 350 metrov.⁸³

Proti prípadným morským vpádom vedeným od ústia Zlatého Rohu Byzantínci používali veľkú reťaz, ktorou do neho prehradzovali vstup.⁸⁴ Počas avarského obliehania mesta však nemáme správy o existencii tejto zábrany ani o útokoch vedených z tejto časti zálivu. Slovanovia sa mesto pokúsili napadnúť od jeho severozápadnej strany, ktorú chránila byzantská flotila transportných lodí (*skafokaraboi*), upravených na vojenské účely.⁸⁵ Ak záliv nechránilo dostatočne silné námorné loďstvo, mohli sa jeho pomerne slabé hradby s veľkým množstvom brán stať ľahkým terčom útoku nepriateľa, ktorý sa mohol vylodiť na pláži v pokojných vodách zálivu, alebo zaútočiť na hradby priamo z lodí.⁸⁶ Je nanajvýš otáznave, v akom stave bol tento úsek hradieb počas avarského útoku.⁸⁷ V nedávnej minulosti sa dokonca objavili názory, že hradby pozdĺž západnej časti Zlatého Rohu v dĺžke zhruba 1,5 km boli vybudované až neskôr za Konštantína IV.⁸⁸ Túto tézu možno akceptovať len sčasti. Isté je, že v čase avarského útoku stáli vo východnej časti zálivu staré hradby, ktoré boli súčasťou pô-

te par Edmond Faral. Tome I, II. Paris 1972, § 239: „*Et li Venicien, qui plus savoient de la mer, distrent que, si il i aloient, li corranz de l'aigue les enmenroit contrevall le Braz, si ne porroient lor vaissiaus arester.*“, MEŠKO, M.: Παρατηρήσεις για τις κρεμαστές γέφυρες των Βενετών και τα αμυντικά μέτρα των Βυζαντινών κατά το διάστημα 1203-1204. In: *Byzantiaka*, 24, 2004, s. 301.

79 TSANGADAS, Fortifications, s. 120f.

80 Sumárne k hradbám v Zlatom Rohu VAN MILLINGEN, Constantinople, s. 194-239; TSANGADAS, Fortifications, s. 33-47.

81 K jednotlivým bránam pozri SCHNEIDER, Mauern und Tore, s. 65f; JANIN, Constantinople, s. 287-300; TSANGADAS, Fortifications, s. 38-47.

82 NIKEFOROS, Breviarium (V) c. 13,31, ed. C. Mango, Nikephoros Patriarch of Constantinople, Short History. Text, Translation, and Commentary, Washington D. C., 1990.

83 MANGO, C. Fourteenth Region of Constantinople, in: *Studien zur spätantiken und byzantinischen Kunst. Friedrich Wilhelm Deichmann gewidmet*. Edc. Otto Feld und Urs Peschlow I, Bonn 1986, s. 4. Cyril Mango posúva existenciu 14. regiónu podstatne severnejšie, a to buď k niekdajšej štvrti Kosmidion (dnešný istanbulský Eyup) alebo až na koniec zálivu Zlatého rohu do regiónu Silaharga. V tejto súvislosti porovnaj kritiku BERGER, Untersuchungen, s. 535.

84 Jeden koniec reťaze sa nachádzal na severnom okraji Zlatého Rohu, kde sa upevňoval na jednu z veží opevnenia zvaného Kastellin (Kastellion), zatiaľ čo druhý koniec reťaze k veži Kentenarion konštantínopolských morských hradieb, Berger, Untersuchungen, s. 690-691.

85 CHRONICON PASCHALE, s. 720f.

86 TSANGADAS, Fortifications, s. 88.

87 V tejto súvislosti pozri STRATOS, Byzantium, s. 190.

88 Pozri GRUMEL, V.: La défense maritime de Constantinople du côté de la Corne d'Or et le siege des Avars. *Byzantinoslavica* 25, 1964, s 217-233; po ňom ešte JANIN, Constantinople, s. 287. Proti STRATOS, Byzantium, s. 373 pozn. 28.

vodného opevnenia mesta za cisára Konštantína Veľkého. V roku 439 poveril cisár Theodosios II. vtedajšieho prefekta mesta Kyra predĺžiť tieto hradby až k Blachernám, kde nadviazali na už existujúce opevnenie.⁸⁹ Ako už bolo spomenuté, časť blachernského predmestia zostala i naďalej prístupná z morskej strany, a to až do avarského útoku na Konštantínopol. To následne vysvetľuje vojenskú taktiku kagana, ktorý kalkuloval s masívnym útokom Slovanov v tomto priestore. Nasledujúceho roku (627) však cisár Herakleios nariadil aj tento úsek definitívne prehradiť novou hradbou.

III. ÚTOKY NA KONŠTANTÍNOPOL DO ROKU 626

Po povýšení na novú cisársku rezidenciu roku 330 stúpila politická a strategická váha Konštantínopola. Nové hlavné mesto ríše sa od 4. storočia stávalo svedkom viacerých útokov, ktoré sa spočiatku obmedzovali na koristnícke akcie a plienenie predmestí. Už roku 376 sa na dostrel od mesta objavili Góti, ktorý svoj útok zopakovali o dva roky neskôr po víťaznej bitke pri Adrianopoli roku 378.⁹⁰ Víťazné vojská Gótov vtedy spustošili predmestia Konštantínopola, avšak samo mesto si netrúfli napadnúť.⁹¹

V 5. storočí ohrozovali ríšu i mesto Huni. Roku 447 sa na svojom víťaznom pochode Balánom dostali až ku konštantínopolskému predmestiu Athyras (dnes tur. Büyük Çekmece). Napriek znalosti a využitiu obliehacej techniky sa však ani Attilove hordy neodvážili priamo zaútočiť na mesto a radšej pristúpili na výkupné v hodnote 6 000 funtov zlata.⁹² O niečo neskôr sa mesto pokúsili napadnúť gótski federáti, ktorým sa pod vedením Theodoricha Strabona a neskoršieho Theodoricha Veľkého podarilo vyvinúť pomerne veľký tlak na vtedajšieho cisára Zenona (474 – 475, 476 – 491).⁹³ V roku 514 sa pre zmenu vzbúrili oddiely pod vedením generála Vitaliana (*comes federatorum*), ktoré prinútili cisára Anastasia k viacerým ústupkom. Revoltujúci vojaci sa trikrát dostali až do blízkosti Konštantínopola, na ktoré sa dokonca pokúsili zaútočiť od mora, ale bez želaného úspechu.

Zložité chvíle pre byzantskú metropolu opätovne nastali v časoch cisára Justiniána (527 – 565). Jeho expanzívna politika na západe viedla k oslabeniu dunajského limitného systému, čo malo bezprostredný dopad na defenzívu hlavného mesta. V roku 540 Konštantínopol prekvapil náhly útok turkických Bulharov. Podľa jednej sýrskej kroniky sa Justinián spolu s nobilitou v panike uzatvoril v konštantínopolskom paláci „*akoby už mesto bolo dobyté*“.

89 MÜLLER-WIENER, Bildlexikon, s. 308; TSANGADAS, Fortifications, s. 37.

90 K roku 376 pozri EUNAPIOS fr. 42 FGH IV.33) K roku 378 pozri AMMIANUS MARCELLINUS, XXXII.16, transl. J. Češka, Ammianus Marcellinus, Dějiny Římské říše za soumraku antiky. Praha 2002.

91 THEOFANES CONFESSOR, Chronografia, s. 66; SOKRATES SCHOLASTIKOS: Historia ecclesiastica, V.1.

92 PRISKOS fr. 9, ed. C. Müller, Fragmenta Historicorum Graecorum IV, Paris 1885; THEOFANES CONFESSOR, Chronografia, s. 103. Jeden byzantský funt, alebo gr. *litra* (libra) sa rovnal približne 319 g zlata. Pozri SCHILBACH, E.: Byzantinische Metrologie. Byzantinisches Handbuch im Rahmen des Handbuchs der Altertumswissenschaft, Zwölfte Abteilung, Vierter Teil. München 1960, s. 167. Uvedená suma 6 000 funtov teda zodpovedá asi 1914 kilogramom zlata.

93 V roku 487 sa ku Konštantínopolu priblížili oddiely Ostrogótov pod vedením Theodoricha, ktoré dosiahli na svojom pochode predmestie Melantias. Pozri MARCELLINUS COMES: Chronicon, X, ed. B. Croke, The Chronicle of Marcellinus, Sydney 1995, s. 29. IOANNES MALALAS: Chronografia, 15.9, ed. L. Dindorf [Corpus scriptorum historiae Byzantinae] Bonn 1831, s. 383, THEOFANES CONFESSOR, Chronografia, s. 131 (nesprávne zaradené pod rok 5977/484-485), PROKOPIOS: Bella 5.1.9, ed. J. Haury – G. Wirth, Leipzig 1962-64. Gótsky útok nesmeroval k obliehaniu, nakoľko bol púhou demonštráciou sily. WOLFRAM, H.: Die Goten. Von den Anfängen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts. München 1990, s. 277-278. Cisár Zenon ponúkol útočníkom značnú sumu peňazí. Pozri MICHAEL SYRUS, Chronicon IX.6, ed. J. B. Chabot, Michael le Syrien, Chronique t. II. Paris 1901.

Jej anonymný autor tvrdil, že sa také niečo nestalo „*odkedy bolo toto mesto vybudované*“.⁹⁴ I tentoraz však barbari odtiahli. Pracne vybudovaný systém pevnostných pásov, do ktorého Justinian vkladal veľké finančné prostriedky, sa postupne začal osvedčovať. Jedinú významnú výnimku predstavoval kutrigurský útok z roku 559 pod vedením chána Zabergana. V tomto prípade však útočníkom prišla na pomoc nezvyčajne krutá zima, počas ktorej zamrzol Dunaj. Kutrigurom sa tak podarilo byzantskú obranu zaskočiť a pri absencii väčšieho počtu vojska pokračovať v útoku na južné provincie cisárstva. Jedna časť útočníkov bola síce zastavená vo východnej Trácii, ale zvyšným Kutrigurom priala šťastena, keď sa im podarilo dostať sa cez Dlhé hradby, s veľkou pravdepodobnosťou poškodené od zemetrasenia z roku 551. Justinian sa pokúsil útočníkov odraziť a poslal k hradbám narýchlo zmobilizované sily, vrátane palácových oddielov. Po ich porážke Kutriguri začali plieniť bezprostredné okolie hlavného mesta. „*Zármuťok i strach zachvátili nielen masy obyčajných ľudí, ale aj všetkých hodnostárov*“ – ako skonštatoval očitý svedok obliehania historik Agathias.⁹⁵ Nakoniec cisárovi nezostávalo nič iné než zveriť obranu najschopnejšiemu z jeho veliteľov – Belisariovi. Penzionovaný generál a niekdajší víťaz nad Gótmami a Vandalmi preukázal Justinianovi poslednú službu. Za príspevku troch stoviek veteránov a „*neužitočného a boja neschopného davu*“ napokon prekvapujúco odrazil početnejšie nepriateľské sily.⁹⁶

Po relatívnom období pokoja sa Konštantínopol ocitol opätovne v ohrození až počas vlády cisárov Tiberia I. (578 – 582) Maurikia (582 – 602). Cisári museli viesť zdĺhavú vojnu s Perziou a z tohto dôvodu zanedbávali balkánsky priestor, čím sa obranyschopnosť metropoly ešte viac oslabil. Noví útočníci – Avari a Slovania niekoľkokrát prenikli dokonca až k Dlhým hradbám v Trácii.⁹⁷ Najmä cisár Maurikios musel často použiť všetky dostupné rezervné sily vrátane svojej osobnej gardy, aby útočníkov zastavil.⁹⁸ Najkritičejšia situácia pre Konštantínopol nastala v roku 598, keď avarskú ofenzívu v Trácii zastavila len náhla epidémia moru.⁹⁹ Podľa historika Theofylakta Simokattu bola situácia taká zúfalá, že obyvatelia Konštantínopola dokonca uvažovali o presídlení na druhú stranu Bosporu.¹⁰⁰ Ani o pár desiatok rokov neskôr sa situácia nezlepšila. Počas júnových udalostí z roku 623 prešla avarská jazda nechránenými Dlhými hradbami a dostala až na predmestia metropoly, ktoré kruto vyplienila.¹⁰¹ O skutočné dobytie mesta sa kaganovo vojsko pokúsilo však až o tri roky neskôr.

94 PSEUDO-DIONYSIOS OF TEL MAHRE: *Chronicon*, ed. W. Witakowski, Liverpool 1996, s. 83; naproti tomu inak dobre informovaný Prokopios iba stručne konštatuje, že barbari (Huni) sa dostali k predmestiam Byzantia (Konštantínopola). PROKOPIOS, Bella, 2.4.4-11.

95 AGATHIAS: *Historiae*, V.14, ed. R. Keydell, *Agathias Historiarum libri V.*, [CFHB 2, SBer.] Berlin 1967.

96 Tamže, V.16.2, THEOFANES CONFESSOR: *Chronografia*, s. 233.

97 Okolo roku 577 sa Avari po prvýkrát dostali do blízkosti Konštantínopola, keď spustošili trácku oblasť a prenikli až k Dlhým hradbám. Ján Biclar *Chronicon* 577.1, MGH AA XI 215.

98 K roku 598 Avari zničili rad byzantských miest a dostali sa až k Dlhým hradbám. Pozri: THEOFYLAKTOS SIMOKATTES, *Historiae* I.4.8, ed. C. de Boor, Leipzig 1887; THEOFANES CONFESSOR, *Chronografia*, s. 252.30-253-14. Proti Slovanom, ktorí sa k Dlhým hradbám priblížili o rok neskôr museli zasiahnuť byzantské oddiely pod vedením Komentiola. Pozri: THEOFYLAKTOS SIMOKATTES, *Historiae* 1.7.1; THEOFANES CONFESSOR: *Chronografia*, s. 254,3-12. Roku 587 sa podarilo Avarom znovu dostať do blízkosti Dlhých hradieb, kde však boli opätovne odrazení. Pozri: THEOFYLAKTOS SIMOKATTES: *Historiae* 2.12.7; CONFESSOR: *Chronografia*, s. 258,7f, EVAGRIOS SCHOLASTIKOS: *Historia ecclesiastica*, 6.10, ed. J. Bidez and L. Parmentier, *The Ecclesiastical History of Evagrius with the scholia*. London, 1898. Ku chronológii najnovšie pozri WHITBY, M.: *The Emperor Maurice and His Historian: Theophylact Simocatta on Persian and Balkan Warfare*, Oxford 1988, s. 140-165.

99 THEOFYLAKTOS SIMOKATTES, *Historiae*, 7.14.7; THEOFANES CONFESSOR, *Chronografia*, s. 299.

100 THEOFYLAKTOS SIMOKATTES, *Historiae*, VII,15.

101 K tejto udalosti HURBANIČ, Byzancia a avarský kaganát, s. 229-248.

IV. OBRANCOVIA MESTA

Napriek strategickej dôležitosti sa v Konštantínopole len zriedka nachádzali silné vojenské kontingenty určené na jeho obranu. Veľké počty vojakov v hlavnom meste by totiž finančne zaťažovali mesto, a navyše mohli byť zdrojom nepokojov, ktoré mohli otriasť stabilitou vládncích štruktúr na čele s cisárom.¹⁰² Byzantská stratégia stavala predovšetkým na obrane európskeho zázemia Konštantínopola. Táto obrana pozostávala z pasívnych (limitné jednotky a fortifikácie) a aktívnych mobilných zložiek (*comitatenses*). Pri ich absencii, resp. zlej súčinnosti, sa Konštantínopol ľahko vystavil riziku nepriateľského útoku. Bulharský i kutrigurský útok z rokov 540 a 559 odhalili v plnej nahote absenciu vojenských síl v hlavnom meste. Počas Zaberganovho útoku sa Justinián musel spočiatku len prizerať plieneniu bez možnosti priameho zásahu proti početnejším silám nepriateľa. Nakoniec sa mu síce podarilo zmobilizovať väčšiu skupinu ozbrojencov, ktorá však okrem vojnových vyslúžilcov pozostávala hlavne z prostých mešťanov a sedliakov z predmestí.¹⁰³

Agathias uvádza, že hradby mesta v tom čase strážili palácové oddiely (*scholae*), avšak konštatuje ich nespôsobilosť bojovať. Podľa neho neboli ničím iným než jednotkami, ktoré sprevádzali cisára na verejných procesiách. Ich príslušníci – ako historik ironicky konštatuje – boli v skutočnosti prostými obyvateľmi mesta navlečenými do parádnych uniforiem.¹⁰⁴ Neskorší kronikár Theofanes však udáva, že hradby počas Zaberganovho útoku strážili okrem scholariov aj ďalšie palácové gardy a okrem nich aj senátori, zrejme spolu so svojimi súkromnými oddielmi.¹⁰⁵ Kronikár tieto informácie čerpal zo starších zdrojov, no príznačné je, že ani on sa nezmieňuje o pravidelných mobilných oddieloch v meste.

IV. 1. PRAVIDELNÉ ODDIELY

Pôvodne slúžili na bezprostrednú ochranu Konštantínopola dve poľné armády umiestnené v jeho európskom (Trácia) a ázijskom zázemí (Bithýnia). Na ich čele stáli velitelia s hodnosťou *magister militum praesentalis*.¹⁰⁶ Na Balkáne okrem toho zabezpečovali ochranu ďalšie dve poľné armády rozmiestnené v prefektúrach Trácie a Illyrica, na čele ktorých stáli zodpovedajúci magistri (*magister militum per Illyricum*, *magister militum per Thracias*). Táto štruktúra sa postupom času stala viac teóriou ako praxou. Za vlády cisára Maurikia (582 – 602) sa všetky elitné balkánske kontingenty spájali do jedného celku.¹⁰⁷ Túto situáciu zrejme vyvolali zvyšujúce sa nájazdy Avarov do európskych provincií cisárstva, ktorým mohla čeliť len silná mobilná armáda pod jednotným velením a s prevahou jazdy vo svojich radoch. V čase cisára Foku (602 – 610) bola veľká väčšina tejto armády presunutá na východný front, aby tam čelila obnovenej vojne s Perziou. Nový cisár ponechal spočiatku v hlavnom meste značné vojenské sily, ktoré však neskôr musel nasadiť proti svojim

102 HALDON, J.: Strategies of Defence, Problems of Security: The Garrisons of Constantinople in the Middle Byzantine Period, in: *Constantinople and its Hinterland*. Papers from the Twenty-Seventh Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993, ed. C. Mango and G. Dagron. Variorum 1995, s. 151-152.

103 AGATHIAS: *Historiae*, V,16.

104 AGATHIAS: *Historiae*, V,15.

105 THEOFANES CONFESSOR: *Chronografia*, s. 233.

106 JONES, A. H. M.: *The Later Roman Empire 284-602: A Social, Economic and Administrative Survey*, Oxford 1964, s. 609f; HALDON, J.: *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565-1204*. London 1999, s. 67.

107 HALDON, J. *Byzantine Praetorians: An Administrative, Institutional and Social Survey of the Opsikion and Tagmata*. c. 580-900. Poikila Byzantina III, Bonn 1984, s. 176.

odporcom.¹⁰⁸ Po roku 620 boli z Balkánu stiahnuté takmer všetky zvyšné byzantské oddiely a nasadené v boji proti Peržanom.¹⁰⁹ Túto situáciu využili Avari a Slovania, ktorí vyťažili z absencie byzantských poľných armád a začali dobýjať zvyšné byzantské pevnosti na Balkáne.¹¹⁰

Po začatí ofenzívy proti Peržanom roku 622 Herakleios sústredil pod svojím velením zvyšky niekdajších európskych i východných armád.¹¹¹ Cisár obávajúc sa možnej ofenzívy Avarov však ponechal na obranu tráckeho zázemia Konštantínopola istú časť mobilných jednotiek.¹¹² Tieto oddiely boli zrejme sústredené v priestore Dlhých hradieb a chránili bezprostredné okolie hlavného mesta. Autor Veľkonočnej kroniky (*Chronicon paschale*) sa zmieňuje o jazde rozmiestnenej v blízkosti Konštantínopola, ktorá sa po príchode avarských predsunutých oddielov stiahla do priestoru Theodosiánskych hradieb byzantskej metropoly.¹¹³

V roku 624 Herakleios opustil Konštantínopol a zahájil štyri roky trvajúcu ofenzívu proti dovtedy víťaziacim Peržanom. Cisár odovzdal správu mesta do rúk patrikia Bona, ktorého kariéra a služobný postup pre nás zostáva neznámy. Bonos nepochybne musel patriť k úzkemu okruhu Herakleiových blízkych spolupracovníkov, pričom je možné, že svoje vojenské skúsenosti nadobudol už v službách Herakleiovoho otca v Afrike. Titul magister, ktorý sa v súvislosti s jeho osobou objavuje v prameňoch na prvý pohľad, odkazuje na vojenskú hodnosť. Podľa niektorých autorov velil Bonos prezentálnym oddielom sústredným v okolí hlavného mesta, a teda mu patril titul *magister militum praesentalis*.¹¹⁴ Iní túto domnienku spochybňujú a usudzujú, že Bonovi boli zverené tak vojenské, ako aj civilné právomoci, ktoré skôr odkazujú na hodnosť zodpovedajúcu úradu *magister officiorum*.¹¹⁵

Pod Bonove velenie spadali všetky sily v meste, vrátane už zmienených mobilných jazdeckých oddielov, ktoré do Konštantínopola dorazili pred avarským útokom. Významnú zložku obrany zrejme tvorili palácové jednotky. Ich bojaschopná časť – exkubitori (*excubitores*) sa sformovala za vlády cisára Leona I. (457 – 474).¹¹⁶ Táto malá, ale bojaschopná jednotka, s počtom mužov 300 od toho času predstavovala najelitnejšiu časť cisárskej ochranky. Exkubitori tvorili telesnú stráž panovníka aj v období Herakleia, ktorého s veľkou pravdepodobnosťou sprevádzali na jeho perzských ťaženiach. Z tohto dôvodu teda sotva možno predpokladať ich účasť na obliehaní hlavného mesta. V meste sa však nachádzali iné palácové oddiely, z ktorých najdôležitejšie miesto zohrávali *scholae*. Tieto pôvodne cisárske gardové jednotky stratili v 6. storočí značnú časť prestíže a degradovali na púhe ceremoniálne zložky. Scholae pôvodne tvorili oddiely jazdy po 500 mužov, regrutované z bojaschopných a vycvičených vojakov pochádzajúcich z radov Germánov, Arménov a maloázijských Izau-

108 HALDON, Praetorians, s. 167.

109 TREADGOLD, W.: *Byzantium and its Army 284-1081*. Stanford 1995, s. 206.

110 Warren Treadgold (*Byzantium*, s. 73) predpokladá, že časti armády niekdajšej prefektúry Illyricum neboli úplne zničené.

111 HALDON, Praetorians, s. 169.

112 Sotva však mohlo ísť o malú časť, ako sa domieva John Haldon (*Praetorians*, s. 169). Podľa Agostina Pertusiho (*La formation des thèmes byzantins*. In: *Berichte zum XI. Internationalen Byzantinisten Kongress*. München, 1958, s. 25) Herakleios zanechal časť prezentálnych oddielov v Trácii. Proti: HALDON, Praetorians, s. 433.

113 CHRONICON PASCHALE, s. 717.7-10.

114 Pozri PERTUSI, Giorgio di Pisidia, s. 171.

115 HALDON, Praetorians, s. 446. Neskorší prameň (*Patria Constantinopoleos*) prináša legendu o pôvode patrikia Bona z Ríma. Podľa autora Patrie nechal patrikios vystavať v Konštantínopole cisternu. K lokalizácii pozri BERGER, Untersuchungen, s. 614-615.

116 JONES, Later Roman Empire, s. 658.

rijcov.¹¹⁷ Tieto jednotky boli pôvodne rozmiestené v severovýchodnej časti Malej Ázie, pričom len jedna alebo dve z nich boli dislokované priamo v meste (*scholae praesentales*) podľa princípu rotácie.¹¹⁸ V čase avarského útoku sa istá časť týchto oddielov bezpochyby nachádzala v Konštantínopole. K nim treba pripočítať tiež ďalšie palácové jednotky, ku ktorým patrili oddiely protektorov (*protectores*) a domestikov (*domestici*).¹¹⁹ Väčšina novodobých autorov sa k bojaschopnosti týchto jednotiek stavia skepticky, čo však nevylučuje ich účasť na obrane mesta. Tieto oddiely i napriek primárne ceremoniálnym funkciám mohli prejsť aspoň základným vojenským výcvikom, ktorý zrejme postačoval na plnenie defenzívnych úloh počas obliehania.

K hlavným defenzívnym súčasťami výzbroje pechoty patrila prilba, náprsný pancier a náholenice spolu so širokými okrúhlymi alebo oválnymi štítmami. K ofenzívnym zbraňam patrili jeden a polmetrový oštep a meč.¹²⁰ Jadro byzantských síl od druhej polovice VI. storočia v čoraz väčšej miere tvorila ťažká jazda, ktorá, ako vieme, bola rozhodujúcou zložkou obrany Konštantínopola počas avarského útoku. Jazda bola odetá do panciera chrániaceho vojaka až ku kolenám; najrozšírenejší typ predstavovalo krúžkové brnenie.¹²¹ K jej základnej výstroji patrili prilby a malý oválny štít upevnený remencom k ľavej ruke. K hlavným zbraňam patrili kopija, meč a luk.¹²² Podľa Maurikiovho *Strategikonu* mali železnú ochranu na hrudi a šiji aj kone veliteľov a prvej línie jazdy.¹²³ Tieto inovácie sa do byzantskej armády zavádzali pod vplyvom Avarov. Podobne aj ďalšie doplnky, ako napríklad kopije s remencami, či okrúhle chrániče krku vo forme strapcov sa zhotovovali – ako prameň výslovne konštatuje – podľa avarského vzoru (*kata to ton Abaron schema*).¹²⁴

IV. 2. NEPRAVIDELNÉ ODDIELY A DOMOBRANA

Georgios Pisidés vo svojej poéme, venovanej avarskému obliehaniu, uvádza Georgios Pisidés, že mesto počas útoku bránili „*občania, cudzinci a archonti*“.¹²⁵ Termín cudzinci (*xenoi*), bezpochyby označuje námezdných žoldnierov, teda už zmienené regulárne vojenské sily v meste.¹²⁶ Termín archonti sa zrejme vzťahuje na príslušníkov vládnučich vrstiev. Je známe, že v tomto období si mohli mnohí bohatí jedinci dovoliť postaviť zo svojich súkromných prostriedkov značné vojenské sily, pre ktoré sa v prameňoch zaužíval termín *bu-cellarii*.¹²⁷ Aj z prameňov druhej polovice 6. a začiatku 7. máme doklady o účasti senáto-

117 HALDON, *Pretorians*, s. 119.

118 JONES, *Later Roman Empire*, s. 613-14; HALDON, *Praetorians*, s. 126.

119 *Protectores a domestici* sú oddiely pramenne doložené až do začiatku 7. storočia pozri HALDON, *Pretorians*, s. 135.

120 HALDON, *Warfare*, s. 129.

121 K typológii brnení HALDON, J. F.: *Some Aspects of Byzantine Military Technology from the Sixth to the Tenth Centuries*, *Byzantine and Modern Greek Studies* 1, 1975, s. 13-28.

122 Tamže, s. 129. Sumarne k výzbroji Haldon, *Warfare*, s. 128-138.

123 STRATEGIKON I.2 35-39, ed. T. Dennis, *Mauricii Strategicon*, Wien 1981.

124 *Strategikon*, II, 10-27.

125 WINKELMANN, F.: *Zur politischen Rolle der Bevölkerung Konstantinopels von der nachjustinianischen Zeit bis zum Beginn des Bilderstreits*, in: *Studien zum 7. Jahrhundert*, in: *Byzanz. Probleme der Herausbildung des Feudalismus*. Ed. H. Köpstein und Friedhelm Winkelmann. Berlin 1976, s. 105 *passim*.

126 OLSTER, D.: *Roman Defeat, Christian Response, and the Literary Construction of the Jew*, Philadelphia, 1994, s. 68 pozn. 58.

127 JONES, *Later Roman Empire*, s. 606.

rov a vysokých vojenských hodnostárov mesta so svojimi osobnými jednotkami pri obrane metropoly.¹²⁸

Pod kategóriou občania (*politai*) mal básnik zrejme na mysli domobranu, ktorá sa združovala z radov konštantínopolského obyvateľstva. Čo však v byzantskom kontexte máme rozumieť pod termínom domobrana? Označoval ním Pisides nešpecifikovanú masu, ktorá vykonávala počas obliehania nanajvýš pomocné práce spočívajúce v spevňovaní opevnení, strážení menej dôležitých postov či asistovaní vojenským oddielom počas nepriateľského útoku? Alebo sa pod termínom „*politai*“ skrývajú príležitostné oddiely vojenskej domobrany z radov bojaschopných občanov? Ak áno, do akej miery boli v nej zastúpené často diskutované konštantínopolské športové demy Zelených a Modrých?

Existenciu istej formy občianskej domobrany priznávajú v súčasnosti aj skeptickejši autori. Sama účasť občanov na obrane mesta mala za sebou dlhodobú tradíciu siahajúcu až k druhej polovici 4. storočia. Pred nešťastnou bitkou pri Adrianopole roku 378 občania obviňovali cisára Valenta, že nič nepodnikol proti pustošiacim Gótom a žiadali, aby im cisár vydal zbrane. Po porážke rímskej armády sa prostí obyvatelia pričínili o zahnanie plieniacich Gótov z predmestí.¹²⁹

V roku 400 sa údajne práve konštantínopolskí obyvatelia chopili zbraní a vyhnali z mesta gótsku posádku. Spontánne zorganizovaná domobrana zabránila v obsadení mesta vzbúrenými Gótmami na čele s Gainom.¹³⁰ Počas kutrigurského útoku z roku 559 cisár Justinián mobilizoval časť miestneho obyvateľstva, ktoré poslal proti útočníkom spolu s penzionovaným Belisariom.¹³¹ Nevieme, do akej miery bola táto domobrana organizovaná a či jej príslušníci vôbec prešli aspoň základným vojenským výcvikom.

Dôležitú úlohu v týchto príležitostných oddieloch zastávali príslušníci konštantínopolských fan-klubov Zelených a Modrých. Títo fanatickí priaznivci vyvolávali v meste časté nepokoje a násilnosti. Mnohí z nich boli i napriek zákazu nosenia zbraní ozbrojení, s bohatými „skúsenosťami“ z pouličných bojov. Ich chuligánstvo bolo často rizikovým faktorom, avšak pri častej absencii skúsených vojakov sa práve z ich „tvrdých jadier“ zoskupoval základ mestskej domobrany. Vplyv demov zrejme stúpал od druhej polovice 6. storočia. Za vlády Maurikia boli totiž takmer všetky dostupné oddiely na perzskom fronte, takže cisárovi často nezostávalo nič iné ako čeliť útokom Slovanov a Avarov aj s narýchlo zvolanými bojachtivými občanmi.¹³²

V roku 598 cisár povolal na stráženie Dlhých hradieb okrem narýchlo zvolaných oddielov pechoty a svojej telesnej ochranky exkubitorov aj bojaschopných športových priaznivcov.¹³³ Počas rebélie Foku máme dokonca správy o evidencii týchto fanúšikov v špeciálnych súpi-

128 Pozri THEOFYLAKTOS SIMOKATTES: *Historiae* VIII, 8.

129 SOKRATES SCHOLASTIKOS: *Historia ecclesiastica*, IV.38 a VI.6, ed. J. P. Migne PG 67.

130 Tamže, VI.6; SOZOMENOS: *Historia ecclesiastica*, VIII.4 a V.20. Táto domobrana nebola identická s konštantínopolskými športovými združeniami A. P. Džakonov (*Vizantijskije dimy i fakcii /Ta meré/ v V.-VII. vv. In: Vizantijskij sbornik*. Moskva 1945, s. 166). Termín oi demoi použitý biskupom Synesiom z Kyrény (Aegypti II, 1,3, ed. J. P. Migne, *Patrologia Graeca*, t. 66, c. 1260, 1268) je štandardným označením pre masu v najvšeobecnejšom zmysle. V tejto súvislosti pozri CAMERON, *Circus factions*, s. 29.

131 AGATHIAS: *Historia* V, 11; THEOFANES CONFESSOR, *Chronografia*, s. 223.

132 Prvý prípad spomína až neskorší autor Theofanes (*Chronografia*, s. 254). V tejto časti sa však kronikár odklonil od svojho primárneho zdroja Theofylakta Simokattu (*Historiae* I.7.2), ktorý účasť demov nespomína. Nie je preto zrejme, či Theofanes čerpal dodatok o democh z iného zdroja (Ján z Antiochie? dnes zachovaný len vo fragmentoch), alebo je tento údaj jeho vlastnou nepodloženou invenciou.

133 THEOFYLAKTOS SIMOKATTES: *Historiae*, VII.15.7. Podľa neskorších prameňov (THEOFANES CONFESSOR, *Chronografia*, s. 279) strážili Konštantínopol občania (demoi). Uvedený termín možno chápať skôr vo všeobecnosti ako domobranu než ho výlučne vzťahovať na konštantínopolské demy Zelených a Modrých.

soch. Tieto registre si vyžiadal cisár Maurikios, ktorý sa snažil zmobilizovať všetky dostupné branné sily v meste. Na jeho výzvu mu predstavitelia démov predložili vlastné zoznamy svojich bojaschopných „fans“. Cisár mal podľa toho k dispozícii 1 500 Zelených a 900 Modrých.¹³⁴ Či šlo o všetkých registrovaných priaznivcov, alebo iba o ich bojaschopnú časť, nie je možné zistiť.¹³⁵ Súpisý členskej základne zrejme súviseli so snahami o centralizáciu démov zo strany štátu na sklonku 6. storočia.¹³⁶ Narýchlo zmobilizované oddiely domobrany Maurikia nakoniec opustili bez boja, čím spečatili jeho pád.¹³⁷ O osem rokov neskôr sa na domobranu pre zmenu spolahol Fokas, avšak s rovnakým výsledkom. Pred príchodom flotily neskoršieho cisára Herakleia zveril Fokas ochranu konštantínopolských morských hradieb (prístavy Sofie a Kaisaria a paláca Hormisdu) oddielom Zelených a Modrých. Namiesto účinnej obrany však Zelení povstali proti režimu a umožnili Herakleiovi obsadiť mesto.¹³⁸

Počas avarského útoku z roku 626 domobrana s veľkou pravdepodobnosťou asistovala mobilným oddielom. Tieto oddiely boli pravdepodobne vyzbrojené až v prípade nebezpečenstva útoku zo štátnych zbrojníc. Ich súčasť tvorili akiste rôzne obchodné a remeselné korporácie vrátane konštantínopolských démov.¹³⁹ Máme správy o tom, že počas avarského obliehania Konštantínopola sa k obrancom museli dokonca pripojiť aj námorníci, ktorí zrejme pochádzali z lodí zakotvených v zálive Zlatého Rohu.¹⁴⁰ Nie je známe, aké úseky hradieb boli nepravidelným oddielom zverené. Vďaka ich nespoľahlivosti a malej bojaschopnosti však bola asi väčšina z nich jednoducho premiešaná medzi jednotlivé vojenské oddiely, podľa návodu Maurikiovoho *Strategikonu*.¹⁴¹

IV. 3. POSILY PRE OBLIEHANÉ MESTO

Ešte pred začatím avarského útoku napísal očitý svedok obliehania mesta Georgios Pisides dojemnú báseň, venovanú veliteľovi ozbrojených síl v meste patrikiovi Bonovi. V nej sa jej autor priamo obracia na cisára a vyzýva ho k návratu a príchodu na pomoc obliehanej metropole.¹⁴² Avšak ani Pisidove úpenlivé slová neprinútili Herakleia prerušiť svoju ofenzívu proti Peržanom. Podľa jedného neskoršieho prameňa však cisár predsa len pod ťarchou koordinovaného útoku Avarov a Peržanov pristúpil k rozdeleniu svojho vojska na tri časti. Jednu z nich údajne poslal na pomoc obliehanému mestu.¹⁴³ Tieto posily mali doraziť ešte pred príchodom avarského predvoja, ktorý sa objavil v blízkosti Dlhých hradieb 29. júna 626.¹⁴⁴ Vyslanie podporných kontingentov na pomoc ohrozenému Konštantínopolu by

134 THEOFYLAKTOS SIMOKATTES: *Historiae* VIII.7.10.

135 CAMERON, A.: *Circus Factions. Blues and Greens in Rome and Byzantium*, Oxford 1976, s. 121-2.

136 OLSTER, D.: *The Politics of Usurpation in the Seventh Century: Rhetoric and Revolution in Byzantium*. Amsterdam 1993, s. 37.

137 THEOFYLAKTOS SIMOKATTES, *Historiae* VII.9.1; THEOFANES CONFESSOR, *Chronografia*, s. 287.

138 JÁN Z ANTIOCHIE: fragment 110 (*Excerpta de insidis*, ed. C. de Boor, s. 150).

139 CAMERON, *Circus Factions*, s. 107; HALDON, *Praetorians*, s. 527; HALDON, *Strategies*, s. 146.

140 CHRONICON PASCHALE, s. 720,4-5.

141 STRATEGIKON X.3.9.

142 GEORGIOS PISIDES, In *Bonum patricium*, v. 116-121, ed. A. Pertusi, Giorgio di Pisidia. *Poemi. I. Panegirici epici* [Studia patristica et Byzantina 7] Ettal, 1960.

143 THEOFANES CONFESSOR, *Chronografia*, s. 315.11-15.

144 V tejto súvislosti pozri napr. STRATOS, A. N.: The Avars' Attack on Byzantium in the Year 626, in: *Polychordia. Festschrift Franz Dölger. Byzantinische Forschungen*, 2, 1967, s. 373; WALDMÜLLER, L.: Die ersten Begegnungen der Slawen mit dem Christentum und den christlichen Völkern vom VI. bis VIII. Jahrhundert. Amsterdam 1976, s. 266; TSANGADAS, *Fortifications*, s. 83; POHL, *Awaren*, s. 249 a ďalší.

bolo logickým krokom zo strany cisára. Pri svojich obmedzených možnostiach mohol Herakleios sotva poslať mestu viac než symbolickú pomoc. Triezve odhady hovoria o maximálne 2 000 – 3 000 jazdcoch.¹⁴⁵ Tento malý kontingent zrejme doniesol do mesta písomné inštrukcie určené veliteľovi mesta Bonovi, o ktorých sa rétorickou formou zmieňuje Pisodes. Z jeho poémy venovanej avarskému obliehaniu sa navyše dozvedáme, že cisár ešte pred začiatkom obliehania „odoslal v predstihu množstvo vojska a zanedbal tak svoju vlastnú bezpečnosť“.¹⁴⁶ Otázne je, aké oddiely mal autor na mysli. Podozrivé je najmä to, že autor hovorí o vyslaní jednotiek a ich početnosti, ale nikde nespomína ich príchod do mesta. Pisodes, ktorý neustále vyzdvihoval starostlivosť neprítomného Herakleia o osud mesta, by sotva opomenul taký závažný fakt, ako jeho posilnenie početnými cisárskymi oddielmi. O Herakleiových listoch a nariadeniach vedel aj druhý kľúčový svedok obliehania – Theodoros Synkellos, no ani nikde nespomína existenciu cisárskych posíl.¹⁴⁷

Herakleios však predsa len učinil jeden krok, ktorý v konečnom dôsledku významným spôsobom napomohol záchrane mesta. Cisár totiž zveril časť svojich vojsk svojmu bratovi Theodorovi a poslal ho k Bosporu, aby zabránil spojeniu dvoch perzských armád na ázijskom brehu úžiny. V čase príchodu Avarov totiž na tomto mieste už táborili oddiely perzského generála Šahrvaraza, ktorým smerovala na pomoc ďalšia perzská armáda pod vedením Šahina. Spojenie týchto armád a ich prípadné presunutie na európsku stranu by pre Konštantínopol znamenalo smrteľné avarsko-perzské zovretie. Theodorovi sa však niekedy v júli roku 626 podarilo Šahinovu armádu neočakávane poraziť a úplne rozdrviť.¹⁴⁸ Po tomto kľúčovom víťazstve sa byzantské sily urýchlene presúvali k pobrežiu Marmarského mora na pomoc Konštantínopolu. Boli to práve tieto oddiely, o ktorých sa 7. augusta 626 zmieňovali predstavitelia byzantskej delegácie v tábore avarského kagana v prítomnosti troch perzských vyslancov.¹⁴⁹ O existencii a pohyboch Theodorovej armády vedeli konštantínopolskí magistráti už skôr, a to pravdepodobne z písomných inštrukcií zasielaných cisárom Herakleiom.¹⁵⁰ Koniec koncov bola to práve Theodorova armáda, ktorej príchod zrejme prinútil Avarov predčasne ukončiť obliehanie Konštantínopola.¹⁵¹ Jej príchod sa pre Georgia Pisidu tak z odstupe času mohol javiť ako jeden z nesporných dokladov nepretržitej starostlivosti cisára Herakleia o osudy obyvateľov byzantskej metropoly.¹⁵²

IV. 4. KONŠTANTÍNOPOLSKÉ LOĎSTVO

Dôležitú súčasť obrany Konštantínopola predstavovala jeho námorná flotila. O štruktúre byzantských námorných síl od druhej polovice 6. storočia veľa nevieme. Isté je, že po zničení Vandalského kráľovstva, ktoré ako jedine svojou námornou mocou mohlo ohroziť by-

145 HOWARD JOHNSTON, J.: The Siege of Constantinople in 626, in: *Constantinople and its Hinterland*. Papers from the Twenty-Seventh Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993, ed. C. Mango and G. Dagron. Variorum 1995, s. 134.

146 GEORGIOS PISIDES: *Bellum avaricum*, v. 280-292.

147 THEODOROS SYNKELLOS: *De obsidione*, s. 302.9f.

148 KAEGI, W.: *Heraclius – Emperor of Byzantium*, Cambridge 2003, s. 132.

149 SPECK, P.: Das geteilte Dossier: Beobachtungen zu den Nachrichten über die Regierung des Kaisers Herakleios und die seiner Sohne bei Theophanes und Nikephoros, *Poikila Byzantina* 9, Berlin 1988, s. 386-387.

150 Popri Georgiovi Pisidovi aj THEODOROS SYNKELLOS: *De obsidione*, s. 302.28-30; 303.33-40 – 304.1-4.

151 V tejto súvislosti porovnaj najmä STRATOS, *Avars' Attack*, s. 375-376; tenže: *Byzantium*, s. 193f.

152 Pozri HURBANIČ, M.: *Obliehanie Konštantínopola roku 626 v byzantskej historiografii I. História a legenda avarského útoku na Konštantínopol roku 626 v Chronografii Theofana Homologéta, Byzantinoslovaca I*, 2006, s. XX.

zantské územia, už nebolo potrebné viac udržiavať silné loďstvo.¹⁵³ V neskorom šiestom storočí máme správy o malých flotilách na Dunaji, v okolí Ravenny a v samotnom Konštantínopole.¹⁵⁴ Počas avarského obliehania sa mesto zrejme mohlo spoľahnúť na vojenské lode (dromóny),¹⁵⁵ s ktorými Herakleios podnikol úspešný štátny prevrat v roku 610.¹⁵⁶ Z poémy Georga Pisidu sa dozvedáme, že cisár ešte pred svojím odchodom na perzský front nechal vystrojiť „ozbrojené lode“, teda nepochybne vojenské plavidlá určené na obranu mesta.¹⁵⁷ Počas obliehania strážili tieto lode Bosporský prieliv, aby zabránili spojeniu avarského a perzského vojska. Autor *Velkonočnej kroniky* spomína 70 plavidiel, zrejme dromón, ktoré zabránili v spojení perzského a avarského vojska.¹⁵⁸ Okrem toho však Bosporskú úžinu strážili aj početné civilné lode, ktoré patrili rôznym mestským inštitúciám. Zostavovateľ *Velkonočnej kroniky* uvádza, že práve jednej z lodí patriacej nešpecifikovanému byzantskému sirotincom sa podarilo zadržať perzských poslov vracajúcich sa z tábora avarského kagana.¹⁵⁹

Ďalším rizikovým priestorom námornej obrany bol záliv Zlatého Rohu. Jeho pokojné vody strážili lode, ktoré súdobá kronika nazýva termínom *skafokaraboi*. Takéto pomenovanie je v byzantských prameňoch vskutku ojedinelé. Zrejme nešlo o vojenské plavidlá, ale o upravené civilné lode, ktoré boli vybavené artilériou na ochranu pred slovanskými monoxylmi.¹⁶⁰

Neskorší autor patriarcha Nikeforos z 9. storočia spomína počas rozhodujúceho útoku Slovanov v Zlatom Rohu diéry a triéry, teda termíny, ktoré evidentne označujú vojenské, a nie civilné plavidlá. Posúdenie hodnovernosti tejto zmienky závisí od toho, či autor čerpal zo súdobého textu, alebo išlo o jeho vlastnú aktualizáciu.

IV. 5. CELKOVÉ POČTY OBRANCOV

Pred začiatkom avarského útoku sa do mesta vrátil vyslanec mestskej rady patrikos Athanasios, ktorý neúspešne rokoval o mieri v tábore avarského kagana. Athanasios, ktorý sa dozvedel, že počas jeho neprítomnosti sa posilnila obranyschopnosť vojska, vykonal vojenskú inšpekciu branných síl mesta. Počas tejto narýchlo zvolanej vojenskej prehliadky sa zhromaždilo približne 12 000 jazdcov.¹⁶¹

Ťažko povedať, či zhromaždené vojsko predstavovalo všetky branné sily mesta. Zdá sa skôr, že šlo skôr o elitné mobilné sily. Cifra, ktorú udáva autor súdobého prameňa, je vskutku pozoruhodná, nakoľko podľa vtedajších pomerov predstavuje silu jednej celej poľnej armády (!).¹⁶² Na porovnanie: sily, s ktorými generáli cisára Maurikia viedli v druhej polovici 6. storočia balkánske ťaženia proti Avarom sa tomuto počtu ani len zďaleka nepribližo-

153 TSANGADAS, *Fortifications*, s. 33.

154 HALDON, *Warfare*, s. 68.

155 K byzantskému loďstvu pozri DOLLEY, R. H.: *Warships of the Later Roman Empire*. *Journal of Roman Studies* 38, 1948, 47-53. Štúdia však reflektuje len neskoršie vývojové obdobia byzantského loďstva.

156 MORTDMANN, A.: *Die Avaren und Perser vor Konstantinopel*. *Mitteilungen des Deutschen Exkursions-Klub in Konstantinopel* 5, 1903, s. 13.

157 GEORGIOS PISIDES, *Bellum avaricum*, v. 276-277.

158 CHRONICON PASCHALE, s. 723.

159 CHRONICON PASCHALE, s. 722-723. Ku konštantínopolským sirotincom VAN MILLINGEN, *Constantinople*, s. 83; JANIN, *Églises*, 567-8; WHITBY, *Chronicon paschale*, s. 177.

160 HOWARD-JOHNSTON, *Siege*, s. 135.

161 CHRONICON PASCHALE, s. 718.19-22.

162 V tejto súvislosti porovnaj cifry uvedené v Maurikiovom *Strategikone* (III.8.-10). Porovnaj tiež HALDON, J.: *Warfare*, s. 100-101.

vali. Theofylaktos Simokattes napríklad spomína počas jedného byzantského ťaženia počas Maurikiovej vlády sily nasadené proti Avarom, ktoré pozostávali z približne 10 000 mužov. Priameho nasadenia v boji z nich však bolo schopných len údajne 6 000.¹⁶³

Dvanásttisícová jazdecká sila predstavovala významnú protiváhu silnému avarskému vojsku, silu, ktorá bola schopná plniť si nielen defenzívne sily, ale viesť aj účinný protiútok, ktorého sa stali svedkami útočiace vojská v priestore kláštora Pege. Tieto sily sa skladali zrejme z oddielov, ktoré cisár zanechal v meste, ktoré pred obliehaním posilnili zvyšky armády v Trácii a možno časť cisárskych oddielov z perzského frontu. K týmto vojakom je potrebné prirátavať oddiely palácových gárd v sile pravdepodobne nie vyššej než 1 000 – 2 000 mužov. Na ostatok prichádzajú do úvahy súkromné družiny popredných hodnostárov a domobrana. Z Velkonočnej kroniky vieme, že počas jedného z útokov sa k obrancom museli pripojiť aj námorníci, zrejme z civilných lodí hliadkujúcich záliv Zlatého Rohu.¹⁶⁴ Celkový počet obrancov byzantskej metropoly v závislosti od miery skepticizmu posudzovania súdobých prameňov mohol kolísať medzi počtom 12 – 15 000 mužov v zbrani.¹⁶⁵

IV. 6. VOJENSKÁ TAKTIKA OBRANCOV

Ešte pred príchodom hlavných síl Avarov sa čelní predstavitelia mesta na čele s patrikiom Bonom snažili akiste zlepšiť obranyschopnosť mesta a zosilniť slabšie úseky obrany. K tejto činnosti ich nabádal svojimi listami sám cisár Herakleios. Očítý svedok Georgios Pisides uvádza, že cisár nariadil „dobre opraviť bezpečné prístupy k hradbám, ako bolo treba, vystavať výčnelky veží pod holým nebom, zbudovať valy a vrhnúť oproti pevnej koly, uplietať novú hradbu, zhotoviť zariadenia na vrhanie striel a kameňov, rýchlo pohybujujúce sa stroje a zariadenia, vystrojiť ozbrojené lode, ktoré nezanedbal už vopred zhromaždiť.“¹⁶⁶ Pod prvou zmienkou mal autor zrejme na mysli cisársky príkaz na opravu a zreštaurovanie schodiskových prístupov k hradbám.¹⁶⁷ Podľa nie celkom jasného textu poémy obrancovia mohli vybudovať drevené konštrukcie (prepsne?), umiestnené na vrcholoch veží a na ohrozených miestach hradiab zapustili drevené koly, ktoré boli namierené oproti nepriateľom.¹⁶⁸

Pisidov termín „nová hradba“ (*neon teichos*) sa v rozpore s tvrdením staršej historiografie bezpochyby vzťahuje na palisádu, ktorá bola zhotovená pred už existujúcimi opevneniami na dnes už nezistiteľnom mieste.¹⁶⁹ Podľa Pisidu cisár dokonca navrhol a poslal plány na zhotovenie obliehacích zariadení, avšak z nejasného konštatovania nie je možné zistiť nič konkrétnejšie.¹⁷⁰ Rovnako nie je jasné, čo mal autor na mysli pod „rýchlo pohybujuúcimi sa strojmi a zariadeniami“. Je možné, že tento výrok sa vzťahoval na ľahkú, prenosnú artilériu, ktorú mohli obrancovia rýchlo premiestňovať podľa potreby. Zložitejšie to už je s typoló-

163 THEOFYLAKTOS SIMOKATTES, *Historiae*, 2.10.

164 CHRONICON PASCHALE, s. 720,4-5.

165 O jediný odhad celkového počtu byzantských síl sa pokúsil podľa našich vedomostí len Andreas Stratos (*Byzantium*, s. 184). Jeho údaj o 25-30 000 obrancov považujeme za prehnany. Na porovnanie v roku 1453 tvorilo posádku obrancov okolo 7 000 mužov. RUNCIMAN, S.: *Pád Cařihradu*. Praha 2003, s. 96.

166 GEORGIOS PISIDES, *Bellum avaricum*, v. 266-277.

167 SCHNEIDER, *Landmauern*, s. 4, pozn. 4.

168 Zapustené a zašpicatené koly v tvare X použili aj byzantskí obrancovia Solúna pri veľkom slovanskom útoku na mesto (ok. 616) na ochranu hradbami neobohnaného prístavu. Pozri: *Miracula sancti Demetrii* (ďalej MSD) II, 2, 183, ed. P. Lemerle, *Les plus anciens recueils des miracles de Saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans I*, Paris 1979.

169 SCHNEIDER, *Landmauern*, s. 4 pozn. 4; VAN DIETEN, *Zum Bellum Avaricum*, s. 165.

170 GEORGIOS PISIDES, *Bellum avaricum*, v. 291-292.

giou týchto strojov. Zložité typy katapultov, ktorých výroba vyžadovala značné matematické znalosti, kombinované s technickou zručnosťou, boli v druhej polovici 6. storočia zjavne na ústupe.¹⁷¹ Prokopios z Cezareie spomína ešte v šiestom storočí zariadenie zvané *onager* – teda torzný jednoramenný katapult, použitý pri Belisariovom obliehaní Ríma.¹⁷² O typoch týchto zariadení sa pramene nezmiňujú. Podľa *Chronicon paschale* obrancovia mesta umiestnili svoju artilériu vo vnútri hradieb.¹⁷³ V mohutne opevnených vežiach boli na obranu určené len horné poschodia, a to nanajvýš pre artilériu s plochou dráhou letu.¹⁷⁴ Mal tým azda kronikár na mysli rozmiestnenie ťažkých katapultov v priestore Peribolos, teda medzi oboma hlavnými hradbami?¹⁷⁵ Z neskorších obliehaní mesta máme správy o tom, že artiléria bola rozmiestnená na strechách veží vnútornej hradby.¹⁷⁶

Byzantský vojenský manuál *Peri strategias* zo 6. storočia ponúka množstvo návodov na odrazenie nepriateľských síl. Obrancovia byzantskej metropoly asi mnohé z nich využili počas obliehania, i keď detaily nepoznáme. Proti tradičnému obliehaciemu prostriedku (korytnačkám) mohli použiť vriacu vodu, rozpustenú smolu, či ťažké trámy so železnými koncami v tvare špičky meča, horúci popol alebo vápno.¹⁷⁷ Autor príručky dopĺňa, že pred útokom treba zistiť miesto, ktoré bude napadnuté a následne rozložiť z cimburia smerom nadol rohože z vlasov, vlny alebo lanu ľubovolnej dĺžky, aby chránili mužov za hradbou proti strelám. V prípade potreby autor príručky radí dokonca použitie postelných prikrývk.¹⁷⁸

Iná byzantská vojenská príručka *Strategikon*, ktorá je časovo najbližšie avarskému obliehaniu, ponúka ďalšie cenné informácie týkajúce sa obrany. Proti strelám vysielaným proti hradbám jeho neznámy autor navrhuje rozmiestniť tkanivá (*kilikia*) zo srsti, ktoré podľa neho treba zavesiť na vonkajšiu stranu hradieb.¹⁷⁹ O tom, že takéto praktiky nezostali iba na papieri, svedčia správy o obliehaní Solúna Avarmi, kde sa uvádza, že všetci obyvatelia „*rozhodli pred zuby cimburia zavesiť z tenkých prútov niečo na spôsob utkaných závesov a prestieradiel z papyru a vrecoviny, ktoré sa prestierajú v jedálňach pred stolujúcimi, aby bola zmäkčená sila úderu chrľených kameňov*“.¹⁸⁰ K ďalším možnostiam podľa *Strategikonu* patrilo použitie blokov z dreva, ktoré sa vešali pred cimburie či konštrukcie z tehál na ich zosilnenie.¹⁸¹ Počas avarského obliehania sa, žiaľ, použitie špeciálnych defenzívnych prostriedkov nespomína.

IV. 7. ZÁSOBOVANIE MESTA POTRAVINAMI A VODOU

Konštantínopol bol na svoje prvé veľké obliehanie pripravený aj čo sa týka jeho zásobenia vodou a potravinami. Avari napadli mesto v horúcich letných mesiacoch v čase žatvy, ktorú sa snažili jeho obyvatelia uskutočniť dokonca aj po príchode avarského predvoja pod ochranou sprievodných byzantských síl. Nie je známe, že by cisár alebo hlavný veliteľ mesta

171 CHEVEDDEN, P.: Artillery in Late Antiquity: Prelude to the Middle Ages, in: *Medieval City under Siege*, ed. I. A. Corfis, M. Wolfe. Woodbridge 1995, s. 163.

172 PROKOPIOS: *Bella*, 1.21.19.

173 CHRONICON PASCHALE, s. 719.

174 SCHNEIDER, *Landmauern*, s. 18.

175 Tamže.

176 THEOFANES CONFESSOR, *Chronografia*, s. 384.

177 *Peri strategias*, c. 13,61-91.

178 Tamže.

179 STRATEGIKON X,3.

180 MSD, I, 152.

181 STRATEGIKON: X,3.

Bonos vydali nariadenia týkajúce sa zmenšenia alebo rekvirovania zásob.¹⁸² Už po obsadení obilnice ríše Egypta Peržanmi v rokoch 616 – 619 zrušil cisár Herakleios bezplatné prídely štátneho chleba, ktorý sa prideloval veľkej väčšine konštantínopolského obyvateľstva od čias Konštantína Veľkého.¹⁸³ Napriek tomuto drastickému opatreniu prekvapujúco nemáme žiadne správy o prípadných nepokojoch, hoci od tejto doby museli obyvatelia platiť za chleba fixnú hodnotu troch medenákov (*folleis*). Nepokoje vyvolané nedostatkom potravín sa v meste prejavili až v máji 626, teda zhruba sedem týždňov pred začiatkom avarského útoku. Ioannes Seismos, zrejme vtedajší prefekt mesta, sa pokúsil zvýšiť cenu štátneho chleba z 3 na 8 medenákov, čo vyvolalo ostrý protest obyvateľov zhromaždených v chráme sv. Sofie. K nim sa pridali aj oddiely palácových gárd (*scholae*), ktoré si zrejme na rozdiel od ostatných obyvateľov prídely štátneho chleba uhájili.¹⁸⁴ Seismove reštrikčné opatrenia s najväčšou pravdepodobnosťou súviseli s obavami z očakávaného obliehania Konštantínopola. Perzské oddiely pod vedením Šahrvaraza s najväčšou pravdepodobnosťou už zaujali svoje pozície na opačnom brehu Bosporu a mestská rada už mala správy o blížiacom sa veľkom avarskom vojsku. Bezplatné prídely chleba pre palácové oddiely mali byť pravdepodobne udelené bojaschopnejším mobilným jednotkám, ktoré sa v tomto čase začali sťahovať do mesta.¹⁸⁵ Vehementné protesty ľudu i gárd nakoniec viedli k zosadeniu Seisma a k zničeniu jeho oficiálnych portrétov, zatiaľ čo vtedajší prefekt pretória Alexander sľúbil učiniť okamžitú nápravu a zabezpečiť dodávky pre masu v nezmenenej cene.¹⁸⁶ Zdá sa, že aj gardy si udržali svoje bezplatné prídely, takže situácia v meste sa čoskoro upokojila. Vláda teda musela mať k dispozícii potravinové rezervy, nakoľko o ďalších nepopulárnych opatreniach pred i počas obliehania už nemáme ďalšie správy.¹⁸⁷

Čo sa zásobovania vodou týka, obyvatelia sotva pocítili jej nedostatok počas obliehania, ktoré trvalo púhych desať dní. Hoci mesto ani jeho okolie nedisponovalo dostatočnými zdrojmi pitnej vody, v mierových časoch bol jej prísun umožnený vďaka veľkému akvaduktu, ktorý do mesta dopravoval vodu až zo vzdialenosti 120 km.¹⁸⁸ Z neskorších správ máme informácie o tom, že Avari akvadukt porušili, zrejme ešte pred začatím obliehania, avšak skutočný stupeň poškodenia zostáva v súčasnosti predmetom špekulácií.¹⁸⁹ Ak sa aj Avarom podarilo obmedziť prísun vody do mesta, jeho zásoby vody neboli nijako zvlášť ohrozené.

182 Pre porovnanie: pred druhým arabským útokom na Konštantínopol nechal cisár Anastasios II. vyhnať rodiny bez dostatočných súkromných zdrojov. Pozri THEOFANES CONFESSOR, *Chronografia*, s. HOWARD-JOHNSON, *Siege*, s. 136.

183 K celému systému JONES, *Later Roman Empire*, s. 696f.

184 CHRONICON PASCHALE, s. 715-716.

185 WHITBY, M.: Ericsson's Postulated Textual Transposition, in: *Chronicon paschale 284-628 AD*, ed. Mich. and Mar. Whitby, Liverpool 1989, s. 201-202.

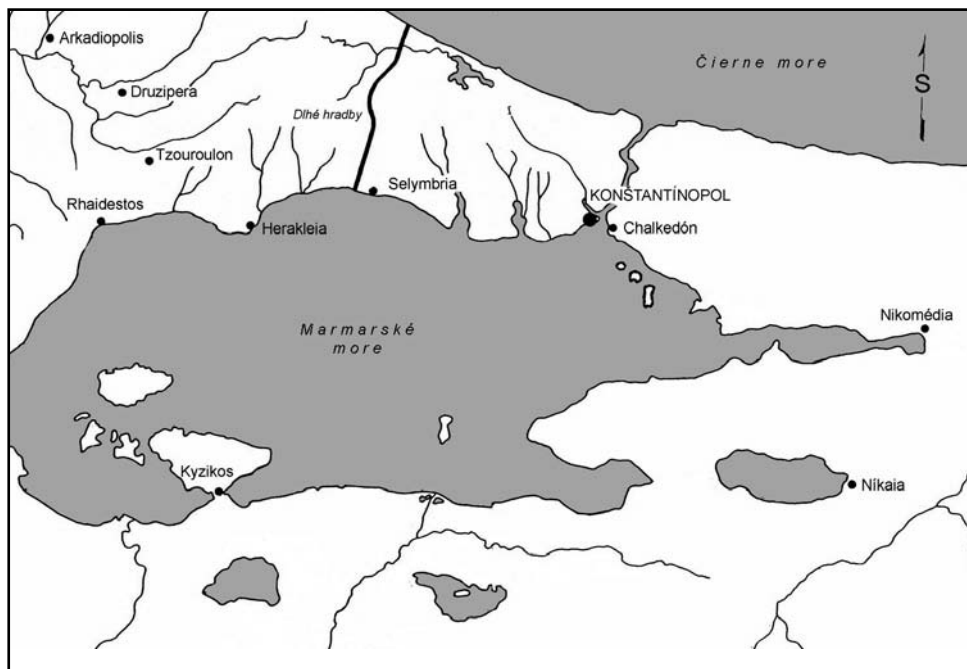
186 CHRONICON PASCHALE, s. 716.

187 Vo vnútri Konštantínopolu mohli byť použité 2 až 3 km² pre potreby agrikultúry spolu s priestorom pred Theodosianskymi hradbami. KODER, J.: Fresh Vegetables for the Capital, in: *Constantinople and its Hinterland. Papers from the Twenty-Seventh Spring Symposium of Byzantine Studies*, Oxford, April 1993, ed. C. Mango and G. Dagron. Aldershot 1995, s. 53.

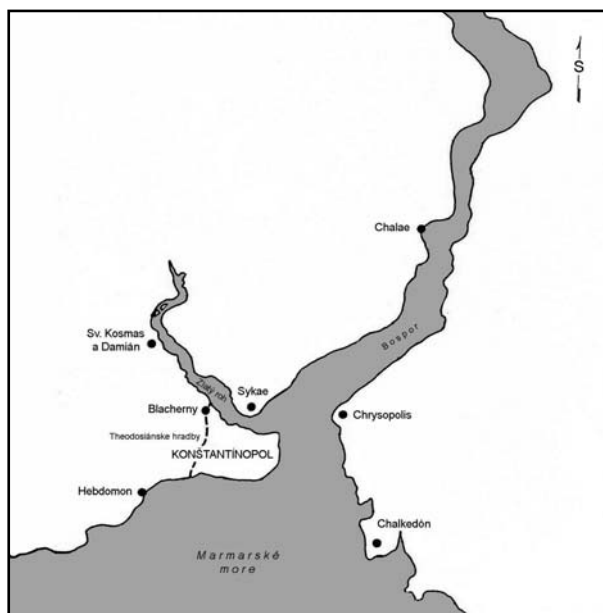
188 K akvaduktu pozri JANIN, *Constantinople*, s. 199-200; k zásobovaniu vodou MANGO, C.: Water Supply of Constantinople, in: *Constantinople and its Hinterland. Papers from the Twenty-Seventh Spring Symposium of Byzantine Studies*, Oxford, April 1993, ed. C. Mango and G. Dagron. Aldershot 1995, s. 9-18.

189 Podľa Cyrila Manga (*Water Supply*, s. 17) akvadukt nemohol byť úplne vyradený, nakoľko Avari poškodili nadzemné arkády, ale nezničili úplne dodávku vody do mesta. Podľa Albrechta Bergera (*Untersunungen*, s. 609) bol však akvadukt po deštrukcii nadzemných konštrukcií nepoužiteľný a zostal bez vody.

V byzantskej metropole sa nachádzalo veľké množstvo (okolo 100) cisterien, z ktorých najväčšia a najznámejšia pochádzala ešte z justiniánskych čias (dnes Yerebatan saray).¹⁹⁰

Obr. 1. Konštantínopol juhoeurópske a ázijské predpolie

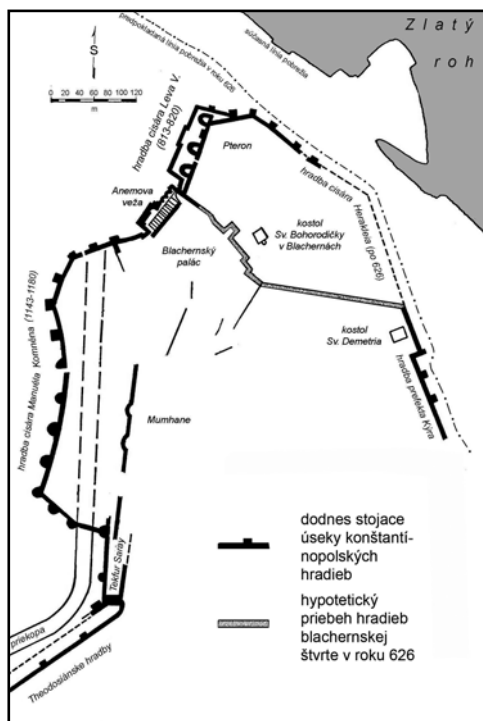

Obr. 2. Konštantínopol a Bospor

190 K jednotlivým cisternám pozri JANIN, Constaninople, s. 203-205.

Obr. 3. Konštantínopol – mestské brány a opevnenia

Obr. 4. Mestská štvrť Blacherny – situačný nákres

M. HURBANIČ: DIE VERTEIDIGUNG VON KONSTANTINOPEL WÄHREND DES ANGRIFFES VON AWAREN IM JAHRE 626

Konstantinopel, vom Jahre 330 Residenz des Römischen (Byzantinischen) Reiches wurde im Laufe des 5. Jahrhunderts dank seiner Stellung zur Stadt mit komplexer und auf die Zeit einzigartiger Fortifikationsstruktur. Sein stärkstes und stabilstes Element waren die Landmauern, die in der Zeit des Kaisers Theodosius II. aufgebaut wurden. Diese Festung bestand aus drei nacheinander steigenden Festungsbogen, die durch 192 rechtwinklige polygonale von 27 bis 55 Meter hohe Türmen beschirmt waren. Schwächere Mauerabschnitte befanden sich im Blachernen Region, genauer an seinem nordwestlichen Rand und längst der Bucht Goldenes Horn. Ein Teil der vorstädtischen Agglomeration entlang dieser Bucht war dabei vor Angreifern nur aus dem Lande geschützt. Die Awaren mit zusätzlichen ethnischen Gruppen versuchten die Schwächen der Verteidigung der byzantinischen Metropole auszunützen. Sie griffen im Sommer 626 Konstantinopel an und als Erste überprüften sie gründlich sein Fortifikationssystem. Die byzantinischen Kräfte in der Stadt bestanden sowohl aus regulär Einheiten als auch aus Landwehr Formationen, mit Teilnahme der Zirkfaktionen von Grünen und Blauen aus Konstantinopel. Der byzantinischer Kaiser Herakleios schickte den kleineren Teil seiner Armee der Stadt zu Hilfe. Die Truppen hatten genaue Instruktionen, die dem Regentenrat an der Spitze mit Patrikio Bono, der in der Zeit der Abwesenheit des Kaisers für die Verteidigung der Stadt verantwortlich war, bestimmt waren. Die Gesamtzahl der Verteidiger der Metropole konnte in Abhängigkeit von dem Grad des Skeptizismus betreffs der Beurteilung der Zeitquellen zwischen 12-15 000 bewaffneten Männern schwanken. Eine strategische Rolle während der Belagerung spielte vor allem die Flotte von Konstantinopel, die sowohl aus Militär- als auch aus zivilen Schiffe bestand, ab. Gerade die byzantinischen Schiffe verhinderten die Zusammenlegung von persischen und awarischen Kräften vor dem entscheidenden Angriff. In der erfolgreichen Aktion gegen slawischen Monoxylen entschieden die Schiffe während diesem massgeblichen Attack im Grunde das Schicksaal der ganzen Belagerung.

UHORSKÉ JEDNOTKY V BITKE PRI SLAVKOVE

TAMÁS CSIKÁNY

CSIKÁNY, T.: Hungarian troops in the Battle at Slavkov. *Vojenská história*, 1, 12, 2008, pp. 28–37, Bratislava.

The Battle of Austerlitz (Slavkov) was the most decisive military event in 1805. There were various parts of the formation of lieutenant field marshal Michael Kienmayer, namely: the parts of the 7th frontier regiment, 14th and 15th „sikulský“ (frontier- a note of the translator) field regiment, as well as 4th and 11th Hussar regiment. The study deals with their performance at the region of Telnitz. At the end of the study the author counts the losses of the troops from Hungary.

Military history. Hungary. The Battle of Austerlitz (Slavkov). The Year 1805.

Bitka pri Slavkove bola rozhodujúcou bitkou vojnového roku 1805. Na bojisku širokom približne 10 km urputne bojovali ruské a rakúske útvary proti francúzskemu vojsku. Vzhľadom na uvedený rozsah je prirodzené, že v priebehu boja sa odohralo viacero takých zrážok, ktoré riadili velitelia tam sústredených zoskupení, majúc na zreteli rámcový operačný plán. Za osobitné bojové strety možno považovať jednak zrážky pozdĺž hradskej cesty Brno – Olomouc, jednak boje o Pratecké návršie a obec Staré Vinohrady, ako aj obce nachádzajúce sa v južnej časti bojiska, a to najmä krvavý zápas o obec Telnice. Práve pri Telnici bojovali útvary a jednotky z Uhorského kráľovstva. Neďaleko obce sa dodnes nachádza kamenný stĺpcovitý pomník s dvojítm krížom, ktorý označuje hromadný hrob. V ňom sa nachádzajú prevažne pozostatky padlých uhorských vojakov. V tejto vojne v nemalej miere bojovali aj vojaci z Uhorska, tisíce z nich obetovali život za svojho cisára a kráľa. V dejepisných učebniciach sa spravidla všetci vojaci slúžiaci v armáde Rakúskeho cisárstva označujú ako rakúski vojaci či skráteno Rakúšania, a to napriek tomu, že v tejto armáde popri vlastných Rakúšanoch bojovali aj tisíce Maďarov, Slovákov, Rumunov, Srbov či Chorvátov.

V tretej koalícnej vojne roku 1805 sa spojenecké vojsko rakúskeho cisára a ruského cára pokúsilo poraziť armádu Napoleona Bonaparteho. Protivníci sústredili svoje sily na dvoch frontoch; rozhodujúce akcie sa uskutočnili v oblasti horného Podunajska a následne na Morave. Ťaženia v severnom Taliansku sa považovali za druhoradé. Z uhorského hľadiska bol však severotaliansky front dôležitejší, keďže tam pod velením arcivojvodu Karola Habsburského bojovala podstatná časť útvarov z uhorskej časti monarchie, a to: 2. (bratislavský) peší pluk (ďalej p. p.), 32. (peštiansky) p. p., 33. (komárňanský) p. p., 34. (košický) p. p., 37. (veľkovaradínsky) p. p., 48. (šopronský) p. p., 51. (koložvársky) p. p., 52. (pätkostolský) p. p. a 61. (temešvársky) p. p., ako aj 2. (sedmohradský) husársky pluk (ďalej h. p.), 3. (budínsky) h. p., 5. (šopronský) h. p., 8. h. p. doplňovaný z okolia Bratislavy a Nitry, 9. (eszécký) h. p. a napokon 10. h. p. doplňovaný z okolia Košíc a Prešova. Všetky spomínané pešie pluky sa zúčastnili na tri dni trvajúcej bitke (30. októbra – 1. novembra 1805) pri talian-

skom mestečku Caldiero. Táto bitka bola pre cisársko-kráľovskú armádu najväčším úspechom vojnového roku 1805.¹

Na podunajskom ťažení sa z Uhorska zúčastnili nasledovné sily: 39. (banátsky) p. p., 60. (prešovský) p. p., 1. (rábsky) h. p., 4. (partiumský...) h. p., 6. (debrecínsky) h. p., 7. (pätkostolský) h. p., 11. (sikulský) h. p. a 12. (jásovsko-kumánsky) h. p. Po ulmskej kapitulácii v októbri 1805 sa časť týchto jednotiek dostala do zajatia, ostatné zasa ustupovali k Viedni a potom na Moravu. Do záverečných bojov, ktoré vyvrcholili bitkou pri Slavkove, boli z Uhorského kráľovstva nasadené: časti 4. husárskeho pluku, 11. (sikulský) hraničiarsky husársky pluk, prápor 7. (brodského) hraničiarskeho pešieho pluku, po dva prápory zo 14. (1. sikulského) a z 15. (2. sikulského) hraničiarskeho pešieho pluku.

Prvá, už spomínaná podunajská operácia rakúskej armády sa skončila kapituláciou v Ulme (19. – 20. októbra 1805). Po nej nasledovali tzv. viedenské a slavkovské operácie, ktoré boli charakterizované ústupom zvyšku rakúskych a ruských vojsk a útočným postupom Francúzov. Napoleon prenasledoval spojencov po Brno, tam sa však 20. novembra zastavil a nariadil sústredenie svojho vojska. Jeho prevažná časť sa v priebehu niekoľkých dní sústredila v priestore neskôr legendárneho Zlatého potoka. Početný stav francúzskej armády však vtedy značne poklesol, takže spojenci získali jasnú početnú prevahu nad Francúzmi. Ich situáciu v tomto priestore bolo možné napraviť, ak by sa tam čo najskôr presunul od Bratislavy armádny zbor maršala Louisa-Nicolasa Davouta.

Ruský cár Alexander I. a jeho suita, vedomý si svojej sily – a spolu s ním aj prítomný cisár František II. (I.) – zastával názor, že treba čo najrýchlejšie podniknúť útok. Generál Michail Illarionovič Kutuzov, hlavný veliteľ ruského i spojeneckého vojska navrhoval ešte vyčkať. Dňa 24. novembra sa však napokon spojenci rozhodli pre útok. V dôsledku toho sa dňa 2. decembra 1805 uskutočnila bitka pri Slavkove.²

Terén, na ktorom sa povestná bitka odohrala, predstavoval mimoriadne príhodné bojisko. Zvlnenú krajinu na severe ohraničovala hradská medzi Brnom a Olomoucom. Súbežne s touto cestou sa od nej na sever začína pozvoľne vypínať predhorie Drahanskej vysočiny, na juh od cesty sa otvára juhomoravská rovina. Cestu križujúci Zlatý potok nepredstavoval daku významnejšiu prekážku. Na východnom brehu potoka, zhruba šesť kilometrov od hradskej, sa týči hrebeň Prateckého návršia, ktorý dosahuje najvyšší bod nad obcou Prace. Druhým, o čosi nižším vrcholom sú Staré vinohrady s 298-metrovou nadmorskou výškou. Svahy Prateckého návršia smerom k brniansko-olomouckej hradskej sa tiahnu pozvoľne, južné svahy však prudko klesajú k rieke Litave, ktorá vymedzila východnú stranu bojiska. V priestore bojiska sa nachádzalo niekoľko menších dedín a osád pospájaných schodnými cestami. V južnom cípe priestoru bojiska leží obec Telnice a poniže nej sa nachádzali dva rozľahlé rybníky – Žatčanský a Měnínsky, ktoré v čase bitky pokrýval ľad.

Dňa 1. decembra sa obidvaja protivníci rozvinuli a zaujali postavenia v priestore bojiska. Funkciu hlavného veliteľa spojeneckých síl formálne zastávali prítomní monarchovia – rakúsky cisár František I. a ruský cár Alexander I. V skutočnosti však velenie pripadlo ruskému generálovi M. J. Kutuzovovi, náčelníkom spojeneckého generálneho štábu bol rakúsky generálmajor Franz von Weyrother. Hoci ruské a rakúske vojská teoreticky podliehali pod jednotné velenie, v praxi však jednotlivé útvary prijímali rozkazy iba od vlastných veliteľov.

1 *A magyar katona vitézségének ezer éve.* (Szerk.: Pilch Jenő). II. kötet. Budapest (sine dato), s. 163.

2 O bitke podrobnejšie pozri MAYERHOFFER, E. von Vedropolje: *Die Schlacht bei Austerlitz am 2. December 1805.* Wien, 1912., NAGY, I.: *Az austerlitz-i csata.* AETAS 2001/2., UHLÍŘ, D.: *Die Dreikaiserschlacht Austerlitz 1805.* Brno, 2005, tenže *Bitva tří císařů – Slavkov/Austerlitz 1805.* Brno 2005.

Podľa operačného plánu, vypracovaného generálnym štábom spojeneckých vojsk, sa mal úspech dosiahnuť mohutným útokom: „*Keďže nepriateľ svojím ľavým krídlom stojí na zalesnenej hore napravo od hlavnej cesty a – ako vidno – jeho pravé krídlo sa v smere Kobylnice a Sokolnice opiera o rybník nachádzajúci sa za ním, javí sa teda ako výhodné, aby Bedřichovíc, v dôsledku čoho sa pri krytí frontovej línie vysílí. To nastane až vtedy, keď náš útok na pravé krídlo nepriateľa, pokiaľ sa dá, bude vedený naraz plnou sústredenou silou a naše pravé krídlo, t. j. zbor kniežata Bagrationa, sa udrží v svojich pozíciách a jazdectvo kniežata Lichtensteina sa na východnom úseku v okolí obcí Kruh a Šlapanice vynasnaží zaistiť priestor napravo i nľavo od hradskej. V záujme toho budú dnes vytvorené štyri kolóny.*

1. kolóna bude postupovať od Újezdu cez Telnice, a keď dosiahne spomínanú obec a úžlabinu, bude ďalej postupovať doprava, na krytie ľavej strany úžlabiny ponechá jeden prápor, napravo povyššie jazera (= rybníka) sa [kolóna] zastaví a vyčká, kým sem dorazí čelo 2. kolóny.

2. kolóna sa zmocní údolia medzi Sokolnicami a Telnicami, 3. kolóna sa sústreďí pri sokolnickom kaštieli, kde sa všetky tri predvoje [kolón] medzi Sokolnicami a Kobylnickým jazerom (= rybníkom) pohnú vpred. Medzitým 4. kolóna, ktorá prejde spomínaným územím a ktorej predvoj spolu s ďalšími troma predvojami spoločne zaútočí, takže predvoje vytvoria veľký front. Keď prvá kolóna štyrmi práporami zaujme a obsadí tuňanský lesík, vtedy ostatné [kolóny] so zvyškom prvej [kolóny] zaútočia v priestore medzi spomínaným lesíkom a Šlapanicami na pravé krídlo nepriateľa, medzičasom tri prápory 4. kolóny obsadia obec [Šlapanice].³

Podľa plánu sa teda mala väčšia časť spojeneckej armády rozvinúť na ľavom krídle a v priestore medzi Šlapanicami a tuňanským lesíkom sústredené pechotné zoskupenie malo z juhu udrieť na francúzsku armádu a obklúčiť ju. Štyrom kolónam, ustanoveným na dosiahnutie tohto zámeru, velili: ruský genpor. Dochturov, ruský genpor. Langeron, ruský genpor. Przybyszewsky a rakúsky poľný zbormajster Kollowrath. Predvoj 1. kolóny a zároveň celého zoskupenia tvorila divízia, ktorej velil podmaršal barón Michael Kienmayer. Uhorské jednotky, ktoré bojovali v bitke, patrili do tejto divízie. V zostave Kienmayerovej divízie boli tieto útvary a jednotky:

- ▶ pešia brigáda, ktorej velil genmjr. Carneville a do ktorej patrili:
 - jeden prápor 7. (brodského) hraničiarskeho pluku (500 mužov),
 - dva prápory 14. (1. sikulského) hraničiarskeho pluku (1 300 mužov),
 - dva prápory 15. (2. sikulského) hraničiarskeho pluku (1 300 mužov);
- ▶ jazdecká brigáda, ktorej velil genmjr. Stutterheim a do ktorej patrili:
 - 3. (O'Reillyho) švališersky pluk (900 mužov),
 - jedna čata 1. (Merveldtovho) hulánskeho pluku (40 mužov);
- ▶ jazdecká brigáda, ktorej velil genmjr. Nostitz a ktorú tvorili:
 - polstotina 2. (Schwarzenbergovho) hulánskeho pluku (100 mužov),
 - 4. (Hessensko-homburský) husársky pluk (500 mužov);
- ▶ jazdecká brigáda, ktorej velil genmjr. Móric Lichtenstein a ktorú tvorili:
 - 11. (sikulský) husársky pluk (šesť švadrón v sile 700 mužov),⁴

3 Kriegsarchiv Wien (KAW) Alte Feldakten (AFA) 1805. Deutschland XIII. (K 1351.) 1805-12-12. Dispozícia bez dátumu a bez podpisu.

4 Podľa iných údajov 600 mužov. Pozri VANIČEK, Fr.: *Specialgeschichte der Militärgrenze IV. Band.* Wien 1875, s. 112.

- päť sotní (stotín) Šešajevho kozáckeho pluku (500 mužov),
- päť sotní (stotín) Melentejevho kozáckeho pluku (500 mužov).

Divízia v počte 6 340 mužov mala k dispozícii dve delostrelecké batérie, čiže 12 kanónov.⁵

Útok zoskupenia ľavého krídla spojeneckých síl kryla v strede (5.) kolóna, ktorej velil podmaršal Johann Lichtenstein. Veliteľ pravého krídla spojeneckých síl genpor. Peter Ivanovič Bagration mal za úlohu viazať sily proti nemu stojaceho nepriateľa a po vypuknutí útoku na severnom smere mohutne zaútočiť. Zálohu, rozloženú za stredom bojovej zostavy, tvorila ruská garda. Spoločným veliteľom útočiacich kolón ľavého krídla bol ruský generál pechoty Fridrich Wilhelm Buxhöwden, úlohu zálohy tohto krídla plnila (4.) Kollowratova kolóna, pri ktorej sa zdržiaval aj Kutuzov. Sila jednotlivých kolón bola nerovnomerná, spojenecká armáda mala dovedna okolo 84-tisíc (resp. až 90-tisíc)⁶ mužov a 320 diel.

Napoleon pôvodne zamýšľal prinútiť protivníka, aby zaútočil stredom, ak by sa tak stalo, chcel udrieť jednak zo severu, kde sa v priestore hradskej sústredilo silné francúzske zoskupenie, a jednak z juhu, kam mal doraziť Davoutov armádny zbor. V zmysle tohto zámeru sa zoradili francúzske jednotky nasledovne: na severe zaujal postavenie armádny zbor maršala Lannesa, za ním bolo jazdecktv, armádny zbor maršala Bernadotteho, Oudinotova granátnická divízia a cisárska garda. V strede zostavy a na pravom krídle pozdĺž Zlatého potoka sa rozložil najpočetnejší francúzsky armádny zbor maršala Soult, zoradený po divíziách, respektíve po brigádach. Davout sa mal so zborom po príchode zaradiť za pravé krídlo. S jeho zborom mala francúzska armáda spolu 70-tisíc mužov,⁷ disponovala počtom 139 diel. V rozkaze vydanom na nasledujúci deň cisár konštatoval toto: „*Naše pozície sú pevné a ak protivník začne postupovať, aby obišiel moje pravé krídlo, nastaví sa mi bokom.*“⁸

Navečer 1. decembra bolo už zrejmé, že Davoutov zbor dorazí na bojisko iba nekompletný a s istým meškaním, takže s úderom, ktorý mal uskutočniť, sa vlastne nedalo veľmi počítať. Napoleon preto večer vypracoval spresnený plán, ktorý aj sformulovali do rozkazu. Podľa neho sa mal Davout len rozvinúť na podporu pravého krídla, zaútočiť malo ľavé krídlo. V tomto duchu boli vydané rozkazy, potom sa Napoleon odobral na oddych na Žuráň, kde mal hlavné veliteľské stanovište.

Cisár nespál však dlho, lebo okolo polnoci ho zobudil generál Savary, keďže prišli hlásenia o začatí bojov na pravom krídle. Napoleon sa osobne urýchlene odobral na obhliadku terénu, a keď sa vrátil na hlavné veliteľské stanovište, modifikoval svoju predstavu. Bolo jasné, že spojenci útočia nie na stred, ale proti jeho pravému krídlu. Jednotky Soultovho armádneho zboru sa preto museli presunúť na juh, úplne k Telnici, pričom jedna divízia obsadila tamojšie obce a pozície dôležité z hľadiska obrany. Na podporu Soultovho zboru sa aj väčšia časť Bernadotteho armádneho zboru premiestnila na juh. Do medzery medzi Lannesom a Soultom sa do pravej línie presunul Muratov jazdecký zbor. Úloha zálohy pripadla cisárskej garde a jednej dragúnskej divízii. Podľa Napoleonovho zámeru mala Legrandova pešia divízia zo Soultovho zboru, podporovaná prichádzajúcim Davoutovým zborom, za-

5 NAGY, ref. 2, s. 74.

6 UHLÍŘ, Bitva, ref. 2, s. 53

7 UHLÍŘ, Bitva, ref. 2, s. 52 odhaduje celkový počet Francúzov na asi 75 000 mužov.

8 UHLÍŘ, Bitva, ref. 2, s. 82, 84 – na základe zistení francúzskeho historika Michela de Lombarés upozorňuje na dve verzie Napoleonovej proklamácie; prvá reflektovala situáciu z večera 30. novembra 1805 a bola prečítaná vojskám 1. decembra; druhá (tu citovaná) vznikla až dodatočnou úpravou po boji a odráža skutočný priebeh bitky.

staviť nepriateľský útok, pričom súbežne v strede frontovej línie dve francúzske divízie mali prelomiť obranu nepriateľa, potom cez vzniknutú trhlinu mala útočiaca záloha zavŕšiť úspech zničením oboch častí rozdelených síl nepriateľa. Jednu z najdôležitejších lokalít bitky predstavovala obec Telnice, kde bojovali uhorské jednotky.

Spomedzi uhorských jednotiek, ktoré sa zúčastnili bojov v bitke troch cisárov, vieme najviac o nasadení sikulského husárskeho pluku, a to na základe bojového hlásenia vypracovaného roku 1827, ktoré sa takmer doslova cituje v monografii venovanej dejinám tohto pluku, vydané tlačou roku 1878.⁹ Začiatkom augusta 1805 dostal pluk rozkaz, aby sa z mierovej dislokačnej posádky premiestnil do stanového priestoru sústredenia. Z toho dôvodu sa dve a dve stotiny plukovníckeho a majorského oddielu pohli do Sfintu Gheorghe (maď. Sepsiszentgyörgy), obidve stotiny podplukovníckeho oddielu zasa do obce Teiuș (maď. Tövis, nem. Dreikirchen, Dornstadt v Sedmohradsku, dnes Rumunsko).¹⁰ Podľa rozkazu datovaného 18. augusta 1805 sa pluk mal pripraviť na premiestnenie smerom na Viedeň. Po vykonaní predpísaných povinných prehliadok (muštráciách) sa dva oddiely na čele s veliteľom pluku plk. barónom Gabrielom Geringerom pohli zo Sfintu Gheorghe do Sibiu (slov. Veľká Sibiň, maď. Nagyszében v Sedmohradsku, dnes Rumunsko), kde sa k nim pridružil aj tretí oddiel pluku. Dňa 1. septembra sa spoločne pohli ďalej. O necelý mesiac neskôr, 30. septembra, prešli cez pontónový most pri Pešti na druhú stranu Dunaja, a po prechode cez Viedeň dorazili 26. októbra do Amstettenu. Tu pluk zastihol rozkaz, aby sa pripojil k záložnému armádnemu zboru podmaršala Anersperga. Následne pluk v rámci cisárskej armády ustupoval, pričom sa viackrát zaplietol do šarvátok s Francúzmi, ako napríklad 9. novembra pri Pottenbrunne. Posledné novembrové dni, keď spojenecké sily už stáli na východ od Slavkova, husári Geringerovho pluku z Prateckého návršia sledovali pohyb Francúzov. Vtedy už pluk patril do zostavy divízie podmaršala Kienmayera.

Deň pred bitkou jazdeckto zaradené do Kienmayerovej divízie vykonávalo stály prieskum a krylo postup spojeneckého vojska medzi Pozořicami a Újezdom. Do menších potýčiek s francúzskym jazdecktom sa aktívne zapojili najmä husári podplukovníckeho oddielu 11. (sikulského) husárskeho pluku.¹¹ Navečer švališéri O'Reillyho pluku dočasne obsadili Telnice, keď sa im podarilo z okolia vyhnúť francúzske stotiny. O tejto skutočnosti informovali Napoleona, ktorý sa okamžite dostavil na tvár miesta. Počas obhliadky sa cisárovi stratil kôň, takže bol nútený ísť kus cesty pešo. Keď ho francúzski vojaci spoznali, zapálili fakle a vo veľkom mu vzdávali hold.¹² Zároveň začali všetky francúzske jednotky plniť úlohy vydané Napoleonovým rozkazom.

Sikulskí husári sledovali pohyb nepriateľa. *„Pán plukovník [Geringer] na čele dvoch stotín stál pred obcou Prace a krúžil až po líniu nepriateľských stráží a patrolujúcich hliadok. Približne o ôsmej večer bolo možné vidieť, ako celé nepriateľské vojsko stojí osvetlené ohňami v troch líniách. Predsunuté hliadky si vzhľadom na osvetlený tábor a pohyb protivníka zachovávali odstup, pričom zo všetkých strán prichádzali hlásenia o ústupe. V záujme zistenia a overenia*

9 KA AFA K 1351. 1805-13-68., ako aj Gustav Treuenfest: Geschichte des k.k. 11. Huszaren-Regimentes Herzog Alexander v. Württemberg. 1762 bis 1850 Székler Grenz-Huszaren. Wien, 1878. (Treuenfest 1878.)

10 Hraničiarisky husársky pluk pozostával z 8 stotín. Vždy dve stotiny vytvárali oddiel, ktorý podliehal príslušnému štábnemu dôstojníkovi, takže pluk mal plukovnícky, podplukovnícky a majorský oddiel, resp. v tomto prípade aj štvrtý, záložný oddiel, ktorý zostal v Sedmohradsku. K organizácii a štruktúre habsburskej armády v čase koalíčných vojen pozri DANGL, V. – SEGEŠ, V.: *Vojenské dejiny Slovenska III. zväzok. 1711 – 1914*. Bratislava 1996, s. 64-67. (Autorom príslušnej časti je V. Segeš).

11 Treuenfest 1878. 230.

12 NAGY, ref. 2, s. 55.

tohto mimoriadne dôležitého kroku nepriateľa pán plukovník so šiestimi mužmi odcválal k nepriateľským pozíciám nakoľko sa len dalo, pričom jasne vyzvedeli, že nehoria táborové ohne, [ale fakle] a jasne počuli, že nepriatelia volajú »Vive l'Empereur!« (Nech žije cisár!) Pán plukovník sa pri obhliadke osvetlenej frontovej línie presvedčil, že (francúzske) vojsko stojí v kolónach v smere útoku, a nemieni ustupovať. Toto hlásenie ešte o siedmej hodine večer podal prostredníctvom podplukovníka Herbalyho pánom generálom a grófovi Bubnovi, ako aj hlavným adjutantom [genmjr.] Weyrothera.¹³

Po nočných prieskumných bojoch ráno medzi siedmou a ôsmou hodinou niekoľko husárskych oddielov patrolovalo v okolí Telníc a zistili, že obec opäť obsadili Francúzi, ktorí zároveň na zaistenie priestoru vyčlenili a smerom na Měnin rozmiestnili menšiu jazdec-kú skupinu. Podmaršal Kienmayer vydal predsunutým jednotkám plukov patriacim k jeho divízii rozkaz, aby sa okamžite sústredili pri Újezde, následne rozkázal, aby jeden prápor 1. sikulského hraničiarskeho pluku vyrazil vpred do boja. Na krytie útoku mal druhý prápor pluku rozvinúť jednotky do rojnice.¹⁴ Podplukovník Martin Rakovský so stotinou sikulských husárov a jedným oddielom husárov zo 4. (hessensko-homburského) pluku zostával zatiaľ v holubickom tábore.

O pol ôsmej sa kolóny ľavého krídla zoradili do bojovej zostavy a začal sa útok. Vpredu bola Kienmayerova divízia, na pravom krídle postupovali husári 4. (hessensko-homburského) husárskeho pluku, na ľavom krídle zasa husári 11. (sikulského) husárskeho pluku, jedným velil genmjr. Nostitz, druhým genmjr. Móric Lichtenstein. Jazdcov a sikulských peších hraničiarov zastavila strelba nepriateľských tirailleurov.¹⁵ Postup vojska sa na úpäti návršia nachádzajúcom sa pred Telnicami zastavil.

Francúzi sa bránili v Telnici a vo viniciach okolo obce, pričom využívali tamojšie návršie. Telnicu obkolesovali prírodné aj umelo vybudované priekopy a zemné násypy, ktoré sa tiahli pozdĺž tamojších viníc. V nich i v dedine sa rozložili jednotky francúzskeho 3. radového pluku a dva prápory tirailleurov. Ostatné jednotky Legrandovej divízie, ktorá mala približne 7 500 mužov, sa nachádzali v priestore Sokolníc a Kobylníc.

Proti Francúzom brániacim Telnicu – hneď po úvodných zrážkach – vyslal podmaršal Kienmayer do útoku prápory 2. sikulského pešieho pluku na čele s majorom Antonom Divěkým. Za zvukov hudby peší hraničiari vypochoďovali proti Telnici a pustili sa do boja proti Francúzom brániacim sa za násypmi a v zákopoch. Najprv zarachotila strelba salvami medzi útočníkmi a obrancami, a ako zaznamenal súčasník „Francúzi sa hrdinsky bránili a hraničiari urputne útočili.“ Husári stáli na krídle pechoty, kryúc ju pred prípadným náhlým útokom nepriateľského jazdeckva. Medzitým, najmä 4. husársky pluk, stratil mnoho mužov a koní v dôsledku palby nepriateľských tirailleurov, takže zakrátko ustúpil nazad. No 2. hraničiarsky pluk postupne získaval prevahu a za pomoci 1. hraničiarskeho pluku sústavne útočil na protivníkovu pozíciu na návrší. O urputnosti boja svedčí, že čelné prápory hraničiarov stratili takmer polovicu početného stavu. Francúzi dvakrát odrazili hraničiarov, ktorí však zanovite naďalej útočili. Keďže v prvej línii útočiaci pešiáci zo sikulských hraničiarskych plukov len pomaly nadobúdali prevahu, podmaršal Kienmayer poslal do útoku zbývajúcu časť pechoty z brigády genmjr. Carnevilleho, a to konkrétne brodských hraničia-

13 KA AFA K 1351. 1805-13-68.

14 (Carl von Stutterheim): Die Schlacht bei Austerlitz. Von einem Militär, Augenzeugen des Zweiten Dezember 1805. Aus dem Französischen. 1806. 60.

15 Tirailleuri boli francúzski ľahkí pešiáci – strelci, ktorí bojovali v rozptýlených rojniciach. Pozri DANGL, SEGEŠ, ref. 10, s. 50-51.

rov. Za ich podpory sa sikulským hraničiarom podarilo dostať sa na návršie, kde boj zúril s ešte väčšou urputnosťou. Frontová línia sa síce načas opäť ustálila, no znova zintenzívnela strelba z pušiek, takže kvôli dymu, ako aj hmlistému počasiu, bolo vidno sotva na pár krokov. Prápory takmer úplne zahalila hmla, čo mimoriadne sťažovalo veliteľskú činnosť i samotný boj.

Uvedené okolnosti síce spomaľovali, no v konečnom dôsledku nemohli zabrániť tomu, že generál Stutterheim s dvoma prápormi prenikol do dediny. Francúzi sa však nezmierili so stratou obce a vyčerpaných sikulských hraničiarov opäť vytlačili. Zmocnili sa obce, ale na znovudobytie mimoriadne dôležitej výšiny už nemali sily. Vtedy však aj dve tretiny mužov dvoch sikulských hraničiarskych plukov buď padli alebo boli zranení. Bitka už trvala celú hodinu, no čelo prvej spojeneckej kolóny ešte nebolo možné vidieť.

Nepriaznivý stav síl z hľadiska útoku dostával rakúske jednotky do čoraz ťažšej situácie. Nerozhodné bojové zápolenie napokon vyriešil príchod ruského generála Buxhövdena, ktorému boli podriadené prvé tri spojenecké kolóny. Práve 1. kolóna sa podarilo dobyť Újezd a postúpiť vpred. Generál Buxhövdén ihneď poslal vpred aj jeden prápor 7. jágerského pluku, resp. ako zálohu jednu ruskú brigádu. Tento manéver umožnil, že dva sikulské hraničiarske prápory spolu s jágromi okamžite obnovili útok, ktorého výsledkom bolo vyhnanie Francúzov z Telnice. Jej obrancovia sa stiahli aj z úžlabiny pri obci, aby sa o čosi ďalej zošikovali do bojovej zostavy. Buxhövdén zastavil ďalší postup, vyčkával totiž príchod 2. kolóny do priestoru planiny medzi Sokolnicami a úpäťm návršia. Sikulskí peší hraničiarovia v tom čase splnili danú úlohu. Následkom boja boli v podstate zdecimovaní, ale obec spojenci ovládli. Veliteľa praporov sikulských hraničiarov Antona Divékyho priamo na bojisku povýšili na podplukovníka.¹⁶

Skutočnosť, že v priestore Telnice sa rozpútal tuhý boj, bola pre francúzske armádne vedenie vlastne dobrou správou. Napoleon veril, že sa na tento úsek presunú ďalšie spojenecké jednotky, a to najmä z Prateckého návršia. To naprosto zodpovedalo jeho zámerom.¹⁷ Francúzskym jednotkám brániacim sa pri Telnici dorazili nové posily okolo 9. hodiny. Generál Morgron z Davoutovho armádneho zboru, ktorý mal k dispozícii 11. a 26. jazdecký jágerský pluk, 1. dragúnsky pluk a dve delá, sa ponáhlal „spasit“ francúzsky 3. radový peší pluk.¹⁸ Ďalej do tohto priestoru nasmerovali francúzsku Heudeletovu brigádu so 108. radovým peším plukom, dve stotiny (roty) 15. ľahkého pešieho pluku a štyri delá.¹⁹

Francúzi využili hustú hmlu, ktorá pokryla celé okolie a predovšetkým údolia, a rýchlym útokom vytlačili z Telnice rakúskych aj ruských jágrov, ako aj ruský (novoiňgermanský) pluk. Opäť obsadili obec aj výšinu nachádzajúcu sa od nej na východ a dostali sa do bezprostredného styku s podplukovníckym oddielom 4. husárskeho pluku, ktorý kryl spojeneckú pechotu. Vtedy plk. Johann Mohr, veliteľ pluku, vydal rozkaz na útok. Oddiel na čele s barónom mjr. Augustínom Vécseym sa nezadržateľne hnal vpred.²⁰ Zastavili Francúzov, potom rozprášili dva nepriateľské prápory, ktorých mužstvo sa sčasti dostalo do zajatia, a iba malej skupinke sa podarilo prejsť cez potok, ktorý tiekol na opačnom konci obce. Hu-

16 A magyar katona ... 165.

17 KA AFA K 1351. 1805-13-12 ¾. Die Schlacht von Austerlitz 1805. Egy francia összefoglalás a csatáról német fordításban.

18 MAYERHOFFER, E.: i.m. 37.

19 NAGY, ref. 2, s. 57.

20 Treuenfest, Gustav Ritter Amon von: Geschichte des k. u. k. Husaren-Regiments Nr. 4. Arthur Herzog von Connaught und Strathearn. Wien, 1903. (Treuenfest 1903.) 339. Ezért a rohamért Mohr és Vécsey is megkapta a Mária Terézia Rendet.

sári by to len ťažko dokázali sami, veľkú úlohu zohralo to, že do útoku sa zapojilo aj jadro prichádzajúcej 1. kolóny gen. Dochturova. Vďaka tomu sa spojencom opäť podarilo obsadiť obec Telnice. Spojenecké delostrelectvo zatiaľ zo spomínanej výšiny ostreľovalo ustupujúcich Francúzov, ktorí sa rýchlo stiahli. To umožnilo jednej jazdeckej a jednej pešej brigáde Kienmayerovej divízie bez prekážok postúpiť cez úžinu a na jej opačnej strane sformovať sa do bojovej zostavy. V úžine zaujalo postavenie niekoľko peších práporov a delostrelectvo.

Na sever od 1. kolóny sa spojenecké jednotky rozvíjali so značnými ťažkosťami; vyrazili totiž dosť neskoro, navzájom sa premiešali a postupovali pomaly. Napokon sa okolo 9. hodiny podarilo 2. a 3. kolóne zoradiť sa do dvoch bojových línií pred Sokolnicami a oborou (bažantnicou) pri sokolníckom kaštieli. Vzápätí spojenecké vojská, majúce ohromnú početnú prevahu, začali útočiť a po krátkom krvavom boji obec, sokolnícku oboru i kaštieľ obsadili. Maršal Davout ihneď vyslal do bojového priestoru jednu divíziu, ktorá síce nedokázala obec vydobýť, no podarilo sa jej plne viazať a paralyzovať sily spojencov.

Štvrtá spojenecká kolóna sa pohla smerom na Kobylnice, taktiež však s veľkým omeškáním, pričom v jej radoch sa nachádzal cár Alexander I. a gen. Kutuzov. Kolóna vyrazila okolo 9. h., a keď sa priblížila k obci Prace, dostala sa pod silnú nepriateľskú paľbu. Hlavného veliteľa spojencov táto skutočnosť zaskočila. Okamžite videl, že v prípade francúzskeho útoku stredom, sa spojenecké ľavé krídlo dostane do ošemetnej situácie. Preto nariadil, aby kolóna zoradená do dvoch bojových línií obsadila hrebeň kopca. Na zaujatie výšin Prateckého návršia však kolóna nemala dostatok síl, takže vytvorila dlhú, plytkú obrannú líniu.

V severnej časti bojiska ani jedna strana neplánovala rozvinúť rozhodujúce akcie, napriek tomu sa tam však rozpúťali urputné boje. Rozhodnutie padlo na strednom úseku bojiska. Keď sa hmla čiastočne rozplynula, nastal najdôležitejší okamih bitky. Dve divízie Soultovho armádneho zboru vyrazili, aby obsadili Pratecký kopec a výšinu Staré vinohrady. Spojenci nedokázali vzdorovať zaničenému francúzskemu útoku. Pratecké návršie dobyli Francúzi, ktorí ho potom ubránili pred následným útokom jazdeckej brigády genmjr. Lichtensteina a cárskej gardy. Napoleon dostával o každej udalosti presné hlásenia, takže mal prehľad o vývoji situácie. Cisár poslal všetky zálohy na pomoc bojujúcim divíziám, a to vrátane gardy a armádneho zboru maršala Bernadotého.

Práve to rozhodlo o výsledku bitky, no Napoleon chcel svoj úspech zúžitkovať v čo najväčšej miere, čiže dosiahnuť rozhodujúce víťazstvo. Kým zasadala vojnová rada, mohli si francúzske jednotky na Prateckom návrší trochu odpočinúť. Podľa nového plánu, o ktorom sa rozhodlo na zasadaní vojnové rady, Napoleon pre nový útok počítal s celým Soultovým aj Davoutovým armádnym zborom, s cisárskou gardou, ďalej s granátnickou divíziou generála Oudinota a dvomi dragúnskymi divíziami. Podstatou plánu bolo uskutočnenie rozsiahleho obchvatu z pravého krídla, pričom údermi na rôznych miestach sa malo dosiahnuť izolovanie kolón nepriateľa.

Útok sa začal o druhej popoludní. Francúzske brigády sa na všetkých plánom vytýčených miestach predrali vpred a na viacerých úsekoch obklúčili spojencov, ktorí len oneskorene reagovali na priebeh situácie. Jazdecká brigáda Kienmayerovej divízie stojaca pred Telnicou sa stiahla späť smerom k Újezdu, kde dostala za úlohu kryť ústup ruskej pechoty. Medzitým husári 11. husárskeho pluku, podliehajúci pod genmjr. Lichtensteina, spolu so švališérmi O'Riellyho pluku a sotňami dvoch kozáckych plukov sa rozvinuli do priestoru medzi Telnicou a Sokolicami, aby kryli bok ruskej pechoty. Genmjr. Nostitz sa so 4. husárskym plukom vydal v kolóne na ústup. Ústup spojeneckých síl prebiehal však len pomaly. Francúzi inak meškali pri obsadzovaní Újezdu. Determinujúcou okolnosťou bolo, že tu sa zhromažďovala

väčšina ruského vojska. V tomto priestore sa sústredila Kienmayerova pešia brigáda, Dochutovova kolóna a ďalšie ustupujúce jednotky. Újezd bránilo 25 spojeneckých diel.

Len čo sa Napoleon dostavil na tento úsek, nariadil delostrelectvu gardy a delostrelectvu pri Soultovom zbore zaujať palebné postavenie. Po prípravnej paľbe nastúpili do útoku dva francúzske pešie pluky, úspech však dosiahli až vďaka pomoci jazdeckta cisárskej gardy. Keďže Francúzom sa podarilo odrezať ústupovú cestu väčšine spojeneckých jednotiek smerujúcich na východ, zostala im jediná možnosť – prejsť cez zamrznuté rybníky v južnej časti bojiska. Podľa niektorých tvrdení, Napoleon nariadil delostreľbou rozbiť silnú vrstvu ľadu pokrývajúcu rybníky, čo údajne spôsobilo smrť niekoľkých tisíc spojeneckých vojakov.²¹

Organizovaný ústup preukázalo iba Kienmayerove jazdeckto. Husári 4. husárskeho pluku sa medzi Žatčanmi a Otnicami dokázali sformovať do bojovej zostavy. Sikulskí husári 11. husárskeho pluku na čele s plk. Geringerom a švališéri O'Riellyho pluku sa pred Telnicou zapojili do boja, ba dve sikulské stotiny sa podujali aj na protiútok. Na situácii sa tým však nič nezmenilo. Vtedy utrpel ťažké zranenie hlavy aj veliteľ husárov, ktorého potom traja husári zobrali na zhromažďovacie stanovisko. Krytie pomalého ústupu ruskej pechoty bolo pre uhorské jazdeckto náročnou úlohou, ktorá sa dala zabezpečiť len za cenu veľkých strát.

Napoleon vzhľadom na nastávajúcu tmu, ako aj únavu vojska, nedal rozkaz na prenasledovanie nepriateľa. Napokon, aj tak dosiahol v bitke, ktorá sa do dejín zapísala ako bitka troch cisárov, prenikavé víťazstvo.

Podľa odhadov predstavovali straty spojencov 25- až 27-tisíc mužov, z čoho 10-tisíc pripadlo na zajatých, ďalej stratili 186 diel, 45 bojových zástav a prevažnú časť svojho materiálu. Francúzske straty boli omnoho nižšie: 1 305 padlých, 6 940 ranených a 94 zajatcov.²²

Straty uhorských jednotiek možno iba odhadovať. Dva sikulské pešie hraničiarske pluky stratili – podľa súvekých prameňov – až dve tretiny stavu, čiže pri celkovom počte 2 600 mužov, ide o 1 733 padlých, ranených a nezvestných. Zo 4. husárskeho pluku padlo 5, ranených bolo 36 a do zajatia padlo 7 mužov.²³ Z 11. husárskeho pluku padlo 6, ranených bolo 6 a nezvestných 12 mužov.²⁴ Straty práporu 7. (brodského) hraničiarskeho pluku nie sú známe.

(Z maďarčiny preložil Vladimír Segeš)

T. CSIKÁNY: IN DER SCHLACHT BEI AUSTERLITZ

In der Schlacht bei Austerlitz (Slavkov u Brna), wie in fast allen napoleonischen Kriegen, mehrere Tausende Soldaten aus dem Königreich Ungarn gefallen sind. Man erwähnt sie in den Geschichtsbücher kaum, oder überhaupt nicht. Im Krieg vom Jahre 1805 haben die verbündete österreichische und russische Armeen probiert, das napoleonische Heer zu besiegen. Die Hauptereignisse sind entlang der Donau, sowie in Mähren geschehen, der nord-italienische Kriegsschauplatz hat zweitrangigen Bedeutung gehabt. Dennoch ist der letztgenannte für die Truppen aus Ungarn bedeutender geworden, denn hier neun kaiserlich-königliche Infanterieregimenter und sechs Husarenregimenter gekämpft haben. Am Feldzug entlang der Donau haben weniger Truppen – nur das 39. und 60. Infan-

21 UHLÍŘ, Bitva, ref. 2, s. 137 presvedčivo vyvracia túto legendu o utopení sa masy ruských vojakov v Žatčanskom a Měninškom rybníku.

22 NAGY, ref. 2, s. 71. UHLÍŘ, Bitva, ref. 2, s. 146 a v zhode s ním DANGL, SEGEŠ, ref., s. 59 podávajú čiastočne iné, exaktnejšie odhady strát.

23 Treuenfest 1903. 341.

24 Treuenfest 1878. 238.

terieregiment sowie die 1., 4., 6., 7., 11. und 12. Husarenregimenter – teilgenommen. Ein Teil dieser Regimenter sind bei der österreichischen Waffenniederlage von Ulm in Gefangenschaft geraten, ein Teil der Truppen haben an der Rückzug teilgenommen. Die letzte Periode des Krieges nennen wir den Feldzug von Austerlitz, dessen letztes Ereignis die Entscheidungsschlacht bei Austerlitz gebildet hat. An dieser Schlacht haben ungarischerseits die Teile des 4. und 11. Husarenregimenter und je zwei Bataillone des 14. (1. Szekler) und von 15. (2. Szekler) Grenz-Infanterieregimenter, sowie ein Bataillon des 7. (broder) Grenz-Infanterieregiment teilgenommen. Diese letztgenannte Truppen haben das einzige siegreiche Gefecht während der Schlacht gefochten, sie haben nämlich das Dorf Telnitz eingenommen und bis zum Rückzugsbefehl behalten.

BEZPEČNOSTNÝ SYSTÉM V EURÓPE V 19. STOROČÍ. OD METTERNICHA K BISMARCKOVI

JARMILA BOBOKOVÁ

BOBOKOVÁ, J.: The security system in Europe in the 19th century. From Metternich to Bismarck. *Vojenská história*, 1, 12, 2008, pp. 38–46, Bratislava.

The author draws up the situation in accordance with the Congress of Vienna that applied the principles of the post-Napoleon structure of Europe. She assumes that in comparison with liberalism the conservative approaches were prevailing. There was an intention to keep the principle of power balance so that no country was able to gain hegemony. The relationship of power balance and the common approach of legitimacy in the post-Vienna period was expressed by two documents: the Saint Alliance and the Alliance of Four. The international relationships counted mainly with fact that there was the Austrian monarchy and Prussia, laying in-between Russia and GB, which were meant to balance the relationships between the West Powers (including France) and Russia. The Four Powers founded a new security policy on the constant contact.

Military history. Europe. 19th century.

Posledná koalícia európskych štátov proti Napoleonovi nebola len nástrojom na porážku Francúzska, ale i predpokladom nového usporiadania vzťahov v Európe.

Roku 1815 prijal Viedenský kongres¹ princípy ponapoleonského usporiadania Európy. Stali sa nimi legitimita bývalých vládncích dynastií, územné vyrovnanie a upevnenie mocenskej solidarity proti revolúcii a nacionalizmu, idea rovnováhy síl a udržanie *status quo*. Vzťah medzi mocenskou rovnováhou a spoločným chápaním legitimacy v poviedenskom období vyjadrili dva dokumenty: Svätá aliancia z 26. septembra 1815 a Aliancia štyroch z 20. novembra 1815. Obidva boli podpísané v Paríži.²

Proklamáciu o Svätej aliancii navrhol ruský cár Alexander I., ktorý veril v silu monarchií i v to, že kresťanské morálne princípy a silný zmysel jednotlivca pre povinnosť môžu byť stĺpmi politiky panovníkov. Opojený pocitom víťazstva nad Napoleonom, okúzlený náboženstvom a konzervatívnymi hodnotami, navrhol reformu medzinárodného systému, založenú na téze, že *„kurz predtým prijatý mocnosťami v ich vzájomných vzťahoch je potreb-*

1 Bližšie pozri: NICOLSON, H.: *The Congress of Vienna. A study in allied unity 1812 – 1822*. New York : The Viking Press 1946, GRIEWANK, K.: *Der Wiener Kongress und die europäische Restauration 1814/15*. Leipzig, Koehler&Amelang 1954, TARABA, L.: *Viedeňský kongres*. Salony. Kuloáry. Budoáry. Praha : Baset 2002; SKŘIVAN, A.: *Evropská politika 1648 – 1914*. Praha : Nakladatelství Aleš Skřivan ml. 1999, s. 165-171.

2 KISSINGER, H.: *Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínske zdi*. Praha : Prostor 1996, s. 78-79, SKŘIVAN, ref. 1, s. 170-171.

né zmeniť a nahradiť poriadkom vecí založených na vznešených pravdách večného priateľstva nášho Spasiteľa“. Alexander veril, že jeho poslaním je založiť Svätú ríšu na zemi s pomocou Svätej aliancie panovníkov z Božej milosti. Hoci listinu Svätej aliancie postupne podpísali hlavy všetkých európskych štátov, s výnimkou pápeža, osmanského sultána, panovníka švédsko-nórskej únie a britského kráľa, išlo o dokument svojráznej povahy. Nepredstavoval totiž oficiálnu dohodu medzi štátmi, z ktorej by vyplývali nejaké konkrétne záväzky.³

Rakúskeho kancelára K. L. Metternicha, ktorý od roku 1815 významne ovplyvňoval politiku Európy (preto sa toto obdobie často nazýva érou Metternichovou) text tohto manifestu prekvapil. Taký výbuch mysticizmu v osvietenskom veku neočakával. Predovšetkým mu prekážalo zmiešanie náboženstva s politikou, preto cárův návrh prepracoval. Náboženský imperatív chápal ako záväzok signatárov, že v Európe udržia vnútropolitický *status quo*. Všeobecný, teda v každom jednotlivom prípade použiteľný sľub „*prispenia, pomoci a podpory*“ umožňoval intervencie – všade tam, kde bol ohrozený celoeurópsky systém. Prvýkrát v moderných dejinách sa tak európske mocnosti zjednotili na spoločnom poslaní.⁴

Podstata nového systému medzinárodných vzťahov však spočívala v tom, že medzi silným Ruskom a silnou Veľkou Britániou ležali v strednej Európe dva štáty – Rakúska monarchia a Prusko, ktoré mali vyrovnávať vzťahy medzi západnými mocnosťami (vrátane Francúzska) a Ruskom. Za dôležitejšie ako vyhlásenie lojality považoval Metternich reálne politické zabezpečenie stability. Preto mal záujem, aby bol vzdušný zámok Svätej aliancie pevne zakotvený riadnou zmluvou medzi Alianciou štyroch⁵ – štvorspolkom Rakúska, Ruska, Pruska a Veľkej Británie. Tieto mocnosti utvorili roku 1813 v Tepliciach protifrancúzsku koalíciu, roku 1814 sa spojili v Chaumonte, aby konečne zúčtovali s Napoleonom a usporiadali záležitosti po jeho páde roku 1815 vo Viedni. Úlohou aliancie bolo zabrániť novej vojne, ktorá by vzišla z Francúzska, vojnám medzi všetkými štátmi a akejkolvek revolúcii v Európe. Na rozdiel od Svätej aliancie bol v Aliancii štyroch záväzok prispenia, podobne ako záväzok vzájomných konzultácií, právne zakotvený.⁶ Štyri veľmoci tak založili novú „politiku bezpečnosti“ na stálom kontakte. K týmto mocnostiam pribudlo roku 1818 po rozhodnutí kongresu veľmocí v Aachene aj Francúzsko.⁷

Metternich, reprezentant krajiny s dlhou historickou tradíciou, stotožňoval mier s legitímnym panovaním. Pilierom jeho stratégie bola konzervatívna jednota. Očakával, že aj keby korunované hlavy starodávnych dynastií nezachovali mier, udržia aspoň základnú štruktúru medzinárodných vzťahov. Legitimita sa tak stala spojivom, ktoré držalo medzinárodný poriadok pohromade. Metternich ďalej veril, že len silná stredná Európa je predpokladom udržania európskej stability. Rakúska monarchia mala brzdiť francúzske ambície v západnej

3 Dokument obsahoval len morálne záväzky, formulácie bez skutočných garancií a bratskú spoluprácu signatárskych panovníkov. Práve na základe nejasných formulácií mohol byť podnetom na to, aby jeho signatári dohliadali na vnútorné záležitosti štátov, prípadne do nich zasahovali. Vojenská intervencia bola možná, ale nebola jasne formulovaná.

4 HERRE, F.: *Metternich*. Praha : Themis 1996, s. 211-215.

5 Aliancia nebola založená na abstraktných princípoch, ale na záväzných podmienkach. Boli to zmluvy, ktoré podpísali štyri štáty medzi sebou.

6 V článku 6 sa mocnosti dohodli na pravidelných stretnutiach panovníkov alebo ich ministrov, aby sa poradili o spoločných záujmoch a preskúmali opatrenia, ktoré sa v každom z daných období budú považovať za najblahodarnejšie pre pokoj a prosperitu štátov a pre udržanie mieru v Európe. „Je to jeden z najdôležitejších článkov, pretože vytvoril budúci systém kongresov, ktorý diplomacia predtým nepoznala. Vznikol koncert veľmocí, ktorý mal uľahčiť a zlepšiť vzťahy medzi štátmi tým, že sa mierovou cestou poradia o riešení problémov a nájdu kompromis. Pozri: NOVOTNÝ, R.: *Reštaurované Francúzsko v systéme medzinárodných vzťahov 1814/1815 – 1823*. Diplomová práca. Bratislava : Katedra všeobecných dejín FiFUK, 2004, s. 36.

7 HERRE, ref. 4, s. 217-218.

Európe a Taliansku, chrániť *status quo* v Nemecku a brániť ruskému prenikaniu na Balkán. Metternich bol odhodlaný vyvarovať sa skúšok sily, pokiaľ to bolo vôbec možné.⁸

Podarilo sa mu presvedčiť dvoch najbližších spojencov, Prusko a Rusko, z ktorých každý znamenal pre rakúske impérium geopolitické nebezpečenstvo, že ideologické ohrozenie, ktoré predstavovala revolúcia, je väčšie, než to, čo im ponúka ich strategická príležitosť. Keby sa bolo Prusko pokúsilo využiť nemecký nacionalizmus, mohlo ohroziť rakúsku prevahu v Nemecku o celú generáciu skôr. Ak by boli cári Alexander I. a Mikuláš I. uvažovali len z hľadiska ruských geopolitických možností, boli by využili postupný rozpad Osmanskej ríše oveľa rozhodnejšie v neprospech Rakúska. Urobili tak až neskôr ich nástupcovia. Rusko i Prusko sa zriekli svojich výhod, pretože by to znamenalo ohrozenie stabilizačného princípu *status quo*.⁹ Tak mohla vďaka Metternichovmu systému prežiť anachronická habsburská monarchia o ďalších sto rokov.¹⁰

Práve s odvolaním sa na ideologickú solidaritu Svätej aliance si mohol byť Metternich spravidla istý podporou Petrohradu a Berlína pri organizovaní intervencií proti liberálnym a nacionálnym hnutiam – či už išlo o vyslanie rakúskych jednotiek do Neapola v roku 1821, alebo o súhlas s francúzskou vojenskou intervenciou v Španielsku, či spracovanie reakčných karlovarských uznesení, ktoré sa týkali Nemeckého spolku. Podobne ťažili vzťahy habsburskej ríše zo spoločného záujmu týchto štátov na potlačení poľského nacionalizmu.¹¹ Metternichove pokusy o ich rozdrvenie pripravovali ríšu o sympatie starého spojenca – Veľkej Británie. Čím väčší sa aliancia približovala systému kolektívnej bezpečnosti a európskej vláde, tým väčší Veľká Británia pociťovala nutnosť sa od nej dištancovať.¹² A čím viac sa Veľká Británia dištancovala, tým viac bolo Rakúsko závislé od Ruska, a preto tým silnejšie bránilo konzervatívne hodnoty.¹³

Metternichov odchod zo scény roku 1848 sa stal začiatkom konca obdobia, v ktorom Rakúsko využívalo jednotu konzervatívnych záujmov na udržiavanie viedenského usporiadania. Európsky koncert stroskotal na balkánskej otázke. Roku 1853 vypukla krymská vojna, v ktorej sa veľmoci prvýkrát od napoleonských čias dostali do vojnového konfliktu. Paradoxne ju vyvolalo Francúzsko, a nie krajiny, ktoré mali na Balkáne dôležité záujmy: Rusko, Veľká Británia či Rakúsko. Požiadavky týkajúce sa ochrany kresťanov v Osmanskej ríši boli len zámienkou na ich politické a strategické zámery. Mikuláš I. chcel uskutočniť starý ruský sen a získať Konštantinopol i Bospor s Dardanelami, Napoleon III. zasa vycítil príležitosť oslabením Ruska skončiť s izoláciou Francúzska. Veľká Británia hľadala možnosť, ako by raz navždy zastavila ruský postup k Bosporu a Dardanelám.

Rakúsko obetovalo priateľstvo voči Rusku, nástupcovia Metternicha nepokračovali v odkaze konzervatívnej jednoty. Hneď ako sa totiž Rakúsko oslobodilo z pút spoločných hodnôt, dalo Rusku voľné ruky na politiku založenú len na geopolitických výhodach. Odteraz

8 KISSINGER, ref. 2, s. 83-87.

9 Rakúsko tvorilo vďaka svojej stredoeurópskej polohe veľmi dôležitú časť systému rovnováhy.

10 Rakúsko nespelo byť oslabené, pretože nepokojné a expanzívne Rusko by ešte viac preniklo do strednej Európy a na Balkán. Rakúsko a Prusko boli jeho prekážkou, preto mala Veľká Británia záujem o to, aby tieto dve mocnosti zostali silné. Pozri: KISSINGER, ref. 2, s. 85; KENNEDY, P.: *Vzestup a pád veľmocí. Ekonomické proměny a vojenské konflikty v letech 1500 – 2000*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny 1996, s. 206.

11 KENNEDY, ref. 10, s. 207.

12 Kongresová diplomacia bola v súlade s cieľmi Veľkej Británie len v jednom prípade – v otázke Grécka.

13 KISSINGER, ref. 2, s. 87-88

bolo jasné, že sa Rusko stretne s Rakúskou monarchiou v otázke Balkánu a že časom ju bude chcieť aj ohroziť.¹⁴

Krymská vojna nepodkopala len diplomaciu európskej súčinnosti, ale tiež zapríčinila, že obidve „okrajové“ mocnosti mali oveľa menší záujem angažovať sa v strednej Európe. Rusku trvalo niekoľko rokov, kým sa spamätalo z pokorujúcej porážky. Veľká Británia sa radšej venovala imperiálnym a domácim problémom. Bola natoľko silná, že sa mohla zaobiť bez spojencov, pričom mala výhodu zemepisnej izolácie a odolnosti voči vnútorným otrasom na kontinente. Mohla si vyberať spory, do ktorých by zasiahla, pretože jej jediným európskym záujmom bola rovnováha. „Skvelá izolácia“ však Veľkej Británii nezabránila – v prípade zvláštnych okolností – vstúpiť do dočasných zoskupení s inými krajinami.¹⁵

Zrútenie Metternichovho systému po krymskej vojne viedlo v krátkom slede k viacerým konfliktom: k vojne Piemontu a Francúzska proti Rakúsku (1859), k vojne o Šlezvicko-Holštajnsko (1864), k prusko-rakúskej vojne (1866) a k prusko-francúzskej vojne (1870).

Výsledkom tohto vrenia bol vznik novej rovnováhy v Európe. Radikálne sa zmenila mocenská konštelácia. Zjednotené Nemecko sa definitívne zaradilo medzi európske mocnosti a dávalo najavo, že v budúcnosti má v úmysle hrať dôležitú úlohu v medzinárodných vzťahoch. Legitimita – princíp jednoty konzervatívnych vládcov, ktorá v Metternichovom období zmiernovala tvrdosť systému mocenskej rovnováhy – sa zmenila na prázdne heslo. Základom medzinárodnej politiky sa stala hrubá moc, štandardnou metódou diplomacie konfrontácia.

Nový európsky poriadok bol dielom francúzskeho cisára Napoleona III. a ríšskeho kancelára Otta von Bismarcka. Obaja považovali viedenský poriadok a systém vytvorený Metternichom za prekážku. Napoleon III. ho nenávidel preto, lebo bol zameraný na zadržiavanie Francúzska. Bismarckovi sa zasa priecil, lebo robil z Pruska len mladšieho partnera Rakúska v Nemeckom spolku. Ak malo Prusko naplniť svoj osud – zjednotenie Nemecka, bolo nutné tento systém zničiť.

Obidvaja politici síce pociťovali spoločnú nechúť k starému poriadku, dospeli však k diametrálne odlišným výsledkom. Napoleon III. dosiahol opak toho, čo si predsavzal. Dostal európsku diplomaciu do zmätku, z ktorého Francúzsko dlhodobo nič nezískalo, iné štáty však áno. Umožnil zjednotenie Talianska a nechtiac napomohol zjednoteniu Nemecka. Tieto dve udalosti Francúzsko geopoliticky oslabili a zničili historický základ na jeho dominantný vplyv v strednej Európe. Napoleonova chaotická politika tento proces značne urýchlila a zároveň oslabila schopnosť Francúzska utvárať nový medzinárodný poriadok podľa svojich dlhodobých záujmov. Roku 1870, keď padla vláda Napoleona III., bolo izolovanejšie ako v Metternichových časoch.¹⁶

Bismarckov odkaz bol opačný. Len máloktorý štátnik dokázal tak zmeniť beh dejín ako on. Za niekoľko rokov vyriešil problém nemeckej jednoty, ktorým sa trápili tri generácie Nemcov, avšak nie cestou demokratického konštitucionalizmu, ale na základe prevahy pruskej moci. Nemecko, ktoré bolo vyhlásené 18. januára 1871 vo Versailles, vzniklo ako diplomatická dohoda nemeckých panovníkov, a nie ako výraz vôle ľudu. Jeho legitimita sa odvodzovala z moci Pruska, nie z princípu národného sebaurčenia.¹⁷

14 Tamže.

15 KENNEDY, ref. 10, s. 229.

16 Pozri: KŘIVSKÝ, P.: Francie medzi dvěma revolucemi 1848 – 1871. „Císařské posvícení“. In: *Společenské vědy ve škole*, 1989 – 90, roč. 46, č. 10, s. 277-281.

17 KISSINGER, ref. 10, s. 103-139.

Rok 1871 sa považuje za dôležitý medzník v modernej histórii Európy, pretože vznikom silného nemeckého štátu sa v nej podstatne zmenilo rozloženie síl. Vážne sa narušila mocenská rovnováha a celé desaťročie sa odohrávalo v znamení hľadania novej európskej stability. Fungovala síce pozmenená verzia „európskej pentarchie“, avšak rovnováha síl sa v porovnaní s mocenským usporiadaním po roku 1815 povážlivo posunula. Pruské Nemecko sa stalo mocným a vplyvným európskym štátom, zatiaľ čo Prusko bývalo vždy najslabšou veľmocou.

Objavila sa aj ďalšia nová mocnosť – Taliansko. To však pre ekonomickú zaostalosť nebolo vlastne nikdy prijaté do ligy silných, i keď v európskej diplomacii hralo omnoho dôležitejšiu úlohu, ako napríklad Španielsko alebo Švédsko.

Kvôli nárokom v Stredomorí a v severnej Afrike Taliansko čoraz väčšmi rozduchavalo nepriateľstvo s Francúzskom a zastrašovalo ho. Tak sa ponúkalo Nemecku ako budúci užitočný spojenec. Navyše rozlaďovalo aj Rakúsko-Uhorsko svojou históriou oslobodzovacích vojen proti Viedni a vlastnými ambíciami na západnom Balkáne (prinajmenšom do roku 1882, keď Bismarck tieto rozpory preklenul Trojspolkom). To malo za následok, že dve hlavné „obete“ nemeckého vzostupu – Rakúsko-Uhorsko a Francúzsko – nemohli svoju energiu plne koncentrovať na Berlín, pretože mali za chrbtom nie síce príliš silné, zato nevyspytateľné a nepriateľsky naladené Taliansko. Táto skutočnosť posilňovala dôvody Rakúsko-Uhorska na zmier s Nemeckom, čo znamenalo, že sa čoraz väčšmi stávalo jeho kvázisatelitom, a nútila Francúzsko, aby bolo v konfliktoch s Berlínom vždy pripravené na kompromis.¹⁸

Len čo Nemecko dosiahlo hranice, ktoré Bismarck považoval za životne dôležité pre jeho bezpečnosť, začal rozvážnu a stabilizujúcu zahraničnú politiku. Dve desaťročia majstrovsky manévroval európskymi záväzkami a záujmami v prospech mieru v Európe. Viedol politiku, ktorá stávala na rovnakú úroveň záujmy Nemeckej ríše s nutnosťou zabrániť vojne medzi európskymi mocnosťami. Jej zásady vyjadril v Kissingenskom diktáte z roku 1877: „*Obraz, ktorý mám na mysli, nie je obrazom nejakého získavania územia, ale celkovým obrazom politickej situácie, v ktorej nás všetky mocnosti okrem Francúzska potrebujú a svojimi vzťahmi sa podľa možností zdržiavajú od koalícií proti nám...musí sa však zachovať aj možnosť spoločného vychádzania s Francúzskom.*“ Navonok rešpektovateľná politika, ktorá v Nemeckej ríši po Bismarckovi už nemala obdobu. Faktom však je, že ani jemu sa pri najlepšej vôli a najväčšej politickej obratnosti nepodarilo vymaniť Nemecko z nebezpečných konfliktov.¹⁹

Revolúciu v európskej diplomacii spôsobil najmä fakt, že moc Nemecka každým desaťročím rástla. Stred Európy sa stal prvýkrát natoľko silný, že mohol vykonávať tlak na jej perifériu. Francúzsko už nebolo schopné Nemecko zdržiavať samo, na svoju obranu potrebovalo spojenca. Potenciálne sa ním mohol stať každý nepriateľ Nemecka. To obmedzilo pružnosť nemeckej diplomacie a viedlo k eskalácii každej krízy, ktorá sa Nemecka týkala. Rakúsko-Uhorsko malo možnosť po strate mocenského vplyvu v Taliansku a Nemecku expandovať jedine na Balkán, ktorý považovalo za prirodzenú arénu svojich geopolitických ambícií. Z takejto politiky však vyplýval konflikt s Ruskom. Nemecko sa o Balkán síce nezaujímal, usilovalo sa však o zachovanie Rakúsko-Uhorska. Jeho zrútenie by totiž ohrozilo celú bismarckovskú politiku v Nemecku. Aj keď si Bismarck prial zachovať habsburský štát, ne-

18 KENNEDY, ref. 10, s. 235-236.

19 HAFFNER, S.: *Od Bismarcka k Hitlerovi (pohľad zpět)*. Olomouc : Votobia 1995, s. 40-42; KOVÁŘ, M.: Koncepte a praxe německé zahraniční politiky v období Bismarckova kancléřství. In: *Společenské vědy ve škole*, 1989-90, roč. 46, č. 10, s. 281-285.

túžil provokovať Rusko. Práve rozpory medzi Petrohradom a Viedňou znamenali najväčšiu prekážku jeho spojeneckej politiky.

Nemecko potrebovalo alianciu aj s Petrohradom, aj s Viedňou. Hoci sa to javilo málo pravdepodobné, Bismarck dokázal založiť roku 1873 Spolok troch cisárov²⁰, a tým vytvoril aj konsenzus monarchistických a legitimistických štátov. Spolok, ktorý bol reminiscenciou starej dynastickej politiky, deklaroval jednotu troch konzervatívnych dvorov a podobil sa Metternichovej Svätej aliancii. Nebol pevným vojensko-politickým zväzkom.²¹ Dôraz kládol na monarchistickú solidaritu a na boj proti revolúcii. Napriek tomu, že Nemecko, Rusko a Rakúsko sa zaviazali spolupracovať pri potlačovaní podvrtných tendencií, spoločná averzia proti politickým radikálom ich už nedokázala udržať pohromade. Hlavným dôvodom bolo presvedčenie, že v silách každého je potlačiť domáce otrasy bez vonkajšej pomoci.

Jednotu konzervatívnych monarchov oslabovalo aj zostrujúce sa súperenie medzi Ruskom a Rakúsko-Uhorskom o Balkán. Východná kríza odhalila konflikt, ktorý nakoniec priniesol Bismarckovmu poriadku skazu a uvrhol Európu do prvej svetovej vojny. Kríza sa začala v súvislosti s protitureckým povstaním v Bosne a Hercegovine (1875) a v Bulharsku (1876). Turecko odpovedalo s odpornou brutalitou a Rusko pohrozilo Turecku intervenciou.²²

V rusko-tureckej vojne v rokoch 1877 – 1878 Rusi Turkov z veľkej časti ich európskej pevniny vyhnali a dostali sa až k bránam Konštantínopola. To viedlo k európskej kríze. Rakúsko, ktoré si konkurovalo s Ruskom o turecké dedičstvo na Balkáne, ako aj Veľká Británia, ktorá nechcela Rusku v Stredomorí nič nechať, pohrozili, že výsledky vojny zvrátia. Európsky mier bol vážne ohrozený. Jediným prostriedkom, ako ho zachovať, bolo zvolanie kongresu, ktorý sa konal v lete 1878 v Berlíne.

Berlínsky kongres²³ znamenal vrchol zahraničnopolitického postavenia Nemeckej ríše, Bismarck na ňom vystupoval ako politická autorita, a ako sám zdôraznil, prevzal úlohu „čestného makléra“. Vedenia kongresu sa zhostil s rozvahou a prezieravosťou, ale aj tak nedokázal zabrániť tomu, aby sa zahraničnopolitické ťažkosti Nemecka neprehĺbili. Rola „čestného makléra“ mu dovoľovala konať len tak, aby boli všetky strany spokojné. Ruské požiadavky síce podporoval, ale iba potiaľ, aby nevypukla vojna medzi veľmocami.

To však nič nemení na skutočnosti, že kongres pripravil Rusko o časť ovocia jeho víťazstva a zabezpečil Rakúsko-Uhorsku, ktoré vôbec nebojovalo, nezaslúženú kompenzáciu – právo na obsadenie Bosny a Hercegoviny. Rusi boli hlboko sklamaní a veľmi rozčúlení, v ruskej tlači, diplomacii i na cárskom dvore sa v rokoch 1878 – 1879 prejavovali silné antinemecké nálady.²⁴ Bismarck roku 1879 podráždene odpovedal zväzkom medzi Nemeckom a Ra-

20 Pozri: TAYLOR, A.J.P.: *Bismarck*. Praha : Baronet 1998, s. 149, MOMMSEN, W.: *Bismarck*. Olomouc : Votobia 1995, s. 104-105, HLAVAČKA, M.: *Podivná aliance*. Praha : Mladá fronta 1887, s. 25-28.

21 Spolok troch cisárov bol prechodnou kombináciou, ktorá pomáhala stabilizovať medzinárodnú situáciu po prusko-francúzskej vojne a upevňovala aj pozíciu Nemecka. Spolok nemohol síce zabezpečiť trvalú izoláciu Francúzska, dokázal však zatiaľ znemožniť jeho zblíženie s Ruskom. Pozri: PEČENKA, M.: *Vybrané kapitoly z dejín medzinárodných vzťahů před I. světovou válkou*. In: *Společenské vědy ve škole*, 1989 – 1990, roč. 46, č. 6, s. 161.

22 MOMMSEN, ref. 20, s. 105-106, HLAVAČKA, ref. 20, s. 25-35, KOVÁŘ, ref. 19, 282.

23 Berlínsky kongres sa obmedzil na upokojenie Balkánu a jeho úloha len veľmi málo presahovala zaprotokolovanie súkromných dohôd, ktoré sa dosiahli medzi Ruskom a Veľkou Britániou a medzi Ruskom a Rakúsko-Uhorskom. Pozri: TAYLOR, ref. 20, s. 176-185, MOMMSEN, ref. 22, s. 106, KENNEDY, ref. 10, s. 237.

24 Cár Alexander II. Označil kongresové rokovania za dielo európskej protiruskej koalície pod vedením Bismarcka, ktorého cieľom bolo zabezpečiť výhody pre Rakúsko. KOVÁŘ, ref. 19, s. 282.

kúsko-Uhorskom.²⁵ Bol to významný medzník, keď nastalo úplné obrátenie politiky z roku 1866. Vtedy Bismarck vylúčil z Nemecka Rakúsko, pričom za ním stálo Rusko. Teraz sa Rakúsko stalo spojencom bismarckovského Nemecka proti Rusku. Dvojspolok bol jedným z prvých článkov systému aliancií, ktorý Bismarck v rastúcich ťažkostiach 80. rokov vybu- doval. Prírodným dôsledkom nemecko-rakúskeho spojenectva bolo postupné vytváranie rusko-francúzskeho spojeneckého zväzku.²⁶

Postavenie obidvoch zväzkov bolo vždy trochu nerovné. Rusko nemalo priamy konflikt s Nemeckom a Francúzsko zasa s Rakúsko-Uhorskom. Tak v Rusku, ako aj vo Francúzsku, sa upevňovala tendencia postaviť sa proti rakúsko-nemeckému spojenectvu.²⁷

Bismarck dokázal po celé obdobie svojej vlády tieto tendencie s veľkým umením – v jej závere až s akrobaciou – oddaľovať. Roku 1881, napriek veľkému napätiu medzi Petrohradom a Berlínom a Petrohradom a Viedňou, sa mu podarilo túto trojicu spojiť do novej aliancie – obnovil Spolok troch cisárov.²⁸ Vďaka trochu strojeným argumentom ešte raz dokázal postaviť monarchistickú solidaritu proti liberálnodemokratickému Západu. Spolok troch cisárov však existoval len šesť rokov. Bol príliš umelý, nekorešpondoval s prirodzeným vývojom. To platí aj o Bismarckovej politike vytvárania aliancií v 80. rokoch, ktorá bola často zaťažovaná virtuóznym chcením, až ľahkovážnosťou.

Roku 1882 vytvoril Bismarck ďalší, nemenej neprirodzený zväzok, a to nemecko-rakúsko-talianky Trojspolok.²⁹ Aj v tomto prípade išlo o to, aby sa prostredníctvom Nemecka stali dvaja protivníci spojencami.³⁰ Bismarck Talianom a ich vojenským schopnostiam neprikladal zvláštny význam, Trojspolkom však sledoval, aby malo Rakúsko-Uhorsko v prípade konfliktu s Ruskom krytý chrbát. Trojspolok roku 1883 doplnila zmluva s Rumunskom a istý čas bolo aj Španielsko v úzkom styku s Nemeckou ríšou. Tá tak bola priamo či nepriamo spojená so všetkými mocnosťami kontinentu, okrem Francúzska.³¹

V polovici 80. rokov prepukli na Balkáne nové konflikty. Ukázalo sa, že úpravy Berlínskeho kongresu neznamenali trvalé riešenie. Bismarckovým hlavným cieľom aj teraz bolo vyhnúť sa európskej vojne a urovnať rozpory medzi Ruskom a Rakúsko-Uhorskom. Súčasne sa však zostrilo napätie medzi Nemeckom a Francúzskom.

Roku 1887 sa Bismarckovi podarilo dosiahnuť, že Veľká Británia, Rakúsko-Uhorsko a Taliansko uzavreli Stredomorskú dohodu.³² Ňou sa tieto krajiny dohodli zachovať status quo v oblasti Stredozemného mora. Na druhej strane sa čoraz jasnejšie ukazovalo, že rozpadávajúci sa Spolok troch cisárov sa nebude dať obnoviť, pretože napätie medzi Ruskom a Rakúsko-Uhorskom bolo príliš veľké. V tejto situácii uskutočnil Bismarck nekorektný krok. Za chrbtom svojho rakúskeho spojenca uzavrel roku 1887 s Ruskom tajnú, tzv. zaistovaciu

25 Bola to prvá formálna aliancia medzi dvomi veľmocami (od obdobia Veľkej francúzskej revolúcie), ktorá sa uzavrela v dobe mieru. Pozri: TAYLOR, ref. 20, s. 198.

26 Dvojspolkom utvoril Bismarck spojenecký blok, ktorý bol jedným zo základných faktorov európskej politiky až do prvej svetovej vojny.

27 TAYLOR, ref. 20, s. 190-200, MOMMSEN, ref. 22, s.107-108.

28 TAYLOR, ref. 20, s. 218, KOVÁŘ, ref. 19, s. 283. Spolok troch cisárov sa obnovil v čase, keď cestu k nemecko-rakúskemu bloku začínal hľadať ďalší záujemca o spoluprácu na diplomatickom poli – Taliansko.

29 Pozri: HLAVAČKA, M. – PEČENKA, M.: *Trojspolek. Německá, rakousko-uherská a italská zahraniční politika před první světovou válkou*. Praha : Nakladatelství Libri 1999, s. 98-102.

30 Rakúsko-Uhorsko a Taliansko bolo kvôli Trentinu a Terstu (Taliansko ich považovalo za neoslobodené talianske oblasti) – práve takí prirodzení protivníci ako Rakúsko-Uhorsko a Rusko kvôli tureckému následníctvu na Balkáne.

31 MOMMSEN, ref. 22, s. 108-109, TAYLOR, ref. 20, s. 220.

32 TAYLOR, ref. 20, s. 234.

zmluvu. V nej sa obidva štáty zaviazali, že v prípade vojny s tretou krajinou zostanú neutrálne, pokiaľ Nemecko nezaútočí na Francúzsko alebo Rusko na Rakúsko-Uhorsko. Nemecká strana uznala právo Ruska na Balkánsky polostrov, zvlášť na vplyv v novoutvorenom Bulharsku. Zrádzala tak nielen zmluvu s Rakúsko-Uhorskom z roku 1879, ale aj Bismarckovo „čestné makléřstvo“ z Berlínskeho kongresu.³³

Bismarckova diplomacia vytvorila viacero vzájomne prepojených aliancií, ktoré sa sčasti prekrývali a sčasti si konkurovali. Zabezpečili Rakúsko-Uhorsko pred ruským útokom, Rusko pred rakúskym avanturizmom, Nemecko pred obklúčením a vťahli Veľkú Britániu do obrany proti ruskej expanzii v Stredomorí. Aby Bismarck obmedzil nebezpečenstvo, ktoré mohlo jeho zložitému systému hroziť zo strany Francúzska, snažil sa uspokojiť jeho ambície (s výnimkou Alsaska – Lotrinska). Povzbudzoval Francúzsko do koloniálnej expanzie nielen preto, aby odvedol jeho pozornosť od strednej Európy, ale predovšetkým preto, aby ho vtiahol do sporov s inými koloniálnymi mocnosťami, zvlášť s Veľkou Britániou.³⁴

V 80. rokoch 19. storočia ohlasoval celý rad udalostí – francúzske obsadenie Tuniska (1881), britská intervencia v Egypte (1882), „naťahovačka“ viacerých štátov o subsaharskú Afriku (od 1884), obnovená hrozba anglo-ruskej vojny o Afganistan (1885) – príchod epochy „nového imperializmu“. Hoci v dlhodobejšej perspektíve tento obnovený výbuch kolonializmu podstatne zmenil postavenie mnohých veľmocí, v kratšom časovom horizonte zdôraznil nemecký diplomatický vplyv v Európe a podporil Bismarckovo úsilie o zachovanie status quo. Svojou akrobatickou a rozpornou aliančnou politikou sa snažil zabrániť vojne. Jeho príznačne komplikovaný systém zmlúv a protizmlúv síce nepriniesol trvalú stabilitu, ale aspoň zabezpečil mier prinajmenšom pre blízku budúcnosť.³⁵ Bismarck napriek vysokému štátnickému umeniu nedosiahol celkom to, čo dosiahnuť chcel. Sám vytvoril Nemeckej ríši pri jej vzniku obávaného protivníka (tzv. dedičného nepriateľa), v podobe Francúzska a politikou na Berlínskom kongrese pripravil pôdu pre spolok medzi Francúzskom a Ruskom. Zároveň sa pustil do upevňovania dôverných vzťahov s Rakúsko-Uhorskom, ktoré v sebe skrývalo konflikty a v protiklade k Bismarckovmu Nemecku nebolo spokojnou krajinou. Rakúsko-Uhorsko chcelo rovnako ako Rusko získať európske územie po Turkoch, čo naprogramovalo budúci konflikt medzi ním a Ruskom. Nemecko sa do tohto sporu roku 1878 zamotalo, a už sa z neho neuvolnilo. Roku 1914 poslužil ako bezprostredný dôvod na rozpútanie prvej svetovej vojny. V jej pozadí však stál aj ďalší konflikt – medzi Nemeckom a Veľkou Britániou. Ten však už Bismarck nevyvolal, bol výsledkom pobismarckovskej éry a wilhelmskej „svetovej politiky“.

33 Tajný dodatkový protokol prisľúbil Rusku podporu v prípade, že by sa rozhodlo obhajovať svoje práva na prístup k Čiernemu moru. Tamže, s. 234, MOMMSEN, ref. 22, s. 111.

34 Systém vyžadoval od Bismarcka určitú neloyalitu voči partnerom, predovšetkým voči Rusku. Dôvodom tejto zložitej hry bola snaha udržať Nemecko v bezpečí. Bismarck vyhlasoval, že Nemecko je „saturovaným“ štátom, neveril, že by mohlo niečo získať vojnou s Francúzskom a vojny s Ruskom sa priamo bál. Odmietal akúkoľvek vojnu, do ktorej by sa zaplietlo aj Nemecko. Pozri: PEČENKA, ref. 21, s. 195.

35 KENNEDY, ref. 10, s. 238-239, HAFNER, ref. 19, s. 48, KOVÁŘ, ref. 19, s. 283-284.

J. BOBOKOVÁ: SICHERHEITSSYSTEM IN EUROPA IN DEM 19. JAHRHUNDERT VON METTERNICH BIS BISMARCK

Der Wiener Kongress nahm die Prinzipien der neuen Ordnung in Europa an. Im Vergleich zu Liberalismus stellten diese konservative Stellungen dar. In Europa sollte der Grundsatz des Kraftgleichgewichtes angewendet werden, damit kein Staat Hegemonie gewinnt. Die Beziehung zwischen dem Kraftgleichgewicht und der gemeinsamen Auffassung der Legitimität in der Zeit nach dem Wiener Kongress erklären zwei Dokumente: die Heilige Allianz und die Allianz der Vier. Das Kernstück des neuen Systems der zwischenstaatlichen Beziehungen beruhte daran, dass zwischen Russland und Grossbritannien in Mitteleuropa die Österreichische Monarchie und Preussen lagen, die die Beziehungen zwischen den westlichen Mächten (einschliesslich Frankreich) und Russland ausgleichen sollten. Die vier Grossmächte gründeten eine neue „Sicherheitspolitik“ auf der Basis vom ständigen Kontakt. Im Jahre 1818 kam Frankreich hinzu. Nach Revolutionen 1848/49 scheiterte das europäische Konzept an der balkanischen Frage. Im Krim- Krieg geraten die Grossmächte zum ersten mal seit napoleonischen Zeiten im Kriegskonflikt. Durch Entstehung des starken deutschen Staates im Jahre 1871 änderte sich die Kraftverteilung in Europa. Das Machtgleichgewicht wurde verletzt. Das vereinigte Deutschland ordnete sich zwischen die europäischen Grossmächten ein. Sein Kanzler Otto von Bismarck führte eine stabilisierende auswärtige Politik. Zwei Jahrzehnte manövrierte er mit europäischen Verbindlichkeiten und Interessen zugunsten dem Frieden in Europa. Mit Hilfe des verwickelten Systems von Allianzen führte er eine Politik, die die Interessen des Deutschen Reiches und die Notwendigkeit einen eventuellen Krieg zwischen europäischen Mächten zu verhindern auf gleiche Stufe stellte.

MAĎARSKÉ KRÁĽOVSKÉ HONVÉDSTVO¹ VERZUS ČESKOSLOVENSKÉ OPEVNENIA - K PROBLÉMOM INTERAKCIE

PETER CHORVÁT

CHORVÁT, P.: The Hungarian Royal Army versus Czechoslovak fortifications- in the questions of interaction. *Vojenská história*, 1, 12, 2008, pp. 47–69, Bratislava.

In the study the author deals with the questions of the interaction between two decisive subjects that form an inseparable part of the so-called Czechoslovak crisis in 1938. The work consists of several themed -aligned chapters, whilst the author has used the accessible archive material from Hungarian, Czech and Slovak provenience, the contemporary press releases as well as the relevant special literature to compile it. He starts with acknowledging the public with the build-up of Czechoslovak fortifications in Slovakia and Carpathian Ruthenia in the 30s of the 20th century. He observes the fortification process in the space and time relation, and that is from 1933 up to 1938. Moreover, he mentions some weaknesses of the fortification system, such as insufficient field fortifications of the region Carpathian Ruthenia, and the drawbacks in the training of the troops in the fortifications and some others. He draws the attention to the military value of the Hungarian Royal Army in 1938 with some residues to the past.

Military history. Czechoslovakia. The year 1938.

*Netreba im kanón ani gúľ,
Stačí iba povel maďarský,
Keď príde Horthyho vojak...*

Citovaný úryvok dobovej vojenskej piesne,² ktorá bola roku 1938 v Maďarsku pomerne populárna (podobne ako pieseň *Megállj, megállj kutya Szerbia...* roku 1914 – pozn. P. Ch.), navonok deklaruje nemalé sebavedomie maďarskej armády koncom 30. rokov 20. storočia. V porovnaní s týmto umeleckým prejavom, ktorý, pochopiteľne, nemožno

1 V texte štúdie budeme ďalej pre zjednodušenie používať synonymný výraz maďarská armáda.

2 Text tejto vojenskej pochodovej piesne sa v publikovanej podobe vyskytuje vo viacerých variantoch. Pieseň bola, mimochodom, aj súčasťou divadelných predstavení s revizionistickým obsahom a je zaznamenaná aj v reportážnom, propagandistickom filme *Észak felé*. Pieseň si napríklad spievali aj maďarskí vojaci 7. roty, III. práporu 2. pešieho pluku, pochodujúci na odstúpenom území Slovenska v úseku Štúrovo – Salka – Želiezovce, ktorí na postupe prišli do kontaktu aj s československými opevneniami. Text piesne bližšie pozri: *A 2/7 század bevonulása a felszabadított Felvidékre*. Budapest 1939, s. 22.

brať doslova, však zostávala reálna bojová hodnota tejto armády v spomínanom roku diaľmetrálnne odlišná.

V kontraste s maďarskými plánmi na revíziu Trianonskej mierovej zmluvy koncom 30. rokov 20. storočia, na ktorých svojou individuálnou mierou participovala aj armáda, ako aj úsilím o rektifikáciu hraníc, je nutné na druhej strane uviesť dôležitý vojenský symbol štátov Malej dohody, ktorým v rovnakom čase boli pohraničné opevnenia.³

Cieľom tejto štúdie je charakterizovať interakciu dvoch dôležitých dobových vojenských veličín, a to maďarskej armády a československých opevnení vybudovaných v pohraničí Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Konkrétne to znamená, že sme sa popri základnom prehľade výstavby týchto opevnení na vtedajších československo-maďarských hraniciach zamerali na niekoľko tematických okruhov.

V prvom rade to bol stav maďarskej armády v roku 1938 s dôrazom na tie zložky jej zbraň, ktoré mohli aktívne „vystupovať“ pri eliminácii sily československých opevnení (ťažké delostrelectvo, obrnená technika, vojenské letectvo, paradesantné jednotky a špeciálne pešie útočné družstvá). Uviedli sme ich bližšiu charakteristiku s určitými rezíduami do minulosti. Pozornosť sme pritom obrátili aj na dôležitý vojenský faktor, ktorý všeobecne nemožno takisto podceňovať, a tým bolo maďarské vojenské spravodajstvo.

Ďalej sme sa usilovali podrobnejšie interpretovať maďarské diverzné operácie s cieľom preniknúť líniami československých opevnení do vnútrozemia, ktoré boli v období októbra 1938 realizované jednak jednotkami riadnej maďarskej armády, ale i polovojenskými oddielmi „Rongyosgárda“.

V nasledujúcich kapitolách sme uprednostnili už chronologické hľadisko. Bola to Viedenská arbitráž, teda nie vojnový konflikt, ktorá znamenala stratu väčšiny vybudovaných opevnení na Slovensku a Podkarpatskej Rusi vôbec. Ich následná, postupná likvidácia, realizovaná z viacerých dôvodov, bola posledným momentom v interakcii maďarská armáda verus československé opevnenia.

Pri tvorbe štúdie sme vychádzali predovšetkým z viacerých maďarských archívnych prameňov, bohatej maďarskej odbornej, populárno-náučnej i spomienkovej literatúry, ale aj z dobovej tlače.

Domnievame sa, že spracovaním týchto materiálov prispievame k hlbšiemu poznaniu vojenskej situácie v období jesene roku 1938 v otázkach obrany Československej republiky. Maďarská armáda, ktorej jednotky v septembri 1938 takisto stáli na hraniciach Československej republiky, bola totiž pre československú brannú moc kvalitatívne i kvantitatívne odlišným súperom ako nemecký Wehrmacht.

PREHLAD VÝSTAVBY ČESKOSLOVENSKÝCH OPEVNENÍ NA HRANICIACH S MAĎARSKOM V SÚRADNICIACH PRIESTORU A ČASU (1933 – 1938)

Dĺžka spoločnej štátnej hranice Československej republiky a Maďarského kráľovstva v medzivojnovom období predstavovala 832 kilometrov. V období 20. rokov 20. storočia

3 V Sedmohradsku sa postupne od roku 1937 budovala rumunská Karolova línia. V Báčke, Srieeme, v priestore Baranje a na ďalších úsekoch juhoslovansko-maďarského pohraničia stáli juhoslovanské opevnenia „Rupnikovej“ línie. Nakoniec na juhu Slovenska a Podkarpatskej Rusi boli vybudované opevnenia československé. Informatívne o rumunskej Karolovej línii v Sedmohradsku pozri heslo: Károly – vonal. In: *Magyarország a második világháborúban*, Lexikon A – Zs. Budapest 1996, s. 206. Juhslovanskými opevneniami sa podrobne zaoberá práca: HABRNÁL, M. a kol.: „Rupnikova línie“ a ostatní jugoslávská opevnení z let 1926 – 1941. Dvř Králové nad Labem 2004.

boli dôvody ochrany sledovaného priestoru hraníc predovšetkým hospodárske. Aj v pohraničných regiónoch, v ktorých neskôr boli vybudované opevnenia, dochádzalo k pašovaniu rôznych druhov komodít, k čomu neskôr prispela aj svetová hospodárska kríza.

Ešte v priebehu roka 1933, teda len niekoľko mesiacov po nástupe Adolfa Hitlera k moci v Nemecku, boli v Československej republike vybudované prvé stále fortifikačné stavby vôbec. Domnievame sa, že ich fyzická výstavba súvisela práve s touto zmenou vojensko-politickej situácie v stredo európskom regióne.

Je však zaujímavé, že táto fortifikačná aktivita nebola realizovaná na vtedajších hraniciach Československej republiky s Nemeckom, ale v strategicky rovnako dôležitom priestore bratislavského predmostia, ktoré sa svojimi „dvoma päťami“ dotýkalo aj hraníc s Maďarskom.

Výstavba týchto prvých stálych opevnení, realizovaná v rokoch 1933 – 1934 na podnet gen. Josefa Šnejdárka, bola improvizáciou, uskutočnenou pred oficiálnym konštituovaním orgánu Riaditeľstva opevňovacích prác (ŘOP) v roku 1935. Prvých deväť vybudovaných atypických objektov predstavovalo akési „prvé stráže“, teda akúsi kosť obrany bratislavského predmostia.⁴ Podľa I. Vondrovského bolo opevnenie predmostia namierené v tejto dobe zrejme skôr proti Maďarsku, než proti neutrálnemu Rakúsku.⁵ V tejto súvislosti však nachádzame správny predpoklad budúcej európskej koalíciej vojny v citovanej Taktickej štúdii o obrane bratislavského predmostia z roku 1934: „*Myslím, že by nebylo účelno rozlišovať zde mezi M(adarskem) a R(akouskem). V západní a střední Evropě není izolovaný válečný konflikt možný. V koaliční evropské příští válce půjdou R a M s Německem proti nám, ať jsou tam u vesla vlády jakékoliv...*“⁶

Vo fortifikačných prácach na území Slovenska sa po tomto kroku pokračovalo už v réžii konštituovaného Riaditeľstva opevňovacích prác. Je pritom zaujímavé, že ešte v apríli 1936 ohľadom opevnenia hraníc s Maďarskom (s výnimkou bratislavského predmostia – pozn. P. Ch.) nevládla jednota. Svedčí o tom informácia generála Silvestra Bláhu v správe o dôležitom rokovaní Najvyššej rady obrany štátu vo veci budovania opevnení, ktoré prebehlo 27. apríla 1936. Z tejto správy sa, okrem iného, dozvedáme, že už v roku 1935 žiadal Štefan Osuský vybudovať opevnenia na hranici s Maďarskom – „*věc vojensky pochybenou, měl však pro ní politické důvody, které třebaš nutno uznati*“.⁷

Definitívne bolo v tejto veci rozhodnuté v programovom dokumente, ktorý pod názvom *Zpráva náčelníka hlavního štábu o budování stálého opevnění* 2. júna 1936 vypracoval riaditeľ opevňovacích prác gen. Karel Husárek. Podľa tohto dokumentu sa mali stavať opevnenia na hranici s Maďarskom.⁸ Plánovanie opevnenia hraníc s Maďarskom ľahkým, resp. ťažkým opevnením, bolo súčasťou aj *Programu opevnění* z 9. novembra 1937 a ďalších programových dokumentov vo veci budovania opevnení, ktoré reagovali na zmenenú vojensko-politickú situáciu po anšluse Rakúska v marci 1938.⁹ Nakoľko existovala disproporcija medzi plánmi a realitou v budovaní týchto fortifikácií, budeme sa ďalej zaoberať len reálnou fyzickou výstavbou opevnení na hraniciach s Maďarskom.

4 Vojenský historický archív Bratislava (ďalej len VHA Bratislava), Bratislavské predmostie – Taktická studie, K č. j. 12 280/Taj. 3 op. 1934. fond Zemské vojenské veliteľství Bratislava 1934, šk. č. 118.

5 VONDROVSKÝ, I.: *Opevnění z let 1936 – 1938 na Slovensku*. Dvůr Králové nad Labem 1993, s. 4.

6 VHA Bratislava, Taktická studie, ref. 4.

7 STEHLÍK, E.: Československé opevňovací programy 1936 – 1938. In: *Historie a vojenství*, 54, 2005, č. 1, s. 7.

8 Tamže, s. 8.

9 Bližšie pozri: STEHLÍK, ref. 7, s. 4-28; STEHLÍK, E.: Československé opevňovací programy 1936 – 1938 (II. část – dokončení). In: *Historie a vojenství*, roč. 54, 2005, č. 2, s. 50-60.

Úseky opevnení I a II, tvorené ľahkými pevnostnými objektmi vzor 36 a neskôr modernejšími ľahkými objektmi vzor 37, boli na výstavbu zadané výnosom MNO č. j. Taj. hl. št. ŘOP 15 830 v novembri 1936.¹⁰ Išlo o opevnenia Šiah a Želiezoviec, situovaných v blízkosti štátnej hranice s Maďarskom. Bol to priestor, ktorého význam bol preverený už počas vojny s Maďarskou republikou rád v roku 1919 a o ktorý vtedy prebehli tvrdé boje.

Treba zdôrazniť, že opevnenia Šiah a Želiezoviec boli československým velením veľmi dobre geograficko-strategicky vytipované. Aj vzhľadom na to, že potenciálny nepriateľ – maďarská armáda – skutočne ešte pred Mníchovskou dohodou v tomto regióne plánoval ofenzívnu operáciu.¹¹ Jej príprava bola zverená budapeštianskej I. kombinovanej brigáde, napriek protestom jej veliteľa (gen. Vilmos Nagy – pozn. P. Ch.), ktorý reálne pripúšťal alternatívu neúspechu celej akcie. Prekonanie hraničnej rieky Ipel sa pritom malo udiat v pohraničnom úseku Šahy – Balážske Ďarmoty (Balassagyarmat).¹²

Ešte v decembri 1936 sa tiež začali nové fortifikačné práce v bratislavskom predmestí, kde sa začala výstavba ťažkých opevnení. Konkrétne sa tu začali práce na výstavbe siedmich izolovaných pechotných zrubov.

Po fyzickej výstavbe týchto dôležitých úsekov sa v apríli, resp. v máji 1937, začali budovať tri ťažké izolované pechotné zruby aj v Komárne.

Môžeme zdôrazniť, že spomínané úseky opevnení v Bratislave, Komárne a v Želiezovciach, resp. v Šahách, vytyčovali strategicky dôležitý trojuholník Bratislava – Komárno – Nitra. Fortifikačné práce na jar roku 1937 pokračovali so stúpajúcou intenzitou a začali sa opäť v Poiplí – v teritoriálnej kompetencii bratislavského VII. zboru československej brannej moci.

Počas roka 1937 takto v tomto pohraničnom regióne „vyrástol“ úsek III, situovaný v priestore Balogu nad Iplom, ale aj ďalšie úseky. Bol to úsek IV (Želovce), V (Bušince), VI (Kalonda), VII (Radzovce) a bolo vybetónovaných aj 16 objektov úseku VIII (Bajtava).¹³

Rok 1937 však konečne priniesol aj opevnenie na území košického VI. zboru. Opevnený bol priestor južne od Rimavskej Soboty, a to tromi úsekmi opevnenia – RS I, RS II a RS III. Obranu „metropoly východu“ – Košíc v roku 1937 dočasne zabezpečovali vybetónované objekty úsekov K II (Čaña), K III (Čečejevce) a K IV (Ždaňa).¹⁴

Pri hodnotení realizovaných opevňovacích prác za rok 1937 môžeme konštatovať, že hlavné smery ohrozenia nepriateľským (maďarským – pozn. P. Ch.) útokom boli prehradené, hoci nesúvislými pevnostnými úsekmi. Úseky ľahkých opevnení vybudovaných v tomto roku početne predstavovali približne 400 objektov.¹⁵

V roku 1938 sa pokračovalo v prácach na začatých úsekoch opevnenia, avšak s ešte väčším pracovným tempom ako v roku 1937. Vybudované boli takisto nové pevnostné úseky, k čomu prispela aj zmenená strategická situácia Československej republiky po anšluse Rakúska.

10 Vojenský historický archiv – Vojenský ústřední archiv Praha (ďalej len VHA-VÚA Praha), Velitelství VII. sbor. oblasti, Č. j. 84 157 Přehled stavu prací na stavbách I. o. ke dni 1. října 1938. fond VÚBPS, velitelství „Štefánik“, šk. 32.

11 Hadtörténelmi Levéltár Budapest (ďalej len HL Budapest), ÖRY, K.: A Horthy-hadsereg megszálló tevékenysége és közigazgatása dél-Szlovákia átcsatolt területein /1938. november 5-től 1938. december 21-ig. fond Tanulmánygyűjtemény (ďalej len TGy), sign. 2680, s. 4-5.

12 Tamže, s. 5.

13 Příloha k Čj. 2144/taj. hl. št. ŘOP. 1938. Za poskytnutí tohoto dokumentu úprimně vdčíme MUDr. Tomášovi Svobodovi.

14 Tamže.

15 Tamže.

Na výstavbu tak boli zadané aj nové úseky, pričom v najviac ohrozených priestoroch (Poiplie, región Košíc, priestor Rimavskej Soboty – pozn. P. Ch.) bola realizovaná aj výstavba druhej línie pevnosti – tzv. hlavného obranného pásma.

V Poiplí boli v roku 1938 zadané a vybudované úseky IX (Lontov) až XXIII (Ipeľský Sokolec), naprojektované ako úseky krycieho pásma (tzv. prvých stráží) i hlavného obranného pásma.

V doposiaľ neopevnenom pásme v priestore medzi Tornaľou a Rožňavou boli v roku 1938 takisto vybudované nové pevnostné úseky. Doplnená bola aj obrana Košíc a s výstavbou sa pokračovalo aj ďalej na východ – na juhu Východoslovenskej nížiny od obce Michalany.¹⁶

Na teritóriu Podkarpatskej Rusi však boli v roku 1938 napriek pôvodným plánom vybudované len dva pevnostné úseky. Išlo o úseky U I (Čop) a úsek U III (Berehovo).

Stručne rekapitulujúc fortifikačnú aktivitu na československých hraniciach s Maďarskom v sledovanom období rokov 1933 – 1938 môžeme povedať, že ťažké opevnenia boli vybudované v bratislavskom predmostí a v Komárne. Lahké objekty boli zase postavené takmer súvisle v jednotlivých pevnostných úsekoch od ústia Ipľa do Dunaja až po Berehovo na Podkarpatskej Rusi.

Je pravdou, že význam stáleho opevnenia smerom na východ klesal. Opevnenie na Podkarpatskej Rusi svojimi 53 pevnostkami bolo skôr symbolické, s tým, že sa medzi jednotlivými objektmi vyskytovali aj širšie „medzery“.

Ďalej musíme zdôrazniť, že v priestore medzi obcou Šíd (východne od Filakova) a pustou Hodoš pri Hodejove (južne od Rimavskej Soboty) – teda na styku územnej kompetencie VII. a VI. zboru československej brannej moci – nebol pravdepodobne do konca septembra 1938 vybudovaný žiadny objekt.

Číselné údaje o vybudovaných objektoch opevnenia na Slovensku sa všeobecne rôznia. Lahkých objektov vzor 36 bolo Zemským vojenským veliteľstvom v Bratislave vybudovaných približne 42, iné pramene hovoria až o 62 objektoch.¹⁷

Rozličné sú aj číselné údaje o počte lahkých objektov vzor 37. M. Čaplovič uvádza 1 777 – 1 810 objektov vybudovaných v kompetencii VI. a VII. zboru.¹⁸

I. Vondrovský k počtu lahkých objektov vôbec publikoval obdobné číslo, približne 963 objektov pri VII. zbere a približne 847 objektov pri VI. zbere.¹⁹

Ťažké opevnenie sa napriek pôvodným plánom realizovalo len v dvoch lokalitách. Tri izolované pechotné zruby boli vybudované v Komárne s cieľom ostreľovať relevantný tok Dunaja a chrániť komunikácie vedúce cez rieku do Maďarska. V bratislavskom predmostí bolo vybudovaných deväť tzv. starých pevností a sedem izolovaných pechotných zrubov. V sledovanom priestore existovali však aj ďalšie pevnostné objekty, ktoré spĺňali kritérium ťažkého opevnenia.

Je známe, že existovali ďalšie plány opevnenia hraníc Slovenska vôbec, tieto sa však v dôsledku rýchleho spádu politických a vojenských udalostí v roku 1938 už nerealizovali.

Koncom septembra 1938, po vyhlásení všeobecnej mobilizácie, obsadili vybudované

16 Jednotlivé pevnostné úseky s počtom ich objektov pozri: VONDROVSKÝ, ref. 5, s. 59-60.

17 Porovnaj: RÁBOŇ, M. – SVOBODA, T. a kol.: *Československá zed. Stála opevnění z let 1935 – 1938*. Praha 1993, s. 14; MINAŘÍK, P. – ŠRÁMEK, P.: Představy velení československé armády o obraně Slovenska za mnichovské krize na podzim 1938. In: *Vojenská historie*, roč. 2, 1998, č. 3, s. 79.

18 HRONSKÝ, M. – KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ, M.: *Vojenské dějiny Slovenska, IV. svazek, 1914 – 1939*. Bratislava 1996, s. 202.

19 VONDROVSKÝ, ref. 5, s. 59-60.

opevnenia na hraniciach s Maďarskom útvary zmobilizovanej 3. československej armády (Krycí názov „Štefánik“).²⁰

MAĎARSKÁ ARMÁDA V ROKU 1938 A JEJ PROSTRIEDKY PROTI OPEVNENIAM

Maďarské kráľovské honvédstvo, ako znel oficiálny názov dobovej maďarskej armády, bolo ozbrojenou silou Maďarského kráľovstva v rokoch 1920 – 1945. Transformovalo sa z tzv. Národnej armády, ktorú založil admirál M. Horthy 10. júna 1919.²¹ Po rozpade maďarskej Červenej armády ostala spomínaná Národná armáda jedinou brannou mocou v krajine.

V súvislosti s reštauráciou kráľovstva bol pre túto armádu od 1. apríla roku 1920 zavedený názov Maďarská kráľovská armáda, od začiatku roka 1922 sa zaviedlo nové pomenovanie – Maďarské kráľovské honvédstvo.²²

V intenciách relevantných článkov Trianonskej mierovej zmluvy²³ nesmela sila maďarskej armády prekročiť stav 35 000 vojakov z povolania. Konkrétne šlo, vzhľadom na vojenské útvary, o sedem tzv. kombinovaných brigád a ďalšie útvary podliehajúce hlavnému veleniu (tri ženijné prápory, štyri delostrelecké batérie a štyri jazdecké pluky).²⁴ Trianonská mierová zmluva zároveň maďarskej armáde zakazovala disponovať vzdušnými, námornými (riečnymi), tankovými a chemickými útvarmi, ako aj inými jednotkami s útočným charakterom.²⁵ Generálny štáb podľa tejto zmluvy takisto nesmel existovať, pričom jestvovali aj ďalšie obmedzenia.

Maďarsko sa tieto tvrdé sankcie usilovalo v medzivojnovom období negovať vytvorením tajných vojenských orgánov, ktoré podliehali rôznym civilným ministerstvám.²⁶

Ďalší rozvoj maďarskej armády bol následne možný po odchode Dohodovej vojenskej kontrolnej komisie dňa 31. marca 1927.

5. marca 1938 bol v Győri prijatý nový program kvalitatívneho a kvantitatívneho rozvoja armády s krycím názvom „Huba“, ktorý evidoval predchádzajúci plán „Előd“ z roku 1932.²⁷

Oficiálne bol Maďarsku povolený neobmedzený rozvoj ozbrojených síl v auguste 1938 dohodou na konferencii malodohodových štátov v juhoslovanskom meste Bled.

Maďarsko v septembri 1938 nepredstavovalo natoľko vážneho súpera, ktorý by dokázal reálne individuálne ohroziť územie východnej polovice Československej republiky.²⁸

Na tomto mieste sa, ako už bolo v úvode uvedené, hlbšie zameriame na tie zložky zbra-

20 K tejto problematike bližšie pozri: ČAPLOVIČ, M.: Septembrová mobilizácia čs. armády 1938 s dôrazom na Slovensko. In: *Slovensko vo vojnách a v konfliktoch v 20. storočí*. Zborník referátov z vedeckej konferencie v Bratislave 15. – 16. októbra 2002. Bratislava 2003, s. 75-116.

21 Magyarország a második világháborúban, Lexikon A – Zs. Budapest 1996, s. 171.

22 Tamže, s. 172.

23 Najdôležitejšie vojenské ustanovenia Trianonskej mierovej dohody sú citované napríklad aj v populárno-náučnej práci: SZÉNÁSSY, Z.: *Komáromi m. kir. 22. gyalogezred*. Komárom 2000, s. 6-9.

24 Magyarország, ref. 21, s. 172.

25 Tamže.

26 Napríklad pod ministerstvom obchodu existoval tzv. Vzdušný úrad, ktorý bol rámcom pre výstavbu vojenského letectva. Tzv. Policajná výcviková škola patriaca pod ministerstvo vnútra zase slúžila ako „plášť“ pre maďarské pancierové a železničné vojenské útvary. Takýmto civilným „maskovaním“ boli kryté aj ďalšie zložky zbraní maďarskej armády.

27 ČAPLOVIČ, ref. 20, s. 99.

28 ČAPLOVIČ, ref. 20, s. 100.

ní maďarskej armády, ktoré boli v roku 1938 schopné ohroziť, eliminovať, resp. aj ničiť nepriateľské opevnenia.

Ustanovenia Trianonskej mierovej zmluvy sa všeobecne vzťahovali aj na delostrelectvo. Maďarskej armáde bolo v stave ponechaných 105 kusov húfníc kalibru 105 mm. Delostrelectvo stredného kalibru (105 – 150 mm) a ťažké delostrelectvo (nad 150 mm) malo v budúcnosti úplne absentovať v jej výzbroji.²⁹

Podmieňovací spôsob slovesa v súvislosti s delostrelectvom stredného a ťažkého kalibru je na mieste. V medzivojnovom, „trianonskom“ Maďarsku boli totiž viaceré takéto zbrane, vrátane piatich kusov povestných rakúsko-uhorských mažiariov kalibru 305 mm, produkováných v plzenskej Škode, starostlivo ukrývané pred zrakmi dohodovej kontrolnej komisie.³⁰

Pôvodne tieto mažiare nepatrili k jednotkám uhorského honvédskeho delostrelectva. Na konci 1. svetovej vojny viac-menej náhodou zostali na území rozpadávajúceho sa Uhorska. Začiatkom 30. rokov 20. storočia však ich stav nebol uspokojivý, pričom do nich zrejme chýbala munícia.³¹

Stále aktuálna otázka revizionistických nárokov však bola podmienená aj výstavbou kvalitného (najmä ťažkého) delostrelectva, ktoré by bolo schopné aktívne a s úspechom vystúpiť voči pohraničným železobetónovým opevneniam, nielen na južnom Slovensku, ale napríklad aj v Sedmohradsku.³²

Nakoľko vlastná výroba takýchto zbraní neprípada do úvahy a ani s ňou neboli predchádzajúce skúsenosti, bolo nutné obrátiť sa na zahraničného dodávateľa. Maďarské velenie uvažovalo hlavne o Nemecku, Taliansku alebo o Švédsku.

Na rokovaní taliansko-maďarskej zbrojnej podkomisie v júni roku 1934 bola takto „nadhodená“ aj otázka nákupu moderných talianskych húfníc kalibru 210 mm. Trvalo však viac než štyri roky, kým sa táto myšlienka premenila na skutočnosť. Ešte v polovici roka 1938 maďarská strana upresnila svoje požiadavky na dodávku streliva pre tieto zbrane. K pôvodnému trieštivému granátu bol vybraný aj deštruktívny granát s hmotnosťou 107 kilogramov. Takto boli tieto húfnice predurčené na úlohu zbraní proti opevneniam.

V období pred Viedenskou arbitrážou sa však v Maďarsku tieto húfnice nenachádzali, nehovoriac o výcviku ich obslúh. Hoci podľa pôvodnej zmluvy mali byť zbrane dodávané postupne od polovice decembra 1938, prvý kus bol do Maďarska vyexpedovaný až v máji 1939. Teda po Viedenskej arbitráži.

V roku 1938 sa Maďari snažili rozšíriť svoj delostrelecký arzenál aj delami inej proveniencie. Maďarský Vojenský technický ústav (Haditechnikai Intézet – HTI) napríklad inicioval získanie ľahkých húfníc Bofors kalibru 105 mm, ktoré však mali byť najprv vyskúšané.³³

Vývin maďarských obrnených jednotiek všeobecne bol zložitý, podobne ako sme to sledovali pri ťažkom delostrelectve a v podstate pri všetkých zložkách zbraní maďarskej armády. Rámcom pre ich vznik sa stala už uvedená Policajná výcviková škola (Rendőrajonciskola – RUISK, pozn. P. Ch.). Táto škola sa, mimochodom, stala „kolískou“ pre všetky neskoršie maďarské pancierové útvary.

29 KOVÁCS, V.: A magyar királyi honvédség nehéztüzérsége. <http://www.haditechnika.hu/Archivum/199502/P22%5Cindex.htm>

30 Tamže.

31 Tamže.

32 Tamže.

33 HL Budapest, M. kir. honvéd Haditechnikai Intézet. 15947. szám eln. H. T. I. 1938, Korszerű 10, 5 cm könnyű tarack rendszeresítése. fond Vezérkar főnöke, sign. 3137 eln. 1. vkf. osztály.

Pri získavaní výzbroje opäť výrazne pomohol taliansky dodávateľ. V roku 1931 bolo napríklad do Maďarska dodaných päť kusov zastaraných tankov typu Fiat 3000 B, ktoré tu boli zmontované a v najprísnejšom utajení vyskúšané na strelnici v Hajmáskéri.³⁴

V roku 1935 bol do výzbroje zavedený taliansky tančík Ansaldo, ktorý neskôr niesol nové maďarské označenie tančík 35M. Nie je bez zaujímavosti, že prvý kus bol do Maďarska prepašovaný v júli 1935 ako „traktor“.³⁵ Do marca roku 1936 bolo do Maďarska dodaných 150 kusov tejto techniky vo verziách CV 33, resp. modernizovaných CV 35. Spolu sedem rôť týchto strojov bolo začlenených do rámca 2. motorizovanej brigády, resp. 1. a 2. jazdeckej brigády.³⁶ Jeden z predstaviteľov maďarských obrnených jednotiek po manévroch v roku 1938 pri tomto tančíku v hlásení zdôrazňoval jeho slabý pancier, nízku rýchlosť, zlý výhľad, absenciu rádiového spojenia a protipancierovej zbrane, vrátane ďalších nedostatkov.³⁷ Napriek tomu sa práve tento typ stal jedným zo symbolov príchodu maďarskej armády na južné Slovensko a do južných regiónov Podkarpatskej Rusi. Dodajme však, že tančík 35M nepredstavoval pre dobre vycvičenú osádku československého ľahkého objektu vzor 37 vážnejšiu hrozbu.

V porovnaní so „silou“ tankových jednotiek bola o čosi lepšia situácia vo vojenskom letectve. Výsledkom dlhodobého tajného vývoja bola vo výcvikovom roku 1937 – 1938 zriadená letecká brigáda, pozostávajúca z jedného stíhacieho a dvoch bombardovacích plukov.³⁸ Každá pozemná kombinovaná brigáda zároveň disponovala jednou prieskumnou stotinou (letkou). Okrem týchto útvarov podliehali Hlavnému veliteľstvu letectva ďalšie dve diaľkozvedné stotiny (letky).³⁹

Začiatok nového výcvikového roku 1938/1939 sa niesol v znamení organizačných zmien a ďalšieho rozvoja vojenského letectva. 1. septembra 1938 bolo napríklad do južného Talianska poslaných na výcvik 200 letcov.

Letecká vojenská technika sa získavala predovšetkým nákupom zo zahraničia, pričom od roku 1938 sa pomaly rozbiehala aj domáca produkcia. V Taliansku boli zakúpené stíhacie stroje Fiat CR – 32, bombardéry Caproni Ca – 101 a ďalšie stroje. V Nemecku boli získané typy Dornier Do – 23, Heinkel He – 46, Heinkel He – 70, Messerschmitt Me – 108, ďalej dopravné stroje typu Junkers Ju – 52/3M, moderné bombardéry Junkers Ju – 86 K2 a ďalšie typy. Holandsko poskytlo licenciu na stavbu dvojplôšnikov Fokker C – V.D a Fokker C – V.D III.⁴⁰

Viacero zo spomínaných dodaných typov (Junkers Ju – 52/3M, Fiat CR – 32, Heinkel He – 70 K a ďalšie) bolo zapojených do prieskumnej činnosti nad územím južného Slovenska, ktorá sa začala už v prvej polovici septembra 1938 a vyvrcholila 25. októbra toho roku zostrelením československého pozorovacieho lietadla Letov Š – 328 pri obci Hodžovo.⁴¹

Súčasťou týchto rekognoskačných letov bolo, pochopiteľne, aj zisťovanie československých obranných zoskupení v pohraničí, v líniiach opevnení a taktiež zhadzovanie propagandistických letákov. Pri jednom takomto vzdušnom prieskume bolo palbou jednotiek

34 BOMBAY, L. – GYARMATI, J. – TURCSÁNYI, K.: *Harcokcsik 1916-tól napjainkig*. Budapest: b. r., s. 65.

35 Tamže, s. 51.

36 ČAPLOVIČ, ref. 20, s. 99.

37 Tamže, s. 51.

38 Magyarország, ref. 21, s. 169.

39 Tamže, s. 169.

40 Bližšie pozri: ANDROVIČ, Š.: Pred búrkou. In: *Plastic kits revue*, roč. 2, 1992, č. 5, s. 5.

41 Bližšie pozri: ANDROVIČ, Š.: Pred búrkou, 2. časť. In: *Plastic kits revue*, roč. 2, 1992, č. 6, s. 2-3; Takisto: JOHN, M.: *Československé letectvo v roce 1938*. Beroun 1996, s. 134-150, s. 224-228.

SOŠ na juh od Lučenca zasiahnuté maďarské prieskumné lietadlo typu Heinkel He – 46, ktoré následne muselo núdzovo pristáť.⁴²

V prvej polovici septembra 1938 sa na maďarskej vojenskej strelnici v Hajmáskéri začali za prítomnosti odborníkov z Vojenského technického ústavu pokusy zamerané na zdolávanie pevnostných objektov. Boli tu vytvorené rôzne hrubé železobetónové steny a panciere, ktoré boli vystavené palbe pozemných zbraní a leteckému bombardovaniu. V správe o priebehu týchto skúšok sa konštatovalo, že približne v polovici októbra uvedeného roku príde na rad aj strelba na dva kusy „nepriateľských riadnych železobetónových pevností“. Zároveň sa zapojenie leteckých síl na zdolanie opevnení hodnotilo ako možné, pričom sa určili aj vhodné typy relevantných bômb.⁴³

Paradesantné jednotky boli v rámci maďarského letectva konštituované práve v roku 1938. Výcvik maďarských vojenských parašutistov sa však začal až v auguste tohto roku, pričom bol pre československú krízu už koncom septembra prerušený.⁴⁴ To znamená, že Maďarsko nemohlo voči československým opevneniam nasadiť obdobný paradesantný útvar, ako plánovali Nemci pri Bruntále.⁴⁵

Taktika útoku maďarskej pešej jednotky na nepriateľské poľné opevnenie niesla ešte koncom 30. rokov 20. storočia v sebe prvky identické s obdobím 1. svetovej vojny.⁴⁶ S bojom proti železobetónovým pevnostiam neboli v útvaroch maďarskej pechoty predchádzajúce skúsenosti. Zostával teda variant improvizácie. Napríklad príslušníci roty pohraničnej stráže 7/9 v Hangony, pripravujúci sa na útok, pri výcviku využívali objekt vodárne, ktorý imitoval opevnenie.⁴⁷ Pri tejto jednotke vznikli aj útočné družstvá, majúce za úlohu vyradiť pevnostný objekt z boja.⁴⁸ Špeciálne vycvičené útočné družstvá, určené na likvidáciu železobetónových pevností a vyzbrojené aj plameňometmi, boli však prvýkrát použité až počas vojnových operácií proti Juhoslávii.⁴⁹

V spomienkach jedného maďarského dôstojníka na toto obdobie nachádzame aj informáciu, že jednotlivec pri kontakte s československým opevnením v bezprostrednej blízkosti uvažoval aj o vrhnutí ručného granátu do jeho strielne.⁵⁰

Je pochopiteľné, že všetky tieto prípravy nemohli nahradiť skutočné opevnenie ani skutočnú situáciu v boji.

42 Bližšie pozri: ANDROVIČ, Pred búrkou, 2. časť, ref. 40, s. 3; Incident sa pravdepodobne odohral 17. októbra 1938. Lietadlo typu Heinkel He – 46 opakovane provokatívne nalietavalo na stanovisko SOŠ v priestore južne od Lučenca (lokality Somoskő). Po začatí palby československými obrancami a následnom zásahu bol maďarský Heinkel nútený núdzovo pristáť na maďarskej strane štátnej hranice pri ceste do Salgótarjánu.

43 HL Budapest, Légi erők bekapcsolása az erődítések leküzdési kísérleteibe. fond Vezérkar fönöke, sign. 3164.

44 HUSZÁR, J.: *Honvéd ejtőernyősök Pápán 1939 – 1945*. Pápa 1999, s. 9-13.

45 Podrobnejšie JOHN, M.: *Nacistické prípravy na prepadení ČSR v roce 1938. Plán „Zelený“*. Bruntál 1988. 312 s.

46 SZÁNTÓ, M.: *Rohamharcászat a magyar királyi honvédségnél az első világháború után*. <https://www.zmka.hu/tanszekek/kvt/digitgy/20014/hadtud/szanto.html>

47 HL Budapest, FELCSIKI, G.: A hangonyi határbiztosító század vállalkozása a cseh erődök ellen. F. TGy, sign. 2983, s. 10.

48 Tamže, s. 10. Zaujímavé boli plány na vyradenie objektu opevnenia z boja. Útočné družstvá sa najprv mali „nepozorovane“ dostať do priestoru tylovej steny objektov. V tomto momente mala nastúpiť ich samotná akcia. Členovia družstva mali vyskočiť na stropnicu objektu, pripravenými železnými platňami zhora zakryť jeho strielne a do otvoru ventilácie umiestniť pripravenú nálož. Na túto akciu bolo vycvičených sedem dobrovoľných družstiev, o výcvik ktorých sa staral mladý poručík Tibor Meskó.

49 Magyarország, ref. 21, s. 245, 373.

50 HL Budapest, KÉKKŐI, K.: Szöges bakancsok. fond TGy, sign. 3169, s. 38.

Okrem zložiek zbraní, ktoré sme charakterizovali, stojí za pozornosť aj maďarské vojenské spravodajstvo a jeho aktivity proti československým opevneniam.

Medzi Maďarskom a Československom prebiehala aj v druhej polovici 30. rokov 20. storočia intenzívna špionážna činnosť.⁵¹ V medzivojnovom období všeobecne maďarskú vojenskú spravodajskú činnosť organizovalo 2. spravodajské a kontrašpionážne oddelenie Ministerstva obrany (HM VI – 2. hírszerő és kémelhárító osztály – pozn. P. Ch.). Od 1. októbra 1938 nastala zmena organizačnej podriadenosti tohto orgánu pod konštituovaný generálny štáb, dovtedy fungujúci tajne ako VI. hlavná skupina Ministerstva obrany. Šéfom maďarského vojenského spravodajstva bol od augusta 1937 do mája 1939 mjr. Rudolf Andorka. K 1. máju 1939 túto funkciu oficiálne prevzal generál István Ujszászy. Obaja menovaní dôstojníci pôsobili v medzivojnovom období istý čas vo funkcii vojenských atašé v Prahe. R. Andorka bol dokonca z tohto postu v roku 1926 na žiadosť československej strany odvolaný pre podozrenie zo špionáže.⁵²

Maďarské vojenské velenie malo na základe špionáže k 1. augustu 1938 pomerne presné informácie o rozmiestnení už vybudovaných opevnení, rôznych typov zvláštnych technických zariadení na cestách, pozorovateľní, zosilnených poľných opevnení, kasární finančnej stráže na väčšine úsekov slovensko-maďarského pohraničia.⁵³ Citelne však v porovnaní s tým chýbali informácie o technických parametroch opevnení, počte osádok, typoch zbraní atď. Pododdiel ofenzívneho vojenského spravodajstva pracujúci pod značkou KOFFA (Központi offenzív alosztály – pozn. P.Ch.) i celé maďarské vojenské spravodajstvo sa pred predpokladanou vojenskou konfrontáciou s Československou republikou v septembri 1938 nachádzalo v kríze.⁵⁴ Na tomto stave mal podiel i ten fakt, že Nemci po schválení smerníc plánu na prepadnutie Československa zastavili odovzdávanie spravodajského materiálu Maďarom.⁵⁵ V dôsledku tejto absencie mohlo 2. spravodajské oddelenie len s veľkými problémami získavať informácie pre hlavné veliteľstvo armády i pre iniciátorov vojenskej operácie proti Československu.⁵⁶ Nedostatok bližších informácií o opevneniach na Slovensku i o československej armáde viedli k vytvoreniu a nasadeniu polovojenských jednotiek „Rongyosgárda“, predovšetkým na teritóriu Podkarpatskej Rusi.⁵⁷ Na ich vytvorenie sa po-

51 KOVÁCS, Z. A.: A Janus – arcú tábornok. In: *Vallomások a holtak házábol – Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf osztály és az államvédelmi központ vezetőjének az ÁVH fogságban írott feljegyzései*. Budapest 2007, s. 78.

52 Tamže, s. 75.

53 Hadtörténelmi Térképtár Budapest, Csehszlovák erődítések térkép nyilvántartása, sign. B. XVI. c 299.

54 KOVÁCS, ref. 51, s. 78.

55 Tamže.

56 Tamže.

57 „Rongyosgárda“ (dobovo „Rongyos Gárda“), maďarské diverzné a teroristické jednotky sformované proti Československej republike v apríli roku 1938, známe aj pod hromadným substantívom szabadsapatok. Vo vývine ich organizačnej štruktúry sú evidentné dve etapy. Prvá od apríla do septembra roku 1938, keď bolo vytvorených 19 streleckých práporov v sile približne 9 000 mužov. V septembri 1938 boli tieto prápory presunuté na slovensko-maďarské hranice. Táto etapa je úzko spojená s menami bývalého ministra vnútra, záložného dôstojníka Miklósa Kozmu a dôstojníka generálneho štábu Sándora Homloka. Druhá etapa je vymedzená októbrom 1938 a marcom 1939, keď bolo 8 práporov presunutých k hraniciam Podkarpatskej Rusi (zvyšok bol odzbrojený), odkiaľ boli nasadzované do diverzných akcií na území Československej republiky. Symbolom tejto etapy pôsobenia jednotiek „Rongyosgárda“ je osoba Ivána Héjjasa. V bojoch s príslušníkmi čs. brannej moci bolo zabitých približne 50 diverzantov a 380 zajatých príslušníkov jednotiek „Rongyosgárda“, bolo po krátkodobom väznení na Podkarpatskej Rusi deportovaných do väznice v Ilave, odkiaľ ich prepustili začiatkom januára 1939. V menších diverzných akciách na Podkarpatskej Rusi tieto jednotky pokračovali až do rozpadu Česko-Slovenska. Bližšie pozri: MESTER, K.: *A felvidéki szabadságharc története*. Budapest: b. r.; Takisto: A Rongyos Gárda harcai. Budapest b. r.; Takisto: Adalékok a Horthy-hadsereg szervezőjének és háborús tevékenység-

dieľalo i 2. spravodajské oddelenie,⁵⁸ pričom existovali aj ďalšie väzby medzi armádou a týmito polovojenskými formáciami.

Pôsobením týchto jednotiek „v teréne“ sa tak bližšie získavali informácie. Napríklad vedenie diverzných akcií penetráciou hranice zistilo, že v úseku Tarpa (Maďarsko) – Mužijeve na Podkarpatskej Rusi sa nachádza medzi vybudovanými opevneniami nestrážená medzera v dĺžke 1, 5 kilometra,⁵⁹ čo bolo takmer okamžite využitú.

Maďarskí dôstojníci, ktorí viedli svoje jednotky do útoku proti opevneniam pri Jesenskom, mali pri sebe takisto približné náčrty rozmiestnenia opevnení. Veľmi im však pri akcii nepomohli, o čom sa ešte bližšie zmienime.

Následne, po Viedenskej arbitráži, sa mohli s výsledkami maďarskej špionáže zoznámiť aj čs. vojaci. Napríklad maďarský ženijný dôstojník ukázal mapy so zakreslenými pevnosťami príslušníkom československej delimitačnej komisie pri ceste do odstúpených Košíc. Československí dôstojníci boli týmito materiálmi veľmi ohúrení.⁶⁰

ČESKOSLOVENSKÉ OPEVNENIA V ZRÁŽKACH S JEDNOTKAMI MAĎARSKEJ ARMÁDY A POLOVOJENSKÝMI ODDIELMI „RONGYOSGÁRDA“

Po Mníchovskej dohode, ktorá bola uzatvorená dňa 29. septembra 1938, ako aj dočasnom uspokojení nemeckých teritoriálnych požiadaviek voči Československej republike, sa ťažisko vojenských operácií československej armády začalo presúvať na východ – na Slovensko a na Podkarpatskú Rus. Túto strategickú konšteláciu podmienili viaceré vojenské stimuly z maďarskej strany, ktoré mali od prvých hodín októbra 1938 vzrastajúcu tendenciu. Pritom nárast personálneho stavu maďarskej armády bol zaznamenaný už v septembri toho roku.

Spočiatku to boli manévry maďarskej armády v pohraničí, ktoré mali byť ukončené 15. septembra 1938, avšak záložníci následne neboli uvoľnení do civilu.⁶¹ Do 26. septembra 1938 boli dovedna povolané tri ročníky zálohy, čím sa personálny stav maďarskej armády zväčšil na približne 190 000 mužov.⁶²

Na juh od československých hraníc boli po týchto krokoch v pásme širokom 30 – 50 kilometrov dislokované zmobilizované jednotky štyroch kombinovaných brigád (I., II., VI. a VII.), ktoré početne predstavovali silu približne 100 000 mužov.⁶³

Jednou z foriem maďarského vojenského tlaku voči Česko-Slovensku v októbri 1938 boli aj násilné prieniky hranice na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, realizované jednotkami maďarskej armády a polovojenskými jednotkami „Rongyosgárda“.

V súvislosti s touto maďarskou vojenskou iniciatívou mal byť, pochopiteľne, preventívny význam a sila československých pohraničných opevnení, tak ako to bolo predtým v Čechách. Úlohou ich osádok bolo v spolupráci s ďalšími zmobilizovanými útvarmi čes-

gének tanulmányozásához (1938 – 1945). Budapest 1961, s. 24-28; Magyarország, ref. 21, s. 378; ORMOS, M.: A politikai meghasonlás esete – Kozma Miklós (1884 – 1941). In: *História*, 23, 2001, č. 1, s. 17-21.

58 KOVÁCS, ref. 51, s. 78.

59 *Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához (1938 – 1945)*. Budapest 1961, s. 25.

60 HL Budapest, RADÓ, A.: Emlékezés a volt m. kir. 103. honvéd utászszázad működésére. F. TGy, sign. 3129.

61 HL Budapest, ŐRY, K.: A Horthy-hadsereg megszálló tevékenysége és közigazgatása dél-Szlovákia átcsatolt területein /1938. november 5-től 1938. december 21-ig, fond TGy, sign. 2680, s. 3.

62 Tamže, s. 3.

63 Tamže, s. 7.

koslovenskej armády a jednotkami Stráže obrany štátu (SOŠ) včas zachytiť prenikajúce maďarské diverzné jednotky.

V priebehu októbra v tom roku došlo k dvom väčším akciám maďarskej armády na území Slovenska, ktorých iniciátormi boli príliš „horliví“ maďarskí dôstojníci. Prvou bola akcia s cieľom obsadiť Rimavskú Sobotu, druhou pokus o prekonanie Dunaja pri Štúrove.⁶⁴ Obidve skončili neúspechom, pričom pri prvej z nich zohrali rozhodujúcu úlohu vybudované opevnenia v priestore mestečka Jesenské.

Odlíšna situácia bola v pohraničí Podkarpatskej Rusi, kam prenikali jednotky „Rongyosgárda“ a kde boli opevnenia zastúpené v malom počte.

Domnievame sa, že je vhodné bližšie priblížiť konflikt pri Jesenskom i význam opevnení na Podkarpatskej Rusi počas zrážok s jednotkami „Rongyosgárda“.

V priestore južne a juhovýchodne od Rimavskej Soboty sa nachádzali pevnostné úseky RS I, RS II a RS III. K opevneniam treba v tomto priestore pripočítať aj zvláštne technické zariadenia na vozovkách a cestách (cestné prekážky – pozn. P. Ch.), ktoré znemožňovali alebo komplikovali dopravu.

Obranu priestoru od štátnej hranice po línie opevnenia tu zaisťovali poľné hliadky práporu SOŠ 31 „Rimavská Sobotá“. V jednotlivých pevnostných úsekoch bol potom rozmiestnený zmobilizovaný hraničiarsky prápor 9 (veliteľ – plk. pech. R. Vondra), ktorý patrilo do podriadenosti hraničnej oblasti 41 (veliteľ – brig. gen Ondřej Moravec). Hlbšie vo vnútrozemí boli dočasne dislokované aj ďalšie československé vojenské útvary.

Treba povedať, že vojaci uvedených zmobilizovaných útvarov napriek tomu maďarský útok neočakávali. Dôkazom toho je napríklad ten fakt, že predpolie objektov ľahkého opevnenia v obci Orávka, kde došlo k najtvrdšiemu boju s maďarskými vojakmi, nebolo alternatívne konfliktu prispôbené. V blízkosti pevností stálo nezožaté kukuričné pole a stohy slamy, ktoré neskôr uľahčili útočníkom ústup. Závažnejším nedostatkom však bolo, že viacerí zmobilizovaní záložníci, ktorí obsadzovali tunajšie opevnenia, nedokázali prekonať pocity tiesne a neistoty počas pobytu v pevnostkách. Zlyhanie ľudského faktora v dôsledku toho teda nebolo vylúčené.⁶⁵

Na maďarskej strane štátnej hranice sa rota pohraničnej stráže 7/9 v Hangony koncom septembra 1938 takisto dopĺňala záložníkmi z blízkeho okolia. Rote velil stotník (kapitán) Gábor Felcsiki,⁶⁶ ktorému podliehali aj čaty pohraničnej stráže 7/20 (posádka: Uraj), 7/21 (Hangony) a 7/22 (Domaháza).

64 Koncom septembra 1938 bola v priestore vojenského tábora v Ostrihome (lokalita Kenyérmező) dislokovaná spomínaná zmobilizovaná 7. rota, III. práporu honvédskeho 2. pešieho pluku. Vo večerných hodinách 6. októbra 1938 nariadil veliteľ tejto jednotky (údajne pod vplyvom alkoholu) bojovú pohotovosť. Následne vydal rozkaz na priek jednotky na československý breh Dunaja za použitia pramič. Krátko pred prístátím na brehu bola táto akcia na československej strane odhalená čatou SOŠ, ktorá na maďarské pramice spustila paľbu. Akcia sa skončila neúspechom. Padli štyria maďarskí vojaci, ďalší piati, ktorí zrejme zranení popadali do Dunaja, ostali nezvestní. Bližšie porovnaj: DEZSÉNYI, M.: *Órvények a Dunán*. Budapest 1964, s. 20-24; Takisto: POHORSKÝ, V.: O hranice se nejedná, o hranice se střílí. In: *Hraničáři pod Luží '38 – Horní Světlá 22. září 1938*. Sborník příspěvků. Dvůr Králové nad Labem 2003, s. 89.

65 Tento jav bol pozorovaný u zmobilizovaného mužstva aj v iných úsekoch opevnenia. Napríklad pri jednotkách pešieho pluku 33 „Doss Alto“ alebo pri jednotkách 17. divízie. Bližšie pozri: MINAŘÍK, P. – ŠRÁMEK, P.: Slovensko v anketě „Armáda v roce 1938“. In: *Vojenská historie*, roč. 3, 1999, č. 2, s. 109, 111.

66 Gábor Felcsiki, dôstojník maďarskej kráľovskej armády (1. 9. 1901 – 16. 1. 1943?). Pôvodným menom Gábor Falcsik, ktoré si zmenil v roku 1928. Pochádzal z obce Zemplénagárd. 20. augusta 1921 absolvoval budapeštiansku Akadémiu Ludovika, vyradený v hodnosti poručíka. 1. októbra 1921 zaradený do 13. pešieho pluku „Arthura Görgeiho“ v Miskovci /Miskolci/. 20. augusta 1924 – nadporučík. 1. mája 1932 – stotník (kapitán). 1. mája 1937 prevelený do jednotky pohraničnej stráže 7/9 so stanoviskom v Hangony. 1. apríla 1942 povýšený na majora. 20. júna 1942 odvelený na východný front s práporom 13/III, zúčastnil sa bojových operácií

Stotník G. Felcsiki a jeho podriadení mali určité informácie o existencii čs. opevnení a takisto o ich približnom rozmiestnení podľa informácií vojenskej špionáže.

Keď 4. októbra 1938 dostal veliteľ tejto jednotky z veliteľstva hraničnej oblasti VII. v Miškovci (Miskolci) rozkaz na pohotovosť celej svojej jednotky, iniciatívne si tento rozkaz interpretoval ako signál na útok. Môžeme dodať, že príslušníci roty už predtým predpokladali, že sa zúčastnia akcie proti čs. opevneniam.⁶⁷

Prienik opevnení mal byť realizovaný na niekoľkých miestach naraz, pričom „štrbiny“ v línii opevnení malo utvoriť sedem útočných družstiev,⁶⁸ ktoré predtým vycvičil poručík Tibor Meskó.⁶⁹ Podľa spomienok G. Felcsikiho sa mali útočné družstvá pokúsiť prelomiť líniu opevnení v siedmich lokalitách v úseku Šimonovce – Rimavská Seč.⁷⁰ V prípade úspechu aspoň na jednom mieste malo cez koridor preniknúť gro jednotiek, sústrediť sa v priestore obce Sútora a pokračovať v smere Rimavská Sobotka. Iniciátor útoku dúfal najmä v prielom v oblasti poľnohospodárskych kolónií Orávka a Bottovo, ktorých existenciu prijal s nevôľou.

Pôvodne bol útok roty pohraničníkov plánovaný v koordinácii so streleckým práporom z Ózdu (ten mal svojou silou rozhodnúť o úspechu po prelomení opevnení – pozn. P. Ch.) a cyklistickou čatou. V dôsledku chybného predpokladu veliteľa roty a nevyčkania na ďalšie relevantné rozkazy sa akcie nakoniec zúčastnila len uvedená zmobilizovaná rota s niektorými ďalšími malými jednotkami. Dovedna sa vpádu na čs. územie zúčastnilo: 10 dôstojníkov a 446 vojakov, vrátane 34 žandárov a 7 colníkov. Ich výzbroj tvorili trhaviny, pušky, granáty, iné osobné strelné zbrane a spolu 14 ľahkých a ťažkých guľometov.⁷¹

Z tohto krátkeho prehľadu vyplýva, že maďarskí pohraničníci nedisponovali ťažkými zbraňami (delostrelectvo) alebo inými posilovými prostriedkami proti československým opevneniam. Je napriek tomu kuriozitou, že súčasťou roty 7/9 boli aj rómski hudobníci, ktorí sa útoku zúčastnili so svojimi hudobnými nástrojmi (vrátane hráča na kontrabas).

Maďarský útok mal byť vedený v šírke 16 – 18 kilometrov. Takto boli útočiacie jednotky príliš rozptýlené a bez záloh. Jedinou výhodou pri prepade opevnení a postupe na Rimavskú Sobotku mohol byť moment prekvapenia a náčrty rozmiestnenia pevností, ktoré mal každý veliteľ čaty pri sebe.

Okolo druhej hodine v noci prekročili útočné družstvá ako prvé čs. hranicu. Po nich sa z Hangony dala po čatách na pochod k hranici rota, lemovaná špalierom plačúcich žien

v ohybe Donu. 16. januára 1943 naposledy vídený svojimi spolubojovníkmi na východnom fronte. Následne v auguste 1943 vyhlásený za nezvestného. Neúspešnú akciu proti Československej republike podrobne opísal v spomienkach z roku 1941, pričom evidentne vyzdvihol a preцениl vlastnú osobu. Podrobnejšie a ďalšie údaje o jeho osobe sú archivované: HL – Központi Irattár Budapest, Felcsiki Gábor (1901), inv. č. 251/3207. Pozri takisto spomienky: FELCSIKI, ref. 43.

67 HL Budapest, KOVÁCS, D.: *Felsőhangony, 1938*. október 5. fond TGy, sign. 2893, s. 1.

68 FELCSIKI, ref. 43, s. 10.

69 Tibor Meskó, dôstojník maďarskej kráľovskej armády (20. 9. 1913 – 5. 10. 1938). Narodil sa v meste Baja v rodine neskoršieho pravicového politika Zoltána Gabriela Meskóa. Korene tejto šľachtickej rodiny siahali na územie dnešného Slovenska, konkrétne do Dolného Kubína. Po maturite na piaristickom gymnáziu v Budapešti v roku 1932 študoval v Akadémii Ludovika, ktorú slávnostne ukončil roku 1936. Krátku vojenskú kariéru začal v Debrecíne pri pluku hajdúchov, odkiaľ bol prevelený do pohraničnej jednotky v Hangony. V priebehu služby tiež absolvoval cyklistický kurz v Jászberény. Začiatkom októbra 1938 bol prevelený do pohraničnej jednotky v Sátoraljáhely. Sem však už nedorazil, pretože sa so svojou jednotkou zúčastnil vpádu na československé územie, pri ktorom prišiel o život. Posmrtno vyznamenaný. Obsiahly nekrológ bližšie pozri: Ludovikás Levente, 7, 1939, s. 6; Za viaceré podrobné informácie o Tiborovi Meskóovi a jeho predkoch úprimne vďačíme Dr. P. Andrášovi.

70 FELCSIKI, ref. 43, s. 11-13.

71 Tamže, s. 18.

a ďalších zvedavých obyvateľov. V ústrety hranici sa pohli aj jednotky z Domaházy a Uraja. Počasie bolo podľa spomienok zúčastnených nepríjemné – pršalo a blato sa lepilo na vojenské baganče.

Prienik hraníc maďarskými jednotkami bol na československej strane pomerne rýchlo odhalený. Prvá osvetľovacia raketa, vystrelená nad Janicami čs. hraničiarimi po 3. hodine rannej, bola toho signálom.

Na pravom krídle útoku čata 7/20 z Uraja postupovala v dvoch skupinách. Jedna skupina napadla Vlkyňu. Skupina 12 príslušníkov SOŠ (tvorili ju hlavne Slováci) po krátkom boji obec opustila, zanechávajúc prázdnu budovu kasární finančnej stráže. Miestne maďarské obyvateľstvo túto budovu následne zdemolovalo. Potom sa uvedená jednotka vrátila do Maďarska, keďže dostala rozkaz nadriadeného veliteľstva o zastavení akcie. Druhá skupina najprv v noci stratila orientáciu, neskôr sa v boji stretla s čs. obrancami južne od Rimavskej Seče a pri postupe na východ k Čížu sa dostala do krížovej paľby šiestich až ôsmich čs. opevnení. Skupina sa odpútala z dosahu paľby a po rozkaze na návrat takisto ustúpila k hranici.

Na ľavom krídle postupovala čata 7/22 z Domaházy cez pustu Kenyeretlen (východne od Drne) smerom na Širkovce. Čate sa podarilo preniknúť cez prvý sled opevnenia pomocou sprievodcu poznajúceho miestny terén a zrejme aj hliadkové trasy príslušníkov SOŠ. V Širkovciach sa k maďarským vojakom pripojili viacerí miestni mladíci. Ďalší postup na Jesenské však už v tomto priestore bol odrazený čs. jednotkami. Následne čata, ktorá si netrúfla zaútočiť na druhý sled „ropíkov“, ustúpila do Maďarska.

Najzaujímavejší a z hľadiska konfliktu rozhodujúci boj sa odohral v strede útočiacej zostavy – v priestore obce Rimavská Seč a poľnohospodárskej kolónie Orávka.

Hlavná sila maďarských jednotiek – dovedna štyri čaty roty 7/9 a čata 7/21 postupovali jednotlivo v tomto smere.

1. čata obsadila Janice. Po následnej rekognoskácii močaristého terénu honvédi posilnení viacerými mužmi z tejto obce postupovali na dolnú Orávku (pusta Čobánka). Tu ich zastavila paľba opevnení a prinútila prijať pozičný boj.

2. čata obsadila Chrámec a následne postupovala na hornú Orávku (pusta Kacagó).

3. čata, ktorá postupovala súběžne s 2. čatou, sa pri Martinovej okolo 5. 00 ráno takisto dostala do krížovej paľby opevnení a tiež prešla do obrany.

4. čata sa južne od Dubovca dostala do tvrdého boja s hliadkami SOŠ, ktoré ju zastavili.

Čate 7/21 sa napriek prechádzajúcim plánom podarilo dosiahnuť len priestor Drne.

Maďarskí pohraničníci z 2. čaty, ku ktorým sa pripojili aj ďalšie družstvá z iných čiat, vrátane rómskej kapely a gulometného oddielu, prekročili severne od dolnej Orávky železničnú trať Jesenské – Plešivec a postupovali na hornú Orávku. Úplne na hrote útoku postupovali por. T. Meskó spolu s rtn. Dezső Kovácsom.

Tu už ale bola v pohotovosti zmobilizovaná rota 2. hraničiarskeho práporu 9. Tejto jednotke velil poručík pechoty František Večeřa.⁷²

Maďarskí pohraničníci postupovali voľným terénom sprava. Vtedy čs. obrancovia zažili kritické chvíle, keďže z jednej pevnosti vyšla jeho osádka a mienila sa vzdať. O jej opustení D. Kovács neskôr napísal: „*Nalávo sme videli, že z jednej pevnosti vyšlé mužstvo mávajúc svo-*

72 František Večeřa, dôstojník čs. armády. Narodil sa 16. decembra 1915 v Kuroviciach, okres Holešov, Čechy. Na vykonanie prezenčnej vojenskej služby nastúpil v pešom pluku 3 „Jána Žižku z Trocnova“ 16. júla 1934. V hodnosti čatára aspiranta bol 30. septembra 1935 premiestnený do Vojenskej akadémie v Hraniciach. Po ukončení akadémie ho v hodnosti poručíka pechoty dňa 1. augusta 1937 prevelili do hraničiarskeho práporu 9 v Rimavskej Sobote vo funkcii veliteľa čaty prirote 2. Od 1. júla 1938 veliteľ roty 2/9. Podrobnejšie a ďalšie údaje k jeho osobe sú archivované: VÚA – VHA Praha, Kvalifikační listina – František Večeřa (1915).

*jími vreckovkami nás prijímalo, vzdávali sa, nestrieli.*⁷³ Tu však nastala zaujímavá situácia, a to, že čs. hraničiarov honvédi nestihli vziať do zajatia, lebo situácia sa vzápätí zmenila.

Osádka pevnosti, zamaskovanej napravo v agátovom háji, situáciu zvládla. Tento objekt si sprava postupujúci honvédi všimli až vtedy, keď dlhá gulometná dávka z pravého kazematu zasiahla čelo postupujúcej skupiny. Účinok tejto palby otriasol útočiacou jednotkou. Poručík Meskó a ďalší piati honvédi padli v priebehu niekoľkých sekúnd. Ďalší ôsmi boli zranení vrátane rtn. D. Kovácsa.

Zvyšok útočníkov však padol tiež do pasce, keďže osádka „ropíka“, ktorá sa pôvodne chcela vzdať, opäť obsadila svoj objekt a začala palbu na nepriateľa. Následne sa palba ozvala aj z domov na Orávke. Tu sa do boja zapojili aj miestni slovenskí kolonisti. Maďarská čata bola úplne rozbitá. Silná priehradná palba čs. opevnení sa následne sústredila na honvédov, ktorí začali ustupovať, resp. sa ešte pokúsili nájsť úkryt za stohmi slamy a prejsť do obrany.

Fakt, že sa honvédom nepodarilo prekonať líniu opevnenia na hornej Orávke, prakticky rozhodol o neúspechu celej akcie.

Stotník G. Felcsiki sa v čase tohto boja nachádzal na dolnej Orávke. Tu sa od ustupujúcich dozvedel o neúspechu 2. čaty a o ďalších udalostiach. Následne G. Felcsikimu neostávalo nič iné, len dostupným jednotkám vydať rozkaz na ústup späť do Maďarska.

Okolo 9. 00 h bol v línii opevnenia v priestore Orávky a Rimavskej Seče opäť pokoj. Československí hraničiarci začali postup na juh k hranici, pričom prečesávali predpolie objektov. Jednotlivých padlých a zranených honvédov nachádzali na rôznych miestach: priamo pred opevneniami, ďalej pri kraji cesty na hornej Orávke, v blízkom kukuričnom poraste a inde. Z maďarských zajatcov, ktorí vládali chodiť, bola zostavená skupinka a odvezená na nákladnom aute do župného domu v Rimavskej Soboty na prvý priebežný výsluch. Zajaty rotný D. Kovács, ktorý prežil priehradnú palbu na Orávke, s trpkosťou porazených neskôr v spomienkach konštatoval: „*Tak sme predsa len vtiahli do Rimavskej Soboty, ale, bohužiaľ, nie tak, ako sme plánovali...*“⁷⁴

Maďarské straty počas boja pri „železobetónovej stene“ predstavovali dovedna 9 mŕtvych a viacero zranených a zajatých.⁷⁵

Stotník G. Felcsiki sa so zvyškom vojakov vrátil za hranice. Ako sám priznáva, večer sa vo vlastnej kancelárii v Hangony rozplakal.⁷⁶ Pravdepodobne mal obavy z možného vyšetrovania akcie, ktorá mohla mať za iných okolností hrozivé medzinárodné následky. Nezanebateľná však bola aj strata deviatich mužov a v neposlednej miere i fakt, že on sám sa ako zodpovedný organizátor útoku nenachádzal vpredu pri čate poručíka Tibora Meskóa, ktorú zasiahla priehradná palba z pevností. Aj takto sa vo vojenských dejinách občas končia vojenské operácie.

Na československej strane boli viacerí zranení a zajatí, nepadol však nikto. Možno teda povedať, že opevnenia splnili svoj účel. Boli dostatočnou ochranou aj pre strelcov pri strielňach. Tiež sa ukázalo, že maďarská pechota vyzbrojená výlučne ľahkými zbraňami je počas dňa proti opevneniam bezbranná, čo potvrdil boj na Orávke. Hoci mali opevnenia z boja vyradiť útočné družstvá, ich aktivity neboli úspešné. Značný morálny efekt mala tiež dlhotrvajúca priehradná palba. Tí honvédi, ktorí so šťastím prežili, opisovali túto palbu s hrôzou.

73 HL Budapest, KOVÁCS, D.: *Felsőhangony*, 1938. október 5. fond TGy, sign. 2893, s. 4.

74 Tamže, s. 9.

75 FELCSIKI, ref. 43, s. 56-57.

76 Tamže, s. 72.

V kontraste s tým sa však žiada konštatovať, že maďarský útok a moment prekvapenia mali značný psychologický efekt. Svedčí o tom fakt, že jedna osádka opevnenia sa dokonca mienila vzdať. Ďalej, že neskúsené osádky „ropíkov“ často začínali palbu naslepo, hoci nepriateľa ešte nevideli (tento fakt sa neskôr viackrát opakoval na Podkarpatskej Rusi – pozn. P. Ch.).

Diametrálne odlišná bola situácia československých opevnení na Podkarpatskej Rusi.⁷⁷ Tu situované úseky opevnení U I a U III neboli dobudované. Úsek U I bol realizovaný len na 40 percent (23 objektov), úsek U III na 50 percent (30 objektov).⁷⁸ Neúplná bola takisto vnútorná výbava objektov.

Možno všeobecne povedať, že najčastejším pásmom prienikov polovojenských diverzných jednotiek „Rongyosgárda“ bol hlavne nedobudovaný úsek opevnenia U III v regióne Tarpa (Maďarsko) – Mužijeve. Na prechod hraníc maďarskí diverzanti využívali najmä viaceré lokality v tomto koridore. Uvedená maďarská obec slúžila zároveň aj ako logistická základňa pre viaceré diverzné jednotky.

Prvá fáza aktivít polovojenských jednotiek „Rongyosgárda“ na Podkarpatskej Rusi prebiehala v prvej polovici októbra 1938. Už 6. októbra 1938 sa podarilo preniknúť cez čs. hranicu prvým dvom oddielom. Je zaujímavé, že tieto jednotky vyvíjali len slabú aktivitu a 18. októbra 1938 dosiahli poľské hranice.⁷⁹ Možno ich teda považovať za akýsi predvoj, ktorého úlohou bolo pravdepodobne zistiť aj „priepustnosť“ línie opevnení.

O niekoľko dní neskôr sa začali početné stavy i aktivity prenikajúcich jednotiek „Rongyosgárdy“ v regióne Berehova zväčšovať.⁸⁰ 9. októbra 1938 sa podarilo približne pätnásťčlennej diverznej skupine vyhodiť do vzduchu most cez rieku Boržava. Skupine velil známy fašistický vodca mládeže Imre Nagy Kémery. Diverzanti prenikli cez hranicu deň predtým vo viackrát spomínanom priestore východne od Tarpy. Neskôr sa tejto skupine podarilo údajne uniknúť do Poľska.⁸¹

Zrejme aj po tomto úspechu veliteľia diverzných jednotiek „Rongyosgárda“ dospeli k záveru, že nadišiel čas „povstania“.

V priestore Tarpy prekročila 9. októbra 1938 pred polnocou hranicu rota 1 pod velením záložného dôstojníka Józsefa Préma. Rota opatrne, bez výstrelu, prenikla „líniou českých guľometných hniezd a opevnení“ a na úsvite dosiahla úpätie berehovských vrchov s cieľom obsadiť Mukačevo. Členovia tejto jednotky 10. októbra 1938 zavraždili čs. železničného úradníka v Boržave a takisto tu demolovali železničné zariadenia. Táto rota bola 11. októbra 1938 obklúčená v lesnom poraste pri obci Drisina a donútená bojovať. Počas bojov padlo až 16, resp. 17, jej príslušníkov.⁸²

Početne najsilnejšou jednotkou nasadenou do akcie v tomto období bol prápor Imreho Ivána. Sformovaný opäť v regióne Tarpy pod vrchom Nagyhegy sa 9. októbra 1938 pripravil na splnenie úlohy. Akciu od počiatku sprevádzali záporné okolnosti. Rota 2 postupova-

77 O obrane Podkarpatskej Rusi od októbra 1938 až do marca 1939 bližšie pozri: BORÁK, M.: Obrana Podkarpatskej Rusi (ríjen 1938 – březen 1939). In: *Česko-slovenská historická ročenka 1997*, s. 165-178.

78 VONDROVSKÝ, ref. 5, s. 59. O plánoch a realite vybudovaných objektov v Čope pozri: DUBÁNEK, M.: Plány a výstavba československých opevnení v Čopec. In: *Vojenská história*, roč. 11, 2007, č. 2, s. 83-92.

79 Adalékok, ref. 59, s. 25.

80 O týchto akciách bola slovenská verejnosť prostredníctvom tlače pomerne presne informovaná. Bližšie pozri: *Slovenský hlas*, roč. 1, 1938, č. 238, s. 3.

81 Adalékok a Horthy-hadsereg szervezeteinek és háborús tevékenységének tanulmányozásához (1938 – 1945). Budapest 1961, s. 25.

82 MESTER, K.: *A felvidéki szabadságharc története*. Budapest: b. t., s. 61-62.

la v stopách predošlej roty 1, no zablúdila a musela sa vrátiť. Prienik hranice sa rotám 2, 3 a 4 podaril až 10. októbra 1938 v noci. Rota 3 pri prechode medzerou v opevneniach musela postupovať v dlhých kolónach členenej na skupiny. Po zoskupení rôt a postupe do vnútrozemia bol však tento prápor obklúčený v lese pri Šalankách. V bezvýchodiskovej situácii boli diverzanti donútení zložiť zbrane.

Neúspech týchto akcií prinútil velenie diverzných jednotiek „Rongyosgárda“ v druhej polovici októbra 1938 zmeniť taktiku. Do akcií boli posielané jednotky, ktoré operovali v blízkosti štátnej hranice, resp. v línii opevnení väčšinou počas jednej noci.

V druhej polovici októbra tak bola temer každú noc hranica narušovaná, čo kládlo na čs. obrancov veľké nároky a bolo aj príčinou veľkého psychického vypätia a stresu obrancov – príslušníkov SOŠ i vojakov čs. armády.

Pri takýchto akciách u príslušníkov týchto diverzných jednotiek postupne klesala obava z čs. opevnení. Vedomie možného rýchleho úniku pred prenasledovateľmi späť do Maďarska bolo nesporne veľkou výhodou. V tejto súvislosti je nutné uviesť, že často a opakovane diverzanti napádali opevnenia na Kosinskom vrchu (pravdepodobne 24 km západne od Berehova v regióne Kosino). To vyvrcholilo útokom na ľahký objekt vzor 37 č. 43 pod Kosinským vrchom dňa 27. októbra 1938, ktorý si vyžiadala 4 – 5 zranených.⁸³ Útočníkom sa podarilo ventilačnou trúbkou vhodiť dovnútra objektu granát. Tento príklad poukazuje aj na to, že nedokončené opevnenia sa mohli stať pascou pre osádku vnútri.

K prienikom diverzných jednotiek „Rongyosgárda“ cez novú demarkačnú líniu dochádzalo aj po Viedenskej arbitráži. Opevnenia, väčšina ktorých sa stala korisťou maďarskej armády, však v nich už nehrali žiadnu úlohu.

Záverom možno povedať k bojom ľahkého opevnenia na Podkarpatskej Rusi niekoľko zhrňujúcich poznatkov.

Treba zdôrazniť, že medzi nedobudovanými opevneniami v rozostavaných líniiach existovali medzery. Tie využívali polovojenské jednotky „Rongyosgárda“ ako vstupný portál pre diverzné akcie. Adekvátne potom stúpala nie význam opevnení, ale armády, ktorá musela diverzantov vypátrať a zlikvidovať vo vnútrozemí. Počet pohraničných opevnení na Podkarpatskej Rusi sa preto ukázal ako úplne nedostatočný. Dôvodom bolo, že československé velenie predtým vo svojich vojnových plánoch nepripisovalo Podkarpatskej Rusi (aj vzhľadom na tamojšiu konfiguráciu terénu) zásadnejší vojenský význam.⁸⁴

Ak spočiatku opevnenia plnili aspoň úlohu morálnej podpory, v druhej polovici októbra prestali plniť aj túto. Útoky podnikané v noci veľmi vyčerpávali obrancov. Útok na ľahký objekt vzor 37 zo dňa 27. októbra 1938 v lokalite Kosinský vrch potvrdil, že osamote stojaci a nedokončený objekt je nebezpečnejší pre jeho posádku než pre útočníka.

OBSADENIE JUŽNÉHO SLOVENSKA A JUHU PODKARPATSKEJ RUSI MAĎARSKOU ARMÁDOU

Počas rokovaní v Komárne medzi česko-slovenskou a maďarskou delegáciou, ktoré prebiehali v dňoch 9. – 13. októbra 1938, boli Maďarsku československou vládou odstúpené

83 VHA – VÚA Praha, Přehled zpráv číslo 44. do 24 hodin dne 27. října 1938; „Palacký 3“ – Situační hlášení ze dne 27./10. v 20. 00 hod.. Fond „Štefánik“, č. kr. 16.; Takisto: POHORSKÝ, V.: O hranice se nejedná, o hranice se stírá. In: *Hraničáři pod Luží '38 – Horní Světlá 22. září 1938*. Sborník příspěvků. Dvůr Králové nad Labem: 2003, s. 90.

84 HRONSKÝ, M. – KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ, M.: *Vojenské dejiny Slovenska*, IV. zväzok, 1914 – 1939. Bratislava 1996, s. 223.

mesto Šahy a obec Slovenské Nové Mesto, v ktorých boli predtým vybudované československé opevnenia.⁸⁵ 11. októbra 1938 vstúpili jednotky maďarskej armády do oboch uvedených odstúpených lokalít. Československú hranicu v smere Šahy najskôr prekročil 1. cyklistický prápor (dislokovaný v rámci mierovej organizácie vo Váci) pod velením pplk. Pála Szombathyho. Po ňom sa do mestečka presunul budapeštiansky 1. honvédskejší peší pluk, ktorému velil plk. Alfréd Padusitzky. Obsadenie Slovenského Nového Mesta bolo zase zverené VII. zákopníckemu práporu (veliteľ – mjr. Istvan Füzesséry).⁸⁶

O sporných teritoriálnych otázkach medzi Česko-Slovenskom a Maďarskom nakoniec rozhodla Viedenská arbitráž z 2. novembra roku 1938. Na jej základe pripadli južné územia Slovenska a Podkarpatskej Rusi Maďarsku. Maďarský generál Géza Lakatos v spomienkach uviedol, že práve so svojimi vojakmi nacvičoval prielomy opevnení, keď sa dozvedeli správu o Viedenskej arbitráži.⁸⁷

4. novembra roku 1938 vydal regent Miklós Horthy prvý armádny rozkaz a nasledujúceho dňa sa začalo s vojenským obsadzovaním odstúpeného územia. Celá tato akcia bola ukončená do 10. novembra uvedeného roku.

Oblasť Žitného ostrova obsadzovali oddiely II. armádneho zboru pod velením gen. Milana Temessyho. Vojenské ovládnutie územia rieky Ipel zase bolo úlohou útvarov I. zboru, na čele ktorého stál gen. V. Nagy. Rožňava, Košice a ich širšie okolie boli v pláne postupu časti VII. zboru gen. Andrása Littayho. No a do južnej časti Podkarpatskej Rusi vťahli vojači VI. zboru, ktorého veliteľom bol gen. Géza Siegler. Presné rozhraničenie pôsobnosti jednotlivých zborov maďarskej kráľovskej armády pri „jesenných manévroch“ bolo stanovené vopred. Konkrétne túto rozsiahlu operáciu uskutočnili jednotky štyroch zmiešaných brigád (II., I., VII., VI.), ktorých veliteľstvá boli 1. októbra 1938 transformované na veliteľstvá spomínaných zborov.

Maďarskí vojači si československé opevnenia mohli všimnúť, keď prekonal Dunaj a obsadili Komárno; jednak s jeho starou pevnosťou a jednak s tromi vybudovanými izolovanými pechotnými zrubmi. Ďalej, keď napríklad míňali hrad Krásna Hôrka, na úpätí ktorého bol minimálne jeden ľahký objekt vzor 37 takisto vybetónovaný, či sa s nimi stretli v bezprostrednej blízkosti hradných vrchov v Hodejove alebo v Turni. Keď v dvoch prúdoch smerovali ku Košiciam a keď na ne narážali na mnohých ďalších miestach. K tomu treba, samozrejme, tiež prirátat aj početné zvláštne technické zariadenia na cestách, medzi ktorými museli pochodové prúdy maďarskej pechoty neraz „kľučkovať“.

Rozhodujúca väčšina československých stálych opevnení na Slovensku, budovaných v predchádzajúcich mesiacoch s obrovským vypätím, sa po Viedenskej arbitráži stala ľahkou korisťou maďarskej armády. Predpokladáme, že Maďarsko sa zmocnilo približne 1 200 – 1 550 objektov stáleho opevnenia.⁸⁸ Išlo o tri izolované pechotné zruby v Komárne a úse-

85 O opevnení Šiah bol v decembri 1938 dokonca publikovaný článok vo vojenskom odbornom časopise Magyar katonai szemle. Bližšie pozri: KOPPÁNY: E.: Ipolysági cseh kis erődök. In: *Magyar katonai szemle*, 8, 1938, č. 12, s. 13-26.

86 Adalékok, ref. 59, s. 13.

87 LAKATOS, G.: *Ahogy én láttam*. Budapest 1992, s. 30.

88 Presný počet nie je možné zistiť. V dobovej maďarskej vojenskej publicistike je uvedený približný počet 1 200 objektov opevnenia vybudovaných od januára do augusta 1938. Tento údaj sa objavuje aj v súčasnej maďarskej vojenskej historiografii ako všeobecný počet opevnení na československo-maďarských hraniciach. Väčšie číslo však predstavuje súčet vybetónovaných objektov jednotlivých úsekov v československo-maďarskom pohraničí v práci I. Vondrovského. Bližšie porovnaj: RAUSCHER, O. – TÖRÖK, M. – JAKAB, B.: Csehek által visszahagyott kiserődök rombolása. In: *Magyar katonai szemle*, 9, 1939, č. 4, s. 73; Magyarország a második világháborúban, Lexikon A – Zs. Budapest: 1996, s. 68; VONDROVSKÝ, ref. 5, s. 59-60.

ky ľahkých objektov vzor 36 a 37, vybudované v pohraničnom pásme od ústia Ipla do Dunaja až po Berehovo na Podkarpatskej Rusi. Známý vojenský publicista Ota Holub uvádza, že v kompetencii československého VI. zboru zostalo len 60 objektov, pri VII. zbore 224 objektov.⁸⁹

Obrannoschopnosť druhej republiky i z juhovýchodu bola týmto aktom prakticky úplne ochromená.

LIKVIDÁCIA ČESKOSLOVENSKÝCH OPEVNENÍ NA SLOVENSKU MAĎARSKOM

Konštatovali sme už, že rozhodujúca väčšina československých stálych opevnení na Slovensku a Podkarpatskej Rusi sa po Viedenskej arbitráži stala korisťou maďarskej armády.

Maďarská armáda v čase po Viedenskej arbitráži síce zakazovala civilným osobám vstúpať do objektov opevnení,⁹⁰ no tento zákaz sa v praxi porušoval a v podstate ho nebolo možné kontrolovať.

Československé opevnenia sa tak okrem iného stali témou číslo jeden aj vo viacerých maďarských vojenských periodikách.⁹¹ Maďarské vojenské velenie muselo zároveň hneď od počiatku riešiť otázku ďalšej fyzickej existencie týchto stavieb.

V prvom rade to bol problém zvláštnych technických zariadení na cestách, ktoré spomaľovali, resp. úplne znemožňovali, dopravu na mnohých komunikáciách. Preto bolo nutné začať s ich fyzickou likvidáciou, ktorá sa začala ešte koncom roka 1938.

Môžeme na doplnenie uviesť, že napríklad ženijná rota 103 (veliteľ – stotník Attila Radó) dostala za úlohu „dať do poriadku“ cestné komunikácie v priestore na východ od Rožňavy po hranicu s Podkarpatskou Rusou.⁹² Veliteľ tejto jednotky už pred presunom do terénu disponoval zodpovedajúcou mapou s vyznačenými opevneniami. Následne mala táto jednotka odstrániť cestné prekážky, protitankové priekopy a údajne aj niektoré opevnenia. Po vykonaní väčšiny prác sa rota už 11. decembra 1938 vrátila naspäť do svojej domovskej posádky v Budapešti.⁹³ Proces likvidácie zvláštnych technických zariadení na cestách bol ukončený do konca januára 1939.⁹⁴

Následne sa do popredia dostala otázka ďalšieho osudu opevnení. Už koncom roka 1938 si vybraný úsek opevnenia prehliadol aj M. Horthy.⁹⁵ Pri tejto príležitosti zároveň prebehla aj ukázková deštrukcia pravdepodobne len jednej pevnôstky pomocou trhavín.

26. januára 1939 sa na generálnom štábe maďarskej kráľovskej armády konala porada, predmetom ktorej bola otázka likvidácie tých československých opevnení, „...ktoré za žiadnych okolností nie sú využiteľné na naše vlastné ciele...“⁹⁶ Do 10. februára 1939 mali aj relevantné zbory maďarskej kráľovskej armády (I., II. VII. a pravdepodobne konštituovaný, ko-

89 HOLUB, O.: *Zrazené pevnosti*. Praha 1982, s. 259.

90 HL Budapest, ÖRY, K.: A Horthy-hadsereg megszálló tevékenységére és közigazgatása dél-Szlovákia átcsatolt területein /1938. november 5-től 1938. december 21-ig, fond TGy, sign. 2680, s. 52.

91 K tejto problematike bližšie pozri: CHORVÁT, P.: Československé opevnenia na Slovensku v zornom poli dobovej maďarskej vojenskej publicistiky. In: *Vojenská história*, roč. 9, 2005, č. 1, s. 94-103.

92 K tejto problematike bližšie pozri: CHORVÁT, ref. 91, s. 94-103.

93 HL Budapest, RADÓ, A.: Emlékezés a volt m. kir. 103. honvéd utászszázad működésére, f. TGy, sign. 3129.

94 HL Budapest, Cseh erődítések lerombolása t(árgy)ban értekezlet. Magyar királyi honvédelmi miniszter, eln. 1 vkf 1939. f. Vezérkar főnöke, 26. 1. 1939, sign. 3183.

95 Magyar katonaujság, 2, 1939, č. 1, s. 2.

96 HL Budapest, Cseh erődítések lerombolása t(árgy)ban értekezlet. Magyar királyi honvédelmi miniszter, eln. 1 vkf 1939. fond Vezérkar főnöke, 26. 1. 1939, sign. 3183. K dokumentu je pripojená aj ceruzou načrtnutá map-

šický VIII. armádny zbor) vyjadriť svoje odporúčanie vo veci ponechania, resp. likvidácie opevnení.

Podobná pracovná porada s témou likvidácie opevnení sa konala aj 30. januára 1939.⁹⁷

Hoci nepoznáme ďalšiu administratívu zborov týkajúcu sa tejto záležitosti, môžeme rok 1939 označiť za prvú fázu likvidácie čs. pohraničných opevnení na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. Relevantná pre maďarské zbory bola pravdepodobne tá skutočnosť, že opevnenia mali vstupné portály zo severu, odkiaľ mohlo v budúcnosti Maďarsku opätovne hroziť nebezpečenstvo. Iba v menšej miere sa preto potom dalo uvažovať o adaptovaní vhodných objektov na primárne, predovšetkým výcvikové účely. Určite do popredia vystupovala aj tá skutočnosť, že Maďarsko také množstvo opevnení na výcvik v podstate nepotrebovalo. Navyše rozbité objekty predstavovali z hospodárskeho hľadiska i nemalý zdroj využiteľného železa.

Na druhom mieste za likvidáciu hovoril aj fakt, že čs. opevnenia symbolizovali aj nadeľ Československú republiku, a teda aj symbol dôsledkov Trianonskej mierovej zmluvy pre Maďarsko.

V roku 1939, ako sme už spomenuli, opevnenia začali likvidovať technické jednotky maďarskej kráľovskej armády za účasti civilných firiem i dobrovoľníkov z radov civilného obyvateľstva. Opevnenia boli likvidované predovšetkým použitím adekvátneho množstva trhavín, s tým, že zvyšok na mieste dokončili honvédi pneumatickými kladivami, prípadne robotníci s ručným náradím.

Na likvidácii sa napríklad podieľala mostná rota 2. práporu 101, resp. aj spomínaná ženijná rota 103. Ďalšie deštručné jednotky sa nám zatiaľ nepodarilo identifikovať.

Pri likvidácii sa nebral veľký ohľad na civilné slovenské obyvateľstvo. O tom svedčí udalosť, ktorá sa odohrala na bývalej československej poľnohospodárskej kolónii Hodejov – Hodoš v lete 1939. Miestni roľníci, súrodenci J. Golian a Š. Golian odmietli dať svoj súhlas na deštrukciu „ropíkov“ stojacich v bezprostrednej blízkosti ich súkromných domov, resp. hospodárskych stavieb. Obávali sa totiž, že explózia presahujúca predpoklad maďarských ženistov, by ich mohla poškodiť. Napriek tomuto odporu bola akcia nekompromisne zrealizovaná a stavby poškodené.⁹⁸ Nebol to však jediný prípad poškodenia civilných budov pri týchto deštrukciách.

V súvislosti s likvidáciou opevnení v okolí Rimavskej Soboty treba spomenúť tematické cvičenie niektorých technických jednotiek VII. zboru maďarskej armády, ktoré sa odohralo v júni, resp. v júli 1939 v regióne Chanavy.⁹⁹ Priestor bol pôvodne veľmi silno opevnený. Témou týchto manévrov bolo obsadenie vybudovaných obranných postavení, deštrukcia opevnení ženijnými družstvami a letecké bombardovanie opevnení 250 kg bombami.¹⁰⁰ Cieľom týchto manévrov bolo získať skúsenosti v boji s opevneniami.

V roku 1939 však neboli zlikvidované všetky opevnenia, čo generálny štáb maďarskej armády o rok neskôr zdôvodňoval tým, že by to „...bolo bývalo znamenalo veľké materiálne zaťaženie...“¹⁰¹

ka s úsekmi vhodnými na likvidáciu. Za takéto úseky sa považoval úsek východne od Šiah vrátane opevnení v samotnom meste, dve línie na juhozápad a severozápad od Lučenca a úsek západne od Pešivca.

97 Tamže.

98 70. výročie založenia obce Čierny Potok. B. m., b. r., s. 30.

99 HL Budapest, RADÓ, A.: Emlékezés a volt m. kir. 103. honvéd utászszázad működésére. fond TGy, sign. 3129.

100 Tamže

101 HL Budapest, 3286/el. sz. beérk. I. vkf. 1940. osztály, Tárgy: Cseh eredetű kiserődök lebontása, f. Vezérkar főnöke.

V tejto súvislosti bola otvorená nová diskusia o ponechaných opevneniach v spomínanom roku 1940. Keď generálny štáb znovu inicioval túto problematiku, prinútili ho k tomu aj hospodárske zretele (v súvislosti s množstvom železa v opevneniach vhodným na recykláciu – pozn. P. Ch.).¹⁰² Naďalej existujúce opevnenia boli generálnym štábom klasifikované do štyroch skupín.¹⁰³ Po ukončení tejto diskusie sa v likvidácii opevnení pokračovalo (pravdepodobne až v roku 1941).

Niektoré opevnenia však boli predsa len ponechané. Vzhľadom na svoju polohu pri Dunaji i pre technické parametre boli ponechané izolované pechotné zruby v Komárne, hoci ich pancierové zvony a kopuly boli neskôr odstrelené. Lhké opevnenia boli zase „ušetrené“ iba v tých prípadoch, ak ich zničeniu bránila bezprostredná blízkosť dôležitých hospodárskych, resp. civilných stavieb (železníc, väčšieho počtu obytných domov, cirkevných budov atď.).

ZÁVER

Československé opevnenia, vybudované v južnom pohraničí Slovenska a Podkarpatskej Rusi, predstavovali pre potenciálneho útočníka – maďarskú armádu prekážku, o ktorú sa mohla zmobilizovaná československá 3. armáda oprieť a s úspechom viesť obranný boj. Po skúsenostiach z bojov s Maďarskou republikou rád v roku 1919 boli v druhej polovici 30. rokov 20. storočia opevnením „vystužené“ všetky dôležitejšie úseky na hraniciach s Maďarskou. Relatívne malou bojovou hodnotou disponovalo opevnenie Podkarpatskej Rusi, obranou, ktorej predtým československé vojenské velenie nepripisovalo zásadnejší strategický význam.

Maďarská armáda v roku 1938 nemala dostatok ani prostriedkov a ani skúseností na boj proti československým opevneniam. Ťažké delostrelectvo fakticky neexistovalo, obrnenú techniku „zastupoval“ tančík Ansaldo, paradesančné jednotky sa nachádzali v zárodku. Pechota pri útoku na poľné opevnenia aplikovala praktické skúsenosti z 1. svetovej vojny, pričom pri útoku na železobetónové pevnostné objekty sa spoliehala na improvizáciu. Vojenské letectvo bolo kvalitatívne síce v lepšej situácii, ale tu zase chýbal dostatočný bombardovací výcvik, zameraný práve na útoky na pozemné statické ciele. Skúšky odolnosti vybudovaných objektov na strelnici v Hajmáskéri, realizované v septembri 1938, boli iba cvičením za vopred pripravených podmienok. Bojová situácia mohla vyzeráť úplne inak.

Maďarskí vojaci, napriek svojej odvahe a odhodlanosti svojich veliteľov, mali pred opevneniami, ako aj pred československou vojenskou technikou, rešpekt.¹⁰⁴ K tomu pravdepodobne prispela aj porážka a straty na ľudských životoch počas konfliktu pri Jesenskom. O tomto rešpekte, okrem iného, svedčí aj názor šéfa maďarského vojenského spravodajstva Rudolfa Andorku, ktorý si 27. novembra 1938 zapísal do denníka: „...*Autom som postupne prešiel po línii opevnení pozdĺž Ipľa. Iba teraz vidím, čo by bolo bývalo znamenalo napadnúť ich. Pol našej armády by tam bolo bývalo zostalo...*“¹⁰⁵ Ďalší spravodajský dôstojník Gyula

102 Tamže.

103 Tamže. a/ pevnosti potrebné na výcvikové ciele /:odporúčania zborov a výcvikového oddelenia:/; b/ jednotlivé pevnosti využiteľné ako cieľ honvédov /:odporúčania zborov:/; c/ línia opevnenia využiteľná ako cieľ honvédov / p(ohorie) Burda/; d/ pevnosti zaistujúce úsek rieky /:Komárno:/.

104 Viacerí maďarskí dôstojníci sa kladne vyjadrovali aj o technickej úrovni československej armády počas obsadzovania južného Slovenska. Bližšie pozri napríklad: Archív Múzea SNP Banská Bystrica, Spomienky gen. Jána Imra. fond XII, príř. č. S 3/75.

105 *A madridi követségtől Mauthausenig – Andorka Rudolf naplója*. Budapest 1978, s. 69.

Kádár sa zase na adresu honvédskejších tankových jednotiek a jednotiek ťažkého delostrelectva umožňujúcich prienik v líniiach čs. opevnení v spomienkach skepticky vyjadril, že „...boli v nepatrnom počte, takže úlohu by nebolo možné splniť“¹⁰⁶

K maďarskému vojenskému spravodajstvu voči československým opevneniam môžeme povedať, že nedostatok bližších údajov o nich sa snažilo vyvážiť nasadením polovojenských jednotiek „Rongyosgárda“. Ich nasadenie na Podkarpatskej Rusi, hlavne v prvej fáze ich pôsobenia v tomto priestore, sa však skončilo viacerými neúspechmi a stratami na ľudských životoch. Napriek tomu sa potvrdil nedostatočný počet pevnostných objektov v tomto priestore.

Záverom možno povedať, že maďarská armáda sa stretla s malodohodovými opevneniami aj v Rumunsku v roku 1940 a v Juhoslávii roku 1941. Možno teda predpokladať, že skúsenosti z interakcie maďarská armáda verzus československé opevnenia mohli byť užitočnané.

P. CHORVÁT: DIE UNGARISCHE KÖNIGLICHE ARMEE VERSUS DAS
TSCHECHOSLOWAKISCHE FESTUNGSWERK – ZU DEN PROBLEMEN
DER INTERRAKTION

In der angeführten Studie befasst sich der Autor mit der Problematik der Interraktion von zwei wesentlichen Grössen, die aus der militärischen Hinsicht einen untrennbaren Bestandteil der sog. tschechoslowakischen Krise im Jahre 1938 bilden.

Die Studie besteht aus einigen, thematisch miteinander zusammenhängenden Kapiteln, wobei der Verfasser bei seiner Forschung den zugänglichen Archivmaterial von ungarischen, tschechischen und slowakischen Provenienz, als auch Zeitpresse und relevante Fachliteratur benutzte.

Der Verfasser macht zuerst den Leser mit dem Aufbau des tschechoslowakischen Festungswerk in der Slowakei und im Karpatenrussland in den 30er Jahren des 20. Jahrhunderts bekannt. Er verfolgt das Fortifikationsprozess in Koordinaten von Raum und Zeit, und zwar von 1933 bis 1938. Dabei führt er hier auch die Schwächen dieses Festungssystems an, wie z.B. die unzureichende Festung des Regions Karpatenrusslands, die Mangelhaftigkeiten in der Ausbildung der Garnisonen in den Festungen und weitere Momente.

Der Verfasser widmet weiter dem Kampfwert der ungarischen königlichen Armee im Jahre 1938 Aufmerksamkeit. Er legt dabei auf die Mittel Gewicht, die diese Armee bei einem mutmasslichen Angriff gegen die Tschechoslowakische Republik beim Durchbruch ins Festungswerk im Herbst 1938 verwenden konnte. Der Autor konzentriert sich vor allem auf die ungarische Artillerie, Panzertechnik, Luftwaffe und Paradesanteinheiten. Speziell wird auch die Problematik der ungarischen Militärspionage behandelt. Anmerkungsweise dieser Einheiten – teilweise mit Ausnahme der Luftwaffe – stellt er fest, dass sie niedrigen Kampfwert bzw. Niveau hatten. Dazu trugen die vorigen Begrenzungen bei, die ihre Wurzeln in dem Friedensvertrag von Trianon hatten. Der Autor konzentriert sich folglich auf die Beschreibung von Militärkonflikten zwischen der tschechoslowakischen und ungarischen Armee, bzw. den paramilitärischen Truppen „Rongyosgárda“ auf dem Gebiet der Slowakei und des Karpatenrusslands, in den das Festungswerk eine wesentliche Rolle spielte. In dem Text schildert er ausführlicher den Militärzusammenstoss in der Nähe der Ortschaft Jesenské und die Militärkonflikte im Karpatenrussland. Während bei der Ortschaft Jesenské die Festigungen die drängenden ungarischen Militärtruppen anhalten konnten, die Situation im Karpatenrussland war abweichend. Die unzureichende Anzahl der Festungen in diesem Region konnte die Aktivitäten der paramilitärischen

106 KÁDÁR, G.: *A Ludovikától Sopronkőhidáig*. Budapest 1978, s. 309.

Einheiten „Rongyosgárda“ nicht verhindern und stellte grosse Ansprüche an die angemessene Tätigkeit der tschechoslowakischen Verteidiger im Binnenland.

Im Schluss der Studie analysiert der Verfasser den Einfall der Gebietsänderungen im 1938 auf das tschechoslowakische Festungswerk in der Slowakei. Im Folge des Wiener Schiedsspruches bemächtigte sich die ungarische königliche Armee der meisten Festigungen in der Slowakei kampflos. Ihr Kommando entschied folgend über die Auflösung der Objekte der tschechoslowakischen Grenzfestigungen und weiterer Mittel der Grenzfortifikation. Es ging um einen entgültigen Schritt in der beobachteten Interaktion.

In der vorgelegten Studie stellt der Autor auf Grund der Forschung von Archivmaterialien, Fachliteratur und Zeitpresse den Kampfwert der ungarischen königlichen Armee und der tschechoslowakischen Festungen während der sog. tschechoslowakischen Krise im Jahre 1938 in Verhältnis.

Er beschäftigt sich mit dem Aufbau des tschechoslowakischen Festungswerkes in der Slowakei und im Karpatenrussland, wobei er seine Aufmerksamkeit vor allem auf die Bestandteile der ungarischen Armee richtet, die im Jahre 1938 fähig waren, diese Festungen zu eliminieren, bzw. zerstören. Er widmet sich weiter auch den Konflikten zwischen der tschechoslowakischen und ungarischen Armee, bzw. den paramilitärischen Truppen „Rongyosgárda“, in den die Festungen eine wichtige Rolle spielten. Im Schluss der Studie orientiert sich der Verfasser auf den Einfall des Wiener Schiedsspruches auf die Existenz der Festungen und auf ihre folgende Liquidation durch die ungarische königliche Armee.

K EXISTENCI INTERNAČNÍHO TÁBORA PRO VÁLEČNÉ ZAJATCE V HUMENNÉM (1942 - 1944)

OLDŘICH PEJS

PEJS, O.: To the existence of an internment camp for prisoners -of -war in Humenne (1942 - 1944). *Vojenská história*, 1, 12, 2008, pp. 70-92, Bratislava.

The author focuses on the situation in the Internment camp for the prisoners -of -war in Humenné where there were 70 people altogether, from which 52 French and 18 Yugoslavians soldiers. The Central Slovak authorities could not find a consensus in their legal competence for a long time. The Ministry of the National Security considered the military convicts deserted from German convict camps and captured in Slovakia as political refugees, it tried to pass its responsibility forward and pretended they did not exist. The Ministry of Interior with a decisive influence of The Office of the State Security pushed through a state-security approach aligned with the practice of Police criminal law management with the captured refugee soldiers and their following expel from the country. The author points at the fact that in the case of their stay in Slovakia the Office of the State Security requested their strict isolation and discipline. The Foreign Office considered the captured French and Yugoslavians as military persons from the neutral countries, who were, however, to be prevented from a military performance against Germany, the Slovak ally. The Slovak Red Cross (SČK) was the only one to consider them as the war victims. Slovak central authorities finally came to the point to apply the principles of The Geneva Convention on the Treatment of military refugees, on the captured and interned military refugees in Humenne, to which Slovakia had acceded yet in 1939, per analogiam.

Military history. Slovakia. World War Two. Internment camp in Humenne.

Na území Slovenska byly od podzimu 1939 internovány menší či větší skupiny válečných zajatců.¹ Jednalo se o polské válečné zajatce z války německo-polské, na níž se Slovensko podílelo jako vedlejší válčící strana.² Jejich pobyt na slovenském území však přinášel slovenské diplomacii nemalé mezinárodně-politické komplikace, neboť neposiloval postavení Slovenska v evropském kontextu, ba právě naopak dával světu na vědomí, že Slovensko není v tomto ozbrojeném konfliktu neutrálním státem, ale plně se angažuje na straně nacistického Německa. Tento proces vyvrcholil v létě 1941, kdy vojáky Rudé armády zajaté slovenskou armádou v poli na východní frontě předala slovenská strana do ru-

1 PEJS, O.: Polští zajatci z války německo-polské na Slovensku. In: *Vojenská história*, roč. 3, 1999, č. 1, s. 23.

2 PEJS, O.: Problematika válečných zajatců ve světle slovenského přístupu za ozbrojených konfliktů s Polskem a SSSR – několik poznámek. In: *Slovensko a druhá světová vojna*. Zost. F. Cséfalvay, M. Púčik. Bratislava : VHÚ, 2000, s. 235.

kou Němců.³ Přítomnost sovětských občanů na slovenském území, a to jak válečných zajatců, tak civilních osob (zejména ženského pohlaví), nebyla žádoucí. Německý vojenský atašé v Bratislavě pplk. Heinrich Becker zprostředkoval v prosinci 1941 požadavek Vrchního velitelství německé branné moci (OKW) na ministra národní obrany gen. Ferdinanda Čatloše, aby slovenská armáda sovětské válečné zajatce rumunské národnosti předala rumunským úřadům. Mělo se jednat o obdobný krok, který učinila německá strana, když sovětské válečné zajatce po přezkoumání jejich rumunské národnosti propustila z německých zajateckých táborů a předala je do rukou Rumunů. Pplk. Becker upozornil, že pro projednání tohoto požadavku bude směrodatné, zda Slovensko bude vydržovat zajatecké tábory, anebo zda sovětské válečné zajatce neodevzdá do německých zajateckých táborů.⁴ Slovenské Ministerstvo národní obrany (MNO) proto informovalo v lednu 1942 svého vojenského atašé v Budapešti (akreditovaného i pro Bukurešť) plk.gšt. Štefana Jurecha, že slovenská armáda nemá žádné zajatce rumunské národnosti z východní fronty, protože své válečné zajatce předává do německých zajateckých táborů.⁵

Na slovenském území se však po ilegálním překročení hranice objevili váleční zajatci, kteří uprchli z německých zajateckých táborů umístěných na německém nebo Němci okupovaném území, případně kteří uprchli z internace (např. v Maďarsku). V první řadě šlo o polské zajatce, kteří byli předáváni zpět do rukou německých úřadů.⁶ Dále se na slovenské území po útěku z německých zajateckých táborů dostali britští (dobově angličtí) a francouzští zajatci. Pokud byli zadrženi, čekalo je policejní trestní řízení, odsouzení ke krátkodobému trestu vězení za neoprávněné překročení slovenské hranice bez cestovního dokladu (zpravidla na 3 – 7 dnů) a po odpykání trestu vypovězení ze slovenského území a předání Němcům.⁷ Útěky francouzských zajatců z německých zajateckých táborů přes slovenské území byly motivovány tím, že Francouzi považovali Slovensko za neutrální stát, kde buď dostanou povolení k pobytu do skončení války, nebo přejdou přes slovenské území do Maďarska, které udržovalo s vichystickou Francií přátelské vztahy. Britové naproti tomu hodnotili Slovensko jako nepřátelské území a chování civilního obyvatelstva vůči uprchlým válečným zajatcům jako neznámé, a proto doporučovali zajatcům slovenskému území se při svém útěku raději vyhnout. Po zběhlých zajatcích pátralo četnictvo a finanční stráž. V případě jejich zadržení měla následovat přísná osobní a zavazadlová prohlídka. Okresní úřady, které hraničily s územím českého protektorátu nebo polského generálního gubernátu odevzdaly zadržené zajatce – důstojníky nejbližším německým pohraničním úřadům a o zákroku podaly zprávu na Ústřednu státní bezpečnosti (ÚŠB) s uvedením přesných osobních dat zajatce. Okresní úřady ve vnitrozemí na zadrženého zajatce uvalily vazbu a ih-

3 PEJS, O.: Slovenská armáda a sovětské váleční zajatci v létě 1941. In: *Vojenská história*, roč. 8, 2004, č. 4, s. 42-45.

4 VÚA-VHA Praha, f. Sbíрка dokumentů armády Slovenské republiky 1939 – 1945 (dále jen f. Sbíрка), 38-23-71, MNO č.j. 270.173 Dôv./5.1941.

5 VÚA-VHA Praha, f. Sbíрка, 38-27-72, MNO č.j. 270.191 Dôv./5.1941. „Slovenská armáda nemá zajatcov rumunskej národnosti, nakoľko získaných zajatcov z východného frontu odovzdáva do nemeckých zajateckých táborov.“

6 SNA Bratislava, f. MZV 1939 – 1945, šk. 161, MZV č.j. 1545/I-1942.

7 Např. francouzský zajatec ppor. Léon Latosi byl zadržen 3.12.1940 četníky ze stanice v Čeklísu. Po výslechu byl výměrem policejního ředitelství v Bratislavě 27.12.1940 vypovězen ze slovenského území a též den předán Němcům. VÚA – VHA Praha, f. Sbíрка, 39-16-81, MNO č.j. 140.010 Dôv./16.1941. – Francouzští zajatci Léon Solotareff a Paul Gorra byl zadržení 1.6.1941, odsouzeni ke 3 dnům odnětí svobody za neoprávněné překročení slovenské hranice a 5.6.1941 předání četnickou stanicí Stará Spišská Ves německé pohraniční stráž. VÚA – VHA Praha, f. Sbíрка, 39-16-81, MNO č.j. 142.006 Dôv./obr.1941.

ned (zpravidla telefonicky) vyzoomely ŤŠB o zadržení, resp. eskortovaly zadrženého zajatce na ŤŠB. Vyskytly se i případy, kdy do případů zadržených zajatců na Slovensku zasáhli sami Němci.⁸

Rok 1942 přinesl částečný obrat v přístupu Slovenska k otázce válečných zajatců, a to v důsledku upevnění satelitního postavení Slovenska ve sféře německé „Nové Evropy“ po vyhlášení válečného stavu USA a Velké Británie a při hledání užších kontaktů s vichystickou Francií, i když Francouzi zde neskrývali jistou opatrnost a pozice Německa k samostatnému chování jeho satelitů nebyla dostatečně zřetelná.⁹ Oficiální uznání Slovenska vládou vichystické Francie v dubnu 1942 vytvořilo předpoklady pro výraznou změnu slovenského postoje k francouzským válečným zajatcům, kteří byli po útěku z německých zajateckých táborů zadrženi na slovenském území. Dne 2. května 1942 byli zadrženi kpt. René Marie Bertrand, kpt. Roger Vatinelle a npor. Ing. Henri Duroule, byli potrestáni policejním ředitelstvím v Bratislavě za neoprávněné překročení slovenské hranice a se souhlasem německého vyslanectví v Bratislavě jim byl na Slovensku udělen azyl. Místem jejich příkazaného pobytu se staly Topoľčany.¹⁰ Dne 17. května 1942 byl zadržen svob. Gérard Collier de la Marlière, vyslýchán ŤŠB v Bratislavě, zavedeno proti němu policejní trestní řízení a 27. června 1942 mu byl na Slovensku udělen azyl. Místem jeho příkazaného pobytu se stala až do odvolání Trnava. Stejný osud potkal por. Reného Camille Marouze, který byl zadržen 25. května 1942 a npor. Michela Bourela de la Roncière a por. Georgese Marie Charlese Barazera de Lannuriena, kteří byli zadrženi 15. července 1942. Všem třem byl příkázán pobyt rovněž v Trnavě.¹¹ Na slovenském území byl 30. dubna 1942 zadržen i první jugoslávský zajatec voj. Milider Kostić, kterému byl povolen pobyt ve Vrbovcích, okr. Senica.¹² Kompetentní slovenská místa však zpočátku nezaujala oficiální stanovisko k otázce válečných zajatců a postup okresních a policejních úřadů vůči nim tak nebyl jednotný. Např. britští zajatci Norman Middleton a Eduard Thomas Hardy byli po zadržení vypovězeni ze Slovenska a 22. června 1942 předáni Němcům.¹³ Totéž se odehrálo v případě francouzských zajatců Rogera Noela, Jeana Schlimovitsche, Raymonda Philipha, Josepha Kleppa, Artura Rierry, Gabriela Froisaca a dalších. U zajatců polského původu se jednalo o pravidlo. Naprostou výjimku mezi sovětskými zajatci představoval Michal Holebar, kterému byl povolen pobyt v Trebišove, neboť se narodil v Lastomíře, okr. Michalovce.

V červenci a srpnu 1942 se počet válečných zajatců zadržených na slovenském území zvýšil. Dne 12. srpna 1942 se konala na Ministerstvu zahraničních věcí (MZV) porada k otázce válečných zajatců, které se za MZV zúčastnil leg. tajemník Dr. V. Paulíny, za MNO npor. V. Hano a za ŤŠB hl. tajemník Vacho. Dr. Paulíny upozornil, že vzhledem k případu útěku tří francouzských důstojníků, kterým byl povolen pobyt v Trnavě,¹⁴ vyvstala nutnost přijetí

8 Např. britští zajatci Andrew Mitchell a Austin Hopkins byli zadrženi 26.8.1941 v Lubochniánské dolině u Vyšného Tajchu, převezeni na posádkové velitelství do Ružomberoku a Německá vojenská mise (DHM) rozhodla, aby byli předáni nejbližší německé pohraniční stráž. VÚA-VHA Praha, f. Sbíрка, 39-16-81, MNO č.j. 144.395 Dův./obr.1941.

9 PETRUE, P.: *Politické vztahy mezi Francúzskom a Československom a Francúzskom a Slovenskom (1939 – 1948)*: Výber dokumentov. Martin : Matica slovenská, 2003, s. 130-131.

10 VÚA-VHA Praha, f. Sbíрка, 39-16-81, ŤŠB č.j. 2097/2/1942.

11 Blíže srov. ŠIMONČIČ, J.: *Moje Trnava : K dejinám Trnavy a okolia*. Trnava : B-print, 1998, s. 237-239.

12 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, ŤŠB č.j. 2867/2/1942.

13 VÚA-VHA Praha, f. Sbíрка, 39-16-81, MNO č.j. 402.638 Dův./II-4. 1942

14 ŤŠB evidovala do jejich útěku 15.5.1942 tři francouzské důstojníky s povoleným pobytem v Trnavě, kteří byli na slovenském území zadrženi již 11.7.1941. Mělo se jednat o kpt. Henryho Galté, npor. Jeana Bréchnigna a npor. Maurice Chavanneho. VHA Bratislava, f. VV1, šk. 62, Obranný důstojník, korespondencia, č.j.

takových bezpečnostních opatření, aby se obdobný případ do budoucna nemohl opakovat. Navrhl, aby byl zřízen internační tábor pro ty válečné zajatce, kterým ÚŠB povolila na Slovensku pobyt a kterým bude v budoucnu takový pobyt povolen. Dr. Paulíny zdůraznil, že v internačním táboře je nutno ubytovat důstojníky zvláště, zajistit hygienické podmínky pobytu v táboře, který bude odpovídat svému účelu. Na poradě byl přijat závěr, že bezpečnostní služba v táboře bude svěřena četnictvu s tím, že ÚŠB i MNO zajistí co nejdříve vyhovující objekt ke zřízení tábora. MZV si však vyhradilo zásadní rozhodnutí o tom, kteří váleční zajatci budou umístěni do internačního tábora a jak se bude postupovat u těch, kteří zde nebudou umístěni. MZV zároveň oficiálně požádalo ÚŠB s odvoláním na závěry této porady, aby francouzští zajatci, odděleně důstojníci a mužstvo, byli internováni ve speciálních budovách nebo táborech, kde by byli pod stálým dozorem a bylo jim ponecháno jen minimální kapesné na osobu a měsíc (cca 100 Ks).¹⁵

Další porada ve věci zřízení internačního tábora pro válečné zajatce se konala 18. srpna 1942 na ÚŠB, které se za MNO zúčastnil npor. Hano a za Hlavní velitelství četnictva (HVŽ) por. Haban. Zde bylo dohodnuto, že MNO prošetří, zda bude možné zřídit uvažovaný tábor v Čemernom nebo v Bošanoch, popř. zda vojenská správa nedisponuje vhodným objektem na jiném místě a zda může tábor vybavit příslušným zařízením. Počítalo se zhruba s kapacitou 30 – 40 osob.¹⁶ Následující dny měly ukázat, že MNO dává od zajatecké problematiky ruce pryč a hledá vhodnou záminku, jak celou záležitost přenést na bedra rezortu Ministerstva vnitra (MV). Přednosta ubytovací správy stavebnictví Vojenské správy pplk. int. František Škrepek jednoznačně konstatoval, že válečné zajatce nelze ubytovat ani v Čemernom, kde je umístěn Pracovní sbor ani v Bošanoch, kde se nalézá oddělení Zbrojnice I. Všechny tamní budovy budou vzhledem k nástupu nováčků a pracovníků plně obsazené, půjde tak o nouzové ubytování velkého počtu osob. Z toho vyplynul jednoznačný závěr, že vojenská stavební správa k ubytování válečných zajatců nedisponuje vhodnými vojenskými objekty. Toto stanovisko obhajovala tím, že v letech 1940 – 1941 předala vojenské objekty ke zkoncentrování Židů, a to rozsáhlý barákový tábor v Novákoch, kasárna v Seredi a další prostory ve výcvikovém táboře Lešť (a rezort vnitra vrátil rezortu obrany po politickém rozhodnutí o deportaci židovského obyvatelstva ze Slovenska pouze prostory v Lešti). Pplk. Škrepek tak dovodil, že je na MV, aby poskytlo pro válečné zajatce vhodné prostory. Vojenská správa se v této věci opírala o stanovisko německého vyslanectví v Bratislavě tlumočené mjr. R. Wrabelem, které bylo chápáno jako oficiální stanovisko německé vlády. Německá strana dala na vědomí, že do budoucna nebude vyžadovat vydání francouzských zajatců, kteří uprchli z německých zajateckých táborů na slovenské území, vzhledem k tomu, že francouzská (rozuměj vichistická – pozn. O. P.) vláda uznala Slovenskou republiku, která nebyla s Francií ani právně ani fakticky ve válečném stavu, takže Slovenská republika není povinna ani oprávněna [sic!] tyto zajatce vydávat a musí je považovat za neutrální cizince a civilisty. Když tímto stanoviskem dali Němci Slovensku volnou ruku v zacházení s válečnými zajatci (zdůrazňují však s francouzskými zajatci), neopomněli, opět ústy mjr. Wrabe-

9499/Dův.o.d.1941. – Tito důstojníci byli ubytováni u Jána Detricha a podporovala je Henriette Choteková z Dolnej Krupej, původem Francouzka. Srov. ŠA Bratislava (pobočka Trnava), f. MNV Trnava, šk. 23, MNV č.j. 12.707/1947. – Zmiňuje se o nich i francouzský vyslanec v Budapešti R. de Dampiere ve své zprávě z 22.7.1941 pro admirála F. Darlana, státního tajemníka zahraničních věcí vichystické Francie. Srov. PETRUF, ref. 9, s. 126.

SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, MZV č.j. 2201/I-1942.

15 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, MZV č.j. 2201/I-1942.

16 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, ÚŠB – úřední záznam 18.8.1942.

la, vysvětlit, jak si má slovenská strana počínat. Němci určili výlučnou kompetenci v otázce válečných zajatců slovenskému MZV po stránce mezinárodní a slovenskému MV po stránce vnitrostátní. Zdůraznili, že slovenské MNO není oprávněno zřizovat pro tyto zajatce internační tábory a vydržovat je. MNO se může pouze cestou ÚŠB v jednotlivých případech, z důvodů zpravodajsko-obranných, postarat o to, aby se kontroloval styk zajatců s cizinou, zabránilo se jejich špionážní a kurýrní činnosti.¹⁷

ÚŠB se proto pokusila projednat s Ústředním úřadem práce (ÚÚP) možnost zřídit internační tábor v některém z pracovních středisek. Rada dr. Zadžora z ÚÚP však namítal, že pracovní střediska jsou zřízena pro tzv. asociální živly, tj. nejnižší společenskou vrstvu, a není zde místo pro válečné zajatce.¹⁸ ÚŠB současně vyhotovila seznam cizích válečných zajatců, kteří se po zadržení zdržovali v roce 1942 na slovenském území, a zaslala ho 23. srpna 1942 MZV k zásadnímu rozhodnutí, kteří váleční zajatci mají být umístěni do internačního tábora a jak se má dále postupovat v případech těch, kteří zde nebudou umístěni.¹⁹ ÚŠB zároveň upozornila, že na poradě zástupců ÚŠB, MNO a HVŽ bylo konstatováno, že cizí válečné zajatce nelze považovat za vojenské zběhy, a proto se na ně nebudou vztahovat předpisy o postupu ve věci zběhů cizích států, ale budou po zřízení internačního tábora vydány zvláštní předpisy. ÚŠB předpokládala, že věc vyřídí osobně ministr vnitra s ministrem národní obrany.²⁰ Obranné oddělení MNO však 11. září 1942 oficiálně oznámilo ÚŠB, že vojenská správa nedisponuje toho času vhodným objektem za účelem zřízení internačního tábora.²¹

MZV připravilo 17. září 1942 verbální nótu pro německé vyslanectví v Bratislavě a zároveň 18. září 1942 informovalo ÚŠB, jak postupovat v případě francouzských válečných zajatců zadržených na slovenském území. Verbální nóta se týkala případu, kdy se 6. září 1942 četnická stanice v Melčiciach dozvěděla, že se v blízkém lese Hradná skrývají dvě podezřelé osoby. Po pátrání byli zadrženi dva francouzští zajatci, kteří uprchli z Horního Slezska, kde pracovali na stavbě železniční trati. Velitel místních německých polních četníků E. Bauer je hodlal z důvodu, že byli zadrženi v ochranném pásmu, předat německému vojenskému velitelství v Uherském Brodě. Nakonec se nechal přesvědčit, aby oba zajatci byli předvedeni k okresnímu úřadu v Trenčíně. Zde byl upozorněn, že si zajatce může převzít pouze se souhlasem ÚŠB. To odmítl a zajatce si odvedl s sebou. MZV vyslovilo názor, že chování německého polního četnictva bylo neoprávněné a nebylo v souladu se slovensko-německou smlouvou o ochranném pásmu. MZV se odvolalo na dřívější uznání tohoto slovenského stanoviska ze strany německého vyslanectví v Bratislavě a požádalo, aby německé orgány v ochranném pásmu dostaly příslušné instrukce.²²

MZV vydalo 18. září 1942 instrukci, jak na Slovensku zacházet se zadrženými cizími válečnými zajatci. MZV vycházelo z toho, že Slovensko nebylo s Francií a Jugoslávií ve válečném stavu právně ani fakticky, a proto se francouzští a srbští (rozuměj jugoslávští – pozn. O. P.) zajatci nebudou vracet na německé území a vydávat německým úřadům, ale zůstanou na Slovensku v internaci. MZV doporučilo v této věci postupovat v souladu s mezinárod-

17 VÚA-VHA Praha, f. Sbíрка, 39-16-81, MNO č.j. 403.372 Dôv./II.4.1942.

18 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, ÚŠB – úřední záznam 21.8.1942.

19 Z vyhotoveného seznamu je patrné, že na Slovensku byli dosud zadrženi britští (dobově angličtí), francouzští, jugoslávští (dobově srbští), polští a sovětské váleční zajatci, kdy část z nich byla dosud držena ve vazbě okresních úřadů nebo policejního ředitelství v Bratislavě, resp. ÚŠB, a část již byla předána Němcům. Seznam zajatců si od ÚŠB vyžádalo 1.9.1942 i německé vyslanectví v Bratislavě.

20 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, ÚŠB č.j. 2867/2/1942.

21 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, ÚŠB č.j. 2867/2/1942.

22 VÚA-VHA Praha, f. Sbíрка, 38-28-73, MNO č.j. 105.445 Dôv./II/5.1942.

ními úmluvami, zejména ženevskou úmluvou o zacházení s válečnými zajatci. I když se cizí váleční zajatci nemohou považovat za vojenské zběhy, jsou to však váleční zajatci, tzn. vojenské osoby, a proto nutná opatření k jejich internaci musí stanovit MNO, příp. ve spolupráci se zúčastněnými úřady (ÚŠB apod.). MZV dále konstatovalo, že v případě Velké Británie, Polska a SSSR se Slovensko nachází, anebo nacházelo, ať již právně nebo fakticky, ve válečném stavu, příp. jako v případě Polska v ozbrojeném konfliktu. Z tohoto důvodu budou britští, polští a sovětské zajatci vráceni tam, odkud ze zajetí uprchli.²³ MZV zároveň upozornilo, že každý případ francouzského zajatce zadrženého na slovenském území je nutné hlásit ÚŠB a následně MZV. Není důvod, aby zajatci byli drženi v policejní vazbě (zajímá se o ně španělské vyslanectví, které zastupuje francouzské zájmy na Slovensku). MZV naléhalo na ÚŠB, aby učinilo opatření vůči francouzským zajatcům, kteří mají již povolen pobyt v Trnavě, kde se podle informací německého vyslanectví stýkají se soukromými osobami z čs. kruhů.²⁴ MZV dále upozornilo MNO, že předseda vlády a ministr zahraničních věcí V. Tuka rozhodl, že internační tábor pro válečné zajatce zřídí MNO, který tak bude pod vojenským velením a dozorem a internace bude v souladu se ženevskou úmluvou. Zajatcům se však měl znemožnit jak útěk, tak jakýkoliv styk s jejich vlastní armádou. Mjr. Schenko z obranného oddělení MNO proto neprodleně upozornil zahraničně-politické oddělení MNO, aby si ve smyslu výše zmíněného názoru mjr. Wrabela, že MNO není kompetentní zřizovat internační tábory, vyžádalo k této otázce i písemné vyjádření přímo od DHM, resp. od německého vojenského atašé.²⁵ MNO tak zůstalo v otázce válečných zajatců nadále pasivní, když považovalo zajatce za politické uprchlíky a vhodné objekty pro zřízení internačního tábora musela z pověření Tuky nakonec zajišťovat ÚŠB. Vyhlednut byl objekt staré nemocnice v Humenném. Z příkazu přednosta ÚŠB Dr. Jozefa Benušky byla ve dnech 21. – 22. října 1942 provedena jeho obhlídka a bylo konstatováno, že plně vyhovuje zvolenému účelu. Objekt byl dislokován 1 km od města, skládal se ze dvou samostatných pavilonů bez zamřížovaných oken (v každém mohlo být umístěno 40 osob) s větším dvorem, objekt byl obehnan dvoumetrovou zdí a částečně tyčkovým (děravým a zpráchnivělým) plotem, měl vlastní kuchyni a zvláštní místnost, která mohla sloužit pro ubytování strážce. Objekt bylo třeba urychleně vybavit potřebným zařízením, zajistit stravu a strážení. ÚŠB proto 29. října 1942 požádala MNO o zapůjčení potřebného počtu (pro zhruba 45 osob) příkrývek, podhlavníků a prostěradel (v budově se nalézaly železné postele s matracemi) a zároveň o vzetí internovaných zajatců do stavu živých posádkovým velitelstvím v Humenném s tím, že výlohy na stravu půjdou na vrub ÚŠB. Se souhlasem Nejvyššího úřadu zásobovacího (NÚZ) se posádkové velitelství v Humenném zavázalo poskytovat po dobu 14 dnů, do doby, než bude v táboře zřízena vlastní kuchyně, plnou vojenskou dávku luštěnin (strukovin) a poloviční vojenskou dávku chleba pro 40 internovaných osob. ÚŠB také 4. listopadu 1942 požádala HVŽ, aby zřídilo v objektu tábora expozituru četnické (žandárské) stanice v počtu 6 četníků, kteří by zde konali strážní službu a zároveň by zde byli i ubytováni v některém z pavilonů.²⁶

Přednosta intendantce MNO-VS plk.int. Filip Cramer nařídil se souhlasem gen. Čatloše posádkovému velitelství v Humenném, aby některý útvar místní posádky dodal do tábora

23 VÚA-VHA Praha, f. Sbirka, 10-32-7, MNO č.j. 105.444 Dóv./II/5.1942; VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1942, důvěrné, šk. 287, MNO č.j. 105.444 Dóv./II/5.1942.

24 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, MZV č.j. 2657/I-1942.

25 VÚA-VHA, f. Sbirka, 38-28-73, MNO č.j. 105.445 Dóv./I/5.1942.

26 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, ÚŠB č.j. 3935/2/1942.

potřebný počet lůžkovin a zabezpečil po dohodě s okresním náčelníkem stravování zajatců, a to plnou dávkou luštěnin a poloviční dávkou chleba a masa.²⁷ HVŽ zřídilo dnem 7. listopadu 1942 v Humenném četnickou expozituru v počtu 1+5 („žandárska expozitúra internačného tábora Humenné“), jejímž úkolem se stalo strážení zde internovaných válečných zajatců.²⁸ Okresní náčelník v Humenném dr. Mihály se 7. listopadu 1942 obrátil na ÚŠB s tím, že místní posádkové velitelství dodalo vše potřebné a požádal o pokyny k převzetí budovy budoucího internačního tábora a k zajištění její případné opravy. Místní prohlídku budovy staré nemocnice provedl zástupce okresního úřadu komisař dr. Příkopa a zjistil, že četníci již dorazili na místo, ale budova, která je ve vlastnictví státu (MV – rezort zdravotnictví), byla velmi dlouho prázdná, v květnu 1942 zde byli umístěni Židé, potom Cikáni a tzv. asociální živly, a tak není ve stavu vhodném pro válečné zajatce. Dále konstatoval, že opravu vyžaduje vodovod, rozvody elektřiny, pec, záchody, okna, střecha, je nutné provést desinfekci místností. Na telefonický příkaz dr. Jurča z ÚŠB však okresní úřad prostřednictvím města Humenné připravil internační tábor do 13. listopadu 1942 k provozu.²⁹

První skupina 11 francouzských zajatců byla dopravena do Humenného autobusem 19. listopadu 1942. Druhá skupina 15 zajatců (včetně 4 Srbů) dorazila 14. prosince 1942. Zajatci nedisponovali žádnými osobními doklady. Zpočátku byli okresními úřady, resp. policejním ředitelstvím v Bratislavě dopravováni ze zajišťovací vazby do Prešova, kde se soustřeďovali na tamním policejním ředitelství (odbočka ÚŠB),³⁰ což bylo zdůvodněno tím, že se zajatci do Humenného převáželi auty, autobusem nebo peážním vlakem přes Košice okupovanými Maďarskem. Když se k Francouzům, kterým byl na Slovensku udělen azyl a příkazán pobyt na určeném místě, donesly zprávy o zřízení internačního tábora, pokusili se o odchod ze Slovenska. Třem důstojníkům z Trnavy (por. Barazer de Lannurien, npor. Bourel de la Roncière, por. Marouze) se to 27. listopadu 1942 podařilo, dalším z Topolčan již ne.³¹ Toho využila ÚŠB a pro veřejnost odůvodnila zřízení internačního tábora pro válečné zajatce tím, že zajatci zneužívali pohostinnost Slovenska k různým nepravostem, čímž zavdávali podnět k pohoršení slovenské veřejnosti. MZV požádalo 2. října 1942 ÚŠB, aby vydala pokyny pohraničním orgánům na státní hranici s Německem, českým protektorátem a polským generálním gubernátem k zabránění překročení státní hranice cizími válečnými zajatci, kteří uprchli z německých zajateckých táborů. Britští, polští a sovětské zajatci, i kdyby byli zadrženi ve slovenském vnitrozemí, se měli předávat německým úřadům. Francouzští a srbští (jugoslávští) zajatci neměli být předáni německým úřadům, pokud byli zadrženi ve slovenském vnitrozemí a nikoliv na státní hranici (t. j. pokud překročili hranice bez vědomí slovenských pohraničních orgánů). Za zadržení na hranici se mělo považovat i zadržení ve slovenském pohraničním pásmu (jednalo se o pásmo v šířce 10 km), které náleželo pod pravomoc slovenské pohraniční stráže. Zde zadržení francouzští a srbští (jugoslávští) zajatci se předávali německým úřadům.³²

27 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, MNO č.j. 167.395 Dôv./III/16-3-1942.

28 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, HVŽ č.j. 7167/1942. – K výkonu služby do Humenného byli odveleni strážm. Pavel Krajčí, který vedl expozituru, dále strážm. Jozef Beco, Ludovít Brziak, Ludovít Herceg, Pavol Kánalik, Ludovít Valko.

29 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, OkÚ Humenné č.j. 1810/1942 prez.

30 Na policejním ředitelství v Prešově zajatce přebírali polic. důst. zástupce J. Fagula, J. Franček, polic. hlav. strážm. J. Gašparík, Š. Kozár, Š. Král.

31 HALAJ, D. – MONCOL, L. – STANISLAV, J.: *Francúzi v Slovenskom národnom povstaní*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2003, s. 23.

32 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, MZV č.j. 2788/I-1942. – V praxi tomu tak bylo; např. Marcel Bignor a Clement Cablotre byli po překročení hranice zadrženi 15.8.1943 v Šaštíne a že se tak stalo v pohraničním pásmu,

V internačním táboře v Humenném se o stravu zajatců zpočátku postaralo stravovací hospodářství (stravné gazdovstvo) 2. eskadrony v Humenném (velitel stot.jezd. Juraj Bi-lej, proviantní por.hosp.v zál. Michal Koščík), dokud nebyla v táboře zřízena zvláštní kuchyně.³³ Okresnímu úřadu se podařilo zprovoznit přímo v táboře vlastní kuchyni 18. prosince 1942. Zde si zajatci vařili sami. Pro začátek bylo zakoupeno 20 q brambor, 100 kg fazolí, kapusta a další potraviny. NÚZ byl požádán o schválení přidělu příslušného množství mouky, brambor, luštěnin, umělého tuku, cukru a alespoň minimálního množství masa pro 25 osob na čtvrt roku.³⁴ Mluvcím Francouzů se stal kpt. Roger Vatinelle, který se sám určil jako hodnostně nejvyšší za „chef du camp d Internés Français Humenné“, resp. „ainé du Camp de Humenné“. Důvěrníkem Srbů byl Ljubomir Ankić. Kpt. Vatinelle podal již 10. prosince 1942 první stížnost. Francouzi se dožadovali odděleného ubytování důstojníků, zaslání peněz přímo poštou na svá jména a volného nakládání s nimi, zvýšeného přidělu potravin a kuřiva, volných vycházek do města a návštěv kostela, vyhrazených míst v místní kavárně, dostupnosti slovenských a německých novin, psaní dopisů příbuzným. Rozhodli se těchto úlev dosáhnout osobní intervencí na španělském vyslanectví v Bratislavě.³⁵ Při hodnocení tohoto kroku zajatců si musíme uvědomit, že internační tábor již způsobem svého vzniku (na telefonický příkaz ÚŠB z pověření předsedy vlády Tuky) zavdal příčinu ke každodenním problémům, fungoval setrvačností bez statutu, směrnic nebo pokynů k zajištění ubytování, stravy, strážní služby, zacházení se zajatci, zdravotnímu doзору, vedení administrativní agendy, za kompetenčních nejasností mezi úřady, v atmosféře vzájemné podezřívavosti zajatců a četnického dozoru vyvolané jazykovou bariérou. Improvizovaný provoz internačního tábora tak zůstal na bedrech okresního úřadu v Humenném (zejména zajištění stravy) a četnické expozitury přímo v táboře. Četníkům však zajatci odpírali poslušnost, ignorovali jejich příkazy, vyvstala hrozba útěků.³⁶ Strážní služba musela být posílena, jejího velení se 15. ledna 1943 ujal důst.zást. Alojz Palkovič.³⁷ Zpravodajskou ochranou internačního tábora se zabývalo velitelství 2. divizní oblasti v Prešově. Obranný důstojník stot.pěch. František Podhorský uskutečnil 26. února 1943 služební cestu do Humenného a provedl zde pohovory se zajatci. Na jejich základě dospěl k závěru, že Francouzi se obávají obsazení Slovenska Němci a opětovného zavlečení do německých zajateckých táborů. Místní obyvatelstvo již nejeví o tábor zájem. Četnická stráž v počtu 1+6 je ubytována v budově tábora a staví jednočlennou hlídku před vchodem do dvora, další před ubytovacím prostorem a další na cestě z druhé strany budovy, takže zajatci jsou pod stálým dozorem. Mají povoleny jedenapůlhodinové dopolední a dvouhodinové odpolední vycházky na dvoře, dále docházejí do města pod stráží na nákup potravin. Hrozí samovolné útoky a návraty do a z města za účelem návštěv osob ženského pohlaví v nočních hodinách. Někteří Francouzi, kteří se naučili obstojně slovensky, se snaží udržovat písemný styk s osobami, které na Slovensku za svého pobytu poznali. Stot. Podhorský usoudil, že zajatci se mají „až velmi dobre“.

byli po odpykání trestu za nepovolené překročení hranice bez cestovního dokladu předání 18.8.1943 německým polním četníkům v Senici.

33 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, ÚŠB č.j. 4252/2/1942, MNO č.j. 168.009 Döv./III/16-3-1942.

34 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, OkÚ Humenné č.j. 1992/1942 prez., ÚŠB č.j. 4855/2/1942, NÚZ č.j. 2342/IV/1943/2

35 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, Žandárska expozitúra internačního tábora Humenné č.j. 40/42, č.j. 45/42.

36 První útěk z internačního tábora se odehrál 10.12.1942. Pátrání bylo vyhlášeno po voj. Peterovi Huetovi.

37 Zvýšená pozornost měla být věnována Francouzům, kteří byli dopraveni do Humenného z jejich předchozího místa příkázaného pobytu v Topolčanech pro jejich předchozí pokus o útěk do zahraničí. Opatření se týkalo tří důstojníků – kpt. Vatinella, kpt. Bertranda a npor. Durouleho.

Stážujú sa len na nuhu. Chceli by pracovať voľne“. Podhorský však zaznamenal, že dosud nebyly vydány žádné směrnice pro provoz internačního tábora. „*Zvláštnych zpravodajsky zreteľa hodných okolností som nezistil*“, dodal.³⁸ ÚŠB však byla nucena zareagovat na nepřebírné intervence ze všech stran, včetně HVŽ, kterému se jednalo o bezpečnost místních četníků, a požádala 12. ledna 1943 MZV o vydání instrukce, kterým požadavkům zajatců lze vyhovět a kterým nikoliv s přihlédnutím k tomu, aby jim nebyla dána možnost k útěku nebo nebyla ohrožena bezpečnost strážní služby.³⁹

Náklady na řízení a vydržování tábora mělo nést v zastoupení francouzské vichystické vlády španělské vyslanectví jako zastupitelský úřad ochranné mocnosti. Španělské vyslanectví si již v prosinci 1942 vyžádalo seznam francouzských zajatců internovaných v Humenném. Legační tajemník Juan Streeruwitz y Hennet získal povolení k osobní návštěvě tábora ve dnech 28. ledna až 1. února 1943. Svě zájmy uplatnili i Němci, kteří nechtěli nad věcí ztratit kontrolu. Vyžádali si písemnou zprávu o internačním táboře a seznam zde internovaných zajatců, včetně údajů, z kterého německého zajateckého tábora uprchli, a jejich zajateckého čísla.⁴⁰ O internační tábor se rovněž zajímal Hlavní stan Slovenského Červeného kříže (SČK), který požádal o zaslání seznamu všech internovaných osob, aby jej mohl předat do Ústřední zajatecké kanceláře MVČK v Ženevě.⁴¹ Dr. Paulíny z MZV, vědom si těžkostí místních slovenských úřadů, které doslova tápaly v situaci, se kterou neměly dosud žádnou zkušenost,⁴² doporučil nejdříve komisionálně zjistit nedostatky v provozu tábora a konkrétní požadavky zajatců za přítomnosti zástupců MZV, MNO, ÚŠB, SČK a španělského vyslanectví. MZV k zajištění chodu tábora zaslalo ÚŠB 10. února 1943 prozatímní pokyny, ve kterých uvedlo, že mezinárodní právo ani ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci nemají podrobná ustanovení o internaci a tyto tak určují úřady státu, ve kterém jsou zajatci internováni.⁴³ Při jejich stanovení je nutné mít na zřeteli, aby přijatými opatřeními byl zneemožněn útek internovaných vojenských osob a jakýkoliv styk těchto osob s armádou nebo

38 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, ÚŠBO Prešov č.j. 136/2/1943; ŠA Prešov, f. Odbočka Ústredne štátnej bezpečnosti při Policajnom riaditeľstve v Prešove (1927) 1938 – 1945, inv.č. 1551, šk. 27, Veliteľstvo 2. divízejnej oblasti č.j. 1573 Dóv./o.d.1943. – St. Podhorský podal tuto příznivou zprávu, i když věděl, že 21.2.1943 byla v Humenném zadržena Helena Medová z Topolčan, která pro por. Duroula a jeho druhy obstarala buzolu a soubor map k útěku do Maďarska.

39 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, ÚŠBO Prešov č.j. 136/2/1943; ŠA Prešov, f. Odbočka Ústredne štátnej bezpečnosti při Policajnom riaditeľstve v Prešove (1927) 1938 – 1945, inv.č. 1551, šk. 27, Veliteľstvo 2. divízejnej oblasti č.j. 1573 Dóv./o.d.1943. – St. Podhorský podal tuto příznivou zprávu, i když věděl, že 21.2.1943 byla v Humenném zadržena Helena Medová z Topolčan, která pro por. Duroula a jeho druhy obstarala buzolu a soubor map k útěku do Maďarska.

40 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, ÚŠB č.j. 4707/2/1942, č.j. 264/2/1943, dále Legacion de España en Bratislava č.j. V.N.5, No. 6-43.

41 Seznam měl obsahovat matriční číslo kmenového listu, jméno a příjmení, den a místo narození, jméno otce, matky a osoby, kterou je v případě neštěstí nutné uvědomit, místo a den zajetí v Německu a internace na Slovensku, popř. zdravotní stav. SČK požadoval informaci o tom, jak je v táboře postaráno o výživu internovaných osob, jejich ošacení, duševní potřeby, jaké mají peněžní prostředky, čím se zaměstnávají a jaký mají styk s okolním světem.

42 42 Optimismus okresního úřadu v Humenném, „Ináč je v internačnom táboře pokoj a všetko ide v poriadku“, zastíral pravý stav věci. Srov. SNA Bratislava, f. 203, 203-434-1, OkÚ Humenné č.j. 2030/42 prez. – Neuplyne mnoho času a vyvstanou otázky, kdo bude hradit otop, osvětlení, lékařské ošetření apod.

43 MZV požádalo MV již 28.10.1942, aby sdělilo, jak postupují slovenské úřady vůči civilním osobám, které jsou příslušníky nepřátelských států. MZV zdůraznilo, že otázka civilních osob – příslušníků nepřátelských bojujících států, kteří jsou na území druhé bojující strany nebo na území jí kontrolovaném, není dosud mezinárodně upravená. Jednotlivé státy posuzují a upravují statut těchto civilních osob ve válce v první řadě podle politických hledisek a praktických potřeb, přičemž se přihlíží k tomu, jak zachází druhý bojující stát s jejich civilními příslušníky. Tyto civilní osoby tak mohou být repatriované, konfinované nebo internované. Srov. VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, obyčejné, šk. 336, MNO č.j. 47.664/27.1942.

vojenskými úřady jejich státu, politická činnost nebo činnost ohrožující bezpečnost státu pobytu. Ženevskou úmluvu je možné aplikovat per analogiam v případech odděleného ubytování důstojníků a mužstva, resp. důstojníci nemají být přidělováni na práci, pokud si tak sami nepřejí. Ostatní otázky je třeba řešit samostatně a pragmaticky podle místních poměrů. Pokud tomu nebrání důvody bezpečnosti, nejsou námitky proti povolení občasných vycházek do města, čtení novin, návštěvy kostela při zachování příslušných omezení. V případě přidělu stravy a kuřiva bude vhodné přidržet se přidělových předpisů platných pro ostatní obyvatelstvo v rámci finančních prostředků, které pro francouzské zajatce refunduje v zastoupení francouzských úřadů španělské vyslanectví. Výplata peněz zajatcům bude i nadále probíhat prostřednictvím slovenských orgánů a zajatcům nebudou ponechávány větší sumy, než je nezbytné pro běžné výdaje. MZV nemělo námitky proti tomu, aby zajatci mohli častěji psát příbuzným při zachování cenzurních předpisů.⁴⁴ MZV vyslovilo přesvědčení, že otázka refundace výloh z vydržování pobytu internovaných Srbů se vyřeší dodatečně. Právě situace jugoslávských zajatců srbské národnosti v internačním táboře však představovala časovanou rozbušku. Srbové přišli do Humenného zcela bez prostředků, nikdo se o ně nestaral, vydržovali je Francouzi, kteří si z nich nadělali příkazníky. Situace se vyhrtila s příchodem dalších pěti Srbů v červnu 1943. Francouzům došla trpělivost a odmítli Srby dále stravovat ze svých zdrojů. Zoufalí táboroví četníci vytkli eskortě, že do internačního tábora dopravuje Srby, o které se nikdo nestará, nedostávají žádné peníze ani stravu. Stěžovali si, že nic nepřinesla ani improvizovaná sbírka mezi civilním obyvatelstvem a že obstarat finance pro Srby není možné.⁴⁵ Veřejná dobročinnost v otázce vydržování státního internačního tábora, to jistě nebyla dobrá vizitka pro slovenské úřady. Přitom tlak na to, aby internovaní zajatci mohli být zaměstnáni, sílil. Se žádostmi na změnu podmínek internace zajatců se na španělské vyslanectví obracel kpt. Vatinelle. Tím stavěl španělské diplomaty do delikátního postavení. Španělské MZV připravilo 25. února 1943 pro francouzské vyslanectví v Madridu memorandum týkající se zastupování francouzských zájmů na Slovensku, ve kterém se mj. hovoří o tom, že fakt, že francouzská vláda uznala slovenskou vládu bez toho, aby byly normalizovány vzájemné diplomatické vztahy, přivádí španělskou ochranu francouzských zájmů na Slovensku do dost delikátní a nenáležité pozice. Memorandum zvláště zdůrazňuje, že problém Francouzů, kteří uprchli z Německa, ještě více komplikuje těžkosti, které se vyskytují při realizaci této ochrany a které se budou stupňovat, neboť otázka utečenců si vyžaduje neustálé intervence na slovenských úřadech.⁴⁶ Jednou z nich byla i výzva španělského vyslanectví z 2. března 1943 na okresní úřad v Humenném, aby Francouzi, kromě důstojníků, byli zaměstnáni podle své profese. Okresní náčelník dr. Mihály, který si byl vědom zoufalé situace Srbů žijících na úkor Francouzů, požádal 12. března 1943 ÚŠB o souhlas k jejich zaměstnání, aby získali vlastní finanční prostředky k živobytí.⁴⁷ Na ÚŠB se dostaly i úpěnlivé prosby táborových četníků, kterým zoufalá situace Srbů nebyla lhostejná. Četníci se obávali, aby v důsledku nečinnosti nadřízených orgánů nenesli odpovědnost především za zdravotní stav, resp. život těch zajatců, u kterých se projevují známky podvýživy. Srbové zůstali již několikrát úplně bez stravy, byli otrhaní, nebylo je kde šatit,⁴⁸ na jejich vy-

44 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, MZV č.j. 165/I-1943.

45 ŠA Prešov (pobočka Humenné), f. OkÚ-Hé, Internačný tábor zajatcov, šk. 5, Žandárska expozitúra internačného tábora Humenné č.j. 196/43.

46 PETRUF, ref. 9, s.151.

47 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, OkÚ Humenné č.j. 483/43 prez.

48 V únoru 1943 nařídil státní okresní lékař MUDr. Vladimír Manica u některých internovaných zajatců odborné vyšetření, které si měli sami hradiť.

držování nebyl poskytován žádný finanční paušál, ze svého jim vypomáhali sami četníci. Za místní četníky se postavil i jejich okresní velitel npor.výk. Ján Tarek.⁴⁹

Internovaní zajatci se rovněž obrátili na prezidenta Tisa, resp. jeho kancelář ve věci svého zaměstnávání a zřízení knihovny. Přednosta vojenského oddělení kanceláře prezidenta republiky (KPR) plk.pěch. Anton Barďoň si vyžádal 8. března 1943 na ÚŠB podrobnou zprávu, ve které by byly uvedeny poznatky o chování zajatců, organizaci tábora a způsobu ubytování. Považoval za užitečné, aby zajatci byli nějakým vhodným způsobem zaměstnáni, když o to sami žádají, a mohly by jim být poskytnuty knihy z bývalých židovských knihoven. Požadoval, aby o věci byl informován ministr vnitra.⁵⁰ SČK zároveň upozornil přednostu ÚŠB Jozefa Beňušku, že na Slovensko přijede v květnu 1943 na pracovní návštěvu delegace MVČK ze Ženevy na čele s jeho členem Dr. Eduardem Chapuisantem. Členem delegace bude i člen sekretariátu MVČK David de Traz, který má na starosti otázku válečných zajatců. Na pořadu jednání delegace budou otázky pomoci obětem války a dá se předpokládat, že jednání se bude věnovat i otázce válečných zajatců internovaných na Slovensku. SČK rovněž požádal, aby se otázky související s pobytem internovaných zajatců řešily ve smyslu ženevské úmluvy a upozornil, že již v roce 1939 byla při SČK zřízena Ústřední zajatecká kancelář, která je pověřena péčí ve styku zajatců s jejich rodinami. Na základě došlých dotazů ze zahraničí SČK usoudil, že internovaní zajatci dosud nemohli příbuzným zaslat o sobě žádné zprávy.⁵¹ Z tohoto důvodu se SČK rozhodl provést v internačním táboře v Humenném se zástupci MZV inspekci, což nebylo ÚŠB nijak příjemné a s odkazem na zaneprázdněnost účast na inspekci odmítla.⁵² Tlak KPR však přinesl změnu v postoji ÚŠB, která požádala MZV, aby po stránce mezinárodněprávní zaujalo stanovisko k požadavkům zajatců⁵³ a k jejich zaměstnávání.⁵⁴ Na přímý pokyn přednosta 2. odd. ÚŠB Dr. F. Jurča se in-

49 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, Žandárska expozitúra internačného tábora Humenné č.j. 132/43; VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, obyčajné, šk. 566, MNO č.j. 170.112 I/1.1943.

50 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, KPR č.j. 571 voj.kab./1943. – Barďoň předložení této zprávy urgoval 2.4.1943.

SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, SČK bez č.j. (22.3.1943), SČK č.j. 2097/Mš-B. – První 23 dopisy Francouzů byly předloženy k cenzuře 18.12.1942 a další pak v pravidelných týdenních intervalech. První zásilky pro internované zajatce došly 13. 3. 1943. Všechny zásilky určené pro a od internovaných zajatců odesílala četnická expozitura na ÚŠB. Odtud směřovaly teprve 8. 5.1943 na SČK. Zdlouhavou cenzuru způsobila především neznalost francouzštiny ze strany úředníků.

51 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, SČK bez č.j. (22.3.1943), SČK č.j. 2097/Mš-B. – První 23 dopisy Francouzů byly předloženy k cenzuře 18.12.1942 a další pak v pravidelných týdenních intervalech. První zásilky pro internované zajatce došly 13. 3. 1943. Všechny zásilky určené pro a od internovaných zajatců odesílala četnická expozitura na ÚŠB. Odtud směřovaly teprve 8. 5.1943 na SČK. Zdlouhavou cenzuru způsobila především neznalost francouzštiny ze strany úředníků.

52 ÚŠB uvedla, že „pre veľkú zaujatost zástupci ÚŠB sa prehliadky tábora v Humennom nateraz nezúčastnia.“ Srov. SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, ÚŠB č.j. 1190/2/1943.

53 Na mezinárodní dopady provozu internačního tábora na Slovensku upozornilo slovenské vyslanectví v Budapešti, které čelilo ústním i písemným dotazům ze strany tamních francouzských diplomatů, zejména vojenského atašé. Francouzi disponovali informacemi, že se s jejich uprchlíky z Německa nezachází v Humenném podle zásad haagské úmluvy. Slovenští diplomaté vědomi si toho, že francouzské výtky nemusejí mít reálný základ, však přesto připomněli pracovníkům represivního aparátu ÚŠB, že Slovensko je ve vztahu k (vichisticke) Francii neutrálním státem a pokud by snad německé bezpečnostní orgány horlivě bděly nad osudem těchto uprchlých vojáků a slovenské bezpečnostní úřady postupovaly podle jejich pokynů, nelze v tom pokračovat bez jakéhokoliv zákonného podkladu a proti ustanovením mezinárodních dohod. Nebylo by ani v německém zájmu, aby se francouzským zajatcům nedostalo takového zacházení, které jim náleží. Slovenské vyslanectví v Budapešti upozornilo i na situaci francouzských zajatců v Maďarsku, kde jsou zajatci ubytováni v soukromí a mohou pracovat. Srov. SNA Bratislava, f. 203, 203-437-2, Vyslanectvo Slovenskej republiky v Budapešti č.j. 233/dóv./1943.

54 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, ÚŠB č.j. 1284/2/1943.

spekce v Humenném 8.4.1943 zúčastnil tajemník Velgos. Inspekce se dále zúčastnili leg. tajemník Dr. Paulíny (MZV), leg. tajemník Streeruwitz (španělské vyslanectví), okresní náčelník Dr. Mihály, oblastní četnický velitel stot. Rutšek a sl. Vilma Mišíková (SČK). Přítomní konstatovali, že v táboře jsou internovaní zajatci ubytováni ve dvou místnostech, společně důstojníci s poddůstojníky a mužstvem. Velí jim hodnostně nejvyšší kpt. Vatinelle, který je výbojný, vznětlivý, vzniká podezření, že je levičák [sic!]. Ubytovací prostory vyhovují hygienickým požadavkům a zdravotní stav zajatců je velmi dobrý. Dobrá je i strava, je zde velká kuchyně, kde si zajatci sami vaří (práce v kuchyni se ujal Jean Lamathe, který do tábora přišel ve skupině 6 zajatců 16. ledna 1943). Strážní službu vykonává četnická expozitura v počtu 1+6, která je ubytována v táboře a stráž je stavěna vždy v síle 3 mužů, přímý dozor na četnickou expoziturou a nad táborem zajišťuje oblastní četnický velitel v Humenném. Kázeň byla hodnocena jako špatná a uvolněná, což dokládá i značný nepořádek v ubytovacích prostorech. Důstojníci odmítají respektovat příkazy. Kázeň je ohrožená společným ubytováním se Srby, ze kterých si Francouzi udělali příkazníky, neboť se o ně nikdo nestará. Projevují se u nich známky podvýživy. Srbové se však chovají vzorně, není u nich obava, že by uprchli, pokud by pracovali mimo tábor. Kpt. Vatinelle se před mužstvem ostře ohradil, že se s nimi nezachází jako s válečnými zajatci, dožadoval se celodenního pobytu na dvoře (u důstojníků volné vycházky na čestné slovo), zaměstnání mimo tábor, návštěv kostela, denního tisku, volného poštovního styku, zubní ambulance.⁵⁵

Tento tristní stav zjištěný v běžném provozu tábora vyžadoval přijetí okamžitých opatření a nepřekvapí, že reakce slovenských úřadů na sebe nenechala dlouho čekat. Okresní náčelník dr. Mihály zařídil stravování zajatců na úvěr. MZV apelovalo na ÚŠB, aby urychleně zajistila převod tábora do správy MNO pod vojenské velení a dozor s odůvodněním, že francouzští a srbští (jugoslávští) zajatci internovaní v Humenném uprchli ze zajateckých táborů v Německu, byli na Slovensku zadrženi jako váleční zajatci, a proto se považují za vojenské a nikoliv civilní osoby, v žádném případě za politické nebo jiné vězně. MZV rozhodlo, že do předání internovaných zajatců vojenské správě budou provedeny tyto okamžité úlevy: oddělení ubytování důstojníků a mužstva, možnost pobytu na dvoře tábora po celý den za denního světla, návštěva kostela (1x týdně), návštěva kavárny pod dozorem (2x týdně), četba novin vycházejících na Slovensku a těch, které jsou volně v prodeji, zřízení knihovny, přidělení na práce, ale pod dozorem, urychlení a zjednodušení cenzury pošty prostřednictvím SČK. Krátkou cestou byl dán souhlas komisaři dr. Jurčovi, aby Srbové byli přiděleni na vhodné práce, resp. zaměstnání. MZV zároveň vyslovilo názor, že povinnost vydržovat všechny zajatce a zajistit potřebné finanční prostředky leží podle mezinárodního práva na slovenském státu, který má právo po skončení války na jejich refundaci. Francouzská vláda není smluvně zavázána na své příslušníky na Slovensku přispívat, ale činí tak z dobré vůle prostřednictvím španělského vyslanectví.⁵⁶

V noci z 16. na 17. dubna 1943 uprchlo z tábora všech 8 francouzských důstojníků (kpt. Vatinelle, Bertrand, por. Duroule, Taix, Lanusse, ppor. Lacour, Mathivet, Rocquemont).⁵⁷ Vzali s sebou veškeré šatstvo a vojenské příkrývky. Před útekem předal Vatinelle písemně velení tábora rtm. Paulovi Kiersovi. Při následné prohlídce zbylých internovaných

55 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, ÚŠB – úradný záznam 10.4.1943, taj. Velgos.

56 VÚA – VHA Praha, f. Sbíрка, 11-17-8, MNO č.j. 258.468 Dóv./I/1.1943; SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, MZV č.j. 1266/1-1943.

57 Vatinelle a Bertrand byli zadrženi 18. 4. 1943 a dáni do věznic okresního úřadu v Michalovcích, odkud se jim po přepilování mříží podařilo uprchnout k maďarským hranicím.

Francouzů byly nalezeny mapy, pilky, paklíče. Okresní náčelník v Humenném oznámil útěk francouzských důstojníků španělskému vyslanectví a zároveň požádal o poukázání většího obnosu finančních prostředků na úhradu stravy a otopu, neboť není dále schopen stravovat zajatce na úvěr.⁵⁸ ÚŠB o útěku francouzských důstojníků informovala SČK a zároveň jej seznámila s úlevami, které byly zajatcům od 21. dubna 1943 poskytnuty.⁵⁹ Prezídium MV upozornilo ÚŠB, aby předání internovaných zajatců do rukou vojenské správy provedla pouze po dohodě s HVŽ,⁶⁰ které proto 4. května 1943 požádalo MNO o určení dne, kdy vojenská správa převezme správu a strážení tábora na základě požadavku MZV.⁶¹ Sama ÚŠB oznámila 8. května 1943 MNO, že již není nadále kompetentní rozhodovat o věcech týkajících se správy internačního tábora v Humenném (ÚŠB zdůraznila vojenského zajateckého tábora) a požádala o podniknutí okamžitých kroků k převzetí správy tábora vojenskou správou.⁶² Zároveň přednosta ÚŠB dr. Beruška předal v přítomnosti tajemníka Országha pokyny tajemníkovi Velgosovi ohledně převzetí tábora ze strany MNO, zaměstnávání Srbů na velkostatku v Humenném pod četnickým dozorem, cenzury korespondence ze strany SČK, kde si ÚŠB vyhradila předložení závadových zásilek po stránce státobezpečnostní s podškrtnutou závadovou pasáží.

Jaké však čekalo ÚŠB překvapení, když náčelník štábu ministra národní obrany plk.gšt. Štefan Tatarko 10. května 1943 oznámil, že MNO správu tábora se souhlasem předsedy vlády nepřevzme.⁶³ Přednosta ÚŠB dr. Beruška proto též den podal podrobnou zprávu ministrowi vnitra A. Machovi, ve které zrekapituloval pobyt francouzských zajatců na Slovensku. Z této zprávy vyplynulo, že myšlenka na zřízení internačního tábora vznikla z požadavku německého vyslanectví v Bratislavě, aby byla přijata opatření, která by zabránila útěkům francouzských zajatců, kteří jsou na Slovensku s příkázaným místem pobytu, a jejich styku s civilním obyvatelstvem. MNO tyto zajatce považovalo za politické utečence a MZV se přiklánělo k názoru, že nejde o zajatce v pravém slova smyslu. Z tohoto důvodu si zřízení tábora vzala na starost ÚŠB, která postupovala v úzké spolupráci s MZV, aby nehatila vývoj diplomatických vztahů s Francií. Na poradě u ministra národní obrany 10. května 1943, které se za ÚŠB zúčastnil hl. komisař Jurčo, odmítl Čatloš převzetí tábora do správy MNO s tím, že pokud by se jednalo o vojenskou věc, učiní tak na přímý rozkaz Tisa, kterému ve vojenských věcech podléhá. Čatloš zároveň uvedl, že při cestě do Berlína mu předseda vlády Tuka potvrdil, že správa tábora nepatří do kompetence MNO.⁶⁴ Beňuška proto zprávu obdobnou té pro ministra vnitra zaslal i KPR. Beňuška v této zprávě Tisa dále informoval, jaké úlevy byly zajatcům povoleny, zmínil se o útěku francouzských důstojníků, nevynechal pasáž o rozhodnutí o povolení k práci pro zbývající francouzské zajatce (na práci byl přidělen pouze jeden z nich),⁶⁵ čemuž dosud bránil nedostatek bezpečnostních orgánů k zajištění dozoru. ÚŠB dále připravila pro španělské vyslanectví jako reakci na osobní návštěvu tajemníka Streeruwitze, který přinesl netrpělivě očekávanou zprávu v podobě 100.000 Ks od francouzského vyslanectví v Budapešti k úhradě všech výloh spojených s pobytem franco-

58 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, OkÚ Humenné č.j. 725/43 prez.

59 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-2, ÚŠB č.j. 1675/2/1943.

60 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-1, Prezídium MV č.j. 153-20/4-1/43.

61 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-2, HVŽ č.j. 7167/42.

62 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-2, ÚŠB č.j. 1745/2/1943.

63 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, obyčejné, šk. 566, MNO č.j. 176.302 I/1-1943; SNA Bratislava, f. 203, 203-437-2, MNO č.j. 7609/Dôv.obr.1943.

64 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-2, ÚŠB č.j. 1758/2/1943.

65 Beňuška měl na mysli Jeana Penaina, který byl z tábora propuštěn a trvale přidělen na práci v Ružomberku.

uzských zajatců,⁶⁶ nový seznam internovaných Francouzů včetně jmen důstojníků, kterým se zdařil útek z tábora a informovalo vyslanectví o úlevách poskytnutých zajatcům s tím, že v nejbližších dnech budou přiděleni na práci.⁶⁷

ÚŠB zároveň zpracovala seznam omezení, která měla zabránit styku internovaných zajatců s jejich okolím. Okresní náčelník v Humenném tak byl 17. května 1943 informován jak o úlevách poskytnutých zajatcům v internaci, tak zejména o zákazech směřujících k izolaci zajatců na Slovensku. Zákaz se týkal jakéhokoliv styku zajatců s příslušníky slovenské armády, četnictva, policie, HG, FS a členy uniformovaných sborů a spolků a především styku s vojenskými úřady jejich státu, dále vstupu do vojenských kasáren a objektů, provádění politické činnosti nebo činnosti ohrožující bezpečnost Slovenska, účasti na shromážděních, schůzích nebo slavnostech, přijímání návštěv cizích a nepovolaných osob bez povolení ÚŠB. Styk s civilním obyvatelstvem mohl být umožněn pouze pod dozorem a v nevyhnutelném případě. Podrobná omezení byla stanovena pro písemný styk zajatců, kteří mohli psát pouze příbuzným, a to 1x týdně. Mělo se jednat o obyčejné dopisy a poštou vydané dopisnice připuštěné v mezinárodní přepravě, otevřené a bez poštovních známek, které budou odevzdány četnickému dozoru a poté hromadně zaslány SČK. Nebyly připuštěny doporučené, expresní a letecké zásilky, vzorky bez ceny nebo balíky. Telefonní a telegrafní styk byl zakázán. Základem u poštovního úřadu v Humenném došlo k vyloučení z přepravy jakýchkoliv poštovních zásilek podaných zajatci nebo určených pro zajatce. Zajatci dostali přísný zákaz zmiňovat se v dopisech o slovenských politických, hospodářských a vojenských poměrech a o poměrech na Slovensku vůbec.⁶⁸ Informaci o těchto opatřeních obdrželo MZV a SČK, který byl zároveň požádán, aby závadovou korespondenci zajatců a korespondenci, kterou SČK obdrží od zajatců přímou cestou (a nikoliv prostřednictvím táborové četnické expozitury), předal ÚŠB.⁶⁹ Nepřekvapuje, že ti, jichž se přijatá opatření v podmínkách internace týkala, se o nich dozvěděli až jako poslední a se značným zpožděním. Okresní úřad v Humenném teprve 30. 5. 1943 seznámil velitele táborové četnické expozitury s úlevami, které ÚŠB přiznala internovaným zajatcům, a se zákazy, kterými je postihla.⁷⁰

Napětí v táboře se zatím stupňovalo, Francouzi prakticky vypověděli jakoukoliv poslušnost. Šest z nich 23. května 1943 během odpolední vycházky svévolně opustilo tábor a vydalo se do Humenného a okolí, což dozorující četníci připisovali jejich zájmu o ženy, pití a kuřivo. To se několikrát opakovalo i v následujících dnech. Henri Guy Fernand, který se vzpíral úřednímu zákroku, musel být zadržen a dán do vazby. Nepomohlo ani zařazení na práci.⁷¹ Okresní náčelník, aby zabránil nejhoršímu, se snažil zaměstnat zajatce individuálně, a to dříve než k tomuto kroku získá oficiální souhlas. Krize propukla naplno v polovině června 1943. Do tábora byl z Prešova eskortován jugoslávský zajatec Dušan Dobroslav Lupuljev, který se neoprávněně vydával za důstojníka, z tohoto titulu se choval povýšeně

66 Důstojníkům bylo vypláceno služné ve výši 1500 Ks měsíčně a příslušníkům mužstva hrazeny výlohy spojené s pobytem.

67 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-2, ÚŠB č.j. 1814/2/1943.

68 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-2, ÚŠB č.j. 1814/2/1943.

69 SNA, f. 203, 203-437-2, ÚŠB č.j. 1910/2/1943. – SČK zaslal 22.5.1943 ÚŠB první 4 zásilky závadového obsahu. ÚŠB uložila táborové četnické expozituru provést šetření ve věci a proti odesílatelům zakročit. MZV však zasáhlo, aby z opatření uvalených na korespondenci zajatců byly vyloučeny zásilky určené španělskému vyslanectví, které nepodléhají cenzuře. Tamže, SČK č.j. 6081/Mš-B, MZV č.j. 1851/I-1943.

70 ŠA Prešov (pobočka Humenné), f. OkÚ-Hé, Internačný tábor zajatcov, šk. 5, OkÚ Humenné č.j. 864/43 prez.

71 Na velkostatek Fondu pre správu štátných majetkov v Humennom bylo 1. 6. 1943 přiděleno 22 zajatců (4 Srbové a 18 Francouzů), ale Francouzi se v práci pro neznalost hospodářských prací neosvědčili, nadělali více škody než užítka a správce statku jejich výpomoc okamžitě odřekl.

k hodnostně nižším táborovým četníkům a ostatním zajatcům, nabádal je k útěkům, dožadoval se návštěv kina, fotbalu apod. Disciplína se úplně zhroutila, zajatci odcházeli z tábora do města bez dozoru. Francouzi odepřeli dále živit Srby ze svého a ti zůstali odkázáni na dobročinnost. Nejprve zasáhl SČK, který poskytl příspěvek ve výši 1000 Ks. Do věci se vložil i přednosta 15. odd. prezidia MV dr. Peter Starinský, který operativně rozhodl, aby se o srbské (jugoslávské) zajatce dočasně postaralo město Humenné s tím, že otázka refundací výdajů s tím spojených byla předložena k rozhodnutí předsednictvu vlády. Pro MV došlo k vyhocení situace v táboře ve velmi nevhodnou chvíli, právě v době, kdy definitivně neuspělo ve snaze přesunout otázku internovaných zajatců do rezortu MNO, což vláda 7. června 1943 oficiálně odmítla.⁷² Takže se hledal viník. ÚŠB vypracovala 21. června 1943 podrobnou zprávu pro předsedu sněmu Martina Sokola, který byl zároveň předsedou SČK, a to v intencích již vzpomínané zprávy pro ministra vnitra Macha a prezidenta Tisa. ÚŠB dále uvedla, že není po stránce financí a stravy postaráno o srbské zajatce, upozornila na časté útoky francouzských zajatců a zdůraznila, jakým zákazům jsou zajatci podrobeni. A viník se našel právě na straně SČK, který nevhodně a nesprávně informoval zajatce o povolených úlevách, takže zajatci si vše vysvětlili po svém jako volnost pohybu bez dozoru.⁷³

Četnická expozitura posílená na 8 mužů nedokázala zajistit relativně bezproblémový provoz tábora ani zabránit dalším výtržnostem. Podařilo se však zaměstnat sedm z celkového počtu devíti Srbů, bohužel individuální zaměstnání některých Francouzů ztroskotalo na jejich nekázní, resp. jejich opilství. Po dalších útěcích zajatců se proto do tábora 14. července 1943 dostavili i krajový poslanec Andrej Tomko s okresním náčelníkem dr. Mihályem a okresním lékařem MUDr. Manicou, aby si vyslechli jejich stížnosti.⁷⁴ Španělské vyslanectví v Bratislavě zaslalo 12. července 1943 nótu, kterou 16. července 1943 následoval dopis španělského vyslance, s alarmujícími informacemi o poměrech v internačním táboře: úlevy, které byly francouzským zajatcům přiznány, nejsou vedením tábora poskytovány, zajatci nepracují, ačkoliv se o ně ucházejí místní zaměstnavatelé, došlo k zákazu vycházek,

72 Starinský si prostřednictvím styčného důstojníka pro HVŽ mjr.žand. Michala Repku vyžádal 29. 5. 1943 originál přípisu MNO, že tento rezort nepřevzme správu tábora. MUDr. Ladislav Straka, přednosta zdravotnického odd. MV, oznámil 7. 6. 1943, že MV nutně potřebuje budovu bývalé nemocnice v Humenném, kde se nalézá tábor, pro nemocniční účely a pro ústav nevyléčitelně nemocných, který by sloužil pro celou východní část Slovenska. Zdůvodnil to tím, že 80 nevyléčitelně nemocných může být umístěno pouze v sídle státní nemocnice. Předsednictvo vlády však 10. 6. 1943 oznámilo prezidiu MV, že vláda na svém zasedání 7. 6. 1943 rozhodla, že péče o francouzské a srbské (rozuměj jugoslávské – pozn. O.P.) zajatce internované v Humenném patří do rezortu MV. Srov. VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, obyčejné, šk. 566, MNO č.j. 185.359/I/1-1943. – MZV rovněž ÚŠB připomenulo, že náklady na udržování zajatců nese MV, pokud jsou zajatci zaměstnání, přísluší jim řádná mzda. Podrobnosti definitivní úpravy měla ÚŠB vyřešit ve spolupráci s SČK podle ustanovení ženevských úmluv. SNA, f. 203, 203-437-2, MZV č.j. 2053/I-1943.

73 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-2, ÚŠB č.j. 2422/2/1943. – Zástupkyně vedoucího zahraničního odd. SČK Vilma Mišíková v dopisu ze dne 8.6.1943 seznámila rtm. Paula Kierse, který zastupoval francouzské zajatce, jaké kroky SČK podnikl ve prospěch zajatců. Uvedla, že zástupci MVČK, kteří navštívili Slovensko, se zajímali o jejich situaci, ale z důvodu krátkého pobytu návštěvu tábora v Humenném neuskutečnili. Klíč jejího sdělení se skrýval ve větě, že internovaní zajatci „pouvent se pouvoir librement toute la journée dans la cour, pouvent se rendre 2 fois par semaines au café et aller chaque dimanche à la mense, comme de pouvoir lire tous les journaux vendus Slovaquie.“ Právě tato inkriminovaná část dopisu, která neobsahovala žádný odkaz na dozor ze strany slovenských bezpečnostních orgánů při zajištění poskytnutých úlev zajatcům, měla na jejich chování a pracovní morálku neblahé důsledky.

74 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-2, OkÚ Humenné č.j. 994/43 prez., č.j. 1082/43 prez. – V Jablonke byl 28. 6. 1943 zadržen Peter Huet, který jako první francouzský zajatec z tábora uprchl 10. 12. 1942 a do tábora byl znovu eskortován 2. 7. 1943. Uváděl, že po útěku z tábora byl opětovně umístěn v německém zajateckém táboře. Vyvolal však podezření, že po útěku z tábora v Humenném již Němci zadrženi nebyl a pohyboval se ilegálně neznámo kde. Huet zorganizoval 10. 7. 1943 další útěk z tábora.

někteří zajatci pro porušení zákona byli dáni do vězení v řetězech, zbiti, drženi bez jídla. Na tyto výtky reagoval velmi emotivně a podrobně okresní náčelník v Humenném. Uvedl, že zajatci si 2x denně kupovali potraviny a 2x týdně předměty denní potřeby, do kavárny odmítli chodit, že na to nemají peníze, koupali se v řece Laborec, každou neděli a ve svátek docházelo do kostela na mši 8 – 10 Francouzů, ostatní to odmítli. Upozornil na útěky a výtržnosti zajatců, vyjmenoval konkrétní projevy násilného chování francouzských zajatců.⁷⁵ „V ničom nie sú obmedzovaní iba v tom, že musia chodiť pod dozorum a s týmto nijako nechcú súhlasit' a dožadujú sa úplnej volnosti tj. každý z nich chce ísť tam, kde sa mu páči a robiť to, čo sa mu páči [...] Prečo si nesťažujú Srbi?“⁷⁶ Okresní náčelník si povzdechl, že „nezodpovedá pravde, že sa s nimi zachádza a nakladá jako sa len chce, ale pravdou je, že v Evrope niet zajateckého tábora, kde by sa vodilo zajatcom tak dobre ako v Humennom [...] Sťažnosti franc. vojenských zajatcov z tábora v Humennom sú bezzákladné, lebo už lepšie s nimi zaobchádzat nemožno.“⁷⁷ Tak odlišná hodnocení poměrů v táboře měla za následek jednak příkaz ministra vnitra Macha, aby francouzští zajatci byli dáni na práci pod přísnou kontrolou,⁷⁸ jednak předseda vlády Tuka souhlasil s tím, aby došlo ke komisionálnímu vyšetření stížností francouzských zajatců přímo v Humenném.⁷⁹

Do Humenného přijel 10. srpna 1943 tajemník španělského vyslanectví Streeruwitz a za účasti tajemníka Velgose z ÚŠB, pí. Skotnické-Mišíkové z SČK, okresního náčelníka dr. Míhályho a sl. Šutovské z MZV jako tlumočnice provedl šetření ve věci stížnosti francouzských zajatců. Zástupce zajatců rtm. Kiers i ostatní zajatci ústně i v písemných výpovědích prohlásili, že jsou s nynějšími poměry v táboře ve všeobecnosti spokojeni, dostalo se jim všech udělených úlev pod dozorem bezpečnostních orgánů. Na základě francouzsky psaného dopisu SČK, z něhož se mohli domnívat, že jim úlevy byly poskytnuty bez dozoru, začali pokyny bezpečnostních orgánů ignorovat, cítili se neprávem omezováni a tábor bez svolení opouštěli. Zajatci popřeli, že by byli při zadržení zbiti a drženi bez jídla. Pouze jeden z nich, Jacques Foldz, trval na fyzickém násilí ze strany velitele táborových četníků dôst.zást. Palkoviče.⁸⁰ Ani tato úřední návštěva však nepřinesla uklidnění do řad zajatců. V Humenném se v létě 1943 rozšířila poplašná zpráva, že do města přijdou Němci a budou umístěni ve staré nemocnici na místo internačního tábora, a tak pod záminkou, že na Slovensku zajatcům chybí osobní svoboda a hrozí jim nebezpečí transportu do Německa, většina Francouzů z tábora uprchla. První skupina 7 Francouzů tábor opustila 30. srpna 1943, další skupina 7 Francouzů (včetně rtm. Kierse) 3. října 1943 a zbylých 17 Francouzů (včetně por. Jana Geysselyho a ppor. Alberta Poupeta, kteří pobýli v táboře necelý týden) 13. října 1943, když se část z nich nevrátila ze zaměstnání. K nim se připojil 15. října 1943 Elie Gautier, který se léčil od 31. května 1943 ve státní nemocnici v Humenném a následně byl hospita-

75 Henri Guy Fernand byl umístěn do předběžné vazby pro násilí proti orgánu vrchnosti, Louis Labitte pro hanobení národa, Fernand Fraselle a Pierre Cottin pro zločin krádeže.

76 SNA Bratislava, f. ÚPV 1938 – 1945, šk. 32/A, ÚPV č.j. 4626/43.

77 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-2, OkÚ Humenné č.j. 1184/43 prez.

78 Kromě kuchaře pracovali všichni Srbové, z 25 Francouzů jich pracovalo 12, včetně rtm. Kierse, který vypomáhal ve firmě Čekovský-Auto Škoda dielňa v Humenném.

79 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-2, MZV č.j. 2667/I-1943. – Tuka zároveň rozhodl i o úhradě výdajů za otop, osvětlení a lékařské ošetření zajatců z dispozičního fondu MZV.

80 SNA Bratislava, f. 203, 203-437-2, ÚŠB č.j. 3286/2/1943. – Velení četnické expozitury místo Palkoviče dočasně převzal hl.strážm. Štefan Závecký, kterého pak 5.9.1943 vystřídal hl.strážm. Jozef Kolpák.

81 ŠA Prešov, f. OÚŠB, šk. 27, kat.č. 1551, Velitelstvo divízejnej oblasti 2 č.j. 3624/Dôv.o.d.1943, č.j. 4137/Dôv.o.d.1943, č.j. 4262/Dôv.o.d.1943, č.j. 4334/Dôv.o.d.1943.

lizován ve státní nemocnici v Kvetnici u Popradu s podezřením na tuberkulózu. V táboře zůstalo 9 Srbů.⁸¹

K řešení otázek dosavadního chodu tábora a jeho financování a zajištění jeho existence do budoucna se v Humenném sešla 29. října 1943 komise MV se zástupci místních orgánů. Přítomní museli konstatovat, že stravování srbských (jugoslávských) zajatců prozatímně zajistila okresní úřadovna SČK v Humenném a o potřebné šatstvo a obuv se postaral Hlavní stan SČK v Bratislavě. Od 1. listopadu 1943 převezme stravování zajatců okresní úřad v Humenném se stravovací jednotkou 14 Ks na osobu a den. Okresní lékař zajistí pravidelné měsíční lékařské prohlídky. Zajatci jsou povinni (vyjma důstojníků) pracovat, náleží jim polovina vyplácené mzdy, druhá polovina bude v jejich prospěch uložena. Dohledem nad tím, zda zajatci pracují a kolik hodin denně a výběrem jejich mzdy od zaměstnatelů a jejím rozdělením, byla pověřena četnická expozitura. Důstojníci měli pobírat plat, jehož výši určí MV. Přítomní navrhli rozpočet provozu tábora na rok 1944 pro plánovaný počet 50 zajatců ve výši 548.000 Ks (z toho na stravu 252.000 Ks). Poprvé zde však zazněl názor, a to z úst okresního náčelníka dr. Mihályho, že okres Humenné je pohraničním okresem, což není vyhovující místo pro internační tábor zajatců. Mihály navrhl, aby zajatci byli podle možností umístěni na jiném místě, čímž by se předešlo hromadným útěkům do Maďarska jako dosud.⁸²

Kritická válečná situace států Osy na východní a jižní frontě v roce 1943 přiměla Slovensko k přijetí jednoznačného stanoviska k pobytu válečných zajatců nepřátelských a neutrálních států na svém území a k aplikaci norem mezinárodního práva, především ženevských úmluv o zacházení s válečnými zajatci, resp. o zlepšení osudu raněných a nemocných v polních armádách. I slovenské vládě byla adresována výzva MVČK v Ženevě ze dne 23. srpna 1943, ve které byly státy, které vedou válku, upozorněny na právní postavení, které získali váleční zajatci na základě haagské a ženevských úmluv. MVČK vyjádřil znepokojení, že některé kategorie válečných zajatců pod různými záminkami pozbyly svého statusu válečných zajatců. MVČK zároveň vyslovil přesvědčení, že garanci ženevské úmluvy o zacházení s válečnými zajatci se dostane i internovaným civilním osobám.⁸³ SČK apeloval 24. září 1943 na MZV, aby internovaným válečným zajatcům na Slovensku bylo přiznáno postavení vyplývající ze ženevské úmluvy o zacházení s válečnými zajatci s tím, že by dozor nad nimi i nadále provádělo MV. V předběžném stanovisku MZV se objevila nesmělá kritika MNO, které se v rozporu se ženevskou úmluvou brání převzít odpovědnost za válečné zajatce a tyto předává Němcům. MZV upozornilo, že Slovensko nepřistoupilo k haagské úmluvě o právech a povinnostech neutrálních mocností a osob v pozemní válce z roku 1907, která stanoví, že „*neutrálna mocnosť, ktorá prijme utieknuvších voj. zajatcov, ponechá ich na slobode. Ak trpí ich pobyt na svojom území, môže im prikázať bydlisko.*“ Z důvodu, že haagská úmluva nemá podrobnější ustanovení pro tuto kategorii uprchlých válečných zajatců, považovalo MZV aplikaci per analogiam ducha a zásad ženevské úmluvy za možnou a potřebnou

81 ŠA Prešov, f. OÚŠB, šk. 27, kat.č. 1551, Velitelstvo divízejnej oblasti 2 č.j. 3624/Dôv.o.d.1943, č.j. 4137/Dôv.o.d.1943, č.j. 4262/Dôv.o.d.1943, č.j. 4334/Dôv.o.d.1943.

82 ŠA Prešov (pobočka Humenné), f. OkÚ-Hé, Internačný tábor zajatcov, šk. 5, OkÚ Humenné č.j. D1/1579, Prezídium MV č.j. 152-6/9-4/43. – Jednání se účastnili hlavní rada Marian Mitske a hlavní účetní tajemník Blažej Mauzel za MV, okresní náčelník Ján Mihály a účetní tajemník Barnabáš Beňovský za okresní úřad v Humenném, hlavní notářský tajemník Koloman Durčinský za obec Humenné, sestra SČK Zlatica Repická za okresní úřadovnu SČK v Humenném, dále oblastní četnický velitel stot. Ladislav Rutšek a velitel četnické expozitury hl.strážm. Jozef Kolpák.

83 MINTÁLOVÁ, Z. – TELGÁRSKY, B.: *Červený kríž na Slovensku v rokoch 1939 – 1947*. Martin : Vydavateľstvo Maticе slovenskej, 2005, s. 67.

k řešení právního postavení této kategorie válečných zajatců. MNO nejprve k této otázce nezaujalo žádné stanovisko, nakoľik ji považovalo čistě za věc slovenské zahraniční politiky a samo nemělo zájem, aby zajatci setrvali na slovenském území. MV se aplikaci ženevské úmluvy na tuto kategorii válečných zajatců nebránilo s výhradou, že vždy půjde o vojenské osoby. Pod tlakem úřadu předsednictva vlády nakonec Čatloš jménem MNO 10. listopadu 1943 zaujal kladné stanovisko k využití zásad ženevské úmluvy per analogiam na francouzské a srbské (jugoslávské) válečné zajatce nacházející se na slovenském území, pokud zůstanou v péči MV.⁸⁴ Vstřícný postoj slovenských úřadů se plně promítnul do osudu jugoslávských zajatců srbské národnosti v Humenném. V lednu a v únoru 1944 po zadržení na slovenském území po útěku z německého zajateckého tábora č. 325 Stryj⁸⁵ byli do Humenného eskortováni jugoslávští důstojníci mjr. Ilja Deretić, kpt. Sava Poljanec, por. Jefta Gašić a ppor. Vojslav Ristić, které následoval mjr. Arsenije Boljević.⁸⁶ MZV požádalo slovenské vyslanectví v Bernu, aby si vyžádalo od MVČR v Ženevě (Agence centrale des prisonniers de guerre) registrační data těchto zajatců k aplikaci ženevské úmluvy a zároveň si vyžádalo výklad čl. 23 této úmluvy k poskytování platů jugoslávským důstojníkům.⁸⁷ Srbové-příslušníci mužstva individuálně pracovali a byla jim strhávána polovina mzdy, která se ukládala na vkladní knížky Sedliackej banky, fil. v Humennom.⁸⁸ Francouzům toto opatření posloužilo jako záminka o práci se dále neucházet a z tábora uprchnout.⁸⁹ Do internace se také dostal Vasil Dimitrović, chorvatské národnosti, který jako zajatec pracoval v Maďary okupovaném rumunském Sedmihradsku na železniční stanici v Kluži (maď. Kolosvár), kde v lednu 1944 projížděl vlak se slovenskými vojáky z východní fronty, kteří jej vzali s sebou na Slovensko. Zde si nevěděl rady a kaplan z fary v obci Petrovany jej odvedl na místní organizaci HSLS v Prešově. Dimitrović byl zadržen, odsouzen k 10dennímu vězení za nepovolené překročení slovenské hranice a 8.2.1944 eskortován do Humenného.

Po svém příchodu do tábora vznesli jugoslávští důstojníci vůči podmínkám internace řadu stížností a četné žádosti k jejich nápravě, které zástupci MZV a SČK tlumočili odpovídným pracovníkům MV. Nedostatky se týkaly platů internovaných důstojníků, mezd pracujících příslušníků mužstva, ubytování, stravování, zrušení internace pro důstojníky. Bezpečnostní orgány odmítly na další úlevy v internaci v plném rozsahu přistoupit. Jugoslávští důstojníci dostávali pouze zálohu na důstojnický plat s polními příplatky podle dosažených hodností v jugoslávské armádě do doby, než slovenská strana obdrží vyjádření MVČK

84 SNA Bratislava, f. ÚPV 1938 – 1945, šk. 32/A, ÚPV č.j. 4626/43, MZV č.j. 3245/43/I, č.j. 3902/43-I, č.j. 3903/43-I, Prezidium MV č.j. 152-5/10-3/43, MNO č.j. 273.536-I/1-1943, č.j. 272.870 Döv.I/1.1943; dále f. S, S-426-5.

85 Zajatecký tábor č. 325 Stryj fungoval jako důstojnický tábor a pamětníci jej označují za trestanecký tábor. V táboře se nacházelo až 1800 jugoslávských důstojníků, většinou srbské národnosti. Před postupem fronty Němci většinu zajatců v lednu 1944 evakovali na území Francie. První transport zajatců opustil Stryj směrem na západ 13. 1. 1944. Srov. SIMIĆ, M.: *Hram Svetog Save u okolini Strazbura : Podvig grupe zarobljenih jugoslovenskih oficira*. Beograd : Čigoja štampa, 2000, s. 13, 18.

86 SNA Bratislava, f. MZV 1939 – 1945, šk. 300, inv.č. 482/44, MZV č.j. 2632/I-1944.

87 SNA Bratislava, f. MZV 1939 – 1945, šk. 300, inv.č. 798/44, MZV č.j. 3283/I-1944. – MV rozhodlo prozatím vyplatit jugoslávským důstojníkům zálohu do maximální výše 2500 Ks měsíčně odstupňovanou podle dosažené hodnosti. Na požadavek MZV vyplácet těmto důstojníkům platy, které náležejí slovenským důstojníkům téže hodnosti, MV nepřistoupilo. Srov. ŠA Prešov (pobočka Humenné), f. OkÚ-Hé, Internačný tábor zajatcov, šk. 5, Prezidium MV č.j. 152-19/2-3/44, č.j. 152-11/3-7/44.

88 ŠA Prešov (pobočka Humenné), f. OkÚ-Hé, Internačný tábor zajatcov, šk. 5, Žandárska expozitúra internačního tábora Humenné č.j. 331/43, č.j. 20/44, OkÚ Humenné č.j. D1/788-1944.

89 Z tábora uprchli 10. 1. 1944 Hector Brelet, Jozeph Kerbrat a Marcel Saclé, 17.4.1944 je následovali Henri Bille, Fernand Fraselle a Antoine Marius. Srov. ŠA Prešov, f. OÚŠB, kat.č. 1551, šk. 27, Veliteľstvo divízejnej oblasti 2 č.j. 34.101/Döv.zprav.1944, č.j. 35.684/Döv.zprav.1944.

v Ženevě. Odmítnutí se dostalo snaze, aby zajatci z řad mužstva, kteří pracovali, obdrželi mzdu v plné výši a mohli si tak zakoupit věci denní potřeby i v době, kdy nejsou zaměstnaní. Pouze nemocným nebo nezaměstnaným mohla být uvolněna z jejich úspor nejvýše částka 50 Ks na osobu a týden. Nikdo však nebránil zajatcům, aby prostřednictvím Červeného kříže zasílali své úspory rodinám v zahraničí.⁹⁰ MV dále souhlasilo se zakoupením průměrného množství pracovního a vycházkového šatstva, obuvi a dalších oděvních součástí pro zajatce z řad mužstva (důstojníci si vše hradili sami). Zvýšila se stravní jednotka z dosavadních 14 Ks na osobu a den na 18 Ks, pokud to odůvodnil cenový růst jednotlivých potravinářských výrobků. Zlepšily se ubytovací podmínky zajatců. Došlo k vyčištění a vymalování místností, dodání jednoduchých skříní na uložení šatstva a políček nad postele a zajištění ložního prádla a jeho pravidelné výměny. MV však jednoznačně odmítlo povolit zakoupení rozhlasového přijímače a poslech rozhlasu. Na požadavek jugoslávských důstojníků, aby byli s ohledem na jejich dosavadní bezúhonné chování a nevyhovující podmínky kladené na jejich internaci jako důstojníků propuštěni z tábora na čestné slovo a konfinování v některém městě na středním Slovensku s povinností hlásit se pravidelně na příslušném policejním úřadě, si ponechalo MV čas na rozmyšlenou.⁹¹ Přednosta 15. (bezpečnostního) odd. prezidia MV dr. Starinský jistě věděl proč.

Tlak místních funkcionářů HSLS a HG na přemístění tábora mimo území šarišsko-zemplínské župy narůstal.⁹² Kritická situace na východní frontě s nezadržitelným postupem Rudé armády na západ určovala vojensko-strategické plány Němců v oblasti východních Karpat s nutností udržet stabilizované zázemí na Slovensku pro vybudování silného obranného pásma. Požadavky na policejně-bezpečnostní pacifikaci území východního Slovenska dostaly punc nejvyšší priority. Likvidace ohnisek bezpečnostních rizik nesnesla odkladu. Posílení represivní funkce bezpečnostních orgánů organizovalo a koordinovalo Starinského oddělení. Na východ státu směřovaly inspekční cesty pracovníků ústředního bezpečnostního aparátu k zmapování tamní bezpečnostní situace a připravovala se zpřísněná opatření na poli veřejné a státní bezpečnosti. V likvidaci internačního tábora pro válečné zajatce v Humenném se angažoval především šarišsko-zemplínský župan dr. Andrej Dudáš za podpory pplk. Jozefa Dresslera ve funkci exponovaného vyššího četnického důstojníka štábu v Prešově. V dubnu 1944 se situace v táboře po útěku některých jugoslávských zajatců, včetně por. Gašiče, opětovně vyhrotila. Okresní náčelník v Humenném zopakoval 28. dubna svou naléhavou prosbu o okamžité přemístění válečných zajatců z okresu Humenné do slovenského vnitrozemí (navrhl např. lokality Hnúšťa, Krupina, Modrý Kameň, Prievidza). Návrh odůvodnil posledními útoky zajatců, kteří se měli připojit k záškodníkům, a dále podezřelými kontakty jugoslávských důstojníků s nezodpovědnými jedinci, kteří jim podávají zprávy o situaci. Zmínil neblahý vliv tohoto stavu na morálku bezpečnostních orgánů a odvolával se na poznatky oblastního četnického velitele, který se domáhá rychlé a rozhodné nápravy „*dokial není neskoro*“.⁹³ Do tábora dorazili 29. dubna 1944 slovenští vojáci v počtu 10 mužů za účelem strážení internovaných zajatců, kteří byli z bezpečnostních důvodů ubytováni

90 Ljubomir Tasić převzal 8.4.1944 částku 434 Ks, kterou hodlal zaslat příbuzným do Jugoslávie.

91 ŠA Prešov (pobočka Humenné), f. OkÚ-Hé, Internačný tábor zajatcov, šk. 5, Prezídium MV č.j. 152-11/3-3/44, OkÚ Humenné č.j. D1/574-1944. – Zajatcům bez rozdílu hodnosti bylo prakticky zamezeno podávání stížností a žádostí vyšším úřadům. Doba byla označena za vážnou, aby se ústřední aparát musel osobně a denně zabývat problémy zajatců, které se běžně řeší z úřední povinnosti.

92 KORČEK, J.: *Slovenská republika 1943 – 1945*. Bratislava : MO SR, 1999, s. 89.

93 ŠA Prešov, f. Šarišsko-zemplínska župa, odd. štáto-bezpečnostné 1940 – 1944, inv.č. 1172, šk. 122, OkÚ Humenné č.j. D1/762-1944.

v jedné místnosti bez ohledu na hodnotu a nemohli se z této místnosti vzdát. Přednosta dr. Starinský 3. května 1944 oznámil okresnímu náčelníkovi, že přemístění zajatců z Humenného bylo projednáno se županem dr. Dudášem, který již zařídil vše potřebné.⁹⁴

Župní úřad šarišsko-zemplínské župy v Prešově na telefonický příkaz MV nařídil 2. května 1944 okamžité přemístění válečných zajatců z internačního tábora v Humenném do zajišťovacího tábora v Ilavě. Župan předpokládal, že přesun zajatců proběhne vojenskými vozidly (1 osobní a 2 nákladní auta) za četnické (10 mužů) a vojenské asistence (10 – 12 mužů) dostatečně vyzbrojené proti nenadálému přepadení. Vojáci však žádost župana nevyslyšeli a na eskortě zajatců se nepodíleli. Odsun zajatců byl proveden civilními vozidly a za doprovodu četníků. Zásah v táboře provedl osobně pplk. Dressler za asistence pověřeného velitele tábora strážm. Poláka. Pplk. Dressler informoval nejstaršího důstojníka mjr. Boljeviće, že dojde k přemístění tábora na jiné místo, aniž by mu naznačil, kam budou zajatci přesunuti. Současně mu dal poměrně krátkou dobu na přípravu k odchodu. Boljević neúspěšně protestoval, byl důrazně napomenut a odkázán na velitele nového tábora. Před odchodem prošli zajatci osobní prohlídkou a dostalo se jim důrazného upozornění, že při každém pokusu o útěk bude zahájena střelba. Zajatci byli 2. května 1944 mezi 21. – 22. hodinou eskortováni do Prešova. Odtud na dvou nákladních vozidlech za asistence četníků pod velením hl.důst. zást. Strelce z četnického pohotovostního oddílu Nižný Šebeš byli 4. května 1944 dopraveni do zajišťovacího tábora v Ilavě.⁹⁵ Do Ilavy bylo přemístěno 14 zajatců.⁹⁶ Likvidace internačního tábora v Humenném probíhala po materiální a finanční stránce do 8. května, resp. 9. června 1944.⁹⁷

Internačním táborem pro válečné zajatce v Humenném prošlo po dobu jeho existence celkem 70 osob, z toho 52 francouzských a 18 jugoslávských vojáků. Ústřední slovenské úřady se dlouho nemohly shodnout na jejich právním postavení. MNO považovalo válečné zajatce uprchlé z německých zajateckých táborů a zadržené na slovenském území za politické uprchlíky, od nichž dalo ruce pryč a dělalo, že neexistují. MV za rozhodujícího podílu ÚŠB prosazovalo státně-bezpečnostní zájem, čemuž odpovídala praxe policejního trestního řízení se zadržеныmi uprchlými válečnými zajatci a jejich následně vyhoštění ze slovenského území. V případě jejich pobytu na Slovensku se ÚŠB dožadovala jejich striktní izolace a přísného dozoru. MZV považovalo zadržené francouzské a srbské (rozuměj jugoslávské) vojáky za vojenské osoby z neutrálních států, kterým je však nutno zabránit vojensky se angažovat proti Němcům, spojencům Slovenska. Pouze SČK chápal tyto osoby jako obě-

94 ŠA Prešov (pobočka Humenné), f. OkÚ-Hé, Internačný tábor zajatcov, šk. 5, Prezídium MV č.j. 152-3/5-1/44.

95 ŠA Prešov, f. Šarišsko-zemplínska župa, odd. štáto-bezpečnostné 1940 – 1944, inv.č. 1172, šk. 122, ŽupÚ Prešov č.j. 142/IV-i/ŠB odd.1944, OkÚ Humenné č.j. D1/783-1944, Exponovaný vyšší žandársky dôstojník štábu v Prešove č.j. 39 dôv/1944.

96 ŠA Prešov, f. Šarišsko-zemplínska župa, odd. štáto-bezpečnostné 1940 – 1944, inv.č. 1172, šk. 122, Zaisťovací tábor Ilava č.j. 171 dôv/44. – Do Ilavy byli převezeni jugoslávští zajatci mjr. Boljević, mjr. Deretić, kpt. Poljanec, ppor. Ristić, dále Ankić, Belić, Dimitrović, Jakovljević, Jesić, Jovičić, Mirc, Radin, Tasić a francouzský zajatec Jean Coclin.

97 Dressler šel však dále. Podal hlášení župnímu úřadu v Prešově, v němž si stěžoval na chování vedoucí úřadovny SČK v Humenném Zlatici Repické. Označil ji za nespolehlivou, požadoval její odvolání z Humenného a vyhrožoval zákrokem podle zákona č. 50/1944 SLz., o ochrane osobnej slobody, domového pokoja, ich dočasnom obmezovaní, ako aj o obmezovaní iných práv a slobôd. Repickou obvinil z toho, že kritizovala postup bezpečnostních orgánů vůči internovaným zajatcům a koncem dubna 1944 informovala Hlavní stan SČK v tom smyslu, že zajatci jsou nevinní lidé, ničeho se nedopustili a nejsou ve spojení s partyzány, i když podle Dresslerových poznatků o tom není žádných pochyb. Srov. ŠA Prešov, f. Šarišsko-zemplínska župa, odd. štáto-bezpečnostné 1940 – 1944, inv.č. 1207, šk. 122, Exponovaný vyšší žandársky dôstojník štábu v Prešove č.j. 174 dôv/1944.

ti války. Slovenské ústřední úřady se nakonec rozhodly, že na válečné zajatce zadržené a internované v Humenném se aplikují zásady ženevské úmluvy o zacházení s válečnými zajatci, ke které Slovensko přistoupilo již v roce 1939, per analogiam. Někteří z nich se přidali ke slovenskému odboji a zúčastnili se Slovenského národního povstání v partyzánské jednotce francouzských bojovníků,⁹⁸ nebo zastávali významné velitelské nebo bojové posty v povstalecké armádě.⁹⁹

SEZNAM FRANCOUZSKÝCH VOJÁKŮ INTERNOVANÝCH V HUMENNÉM (OD – DO)

Henri BATTUT	14.08.1943	30.08.1943 (útěk)
Auguste BELLEMIN	01.06.1943	13.10.1943 (útěk)
Léon BENEDETTI	19.11.1942	13.10.1943 (útěk)
René Marie BERTRAND	14.12.1942	16.-17.04.1943 (útěk)
Henri BILLE	01.02.1944	17.04.1944 (útěk)
Albert BOURLON	28.06.1943	30.08.1943 (útěk)
Hector BRELET	29.10.1943	10.01.1944 (útěk)
Joseph BRUN	16.01.1943	13.10.1943 (útěk)
Hugues CALZAVARA	říjen 1943	leden 1944 (?)
Eugéne CAMOIN	19.11.1942	03.10.1943 (útěk)
Jean COCLIN	1944	02.05.1944 (do ZT Ilava)
Pierre COTTIN	28.12.1942	10.07.1943 (útěk)
Henri DUROULE	21.12.1942	16.-17.04.1943 (útěk)
Henri Guy FERRAND	19.11.1942	30.08.1943 (útěk)
Jacques FOLDZ	16.01.1943	03.10.1943 (útěk)
Fernand FRASELLE	16.01.1943	10.07.1943 (útěk)
	16.03.1944	17.04.1944 (útěk)
Albert Bisilant GARDET	16.01.1943	30.08.1943 (útěk)
Elie Louis GAUTIER	14.12.1942	15.10.1943 (útěk)
Jean Pierre GEYSSELY	08.10.1943	13.10.1943 (útěk)
Valentin GORCZAK	14.12.1942	30.08.1943 (útěk)
Peter HUET	19.11.1942	10.12.1942 (útěk)
	02.07.1943	10.07.1943 (útěk)
Max Lucian Jasmin CHABERT	14.12.1942	13.10.1943 (útěk)
Henri Vital CHAUVET	01.10.1943	13.10.1943 (útěk)
Adolphe CHUIN	19.11.1942	03.10.1943 (útěk)
Ludovit KASSE	01.06.1943	30.08.1943 (útěk)
Joseph KERBRAT	29.10.1943	10.01.1944 (útěk)
Paul Maurice KIERS	14.12.1942	03.10.1943 (útěk)
Louis LABITTE	14.12.1942	13.10.1943 (útěk)
Charles LACOUR	19.11.1942	16.-17.04.1943 (útěk)
Jean LAMATHE	16.01.1943	13.10.1943 (útěk)
Henri LANUSSE	14.01.1943	16.-17.04.1943 (útěk)

98 HALAJ, ref. 31, s. 43.

99 Neboli sme sami. Banská Bystrica :Múzeum SNP; M.O. ENTERPRISE, 1994, s. 31-32; *Dôstojníci a štáby povstaleckej armády : Organizačná štruktúra 1. československej armády na Slovensku*. Banská Bystrica : M.O. ENTERPRISE, 1994, s. 113, 204; STANISLAV, J.: *Letectvo v prípravách na ozbrojené vystúpenie a jeho účasť v SNP*. Bratislava : VEDA, 1996, s. 223-224.

Eugène LAURENT	14.12.1942	13.10.1943 (útěk)
Marcel LEFEUVRE	14.01.1943	03.10.1943 (útěk)
Jules LOCRET	říjen 1943	leden 1944 (?)
Joseph LOUIS	19.11.1942	03.10.1943 (útěk)
Pierre Jean Marie LUBERT	19.11.1942	13.10.1943 (útěk)
Antoine MARIUS	01.02.1944	17.04.1944 (útěk)
Jean Fernand Victor MATHIVET	19.11.1942	16.-17.04.1943 (útěk)
Henri MAZIN	21.09.1943	03.10.1943 (útěk)
Henri NÉRI	14.12.1942	13.10.1943 (útěk)
Jean PENAIN	14.12.1942	únor 1943 (propuštěn)
Alfred PILLARDEAN	11.06.1943	30.08.1943 (útěk)
Albert POUPET	08.10.1943	13.10.1943 (útěk)
André RAYMOND	11.06.1943	13.10.1943 (útěk)
Jean ROCQUEMONT	14.12.1942	16.-17.04.1943 (útěk)
Marcel Gonard SACLÉ	24.10.1943	10.01.1944 (útěk)
Henri Alphonse Francis TAIX	19.11.1942	16.-17.04.1943 (útěk)
Henri THAREAU	16.01.1943	13.10.1943 (útěk)
Roger VATINELLE	14.12.1942	16.-17.04.1943 (útěk)
Francis VISSET	19.11.1943	13.10.1943 (útěk)
Miceslav VITON	01.10.1943	13.10.1943 (útěk)
Jan ZLOTYKAMIEN	14.08.1943	13.10.1943 (útěk)

SEZNAM JUGOSLÁVSKÝCH VOJÁKŮ INTERNOVANÝCH V HUMENNÉM (OD – DO)

Ljubomir ANKIĆ	14.12.1942	02.05.1944 (do ZT Ilava)
Živko BELIĆ	17.06.1943	02.05.1944 (do ZT Ilava)
Lubisav BOGDANOVIĆ	03.11.1943	22.04.1944 (útěk)
Arsenije BOLJEVIĆ	únor 1944	02.05.1944 (do ZT Ilava)
Ilija DERETIĆ	28.01.1944	02.05.1944 (do ZT Ilava)
Vasil DIMITROVIĆ	08.02.1944	02.05.1944 (do ZT Ilava)
Jefta GAŠIĆ	26.01.1944	29.04.1944 (útěk)
Michail JAKOVLJEVIĆ	1944	02.05.1944 (do ZT Ilava)
Cvetko JESIĆ	14.12.1942	02.05.1944 (do ZT Ilava)
Dragoslav JOVIČIĆ	17.06.1943	02.05.1944 (do ZT Ilava)
Dimitr Milider KOSTIĆ	14.12.1942	1944 (?)
Dušan Dobroslav LUPULJEV	09.06.1943	1944 (?)
Živo MIRĆ	17.06.1943	02.05.1944 (do ZT Ilava)
Sava POLJANEC	26.01.1944	02.05.1944 (do ZT Ilava)
Stanislav RADIN	březen 1944	02.05.1944 (do ZT Ilava)
Vojslav RISTIĆ	26.01.1944	02.05.1944 (do ZT Ilava)
Ljubomir TASIĆ	14.12.1942	02.05.1944 (do ZT Ilava)
Mihajlo ŽUŽIĆ	17.06.1943	22.04.1944 (útěk)

O. PEJS: ZUR EXISTENZ DES INTERNATIONSLAGERS FÜR KRIEGSGEFANGENEN IN DER STADT HUMENNÉ (1942 – 1944)

Durch das Internationslager für Kriegsgefangenen in Humenné gingen während seiner Existenz insgesamt 70 Personen, davon 52 französische und 18 jugoslawische Soldaten, hindurch. Die slowakischen Zentralorgane konnten sich auf ihre rechtliche Stellung lange Zeit nicht einigen. Das Ministerium der Nationalverteidigung hielt die Kriegsgefangenen, die aus deutschen Gefangenenlagern flüchteten und auf dem slowakischen Gebiet gefangen wurden, für politische Flüchtlinge, von denen sie die Hände weg nahmen und taten, als ob sie nicht existierten. Das Innenministerium mit entscheidender Teilhabe von Zentralstelle des Staatssicherheitsdienstes setzten staatliche Sicherheitsinteresse durch, der auch die Praxis des Strafverfahrens in den Fällen der festgenommenen geflüchteten Kriegsgefangenen und ihrer folgenden Ausweisung aus dem slowakischen Gebiet entsprach. Im Fall ihres Aufenthaltes in der Slowakei forderte die zentralstelle des Staatssicherheitsdienstes ihre strikte Isolation und strenge Aufsicht an. Das Aussenministerium hielt die festgenommenen französischen und serbischen (verstehe jugoslawischen Soldaten) für Militärpersonen aus neutralen Staaten, denen doch nötig ist zu verhindern sich gegen die Deutschen (Verbündeten des Slowakischen Staates) militärisch zu engagieren. Allein das Slowakische Rote Kreuz hielt diese Personen für Kriegsoffer. Die slowakischen Zentralorgane entschieden sich schliesslich, dass auf die Kriegsgefangenen, die in Humenné interniert wurden, die Prinzipien der Genfer Konvention über Behandlung der Kriegsgefangenen, zu der die Slowakei per analogiam schon in 1939 zutrat, appliziert werden. Einige von den Gefangenen traten später zur slowakischen Widerstandsbewegung bei und nahmen an dem Slowakischen Nationalaufstand in der Partisanengruppe der französischen Kämpfer teil oder bekleideten wichtige Kommando- oder Kampfpositionen in der Aufstandsarmee.

ROKOVANIA O ROZMIESTNENÍ SOVIETSKYCH VOJSK NA ÚZEMÍ ČESKOSLOVENSKA (AUGUST - OKTÓBER 1968)

MICHAL ŠTEFANSKÝ

ŠTEFANSKÝ, M.: The negotiations on dislocation of the Soviet Army from Czechoslovakia (August – October 1968). *Vojenská história*, 1, 12, 2008, pp. 93–107, Bratislava.

The study analyses the negotiations of Czechoslovak and Soviet representatives approximately within two months in the autumn of 1968. The content of the negotiations was based on the questions of legalization of the Soviet Army (troops) after the military intervention in August 1968. The author focuses on the dramatic negotiations immediately after the intervention that resulted in Moscow Protocol and he proceeds with the negotiations at the level of governments and Ministers of Defense (M. Dzúra, A. Grečka) in Mukatschevo, where they talked about the concrete questions of barracks allocation, warehouses, airports and hospital allocations for the dislocation of the Soviet divisions (regiments) in Czechoslovakia. The Treaty on the conditions of a temporary stay of the Soviet troops legalized only the Soviet troops in Czechoslovakia. The Secret Protocol talked on the concrete conditions of the stay of 75000 soldiers in Czechoslovakia. He assumes that the dislocation caused organizational and dispositional changes in the Czechoslovak Army.

Military history. Czechoslovakia. Soviet troops in Czechoslovakia. The year 1968.

Vstup vojsk piatich štátov Varšavskej zmluvy na územie Československa v noci z 20. na 21. augusta 1968 považovalo legitímne československé štátne a stranické vedenie za porušenie princípov vo vzťahu medzi socialistickými krajinami a normami medzinárodného práva. Československá vláda, prezident republiky a Národné zhromaždenie prítomnosť vojsk piatich štátov Varšavskej zmluvy označili za nelegálnu. Tento stav sa zmenil až ratifikáciou, t. j. nadobudnutím platnosti Dohody o podmienkach dočasného pobytu sovietskych vojsk na území Československa 18. októbra 1968. Dohoda legalizovala prítomnosť sovietskych vojsk a bližšie ju konkretizoval tajný protokol. Vojská ostatných štátov boli v druhej polovici októbra z územia Československa stiahnuté.

Od vstupu vojsk piatich štátov v auguste do uzavretia dohody o legalizácii sovietskych vojsk v polovici októbra 1968 prebehli viaceré rokovania medzi predstaviteľmi Československa a Sovietskeho zväzu. Rokovania sa uskutočnili na najvyššej stranicko-vládnej úrovni, na úrovni ministrov obrany, vládneho zmocnenca ZSSR Vasilija Kuznecova s čs. predstaviteľmi a tiež na úrovni vojenského zmocnenca ministra obrany ZSSR v Československu genplk. Nikolaja Ogarkova s čs. predstaviteľmi, najmä zástupcami operatívnej skupiny Československej ľudovej armády (ďalej ČSLA). Do tohto rámca rokovaní spadajú aj posledné ro-

kovanie predstaviteľov piatich štátov Varšavskej zmluvy 27. septembra 1968 bez účasti Československa, na ktorom sa varšavská päťka dohodla na tom, že rozmiestnenie sovietskych vojsk na území Československa sa uskutoční bez určenia času pobytu, podobne ako v Maďarsku a Poľsku.

Cieľom predloženej štúdie je priblížiť dramatické rokovania súvisiace s vyjasňovaním otázok rozmiestnenia sovietskych vojsk v období zhruba dvoch mesiacov po vojenskej intervencii. V tom čase československá strana prijímala rôzne mimoriadne opatrenia v úsilí konsolidovať pomery obnovením činnosti legálnych štátnych a straníckych orgánov v domnienke, že takýto postup povedie k rýchlemu odchodu vojsk nielen štyroch štátov Varšavskej zmluvy, ale hlavne aj sovietskych vojsk. Súčasťou tohto procesu bola aj konsolidácia v ČSLA, ktorej mimoriadnu pozornosť venoval hlavný veliteľ – prezident republiky a ďalší ústavní činitelia. Jej hlavným obsahom bolo obnoviť predchádzajúci vojenský život v posádkach a útvaroch, ktorý narušila vojenská intervencia. A tam, kde boli vojaci v dotyku s intervenčnými vojskami, bolo prvoradou úlohou zabrániť vzájomným konfliktom. Rozhodnutie o rozmiestnení sovietskych vojsk po politických rokovaníach a kontrole ubytovacích priestorov v kasárňach – rekognoskácii komisií, zložených z československých a sovietskych armádnych predstaviteľov, vyvolalo redislokáciu posádok a útvarov ČSLA. Autor štúdie približuje túto problematiku aj s dopadom na posádky a útvary Východného vojenského okruhu s využitím dostupného pramenného materiálu.

Vnútropolitickú situáciu po intervencii v Československu ostro sledovala sovietska strana. Pre sovietske stranícko-štátne a armádne vedenie bolo prvoradé a rozhodujúce to, aby najvyšší československí stranícki a štátni predstavitelia najprv uznali vstup vojsk ako záchranu pred kontrarevolučným zvratom v dôsledku pôsobenia protisocialistických a protisovietskych síl. Ďalej údajnú hrozbu oslabenia ochrany západnej hranice ČSLA, ktorú považovali za západnú hranicu socialistického bloku. Z takýchto argumentov vychádzala sovietska strana pri rokovaníach na jeseň 1968 s československými predstaviteľmi, aby dosiahla legalizovanie pobytu sovietskych vojsk na dobu neurčitú. Od československej strany sovietski predstavitelia požadovali, aby na rozmiestnenie svojich vojsk vytvorili zodpovedajúce podmienky na ubytovanie, výcvik a skladovanie materiálu pre počet, ktorý sami určia.

Prvým kolom dôležitých rokovaní o umiestnení sovietskych vojsk na území Československa boli sovietsko-československé rokovania v Moskve v dňoch 23. – 26. augusta 1968. Výsledkom zložitých a dramatických rozhovorov¹ bolo podpísanie *Protokolu z rokovaní delegácií ZSSR a ČSSR v Moskve*. Obsahoval 15 bodov a dostal pomenovanie „moskovský“. Okrem štyroch najvyšších československých predstaviteľov (prezidenta Ludvíka Svobodu, predsedu vlády Oldřicha Černíka, predsedu Národného zhromaždenia Josefa Smrkovského, prvého tajomníka ÚV KSČ Alexandra Dubčeka) protokol podpísali ďalší 15 ústavní činitelia a vysokí funkcionári. Piaty bod protokolu obsahoval, že „orgány spojeneckých krajín nebudú zasahovať do vnútorných záležitostí ČSSR. Akonáhle pomínie vzniknuté ohrozenie vymožeností socializmu v Československu a ohrozenie bezpečnosti štátov socialistického spoločenstva sa po etapách uskutoční odchod spojeneckých vojsk z československého územia.“²

1 Rozhovorov sa zúčastnili aj šiesti čs. predstavitelia (Dubček, Černík, Smrkovský, Kriegel, Šimon, Špaček), ktorých 21. augusta sovietska strana internovala do ZSSR a na žiadosť prezidenta boli z internácie prepustení. Zložitost rozhovorov spočívala aj v tom, že sovietski predstavitelia vyvíjali veľký nátlak na čs. predstavitelov, ktorí nevystupovali jednotne. Priebeh rokovaní zachytil jej priamy účastník Z. Mlynář v knihe *Mráz přichází z Kremli* (Praha 1990). Časti rozhovorov boli publikované v publikácii VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J.: *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970*, 4/2, Praha – Brno 1996, s. 236-254, 265-271.

2 Protokol z rokovaní delegácií ZSSR a ČSSR 23. – 26. augusta 1968 v Moskve. In: VONDROVÁ, J. – NAVRÁ-

V tom istom bode protokol uvádzal, že o podmienkach pobytu a úplnom odsune spojeneckých vojsk bude uzavretá dohoda medzi spojeneckými štátmi a Československom. Československá strana pri rokovaní so sovietskymi predstaviteľmi pripomínala, že čiastkové rokovania v záujme zmiernenia napätia a zamedzenia konfliktov neznamenal uznanie prítomnosti vojsk za legálne. Naliehavosť legalizovať prítomnosť vojsk vyplývala predovšetkým z medzinárodných dôvodov. Na legalizácii mal prvoradý záujem Sovietsky zväz, pretože pôvodný plán vojenskej intervencie, spojený s prevratom v Československu, skrachoval. Vytvorenie tzv. robotnícko-roľníckej vlády na čele s A. Indrom, ktorá mala legalizovať vstup vojsk ako „*bratskú internacionálnu pomoc*“ a prítomnosť sovietskych vojsk na „*ochranu socialistických vymožeností*“ narazili na tvrdý odpor v spoločnosti.

Plán prevratu a prevzatia moci od legitímnych predstaviteľov tzv. robotnícko-roľníckou vládou nevyšiel. Predstaviteľov, ktorí intervenciu podporili, vo verejnosti označovali za zradcov a kolaborantov. V takej situácii aj prezident L. Svoboda odmietal rokovať o uznaní robotnícko-roľníckej vlády. Prezident Svoboda rozhodol rokovať so sovietskou stranou, aby prepustila z internácie šiestich čs. predstaviteľov a rozhovormi so sovietskym vedením hľadať politické východisko zo vzniknutej situácie. Týmto spôsobom vznikla nová situácia pre sovietske vedenie a lídrov krajín, ktorých vojská sa zúčastnili na intervencii. Narýchlo zvolaná porada do Moskvy s účasťou lídrov Poľska, Maďarska, Bulharska a NDR (Gomulku, Kádára, Živkova a Ulbrichta) v dňoch 23. – 26. augusta nepriniesla žiadny pozitívny výsledok. Pretože radikálne stanoviská navrhovaného postupu voči Československu zo strany Gomulku, Ulbrichta a Živkova presahovali aj rámec sovietskych predstáv a boli neprijateľné.³ Sovietske vedenie nemalo pripravenú alternatívu možného postupu pre prípad krachu robotnícko-roľníckej vlády. Preto s veľkou pompéznosťou privítalo príchod L. Svobodu do Moskvy a rozhovory s ním považovalo za východisko z nepríjemnej medzinárodnej situácie.

Vojenská intervencia do Československa pod krycím názvom operácia „Dunaj“ bola z vojenského hľadiska úspešná, pretože vojská v priebehu 12 – 14 hodín dosiahli plánované ciele, čo znamenalo obsadenie všetkých strategicky dôležitých miest na území Československa. Vojská obsadili Ústredný výbor KSČ, KSS, Úrad vlády, Pražský hrad, rozhlas, televíziu, redakcie novín, telefón, telegraf. Vojská s ťažkou technikou sa nachádzali na námestiach a uliciach veľkých miest a kontrolovali letiská a významné dopravné spoje. Strelbou vojakov na uliciach zahynuli desiatky, predovšetkým mladých ľudí v Čechách a na Slovensku. Jednotné a protiokupačné postoje verejnosti s jednoznačnou podporou legitímnych predstaviteľov štátu a komunistickej strany nedali šance veliteľom intervenčných vojsk zmeniť situáciu. Z hlásenia maďarského veliteľa 8. divízie genmjr. Ferenca Szücza pre ministra obrany Lajosa Czinegeho z 2. septembra sa dozvedáme, že maďarská 8. divízia obsadila fakticky celé juhozápadné Slovensko. Postupovala spolu so sovietskou 254. motostreleckou divíziou, 13. gardovou tankovou divíziou a 48. motostreleckou divíziou a obsadili aj územie Moravy a Čiech. V hlásení veliteľ 8. divízie uviedol: „*vo vlasti Biláka sme... nenašli jediného človeka, ktorý by bol ochotný s nami spolupracovať... činnosť tých predstaviteľov, o ktorých sa aj na cvičení »Šumava« zdalo, že sa môžeme oprieť, stroskotala... pre situáciu je charakteristická zbrklosť, neistota a vydávanie protikladných pokynov vojenskému veleniu (na zatknutie piatich členov predsedníctva ÚV KSS pred zjazdom KSS na rozkaz maršala Grečka a ich*

TIL, J.: *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970*, 4/2. Praha – Brno, 1996, s. 272.

3 Záznam o moskovskom stretnutí straníckych a vládnych delegácií piatich socialistických štátov (24. – 26. augusta 1968). In: VONDROVÁ, ref. 1, 4/2, s. 275-282.

prepustenie na rozkaz Andropova – pozn. M.Š.)... Tí, na ktorých sme prisahali, sa ukázali ničím, ktorých sme považovali za nepriateľa, o tých sa teraz opierame... dá sa očakávať, že sa objaví viac ľudí typu »Husáka«, ktorý úprimne hľadá východisko a stane sa jednou z našich opôr...»⁴ Vytváranie okupačných štruktúr v podobe vojenských komandátúr, o ktorých bolo zrejme vojenské velenie informované ako o novej ceste na eliminovanie „protisocialistických a protisovietskych síl“, označil veliteľ 8. maďarskej divízie za zdroj ďalších možných chýb. Východisko videl v čo najrýchlejšom stiahnutí maďarských vojsk z Československa lebo „čím skôr k tomu dôjde, tým to lepšie bude“.⁵

V prvých šiestich dňoch po vojenskej intervencii sovietske vedenie horúčkovo hľadalo východisko. V prvom rozhovore Brežneva, Kosygina a Podgorného s Dubčekom a Černíkom po ich prepustení z internácie 23. augusta sovietski predstavitelia priznali, že nemajú pripravený žiadny vypracovaný plán.⁶ Rozhovory s čs. predstaviteľmi boli skôr testovaním ich postojov a sprevádzali ich hrubé nátlaky, aby súhlasili so sovietskymi návrhmi jednotlivých bodov protokolu. V nasledujúcich týždňoch a mesiacoch po podpísaní Moskovského protokolu sa rozpútal zápas o jeho plnenie. Sovietska strana zvolila taktiku postupných krokov oslabovania pozícií Dubčeka, Smrkovského a iných ich kritikou, ktorú vydávala za neplnenie protokolu. Súčasne vytvárala rôzne „pasce“ pri rokovaní na najvyššej úrovni, do ktorých vŕhala reformných predstaviteľov, aby sa normalizácia uskutočňovala v ich mene a ich opatreniami a rozhodnutiami, aby sa takto sami kompromitovali pred verejnosťou opúšťaním a kritikou reforiem. Do tohto rámca smerovali opatrenia na obnovenie cenzúry pre médiá a na upevnenie verejného poriadku. Pri predsedníctve vlády bol zriadený Úrad pre tlač a informácie s cieľom kontrolovať činnosť médií. Predsedníctvo SNR odporučilo prijať rovnaké opatrenia ako vláda. Zavedenie cenzúry znamenalo nepublikovať kritiku štátov varšavskej päťky, neuverejňovať články, ktoré napádali cudzie vojenské jednotky, nepoužívať v médiách slová okupácia, okupant. V oblasti vnútornej konsolidácie vláda zriadila *Operatívnu skupinu pre styk ústredných orgánov s veliteľstvom vojsk Varšavskej zmluvy*, vedenú podpredsedom vlády Františkom Hamouzom a vojenskú podskupinu, vedenú genpor. Alexandrom Muchom (námestníkom ministra národnej obrany)⁷. Sovietskym partnerom genpor. A. Muchu bol zmocnenec ministra obrany ZSSR genplk. N. Ogarkov. Vojenská časť operatívnej skupiny sa schádzala spravidla viackrát týždenne. Československí vojenski zástupcovia predkladali požiadavky, aby sa sovietske vojská stiahli z vojenských škôl a učilišť a uvoľnili aj ďalšie vojenské – kasárenské priestory pre ČSLA. S tým súvisela obnova výcviku a cvičných letov. Sovietsky predstaviteľ nastoloval otázky článkov v periodickej tlači, ktoré podľa neho nezodpovedali normalizácii. Generál Ogarkov v súvislosti s kritikou médií vyjadril na zasadaní skupiny počudovanie, že v Československu „za tri týždne od podpísania Moskovského protokolu nebol ani jeden súdny proces proti tým, ktorí maria normalizáciu“.⁸ Podľa generála Ogarkova „kontrarevolúcia a nepriateľské výpady pokračujú“, ako vyhlásil na zasadaní podkomisie 7. septembra. Pre styk Sovietskej armády so slovenskými or-

4 BENČÍK, A. – PAULIK, J. – PECKA, J.: *Vojenské otázky československé reformy 1967 – 1970*, 6/2. Praha – Brno 1999, s. 25-26. Do intervencie genmjr. F. Szücz bol zástupcom náčelníka generálneho štábu MĽA a maďarským zástupcom pri veliteľstve Južnej skupiny sovietskych vojsk v Maďarsku.

5 Tamže, s. 24.

6 VONDROVÁ, ref. 1, 4/2, s. 246.

7 Národní archiv (NA) Praha, f. 02/1, sv. 80, a. j. 125, bod 4, Správa o plnení záväzkov vyplývajúcich z Moskovskej dohody.

8 VÚA Praha, f. MNO, sekr. min. 1968, šk. 3, Zápisy zo schôdzí Sovietskej armády a operatívnej skupiny vlády ČSSR, záznam z 20. septembra 1968. Schôdze sa konali v období od 1. septembra do 14. októbra 1968.

gánmi bola vytvorená v septembri skupina v štábe generála Provalova, ktorú zo sovietskej strany riadil genpor. B. P. Ivanov a za slovenskú stranu sa zúčastňoval genmjr. Egyd Pepich (od apríla 1968 bol náčelníkom Hlavnej politickej správy, na jeseň 1968 bol poverený vedením Slovenskej správy Ministerstva vnútra).⁹ Generál Ogarkov v septembri 1968 vyjadril výhrady voči *Kultúrnemu životu, Mladej fronte a Smene* a na zasadaní podskupiny požadoval vysvetlenie o tom, aké tresty dostali redaktori spomenutých novín. Generál A. Mucha sovietske požiadavky, vyjadrené gen. Ogarkovom, predkladal podpredsedovi vlády F. Hamouzovi. Zámerom Ogarkova, ale aj ďalších sovietskych generálov, ktorí vyjadrovali nespokojnosť s normalizáciou v médiách, napríklad gen. I. Pavlovského, bolo zamedziť akýmkoľvek protestom proti okupácii. Protesty zneužívalo sovietske velenie na zdôvodnenie pomalého odchodu vojsk z miest a dedín do vyhradených priestorov. O tom, že sovietska strana veľmi pomaly pristupovala k riešeniu vojenských otázok, svedčí fakt o 53 nevyriešených problémoch ešte koncom septembra 1968, ktoré súviseli s udržaním bojovej pohotovosti ČSĽA, ostrých strelieb, cvičných letov a plného uvoľnenia priestorov Vojenského leteckého učilišťa v Košiciach.¹⁰

Za súčasť plnenia záväzkov Moskovského protokolu vláda považovala aj normalizáciu ozbrojených síl.¹¹ Zámery sa realizovali metódou tzv. služobno-politických zhromaždení na rôznych úrovniach armády s cieľom prenášať úlohy od hlavného veliteľa – prezidenta republiky a ministra obrany na celú hierarchiu armády. Prvé takéto zhromaždenie zvolal prezident republiky L. Svoboda na 28. augusta o situácii v ČSĽA po vojenskej intervencii. Zhromaždenia sa zúčastnil minister národnej obrany, náčelník generálneho štábu, náčelník Hlavnej politickej správy, námestníci ministra, veliteľia Západného, Stredného a Východného vojenského okruhu, veliteľ pohraničnej stráže, letectva, protivzdušnej obrany, cestného zboru a posádky Veľkej Prahy. Prezident a hlavný veliteľ poďakoval veliteľom za disciplinované plnenie jeho rozkazov a rozkazov ministra obrany. Ocenil, že nedošlo k vystúpeniu proti spojeneckým vojskám. Hlásenia veliteľov okruhov a druhov vojsk, ktoré podali prezidentovi, obsahovali nasledujúce spoločné črty: vo všetkých jednotkách armády vznikla intervenciou napätá situácia s protestmi jednotlivcov a skupín, ale nikde nedošlo k otvoreným konfliktom s cudzími vojskami. Všetci veliteľia a funkcionári vyjadrili vernosť prezidentovi a ostatným ústavným činiteľom. Moskovský protokol (v dokumente komuniké) označili „nie za dobré“. Na záver porady prezident vyzval veliteľov, aby nepripustili „ani jednu ranu z pušky proti sovietskemu človekovi“.¹²

Minister obrany genplk. Martin Dzúr v nadväznosti na celoarmádnu poradu vydal 1. septembra rozkaz č. 012, ktorým ukladal zastaviť akýkoľvek odpor – otvorený alebo skrytý – voči vojskám piatich štátov a upustiť od pasívnej rezistencie. Ďalej rozkaz ukladal poskytovať vojskám Varšavskej zmluvy nevyhnutnú materiálnu pomoc a postupne nadväzovať družobné kontakty so spojeneckými vojskami.¹³ Pre vedenie armády, ale najmä ministra Dzúra, vznikla v tom čase zložitá situácia. Na jednej strane existoval určitý tlak zo strany prezidenta republiky a predstaviteľov Varšavskej zmluvy konsolidovať pomery v armáde, čo znamenalo eliminovať možné konflikty so spojeneckými veliteľmi a dokonca nadväzovať priateľské kontakty, na druhej strane čeliť rozšíreným názorom v spoločnosti a čiastočne aj v armáde,

9 Tamže, zápis z 10. septembra 1968. O činnosti tejto podskupiny sa nepodarilo získať bližšie informácie.

10 BENČÍK, 6/2, ref. 4, s. 67.

11 NA Praha, f. 02/1, sv. 80, a. j. 125.b.4.

12 BENČÍK, ref. 4, 6/1, s. 294-298.

13 BENČÍK, ref. 4, 6/2, s. 24.

že „armáda zradila, že si ani nevystrelila a je pre náš štát zbytočná“. K tejto otázke – či sa mala armáda postaviť na odpor – zaujal stanovisko minister Dzúr na porade vedúcich politických pracovníkov ČSLA 9. septembra v Prahe. Minister Dzúr uviedol, že o postoji armády v prípade vojenského zásahu diskutovali niektorí členovia vlády na predsedníctve vlády už po schôdzi v Čiernej nad Tisou (t. j. pred vojenskou intervenciou) a dospeli k záveru, aby „sa armáda zdržala akéhokoľvek odporu“.¹⁴ Názor o nemožnosti ozbrojeného odporu vysvetľoval v súvislosti s polohou republiky a dislokáciou našej armády, predovšetkým na zabezpečenie západných hraníc. Na podporu svojej argumentácie uviedol fakty o situácii na Slovensku, kde je „jedna naša divízia o 1 600 ľuďoch a proti nej šesť cudzích, keby sa armáda pustila do nejakého dobrodružstva, pretieklo by mnoho krvi, zvlášť keď berieme do úvahy jednotu obyvateľov a odhodlanie, ktoré by mohlo byť zneužitú“.¹⁵

Niektoré otázky ďalšieho postupu vo vzťahu ku konsolidácii v ČSLA obsahoval návrh náčelníka Hlavnej politickej správy Sovietskej armády armádneho generála Alexeja Jepišova, ktorý adresoval Ústrednému výboru KSSZ 4. septembra. Hodnotenie politickej situácie v Československu náčelníkom HPS, podobne ako u všetkých sovietskych politikov pokračovalo rámcem „litery“ Moskovského protokolu. Dôkazom toho boli slová Jepišova, že pobyt sovietskych vojsk „zmaril plány vnútornej kontrarevolúcie a medzinárodnej reakcie“. Navrhované konkrétne opatrenia mali dlhodobý charakter a boli zamerané na „nadväzovanie a obnovovanie družby“ Sovietskej armády s jednotkami ČSLA a hospodárskymi podnikmi v Československu.¹⁶ V návrhu generála Jepišova nenájdeme žiadnu zmienku o tom, že pobyt sovietskych vojsk je dočasný.

Československá vláda koncom augusta a začiatkom septembra 1968 vychádzala z predstáv, že s normalizáciou pomerov všetky intervenčné vojská odídu po etapách a v krátkej dobe. Tieto predstavy vychádzali z Moskovského protokolu, ktorý takúto formuláciu obsahoval. V tomto duchu vláda pripravila návrh nóty vláde ZSSR o odchode sovietskych vojsk z územia Československa. Návrh nóty predpokladal viesť rokovania o konkretizovaní etáp odchodu sovietskych vojsk. V dôvodovej správe k nóte sa uvádzalo, že vojská MLR, BLR, PLR a NDR budú okamžite stiahnuté a sovietske vojská v troch etapách. Rokovanie o prvej etape stiahnutia sovietskych vojsk z miest (hlavne Prahy) s generálom Ogarkovom nebolo úspešné. Ogarkov to zdôvodňoval existenciou protisovietskych hesiel na verejných miestach, ktoré urážali sovietskych ľudí. V druhej etape mali byť stiahnuté sovietske vojská z priestorov pozdĺž hranice so SRN a v tretej etape stiahnutie zvyšku sovietskych vojsk.

Predstavy čs. štátneho a straníckeho vedenia o odchode sovietskych vojsk v etapách, zhruba do jari 1969, sa ukázali nereálne. Sovietska strana odmietala rokovať o odchode vojsk a nastoľovala otázky neplnenia Moskovského protokolu. Na kontrolu jeho plnenia prišiel 6. septembra námestník ministra zahraničných vecí ZSSR V. Kuznecov. Jeho misia ako vládneho splnomocnenca trvala do 27. decembra 1968, keď túto funkciu prevzal tajomník ÚV KSSZ Konstantin Katušev.

Hlavnou oporou pri presadzovaní sovietskych požiadaviek od moskovských rokovaní (23. – 26. augusta) bol prezident republiky L. Svoboda. Oslovovanie Svobodu „*drahý Ludvíku Ivanoviči*“ Brežnevom a pozdravy od sovietskeho politbyra, ktoré pri telefonických roz-

14 Na doplnenie možno uviesť, že šlo o diskusiu niektorých členov vlády mimo program, v ktorej sa O. Šik vyjadril, že ťažko by sa dala odhadnúť reakcia našich obyvateľov na prípadný vstup jednotiek NDR na naše územie. BENČÍK, ref. 4, 6/2, s. 34-35.

15 Tamže, s. 34.

16 Tamže, s. 31-33.

hovoroch vyjadril Brežnev a tlmočil ich aj V. Kuznecov, počas návštevy Svobodu 7. septembra, boli uznaním jeho postojov. Svoboda sa stal pre sovietsku stranu nezastupiteľnou osobou pri presadzovaní ich plánov normalizácie. Nevzťahovalo sa to len na normalizáciu v armáde, ale aj na dôležité kádrové zmeny, nátlak na J. Smrkovského a A. Dubčeka, na návrhy opatrení v médiách a iné. Ďalšie stretnutia V. Kuznecova boli s Dubčekom, Černíkom, Husákom, Erbanom a inými. V. Kuznecov rozhovormi s najvyššími predstaviteľmi štátu a strany, a potom na úrovni krajských a okresných tajomníkov komunistickej strany, získaval dôležité informácie o konkrétnej situácii a názoroch významných predstaviteľov politickej moci. Prirodzene, že informácie sa dostávali prostredníctvom sovietskeho veľvyslanectva do Moskvy. Členovia sovietskeho politbyra s Brežnevom boli informovaní aj o činnosti osôb, ktoré považovali za protisocialistické (Šik, Pavel, Hájek, Hanzelka a rôzne osoby prevažne židovskej národnosti) a o konkrétnych politických otázkach. Do popredia sa dostala otázka o odchode, resp. dlhodobom pobyte sovietskych vojsk na našom území. Sondovať sovietske stanoviská sledovala návšteva predsedu vlády. O. Černíka a podpredsedu F. Hamouza, ktorý viedol Operatívnu skupinu na riešenie sporných otázok so sovietskym vedením. Oboch československých predstaviteľov prijala trojica najvyšších sovietskych predstaviteľov (Brežnev, Kosygin, Podgornij) v Kremli 10. septembra. Počas rozhovorov odznali dve diametrálne odlišné stanoviská. Najprv Černík referoval o prijatých opatreniach v oblasti činnosti orgánov komunistickej strany, štátnych orgánov a zákonodarného charakteru. Svoj výpočet zakončil konštatovaním, že „*nebudeme môcť rozmiestniť vaše vojská v zimných mesiacoch, ktoré sa teraz nachádzajú v Československu..... pokiaľ ide o predĺženie pobytu vašich vojsk, stretnete sa s našim plným porozumením. Ale je dôležité, aby sme vedeli, aký bude počet vojsk, ktoré tu zostanú.*“¹⁷ Brežnev vo svojom vystúpení vyjadril nespokojnosť s plnením Moskovského protokolu a kritizoval najmä slabú kontrolu médií. K jeho plneniu treba, aby vedenie KSČ a vláda jasne uviedli, že „*vstup spojeneckých vojsk bol vynúteným opatrením, ktoré vyvolali protisocialistické sily.*“¹⁸ Československí predstavitelia podľa Brežneva normalizáciu spájajú s odchodom vojsk, ale neprijímajú rózne kroky proti médiám a vystúpeniam niektorých oficiálnych predstaviteľov. Nakoniec uviedol, že „*na určitú, pomerne dlhú dobu, časť vojsk na vašom území zostane.*“¹⁹ Slová Brežneva o neurčitej dobe pobytu časti sovietskych vojsk na území Československa boli prvým oficiálnym potvrdením sovietskych zámerov.

K otázkam vyjasňovania pobytu sovietskych vojsk sa uskutočnila 12. septembra porada za účasti predstaviteľov štátu (prezidenta republiky, predsedu vlády a predsedu parlamentu), komunistickej strany (prvého tajomníka ÚV KSČ a ÚV KSS) a ČSLA (ministra, náčelníka GŠ, náčelníka operačnej správy). Zámerom porady bolo vyjasňovať stanoviská k pobytu a odsunu intervenčných vojsk. Na porade odznali názory, ktoré boli určitou smernicou na pripravované rokovanie čs. ministra obrany s ministrom obrany ZSSR. Hneď na začiatku porady minister obrany M. Dzúr vyjadril názor, že sovietska požiadavka ponechať vojská na našom území je jasná, pričom rozhodujúci nie je počet (4 alebo 5 divízií), ale ich úsilie dostať vojská na čs. západnú hranicu, a týmto spôsobom dokázať, že ČSLA neplní pridelené úlohy v prvom operačno-strategickom slede ozbrojených síl Varšavskej zmluvy, alebo inak povedané na západnom strategickom smere možného československého frontu v prí-

17 VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J.: *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970*, 4/3. Praha – Brno, 1997, s. 38.

18 Tamže, s. 41.

19 Tamže, s. 44.

pade vojny. Minister Dzúr za dôležitý argument v pripravovaných rokovaniach so sovietskou stranou považoval skutočnosť, že západná hranica je spoľahlivo zabezpečená a ČSLA ďalej zvyšuje bojovú pohotovosť. Názor o sovietskom zámere umiestniť svoje vojská na čs. území na porade vyslovil aj predseda vlády O. Černík. Zdôraznil, že rozmiestnenie sovietskych vojsk by vytlačilo ČSLA z prvého operačno-strategického sledu, a túto úlohu by na dlhú dobu prevzali sovietske vojská. Okrem toho uviedol, že na rokovaniach so sovietskou stranou musí byť otázka rozmiestnenia vojsk posudzovaná viac z politického ako vojenského hľadiska. Pretože sovietski maršali budú argumentovať svojimi názormi o nevyhnutnosti posilnenia československej západnej hranice ako operačno-strategického sledu dôležitého z hľadiska Varšavskej zmluvy aj z dôvodov údajnej slabosti súčasného politického vedenia v ČSSR, ktoré nedáva záruky, že udrží socializmus a nezmenia sa hranice vytvorené po druhej svetovej vojne.²⁰ Názor o sovietskom úmysle rozmiestniť svoje vojská na území ČSSR vyslovil aj prezident republiky s odkazom na Brežneva, ktorý sa pred ním viackrát vyslovil o znížení stavu ČSLA o 1 – 2 divízie na západnej hranici a ich nahradení sovietskymi, napríklad letectva s modernejšou výzbrojou. Napokon názor sovietskych predstaviteľov o znížení stavu ČSLA na západnej hranici a nahradenie sovietskymi divíziami alebo plukmi odznel aj pri viacerých oficiálnych rokovaniach s čs. predstaviteľmi v prvej polovici septembra 1968.

Zasadenie parlamentu 13. septembra schválilo Vyhlásenie vlády k vzniknutej situácii a naliehavým opatreniam na základe správy prednesenej predsedom vlády O. Černíkom. Druhá kapitola vládneho vyhlásenia vysoko pozitívne hodnotila politickú vyspelosť ČSLA za jej postoje v čase vojenskej intervencie. Jej hlavnou úlohou bolo naďalej zabezpečovať obranu proti vonkajším nepriateľom. V záujme toho bolo potrebné, aby ČSLA obnovila svoju bojovú pohotovosť a splnila požiadavky na spoľahlivé zabezpečenie západnej hranice. Vládne vyhlásenie obsahovalo záväzok, že vláda bude „*upevňovať obranný systém štátov Varšavskej zmluvy, dôsledne plniť prijaté úlohy a vyvinie úsilie, aby boli prekonané všetky dôsledky vyvolané augustovými udalosťami.*“²¹ Vládne vyhlásenie, schválené poslancami, o záväzkoch ČSLA vo Varšavskej zmluve, oslabilo predchádzajúce diskusie, resp. návrhy sovietskej strany znížiť stav ČSLA a namiesto toho rozmiestniť sovietske vojská na západnej hranici. Plnenie moskovského protokolu ako najhlavnejšej úlohy vo vládnom vyhlásení bolo „*zároveň jediné, reálne a prijateľné riešenie ďalšej politiky*“, zdôraznil prezident republiky L. Svoboda.²²

Zasadenie parlamentu 13. septembra schválilo vládne zákony: Zákon o niektorých opatreniach na upevňovanie verejného pokoja a poriadku, Zákon o niektorých opatreniach v oblasti periodickej tlače a ostatných hromadných informačných prostriedkoch²³ a Zákon Predsedníctva Národného zhromaždenia o Národnom fronte.

Tri zákony schválené parlamentom nadväzovali na viaceré výnosy vlády v tejto oblasti z konca augusta 1968. Predstavovali súčasť normalizačných opatrení, ktoré mali presvedčiť štáty Varšavskej päťky o dôslednom plnení Moskovského protokolu. Obmedzenia v oblasti médií, zhromažďovania a spolčovania a iné neuspokojovali sovietske vojenské velenie. Nasvedčuje tomu list veliteľa intervenčných vojsk armádneho generála I. Pavlovského z 23. septembra so sťažnosťou na oznamovacie prostriedky, ktorý adresoval A. Dubčekovi. Ge-

20 BENČÍK, ref. 4, 6/2, s. 36-38.

21 26. schôdza Národného zhromaždenia 13. septembra 1968 – <http://www.psp.cz/eknih/1964ns/stenport/026schuz/s26002.html>

22 Tamže.

23 Zákon č. 127/1968 Zb.z. 13. 9. 1968 a Výnosy Úradu pre tlač a informácie vid' HOPPE, J.: *Pražské jaro v médiích*, díl 11. Praha – Brno 2004, s. 396-398.

nerál Pavlovskij sa sťažoval na *Rudé právo*, ktoré informovalo o pozitívnej úlohe tlače, rozhlasu a televízie po vstupe intervenčných vojsk. Okrem konkrétnych príkladov tohto hodnotenia za tendenčný označil aj „výber slovenských prísloví a porekadiel“ z 19. storočia, ktoré *Rudé právo* zverejnilo 22. septembra. Okrem listu, adresovanom Dubčekovi, generál Pavlovskij v druhej polovici septembra napísal aj ďalšie listy vládnym predstaviteľom so sťažnosťami na neplnenie Moskovského protokolu.

Dohodnúť podmienky rozmiestnenia sovietskych vojsk na území ČSSR bolo obsahom rokovania delegácií ČSSR a ZSSR v Mukačeve v dňoch 16. – 17. septembra 1968. Delegácie viedli ministri obrany M. Dzúr a A. Grečko. Minister M. Dzúr na začiatku rozhovorov uviedol, že ČSLA a, najmä, vojská vyčlenené pre prvý operačno-strategický sled Varšavskej zmluvy na západnej hranici sa nachádzajú v stiesnených ubytovacích podmienkach. Oproti tomu lepšia bola situácia na hranici so socialistickými štátmi. Podľa prieskumov čs. strana bola schopná poskytnúť priestory pre 70 000 – 80 000 vojakov, ale optimálna by bola situácia pre 40 000 vojakov. Ďalej minister Dzúr hovoril o troch etapách odchodu cudzích vojsk do jedného roka. Za nejasné označil otázky: počet sovietskych vojsk, ktoré by mali prezimovať a odchod týchto vojsk. Minister A. Grečko niekoľkokrát počas svojho vystúpenia zopakoval, že sovietske vojská na území ČSSR budú slúžiť na upevnenie obranyschopnosti všetkých štátov Varšavskej zmluvy. Na ubytovanie sovietskych vojsk požadoval sedem divízných priestorov (z toho dvoch na Slovensku), päť letísk a 250 000 – 270 000 m³ ubytovacej plochy. Odchod časti sovietskych vojsk podmienil umiestnením na prezimovanie viac ako 10 percent prítomných sovietskych vojsk do konca októbra, s tým, že vojská ostatných štátov budú stiahnuté. Až potom bude možné rokovať o politických otázkach t. j. podmienkach dočasného pobytu. Sovietska strana nebola spokojná s ponúknutými plochami na ubytovanie a kapacitou skladov, ktoré uviedol M. Dzúr, preto navrhla vytvoriť tri skupiny komisií (generálneho štábu, letectva a tylu) na preskúmanie priestorov dislokácie pre sovietsku armádu. Závery komisií boli zahrnuté do spoločného protokolu s odporúčaním spoločnej rekognoskácie priestorov 19. – 20. septembra.

Správu o rokovaní v Mukačeve s výsledkami rekognoskácie a návrhmi na redislokáciu ČSLA prerokovala vláda (25. septembra) a Predsedníctvo ÚV KSČ (27. septembra). Rekognoskáciou boli upravené kapacity priestorov na ubytovanie na 218 007 m³ (namiesto 220 000 m³) a 163 627 m³ pre sklady (namiesto 144 000 m³), 20 000 m³ pre sklady PHM, plochy na uloženie materiálu 3 170 vagónov (namiesto 2 600), nemocnice s kapacitou 250 – 300 lôžok a letísk: Hradčany, Milovice, Olomouc, Sliač – Zvolen s kasárenským ubytovacím a skladovacím fondom.²⁴ Na Slovensku sovietske vojská mali byť umiestnené v nasledujúcich posádkach: v Západoslovenskom kraji v Nových Zámkoch, Komárne a Štúrove; v Stredoslovenskom kraji v posádkach Ružomberok, Rimavská Sobota, Lešť, Sliač – Zvolen; vo Východoslovenskom kraji v posádkach Rožňava a Jelšava.²⁵ Navrhovaná kapacita na ubytovanie sovietskych vojsk vo všetkých slovenských posádkach predstavovala 45 966 m³ a 35 781 m³ skladovacej plochy, čo predstavovalo zhruba 21 percent z ubytovacej a skladovacej plochy navrhutej v celom štáte.²⁶ Umiestnenie sovietskych vojsk vyvolalo v ČSLA redislokáciu a reorganizáciu útvarov a posádok, čo predpokladalo premiestnenie 22 000 vojakov základnej služby, 6 000 vojakov z povolania, presun 1 200 tankov, 700 transportérov, 1 100 diel a ďalšej techniky spolu s niekoľkými desiatkami tisíc ton munície a materiálu.

24 NA Praha, f. 02/1, sv. 81. a.j. 127. b.1.

25 Tamže.

26 BENČÍK, ref. 4, 6/2, s. 51.

Dislokačné a organizačné zmeny v ČSLA sa podľa rozkazu ministra obrany mali ukončiť do 15. októbra 1968. Stalo sa tak o deň skôr, ako predsedovia vlád – O. Černík a A. Kosygin podpísali dohodu o podmienkach dočasného pobytu sovietskych vojsk na území Československa a tri dni pred jej schválením československým parlamentom – Národným zhromaždením a ratifikáciou prezidentom republiky L. Svobodom. Vojenská rada Východného vojenského okruhu bola na základe rekognoskácie orgánmi veliteľstva VVO v jednotlivých posádkach a v súčinnosti s orgánmi MNO, veliteľstva protivzdušnej obrany a 10. leteckej armády oboznámená s plánovanými zámermi rozmiestnenia sovietskych vojsk v určených posádkach VVO. Plán redislokácie v jednotlivých posádkach ČSLA vo VVO sa realizoval nasledovne:

- Nové Zámky – 73. cestný mostný prápor (veliteľstvo cestného zboru), sa premiestnia do posádky Hodonín do objektov veliteľstva 7. cestnej brigády;
- Štúrovo – 8. cestný poriadkový prápor premiestniť do posádky Trnava do objektov 63. rádiotechnického práporu; 78. cestný mostný špecializovaný prápor zostával v posádke Štúrovo;
- Komárno – 52. pontónový pluk premiestniť do posádky Bratislava a 2. prápor pásových samohybných súlodí premiestniť do posádky Sereď; Vojenská nemocnica Bratislava, pobočka Komárno sa premiestni do posádky Plavecké Podhradie;
- Ružomberok – 2. zdravotná škola sa premiestni do Prešova (Zápotockého kasárne) a 74. cestný mostný ťažký prápor a 75. cestný mostný prápor (vel. cestného zboru) zostanú v posádke v Ružomberku v civilných objektoch;
- Rimavská Sobota – 10. železničný stavebný prápor sa premiestni do posádky Spišská Nová Ves a posádky Dolný Kubín;
- Lešť – Veliteľstvo Vojenského výcvikového priestoru (VVP) sa premiestni do vojenských stavieb na Záhorie v rámci VVP;
- Zvolen – 4. letecký školský pluk, 28. letiskový prápor a 11. prápor RTZ premiestniť do posádky Piešťany, 10. opravovne premiestniť do posádky Košice k Vojenskému leteckému učilištiu, 11. rotu RTZ a 11. letiskovú rotu zrušiť, úlohy 14. vrtuľníkovej a 9. letky vzdušného prieskumu premiestniť do posádky Zvolen, kasárni pod Borovou horou a Jegorových kasární;
- Jelšava – 31. cestný školský prápor – veliteľstvo práporu s materiálom sa premiestni do posádky Trebišov a frekventanti školy odošli k útvarom;
- Rožňava – Vojenská nemocnica Košice, pobočka Rožňava sa premiestni s materiálom do posádk Levoča a Podolinec, do objektov využívaných pobočkami Vojenskej nemocnice Košice;
- Olomouc – 1. letecký stavebný prápor sa premiestni do posádky Lipník nad Bečvou, Veliteľstvo cestného zboru, 14. automobilový prápor a 94. automobilová rota zostali v Olomouci, vrtuľníkový pluk, technické opravovne sa premiestnia do posádky Prostějov, opravovne premiestniť do Brna;
- Frenštát pod Radkoštĕm – školu dôstojníkov v zálohe premiestniť do Brezna k 49. delostreleckému pluku, 5. tankovú základňu zrušiť a materiál BP a NZ poslať do okruhovských skladov;
- mesto Libava – o veliteľstve VVP s prevádzkovou rotou a mobilizačnými úlohami nebolo do 28. septembra rozhodnuté;
- Jeseník – 8. železničný stavebný pluk premiestniť do posádky Olomouc;
- Šumperk – 60. tankový prápor premiestniť do posádky Kežmarok, 7. poriadkový prápor zostal v posádke;

- Bruntál – 92. cestný stavebný prápor (Veliteľstvo cestného zboru) s materiálom BP sa premiestni do posádky Olomouc a 93. cestný stavebný prápor do posádky Opava;
- Krnov – pobočka 5. tankovej základne bude zrušená a materiál presunutý do okruhovských skladov, 5. geodetický odriad premiestniť do posádky Opava.²⁷

V uvedených šestnástich posádkach určených na umiestnenie sovietskej armády bolo plánované uvoľnenie objektov dňom 16. októbra 1968. Okrem útvarov a zariadení MNO a veliteľstva Východného vojenského okruhu dôležité zmeny sa týkali predovšetkým dvoch vševojskových zväzkov 13. a 14. tankovej divízie. Zo zmien treba uviesť najmä premiestnenie určených útvarov 13. tankovej divízie z priestorov Mladá (Západný vojenský okruh) do nasledujúcich posádok na Slovensku.

ORGANIZAČNÉ A DISLOKAČNÉ ZMENY K 15. 10. 1968²⁸

do posádky	dislokované útvary
Topoľčany	štáb 13. tankovej divízie, 13. spojovací prápor, 3. rota chemickej ochrany, 3. zdravotnícky prápor, 13. prevádzková rota, divízna hudba, oddelenie VKR, divízne sklady
Martin	15. tankový pluk, 13. technické opravovne
Nitra	3. protiletadlový oddiel, divízne sklady
Hlohovec	53. automobilový prápor, divízne sklady
Levice	13. prieskumný prápor
Trenčín	13. vrtuľníková letka
Sereď	1. ženijný prápor

Redislokáciou nastali aj ďalšie organizačné zmeny v podriadenosti tankového pluku v Martine, Leviciach a delostreleckého pluku v Senici. Zmeny sa uskutočnili v rámci 13., ako aj 14. tankovej divízie. Do podriadenosti 14. tankovej divízie prešiel 60. tankový pluk, dislokovaný v Kežmarku (zo 4. tankovej divízie Stredného vojenského okruhu) a 103. tankový pluk v Humennom (z 13. tankovej divízie v Mladej).²⁹

Na základe rekonštrukcie objektov komisie veliteľstva VVO, 13. a 14. tankovej divízie v súčinnosti s druhmi vojsk veliteľstva VVO vznikla rozmiestnením sovietskych vojsk a vynútenými redislokačnými zmenami ČSLA podľa komisie koncom septembra nasledujúca situácia v posádkach VVO. V posádkach 13. tankovej divízie komisia hodnotila situáciu nasledovne:

V posádke Topoľčany, kde bolo umiestnené veliteľstvo 13. tankovej divízie a ďalšie divízne útvary, sa zvýšil počet vojakov z povolania o 264. Vznikol bytový problém s ubytovaním tak vojakov z povolania, ako aj vojakov základnej služby. Ťažkosti vznikli s umiestnením opravovní a skladov. Do posádky Levice bol dislokovaný 13. prieskumný prápor a nachádzal sa tam 64. tankový pluk 13. divízie. Príchod 46 vojakov z povolania a okolo 400 vojakov

27 VÚA Praha, f. MNO, sekr. NGŠ, 1968, šk. 34, Plán a harmonogram sťahovania neokruhových útvarov na teritóriu VVO.

28 Tabuľka zostavená podľa rozkazu veliteľa VVO na prevedenie organizačných a dislokačných zmien k 15. 10. 1968. VÚA Praha, f. MNO, sekr. NGŠ, 1968, šk. 34.

29 VÚA Praha, f. MNO, sekr. NGŠ, 1968, šk. 34.

základnej služby nemohol uspokojiť nároky na bývanie. Problémy vznikli aj s umiestnením techniky. V posádke Martin pribudol 15. tankový pluk a technické opravovne. Pred redistribúciou sa tam nachádzal 10. tankový pluk, Vyššie delostrelecké učilište, 73. automobilový prápor a pobočka okruhového skladu tankového a automobilového materiálu a štáb 3. školského tankového práporu. Dislokáciou bolo potrebné riešiť ubytovanie 70 vojakov z povolania. Problémy vznikli s uložením techniky 15. tankového pluku a výcvikovými priestormi. Do posádky Bratislava bol dislokovaný 8. motostrelecký pluk a jeho súčasť tankový prápor bol dislokovaný vo VVP na Tureckom vrchu. Dislokáciou tankového práporu vznikla potreba vybudovať tankovú strelnicu. Podobne ako v iných posádkach aj v Bratislave vznikol dislokáciou nedostatok bytov pre 200 dôstojníkov. Okrem toho do Bratislavy bol dislokovaný 52. pontónový pluk do Kutuzovových kasární a 92. pontónový prápor ženijnotechnického učilišťa. Problémy vznikli s uložením bojovej techniky odstavenej na voľnej ploche.³⁰ V posádke Sereď, kde bol dislokovaný 1. ženijný prápor, 2. prápor samohybných súlodí, vznikla stiesnená situácia s uložením techniky a bytovou otázkou. V posádke Nitra, kde bol premiestnený 13. protiletadlový oddiel, sa nachádzali ďalšie útvary (automobilové učilište a iné), pribudlo okolo 50 vojakov z povolania. Chýbali priestory na uloženie munície a výcvikový priestor. V posádke Hlohovec bol novodislokovaný 53. automobilový prápor a zostalo veliteľstvo 4. automobilovej brigády. Objekty Dukelských kasární v Hlohovci poskytovali priestory na ubytovanie mužstva, uloženie techniky a sklady za podmienky, že objekty opustia vojaci Maďarskej ľudovej republiky. Umiestnenie 13. vrtníčkovej letky v Trenčíne nespôsobil vážnejšie problémy vzhľadom na značné priestory VVO. V posádke Senica bol dislokovaný 3. delostrelecký pluk už predtým, takže k žiadnym zmenám nedošlo. Divízne sklady 13. tankovej divízie sa nachádzali po redistribúcii vzdialené od seba na veľkom priestore, s čím súviseli problémy pri zabezpečení bojovej a mobilizačnej pohotovosti.³¹

V posádkach 14. tankovej divízie s veliteľstvom v Prešove nastali v porovnaní s 13. divíziou menšie dislokačné zmeny. V Prešove bol umiestnený štáb 14. tankovej divízie. Okrem toho do posádky nepribudli žiadne útvary. Prestahovanie zdravotnej školy z Ružomberka nebolo ešte definitívne vyriešené. Do posádky Humenné bol dislokovaný 103. tankový pluk z Mladej (ZVO). Pribudlo 170 vojakov z povolania. Na ubytovanie mužstva boli vytvorené priemerné podmienky. Problémy vznikli so skladovacími priestormi, uložením techniky a absenciou tankodrómu. V posádke Kežmarok bol dislokovaný 60. tankový pluk zo Šumperka. Pre tankový pluk nebolo vybudované výcvikové zariadenie, pretože VVP Kežmarok splňal túto funkciu len v obmedzenom rozsahu. Posádka neposkytovala dostatočné priestory na uloženie pásovej techniky a munície bolo potrebné uložiť v muničných skladoch v Kvetnici. Pre vojakov z povolania (okolo 120) sa v budúcnosti predpokladalo stavať byty aj v Poprade. V posádke Poprad pribudol 10. protiletadlový oddiel premiestnený z Prešova. Okrem štábu v objekte Dukelských kasární bola umiestnená správa VVP Kežmarok. Pre potreby Sovietskej armády boli z okruhových skladov vyčlenené plochy v Novom Meste nad Váhom, Vrútkach, Nitre, čím sa znížila ich kapacita pre okruh a sťažila sa manipulácia s materiálom.³²

Redistribúcia útvarov ČSĽA z dôvodov rozmiestnenia sovietskych vojsk spôsobila na území ČSSR viacero problémov. ČSĽA zmenila redistribúciou mobilizačné plány, ktoré sa dotý-

30 Tamže, Plán dislokácie vojsk v nových podmienkach (ženijné a ostatné útvary).

31 VÚA Praha, f. MNO, sekr. NGŠ, 1968, šk. 34, Plán dislokácie vojsk v nových podmienkach.

32 VÚA Praha, f. MNO, sekr. NGŠ, 1968, šk. 34, Plán dislokácie vojsk v nových podmienkach, 14. motostrelecká divízia.

kali 250 útvarov, ústavov a zariadení. Zmeny nastali aj v operačných plánoch. Redislokácia pozemných vojsk ČSLA sa dotkla štyroch tankových zväzkov (1., 4., 13., 14. tankovej divízie), dvadsiatich útvarov cestného, železničného vojska a letectva (10. leteckej armády). Nové mobilizačné plány boli vypracované až v priebehu troch mesiacov. Len v tomto termíne sa mohli v rámci 13. tankovej divízie vytvoriť tri nové mobilizačné zväzky. (16., 17., tankovej divízie, 32. motostreleckej divízie a iných útvarov).³³ Podobná situácia s mobilizačnými plánmi bola aj v 14. tankovej divízii.

Okrem už spomenutých podmienok zhoršenia ubytovania vojakov závažným problémom bolo uloženie bojovej techniky v priestoroch posádok, čo možno dokumentovať následovnými údajmi. V posádkach 13. tankovej divízie bolo z celkového počtu techniky (tanky, obrnené transportéry, autá) 1 780 v garážach umiestnených 1 093 kusov a zvyšok 690 na voľných odstavných priestoroch. V posádkach 14. tankovej divízie z celkového počtu 1 778 kusov bolo 1 001 umiestnených v garážach a 777 voľne na odstavných plochách. Nepriaznivý pomer bol aj v uložení techniky v garážach a na voľných plochách aj v útvaroch mimo 13. a 14. tankovej divízie.³⁴

O podmienkach rozmiestnenia sovietskych vojsk na území Československa rokovala porada Varšavskej pätky 27. septembra 1968 v Moskve. Porady sa zúčastnili lídri všetkých štátov zúčastnených na vojenskej intervencii. Základom rokovania bolo stanovisko sovietskeho vedenia, ktoré na porade predniesol L. Brežnev. Vo svojom vystúpení uviedol, že „*spoločná akcia* (intervencia – pozn. M. Š.) *bola nevyhnutná a uskutočnila sa včas... Disponujeme informáciami o celom rade faktov svedčiacich o činnosti kontrarevolučného podzemia v Československu.*“³⁵ V diskusii o vnútropolitickej situácii v Československu sa vyjadrili všetci lídri, ktorí podporili sovietske stanovisko. Maďarský líder J. Kádár navrhol, aby do pripravovanej zmluvy o dočasnom pobyte sovietskych vojsk bol vsunutý argument o „*pomoci brániť nezávislosť Československa i socialistického tábora pred nebezpečím, ktoré hrozí od západnej hranice a zo strany Západného Nemecka*“.³⁶ Poľský líder W. Gomułka vystúpil na porade s radikálnymi požiadavkami ohľadom propagandy voči Československu a navrhol, aby zmluva o dočasnom pobyte bola podpísaná už začiatkom októbra v Moskve, a aby sa mohol zúčastniť rozhovorov o zmluve.

V dňoch 3. – 4. októbra 1968 navštívila československá delegácia (Dubček, Černík, Husák) Moskvu a rokovala so sovietskymi najvyššími predstaviteľmi stranícko-štátneho vedenia. A. Dubček vo svojom vystúpení hovoril o tom, že československá strana vyčlenila na prezimovanie 70 000 – 80 000 vojakov ubytovacie a skladovacie kapacity. Navrhol, aby sa predstavitelia oboch štátov na jar 1969 vrátili k otázke odchodu sovietskych vojsk. Ďalej uviedol, že zníženie stavu ČSLA neprichádza do úvahy z politických dôvodov, lebo by došlo k oslabeniu nášho prínosu k obrannému systému Varšavskej zmluvy. Za nereálnu označil sovietsku požiadavku na vyčlenenie siedmich divízijských rajónov na dislokáciu sovietskych vojsk.³⁷ Najtvrdšej kritiky sa dostalo čs. vedeniu od Brežneva, ktorý vyjadril nespokojnosť s plnením jednotlivých bodov Moskovského protokolu. Dubček oponoval sovietskym predstaviteľom, že sovietske vojská nezasahujú do vnútorných vecí. Na konkrétnych príkladoch

33 BENČÍK, ref. 4, 6/2, s. 52.

34 VÚA Praha, f. MNO, sekr. NGŠ, 1968, šk. 34, Rozmiestnenie techniky 13. tankovej divízie, 14. tankovej divízie a nových útvarov.

35 VONDROVÁ, ref. 17, 4/3, s. 77.

36 Tamže, s. 94.

37 Tamže, s. 137.

dokumentoval, že sovietski velitelia sa dožadovali účasti na straníckych schôdzach so zámerom zasahovať do vnútrostraníckych záležitostí. Na tieto skutočnosti Brežnev reagoval názorom, že v ČSSR je morálny teror. Na diskreditáciu sa používajú slová „konzervatívec“, „kolaborant“, „sektár“.³⁸

Pod sovietskym nátlakom sa začiatkom októbra 1968 uskutočnili prvé dôležité zmeny vo veliteľskom zbore armády odvolaním veliteľa Západného vojenského okruhu genmjr. S. Procházku, náčelníka spravodajskej správy GŠ ČSLA genmjr. O. Burdu a náčelníka správy pre zahraničný styk GŠ ČSLA plk. A. Svobodu. Odvolanie z funkcií a preloženie na menej významné funkcie súviselo s ich postojmi v prvých dňoch vojenskej intervencie.

Základom zmluvy medzi vládou ČSSR a vládou ZSSR o podmienkach dočasného pobytu sovietskych vojsk na území Československa bol sovietsky návrh predložený čs. predstaviteľom počas rozhovorov 3. – 4. októbra v Moskve. O návrhu rokovala čs. delegácia v Moskve na čele s predsedom vlády O. Černíkom pred jej podpísaním 11. októbra. Rokovaním čs. delegácii sa podarilo presadiť ustanovenie do zmluvy, že v prípade ohrozenia sovietskych vojsk môžu tieto vojská zasiahnuť len v súčinnosti s čs. armádou.

Zmluvu o 15 článkoch podpísali predsedovia vlád (Černík, Kosygin) a po schválení v parlamente³⁹ 18. októbra a ratifikácii prezidentom republiky v ten istý deň nadobudla platnosť. So zmluvou bol schválený tajný protokol, v ktorom sa uvádzalo, že na území ČSSR bude umiestnených 75 000 osôb.⁴⁰

V rokovaníach o texte zmluvy sa prejavili rozdielne prístupy československej a sovietskej strany. Konečný text vyžadoval kompromisy oboch strán. Zmluva nelegalizovala vojenskú intervenciu a Varšavská päťka bola vylúčená. „Dočasný pobyt sovietskych vojsk“ na území ČSSR bol v zmluve dvojstrannou záležitosťou, podobne ako v analogických zmluvách o pobyte sovietskych vojsk v Poľsku a Maďarsku, t.j. bez časového ohraničenia pobytu. Podľa zmluvy na československom území nemali pôsobiť iné ako čs. orgány a inštitúcie. Úloha „komandatúr“ bola ohraničená na sprostredkovanie služieb medzi sovietskymi a čs. orgánmi v bežných otázkach ako úhrady škôd a iné. Prvý novembrový týždeň sa sovietske vojská sťahovali do kasárenských a výcvikových priestorov uvoľnených ČSLA. Podpísanie zmluvy o dočasnom pobyte bol zápasom o jej obsah do poslednej chvíle jej schválenia. Dislokácia zhruba 75 000 vojakov na území ČSSR menila vnútropolitickú situáciu. Sovietski velitelia a politickí pracovníci aj po podpísaní zmluvy zasahovali a ovplyvňovali politický vývoj so zámerom odstrániť predstaviteľov reforiem z politického a verejného života a obnoviť politický režim podľa sovietskych predstáv, prirodzene za pomoci domácich predstaviteľov.

M. ŠTEFANSKÝ: DIE VERHANDLUNGEN ÜBER DISLOKATION DER SOWJETISCHEN ARMEE AUF DEM TSCHECHOSLOWAKISCHEN GEBIET (AUGUST – OKTOBER 1968)

Die Studie analysiert die Verhandlungen der tschechoslowakischen und sowjetischen Vertreter ungefähr in dem Zeitabschnitt von 2 Monaten des Herbstes 1968. Der Inhalt der Besprechungen kon-

38 Tamže, s. 146.

39 Proti zmluve v parlamente hlasovali štyria poslanci (F. Kriegel, F. Vodsloň, G. Sekaninová-Čakrtová a slovenská poslankyňa B. Fuková). Desať poslancov sa hlasovania zdržalo. Z 242 prítomných poslancov v parlamente za jej schválenie hlasovalo 228.

40 Návrh zmluvy bol publikovaný, pozri VONDROVÁ, ref. 17, 4/3, s. 74-79. Návrh tajného protokolu, tamže, s. 79-81.

zentrierte sich auf die Fragen der Legalisation der sowjetischen Armee und der Nachkriegsintervention in August 1968.

Der Verfasser schildert die dramatischen Besprechungen unmittelbar nach der Intervention, die in das Moskauer Protokoll ausmündeten. Er setzt weiter mit den Verhandlungen auf Regierungsebene und auf der Ebene der Verteidigungsminister (M. Dzúr, A. Grečko) in Mukatschewo fort, wo über konkrete Fragen der Ausgliederung von Räumlichkeiten in Kasernen, Lagerräumen, Flugplätzen und Krankenhäusern für die Dislokation der sowjetischen Divisionen auf dem Gebiet der Tschechoslowakei verhandelt wurde. Die sowjetische Seite bemühte sich während Verhandlungen zu erreichen, dass die tschechoslowakischen Vertreter die militärische Intervenz und den zeitlich unbegrenzten Aufenthalt der sowjetischen Truppen für unvermeidbare Massnahme im Interesse der Tschechoslowakei und des Warschauer Paktes vorfinden. Die tschechoslowakischen Vertreter stellten auf den Verhandlungen Fragen des Abmarsches der Interventionsarmee. Der Vertrag über vorübergehenden Aufenthalt der sowjetischen Armee legalisierte die sowjetische Armee auf dem Gebiet der Tschechoslowakei. Das Geheimprotokoll zum Vertrag führte konkrete Aufenthaltsbedingungen für 75 000 Soldaten auf dem Gebiet der Tschechoslowakei an.

Die Dislokation der sowjetischen Truppen rief Organisations- und Dislokationsänderungen in der tschechoslowakischen Armee hervor. Der Ausmass dieser Änderungen in dem östlichen Militärkreis analysiert der Verfasser gemeinsam mit einigen negativen Folgen am Anfang im Rahmen der 13. und 14. Panzerdivision und der Einheiten, die nicht zu dem östlichen Militärkreis in der Slowakei gehörten.

DOKUMENTY A MATERIÁLY

PEVNOSTNÝ KANÓN VZ. 44/59 KALIBRU 85 MM

ŠTEFAN ZUPKO

ZUPKO, Š.: 44/59 85mm fort cannon. Vojenská história, 1, 12, 2008, pp. 108–117, Bratislava.

The author of the contribution focuses on the cannon's place and exploitation, in the background along with an overall view of the production of Czechoslovak cannons in the period of the late 30s, in the frontier fortifications of the south borders of the then Czechoslovak republic in the Cold War – in the 50's. The paper includes basic tactic-technical information, and a total performance.

Military history. Czechoslovakia. Military technique. Frontiers cannon.

Najskôr si priblížime nedávnu minulosť a **pevnostný kanón A6 vz. 36 kalibru 47 mm**. **PvK A6 vz. 36** možno zaradiť do konštrukčnej série starších protitankových kanónov Škodových závodov, ktorú tvoria kanóny **A3 (KPÚV vz. 34 kalibru 37 mm, kanón proti útočnej vozbe, kanón proti tankom)**, **A4 (KPÚV vz. 37 kalibru 37 mm)**, **A5 (KPÚV vz. 38 kalibru 47 mm)** a **A6 (PvK vz. 36 kalibru 47 mm, pevnostný kanón)**. Na tento typový rad nadväzovali tankové kanóny **A7 (tankový kanón vz. 38 ÚV, útočná vozba, tankové jednotky, kalibru 37 mm)** lafetovaný v **LT vz. 38, A9** a neskôr **A11 kalibru 47 mm, plánovaný pre ST vz. 39 (stredný tank)**. **PvK A6 vz. 36** má napríklad so sesterským kanónom **A5 vz. 38** nielen zhodný kaliber, ale aj dĺžku hlavne 2,04 m a, samozrejme, aj používané strelivo bolo totožné.

PvK vz 36 z roku 1938 bol charakteristický spoľahlivou poloautomatickou, mal veľmi dobrý výkon (rýchlosť strelby, presnosť a účinok streliva v cieľi). Na 1 100 m prebýjal pancier hrubý 50 mm. V čase vzniku to bola v svojej kategórii špičková zbraň s dokonalou lafetáciou. Do mobilizácie v roku 1938 dodala Škodovka vojenskej správe 268 pevnostných kanónov **vz. 36**, z ktorých 227 kusov bolo nainštalovaných v pohraničných pevnostiach. Úplný **PvK vz. 36**, vrátane jedného palebného priemeru streliva, sa účtoval za 730 000.- Kč (tankový kanón stál 203 100.- Kč). Časť týchto zbraní, vrátane druhej výrobnéj série, prevzala nemecká armáda s označením **PaK 36(t)** (Panzerabwehrkanone, tschechisch) a boli nainštalované v objektoch tzv. Západného valu a neskôr Atlantického valu.

ZÁKLADNÉ TAKTICKO-TECHNICKÉ ÚDAJE PVK VZ. 36

kaliber	47 mm
dĺžka hlavne (43,4 kalibrov)	2,04 m
počet drážok	20
ústová rýchlosť protipancierovej strely	775 m.s ⁻¹
ústová rýchlosť trieštivotrhavého granátu	600 m.s ⁻¹
max. tlak plynov v hlavni pri výstrele	274,4 MPa
palná výška kanóna	1,37 m
max. dostrel pri námere 5°	4 000 m
max. dostrel pri námere 12°	5 800 m
max. námer	+12°
max. depresia	-15°
odmer	±22°30'
hmotnosť protipancierovej strely	1,65 kg
hmotnosť trieštivotrhavého granátu	1,5 kg
rýchlosť strelby v režime rýchlopalby	35 rán.min ⁻¹
záklz	0,295 – 0,325 m
hmotnosť hlavne so záverom a poloautomaticou	192 kg
hmotnosť zbrane L1	1 550 kg
celková hmotnosť L1 s rámom strielne	2 856 kg

PEVNOSTNÝ KANÓN VZ. 44/59

V rokoch studenej vojny bola „na obidvoch stranách“ výrazná snaha o získanie prevahy v zbrojných systémoch a nad zbraňami potenciálneho protivníka. Velenie vtedajšej ČS-LA v spolupráci s konštrukčnými kancelármi riešilo nemálo takýchto úloh. Jednou z prioritných, okrem iných, bola aj otázka účinnej protitankovej obrany. Do tejto oblasti možno zaradiť, v svojej dobe utajovaný **PvK vz. 44/59** kalibru 85 mm, lafetovaný v pohraničných pevnostiach na juhozápadných hraniciach vtedajšej republiky. Tento kanón konštrukčne vychádzal z tankového kanóna **vz. 44 (21 SS 53)** kalibru 85 mm, ktorý sa v päťdesiatych rokoch minulého storočia vyrábala v čs. závodoch pre licenčne vyrábaný stredný tank **T-34/85**, ktoré sa dodávali jednak pre tankové jednotky ČS-LA, ale značná časť produkcie sa exportovala. Okrem **T-34/85** sa vyrábali aj licenčné 85mm protiletadlové kanóny **vz. 44** a 85 mm protitankové kanóny čs. konštrukcie **vz. 52**. Do skupiny tejto delostreleckej techniky zaraďujeme aj **PvK vz. 44/59**. Nespornou výhodou bolo, že muníciu kalibru 85 mm tak čs. produkcie, ako pôvodne sovietskej výroby, bolo možné v podstate použiť u všetkých týchto zbraní.

Charakteristika: PvK vz. 44/59 plnil v svojej dobe úlohu hlavnej delostreleckej zbrane pevných pohraničných objektov ťažkého typu, na bývalých juhozápadných hraniciach ČSR. V prípade napadnutia mali tieto zbrane ničiť predovšetkým tanky, samohybné delá a inú obrnenú techniku, alebo automobilovú techniku protivníka, ďalej umlčovať a ničiť delostrelectvo a iné palebné prostriedky, prípadne likvidovať prenikajúcu pechotu. Na plnenie týchto úloh bola k dispozícii protitanková, podkalibrová a trieštivotrhavá munícia kalibru 85 mm, ktorá bola spoločná pre vyššie uvedené sesterské zbrane.

Počet vyrobených a v pevnostiach umiestnených **PvK vz. 44/59** nebol doteraz uverejnen-

ný, ale predpokladá sa, že bola vyrobená relatívne malá séria, potrebná pre ešte použiteľné, alebo opravené pohraničné pevnosti.

HLAVNÉ ČASTI KANÓNA:

- hlaveň s vyplachovacím zariadením,
- záver so záverovou poloautomatikou,
- kolíska,
- brzdo vratné zariadenie,
- lafeta,
- námerové a odmerové riadidlo a ochranný kryt,
- spúšťací mechanizmus,
- ľavý, alebo pravý odvod prázdnych nábojníc,
- tankový zameriavací ďalekohľad a pomocný zameriavač,
- zariadenie na pretahovanie hlavne.

HLAVEŇ S VYPLACHOVACÍM ZARIADENÍM

Úplná hlaveň sa skladala z vlastnej monoblokovej hlavne, zadnej časti hlavne, upínacej skrutky, príložky, objímky a vyplachovacieho zariadenia. Vlastná hlaveň a upínacia skrutka boli totožné s 85mm tankovým kanónom **T-34/85**. Zadná časť hlavne bola tvarovo tiež identická so sesterským tankovým kanónom, len príložka sa líšila, ktorá slúžila na statické vyváženie hlavne. Vonkajší priemer hlavne sa od nábojovej komory k ústiu hlavne mierne zmenšoval a na ústí hlavne bol nákrúžok, ktorý spevňoval ústie hlavne.

Vyplachovacie zariadenie bolo uložené v otvore príložky a zamedzovalo vnikaniu plynov po výstrele do streleckej miestnosti. Docieľovalo sa to tak, že po výstrele sa vháňal stlačený vzduch do nábojovej komory, ktorý plyny vyfukoval pred ústie hlavne. Vyplachovacie zariadenie sa skladalo z piestnice, valca a potrubia.

ČINNOSŤ

Po výstrele sa zadná časť hlavne pohybovala s príložkou do zadnej polohy. Pritom piestnica zostávala na mieste, lebo bola pevne spojená s konzolou kolísky. Spočiatku sa ani valec nepohyboval, až po prebehnutí určitej dráhy bol unášaný do zadnej polohy oporným krúžkom, pričom sa stlačovala pružina, otváral sa ventil a vzduch začal prúdiť do priestoru valca. Pri predklze sa valec spočiatku pohyboval dopredu, až dosadlo čelo valca na tesniaci krúžok a prietok vzduchu sa uzavrel. Vzduch bol stlačovaný, pri otvorení záveru sa odkryli dýzy a stlačený vzduch prúdil rúrkou a dýzami do nábojovej komory. Vyhadzovaná prázdna nábojnica bola pritom prúdom vzduchu ofukovaná tiež a plyny z nábojovej komory boli vyfúknuté vývrtom hlavne cez ústie hlavne von. Tým sa zamedzovalo zaplynovaniu streleckej miestnosti pevnosti.

ZÁVER SO ZÁVEROVOU POLOAUTOMATIKOU

Záver kanóna bol klinový, zvislý, padací, s poloautomatikou mechanického typu. Záver slúžil na uzavretie vývrtu hlavne, na vykonanie výstrelu a na vyhodenie vystrelenej nábojnice. Podľa určenia a činnosti sa záver skladal z mechanizmu zavieracieho, spúšťacieho, vyhadzovacieho a zo záverovej poloautomatiky.

KOLÍSKA bola valcového tvaru a slúžila na uloženie kanóna, na vedenie hlavne pri zá-

klze a predklze a boli v nej uložené hlavné časti zbrane. Kolíska bola v podstate totožná s kolískou tankového kanóna vz. 44, až na tieto odlišnosti: V zadnej časti kolísky bola k jej hornej časti privarená konzola na uchytenie piestnice vyplachovacieho zariadenia, z pravej strany bola odstránená konzola spriahnutého tankového guľometu a lôžko pre upevnenie hlavne v pochodovej polohe sa nepoužívalo.

BRZDOVRATNÉ ZARIADENIE pohľovalo pohybovú energiu záklzových častí kanóna pri výstrele, vracalo ich po vykonaní výstrele do pôvodnej polohy a udržovalo ich v tejto polohe pri akomkoľvek námere zbrane.

Skladalo sa z kvapalinovej záklzovej brzdy a vzduchokvapalinového vratníka. Záklzová brzda sa plnila kvapalinou STEOL M, vratník tou istou kvapalinou a vzduchom, alebo dusíkom. Záklzová brzda sa plnila 3,65 l a vratník 3,15 l kvapaliny a počiatkový tlak vo vratníku bol 3,4 až 3,7 MPa (34 až 37 at). Dĺžka normálneho záklzu bola 0,28 až 0,32 m a maximálne prípustný záklz bol 0,33 m. U tejto hodnoty bol nápis STOP.

LAFETA kanóna sa skladala z rámu, clony, panciera kanóna a z nosiča kolísky. Lafeta niesla kolísku s hlavňou, námerové riadidlo, odmerové riadidlo, záves tankového ďalekohľadu, rameno ukazovateľa odmeru a bol na nej upevnený pomocný zameriavač. Rám, clona, pancier kanóna a nosič lafety boli odliatky a hrúbka stien bola zvolená tak, aby dostatočne chránili obsluhu aj samotnú zbraň pred zásahom nepriateľa zvonku.

RÁM

Prostredníctvom rámu bola celá zbraň aj so zostávajúcimi časťami lafety, upevnená v strielni. Rám bol priskrutkovaný 20 skrutkami na rám strielne, ktorý bol zabetónovaný do prednej steny pevnostného objektu. V prednej časti mal rám zošíkmené steny, aby bol sťažený priamy zásah strielne a zároveň umožnený pohyb hlavne v odmere a námere. V zadnej časti rámu boli hore aj dole otvory s nalisovanými puzdrami. V hornom otvore bol uložený čap a v spodnom otvore bol uložený čap konzoly. Prostredníctvom týchto čapov bol spojený nosič kolísky s rámom.

Clona bola pomocou skrutiek pripevnená na nosiči kolísky a s týmto nosičom sa pohybovala v odmere. Jej predná časť bola valcová, takže v každej polohe zbrane v odmere zakrývala vnútorný priestor strielne. Takto chránila obsluhu aj zbraň pred zásahom zvonku. V čelnej stene clony bol elipsový otvor, ktorý sa smerom dozadu znižoval. V otvore bol uložený pancier kanóna. Na ľavej strane clony bol priezor, umožňujúci zameriavanie zbrane.

Pancier kanóna bol v podstate odliatok tvoriaci silnostennú rúru, zakončenú valcovou plochou, so stredom v kolískových čapoch. Bol pripevnený ku kolíske štyrmi skrutkami. V zadnej časti otvoru panciera kanóna bola uložená predná valcová časť kolísky. Prednou časťou panciera kanóna prechádzala hlavňou. Po ľavej strane panciera bol priezor pre tankový zameriavací ďalekohľad. Pancier kanóna chránil prednú časť kolísky a vedenie hlavne pred poškodením. Pohyboval sa s kolískou pri zmene námeru a pri každej polohe hlavne bol elipsový otvor clony zakrytý valcovou časťou panciera kolísky.

Nosič kolísky bol liaty rám obdĺžnikového tvaru, z ktorého po ľavej strane vybiehala dozadu konzola. V prednej časti boli dva zvislé a dva vodorovné otvory. Na konci kolísky bol otvor s puzdrom. Nosič kolísky slúžil na uchytenie zbrane v lafete. Kanón sa upevňoval v nosiči kolísky pomocou kolískových čapov, ktoré boli k nosiču priskrutkované. Nosič kolísky bol s rámom spojený čapom a konzolou s čapom, pomocou ktorých sa v ráme otáčal na guľkových ložiskách.

OCHRANNÝ KRYT, NÁMEROVÉ A ODMEROVÉ RIADIDLO, SPŮŠŤACIE ZARIADENIE A ODVOD NÁBOJNÍC

Ochranný kryt chránil obsluhu kanóna pred nárazom zadnej časti hlavne počas streľby. Skladal sa z pravého a ľavého krytu, ktoré boli priskrutkované ku kolíske. Ochranný kryt bol identický s tankovým kanónom vz. 44, až na niektoré odlišnosti.

Námerové riadidlo udeľovalo námer v rozsahu $+18^\circ$ až -8° . Bolo uložené v lôžku skrine námerového riadidla nosiča kolisky. Skladalo sa zo skrine závitkového prevodu s vekom, z pastorka, zo závitkového kolesa, zo závitovky s hriadeľom, z námerového kolieska s rukoväťou a z námerovej zubatky. Od tankového kanóna sa námerové riadidlo líšilo len tým, že nemalo upínadlo kanóna v pochodovej polohe.

Odmerové riadidlo: nastavenie potrebného odmeru zbrane sa vykonávalo odmerovým riadidlom, ktoré bolo uložené po ľavej strane kanóna. Odmerové riadidlo nastavovalo odmer v rozsahu $\pm 11^\circ 15'$ a skladalo sa z konzoly s čapom, zo závitovky, z hriadeľa, z odmerového kolieska a z odmerového segmentu. Odmerový segment bol zvarovaný výrobok, v prednej časti s ozubením a v zadnej časti s otvorom pre konzolu s čapom. V náboji bolo uložené puzdro. Na náboji, v zadnej časti, boli privarené objímky s dvomi otvormi, ktorými prechádzali skrutky s maticami, ktoré spojovali rám a odmerový segment.

Konzola s čapom bol tiež zvarovaný výrobok, v prednej časti s ložiskom a v zadnej časti bol privarený čap, ktorým bola konzola spojená s nosičom kolisky. Pri otáčaní kolieskom odmeru sa súčasne otáčal aj hriadeľ a závitovka. Nakoľko odmerový segment bol pevne spojený s nehybným rámom, preto sa nemohol otáčať, tak sa pohybovala konzola s čapom, vrátane hriadeľa s ručným kolieskom. Pri pohybe konzoly s čapom sa otáčal nosič aj s kanónom, buď doľava, alebo doprava, čím sa nastavoval požadovaný odmer. Krajné polohy boli obmedzené narážkami. Okamžitú polohu zbrane v odmere udával ukazovateľ odmeru, umiestnený nad zbraňou.

SPŮŠŤACÍ MECHANIZMUS

Pri streľbe z kanóna sa používalo elektrické (RT-9), alebo ručné spúšťacie zariadenie. Elektrické spúšťacie zariadenie sa skladalo z dotykového mechanizmu námerového riadidla, z elektromagnetu a z poistného spínača. Elektrické aj ručné spúšťacie zariadenie boli identické so spúšťacím zariadením tanku T-34/85. Rozdiel bol len v absencii spúšťania spriahnutého tankového guľometu, ktorý pri **PvK vz. 44/59**, nebol montovaný.

Odvod vystrelených nábojníc odvádza vystrelené nábojnice zo streleckej miestnosti do ochranného okopu pred pevnosťou. Túto činnosť vykonával pri každej polohe kanóna. Bol umiestnený pod zadnou časťou zbrane. Skladal sa z hornej časti, zo spodnej časti, z dosky, z konzoly a z odpadovej rúry. **PvK vz. 44/59** mal dva druhy odvodov nábojníc. Ľavý, alebo pravý, podľa typu pevnosti. Vzájomne sa líšili tvarom spodnej časti odvodu. Po výstrele bola nábojnica vyhodená zo zadnej časti hlavne a padala do hornej časti odvodu, odtiaľ cez spodnú časť odvodu bola zvedená do odpadovej rúry a odtiaľ von, do ochranného okopu. Tento pohyb bol odvodený od otáčania konzoly s čapom, ovládaného odmerovým kolieskom. Súčasne s otáčaním konzoly s čapom sa vychyľovala páka a prostredníctvom ťahla otáčala hornú časť odvodu.

TANKOVÝ ZAMERIAVACÍ ĎALEKOHĽAD TŠ-16 A POMOCNÝ ZAMERIAVAČ

Pre priamu streľbu z 85mm pevnostného kanóna sa používal tankový zameraovací ďalekohľad TŠ-16 s ohrievačom, ktorý bol pripevnený po ľavej strane kanóna. Rúra objektívu bola pripevnená v konzole na kolíske a rúra ďalekohľadu bola pripevnená na závese ďale-

kohľadu. Pri nastavovaní námeru sa rúra objektívu pohybovala spolu s elevačnými časťami kanóna a rúra ďalekohľadu zostávala na mieste. TŠ-16 bol identický s tankovým ďalekohľadom tanku **T-34/85**.

Pomocný zameriavač. Pri strelbe za zhoršenej viditeľnosti sa na vopred určené ciele (priestory) používal pomocný zameriavač, ktorý bol upevnený po ľavej strane kanóna. Skladal sa z konzoly, dosky, ramena, vodiacej tyče, držiaka a z ukazovateľa.

ZARIADENIE NA PREŤAHOVANIE HLAVNE umožňovalo ukrytie hlavne v streleckej miestnosti a zakrytie strielne. Takto sa hlaveň ukrývala v čase, keď sa nepredpokladalo skoré použitie kanóna. Zariadenie na preťahovanie hlavne bolo uložené čiastočne v streleckej miestnosti a čiastočne v priľahlých miestnostiach pevnosti.

Skladalo sa z krytu, vnútorných koľajníc dlhých, vnútorných koľajníc krátkych, vnútorného pojazdového kozlíka, podporného kozlíka a z kozlíkov. Preťahovanie hlavne do streleckej miestnosti bolo technicky veľmi dobre vyriešené. Sledovalo predovšetkým faktor utajenia existencie zbrane v pevnosti a určitý význam malo aj uloženie kanóna v streleckej miestnosti, čím sa eliminoval faktor pôsobenia počasia (vonkajšia vlhkosť) na hlaveň. Po pretiahnutí hlavne sa strieľňa uzavrela tak, že kanón bol úplne ukrytý.

ELEKTRICKÁ SÚSTAVA zabezpečovala elektrické odpálenie kanóna, ohrievanie a osvetlenie zameriavača. Skladala sa zo zdroja elektrickej energie (dva 12 V akumulátorové batérie 6-STE-128 spojené do série), zo spotrebičov (elektrické spúšťač RT-9, osvetlenie zameriavacích stupnic zameriavača TŠ-16 a elektrický ohrievač krycieho skla zameriavača) a z elektrickej inštalácie. Kapacita jednej akumulátorovej batérie bola 128 Ah.

PRÍSLUŠENSTVO, NÁHRADNÉ SÚČIASTKY A NÁRADIE boli určené na výmenu chybných súčiastok, na rozoberanie a skladanie zbrane, na preskúšanie a konzervovanie kanóna. Existovala súprava delová (pre každý kanón) a montážna (pre každých desať kanónov).

ZÁKLADNÉ TAKTICKO-TECHNICKÉ ÚDAJE PVK VZ. 44/59

kaliber	85 mm
dĺžka hlavne so zadnou časťou hlavne	4,645 m
dĺžka drážkovanej časti hlavne	3,495 m
počet drážok	24
uhol stúpania drážok (konštantný)	7°9'
max. námer	+18°
max. depresia	-8°
odmer	22°30'
normálny záklz	0,28 až 0,32 m
max. záklz	0,33 m
hmotnosť elevačných častí kanóna (bez panciera)	1 150 kg
hmotnosť záklzových častí	900 kg
max. tlak prachových plynov	253,33 MPa
ústovná rýchlosť protipancierovej strely	800 m.s ⁻¹
ústovná rýchlosť podkalibrovej strely	1 040 m.s ⁻¹
ústovná rýchlosť trieštivého granátu	785 m.s ⁻¹

POUŽÍVANÉ STRELIVO

JEDNOTNÝ 85MM NÁBOJ JOF S TRIEŠTIVOTRHAVÝM GRANÁTOM A PLNOU NÁPLŇOU

85mm náboj JOF bol určený na ničenie nepancierovaných cieľov, ako sú palebné postavenia delostrelectva, pozorovateľne, ľahké stavby, guľometné hniezda a na umlčovanie živej sily. Základný spôsob použitia bola priama strelba, ale bolo možné aj použitie pri nepriamej strelbe, alebo tzv. odrazom (žabkou). Hlavový, nárazový zapaľovač sa mohol nastaviť na účinok okamžitý (trieštivý), alebo oneskorený (trhavý).

Telo granátu bolo ocelové, predná časť mala aerodynamicky výhodný prúdnicový tvar. Potom nasledovala prostredná valcová časť, na konci s vodiacími obrúčkami a zadná časť so zmenšujúcim sa priemerom smerom ku konci tela granátu. V ústí granátu bol zaskrutkovaný nárazový, hlavový zapaľovač a v dutine tela granátu bola trhacia náplň. Granát bol upevnený v ústí nábojnice.

V nábojnici bola zaskrutkovaná zápalná skrutka a vo vnútri bol **zažíhač**, plná prachová náplň a odmeďovač.

ZÁKLADNÉ ÚDAJE JOF 85 MM

kaliber	85 mm
ústová rýchlosť (PvK vz. 44/59 a T-34/85)	785 m.s ⁻¹
ústová rýchlosť (PTK vz. 52)	805 m.s ⁻¹
hmotnosť jednotného náboja	15,0 kg
hmotnosť granátu	9,54 kg
hmotnosť trhavej náplne	0,815 kg
hmotnosť prachovej náplne	2,8 kg
dĺžka náboja	0,941 až 0,949 m
dĺžka granátu so zapaľovačom	0,384 až 0,39 m
dĺžka nábojnice	0,63 m

JEDNOTNÝ 85MM NÁBOJ JOF S TRIEŠTIVOTRHAVÝM GRANÁTOM SO ZMENŠENOU NÁPLŇOU

Tento druh streliva mal identický granát a nábojnicu s jednotným nábojom s plnou náplňou. Rozdiel bol len v menšej hmotnosti prachovej náplne. Z toho dôvodu bol tlak prachových plynov menší, preto bolo menšie aj opotrebovanie nielen hlavne, ale aj celej zbrane. Nakoľko aj ústová rýchlosť bola menšia, tak aj dostrel bol menší. Účinok granátu v cieľi však bol taký istý ako malo strelivo s plnou náplňou. Toto strelivo sa používalo všade tam, kde nebolo potrebné využiť plný výkon náboja s plnou náplňou. Napríklad, pri menších vzdialenostiach cieľoch, alebo pri nepriamej strelbe na menšie vzdialenosti.

ZÁKLADNÉ ÚDAJE

kaliber	85 mm
ústová rýchlosť	442 m.s ⁻¹
hmotnosť náboja	14,0 kg
hmotnosť prachovej náplne	1,8 kg
hmotnosť granátu	9,54 kg

JEDNOTNÝ 85MM NÁBOJ JPSV S PROTIPANCIEROVOU STRELOU, SO STOPOVKOU

V svojej dobe hlavným druhom protitankového streliva, ktoré bolo určené pre tanky T-34/85, boli protitankové kanóny PTK vz.52 a pevnostné kanóny PvK vz. 44/59, prípadne pre protiletadlové kanóny PLK vz. 44 bol protipancierový náboj so stopovkou. Prerážal pancierovanie nepriateľského tanku, obrneného transportéra, alebo iného pancierovaného cieľa kinetickou energiou ocelového jadra strely. Vznikajúce črepiny z prebitého panciera a z vlastného tela strely potom ničili vnútorný priestor vozidla, alebo iného cieľa, prípadne rozžeravené črepiny zapalovali prítomné horľaviny. Na zlepšenie aerodynamického tvaru strely slúžila na špici strely balistická čiapka, potom nasledovala tzv. Makarovová čiapka, vlastné telo strely, trhacia náplň, dnový zapalovač a stopovka.

V nábojnici bola prachová náplň, **zažihovač**, odmeďovač a na dne nábojnice bola zaskrutkovaná zápalná skrutka.

ZÁKLADNÉ ÚDAJE JPSV 85 MM

kaliber	85 mm
ústová rýchlosť (T-34/85 a PvK vz.44/59)	800 m.s ⁻¹
ústová rýchlosť (PTK vz. 52)	820 m.s ⁻¹
ústová rýchlosť (PLK vz. 44)	835 m.s ⁻¹
hmotnosť náboja	15,9 kg
hmotnosť strely	9,2 kg
hmotnosť prachovej náplne	2,8 kg
hmotnosť trhacej náplne	0,043 kg
dĺžka náboja	0,917 až 0,922 m
dĺžka strely	0,323 až 0,327 m
dĺžka nábojnice	0,63 m

JEDNOTNÝ 85MM PROTIPANCIEROVÝ NÁBOJ JPPSV S PODKALIBROVOU STRELOU A SO STOPOVKOU

85 mm podkalibrové strelivo bolo určené na ničenie nepriateľskej obrnenej techniky, predovšetkým tankov, samohybných diel a obrnených transportérov priamou strelbou. Pancierovanie cieľa prerážala podkalibrová strela s veľkou kinetickou energiou a následne vzniknuté črepiny ničili vnútorný priestor vozidla, prípadne zapalovali horľaviny, alebo privádzali prítomné strelivo k výbuchu.

ZÁKLADNÉ ÚDAJE JPPSV 85 MM

kaliber	85 mm
ústová rýchlosť (T-34/85 a PvK vz. 44/59)	1 040 m.s ⁻¹
ústová rýchlosť (PTK vz. 52)	1 070 m.s ⁻¹
hmotnosť náboja	11,7 kg
hmotnosť strely	4,99 kg
hmotnosť prachovej náplne	2,47 kg
dĺžka náboja	0,832 až 0,858 m
dĺžka strely	0,253 až 0,258 m

JEDNOTNÝ 85MM NÁHRADNÝ NÁBOJ JONH

Jednotný náboj s trieštivotrhavým náhradným granátom bol tvarom, hmotnosťou a balistickými vlastnosťami identický s granátom ostrým. Bol určený na cvičnú strelbu a na nastreľovanie kanóna. Miesto ostrého zapaľovača bola v hlave granátu zaskrutkovaná náhradná špička, alebo oslepený zapaľovač a v dutine tela granátu bola miesto trhovej náplne inertná hmota, zodpovedajúca hmotnosťou trhovej náplni ostrého granátu.

Nakoľko náhradný náboj okrem uvedených odlišností bol identický s granátom ostrým, preto aj základné údaje boli identické, ktoré tu už neuvádzame.

JEDNOTNÝ 85MM PROTIPANCIEROVÝ NÁHRADNÝ NÁBOJ JPNHSV SO STOPOVKOU

Jednotný protipancierový náhradný náboj so stopovkou bol určený na výcvik tankových posádok, obslúh protitankových prostriedkov a na nastreľovanie zbraní. Mal identické vlastnosti a vzhľad ako náboj ostrý, len miesto zapaľovača bol v strele zapaľovač náhradný a miesto trhovej náplne bola v strele inertná náplň.

Základné údaje streliva boli identické s vyššie uvedenými JPSv, preto ich tu neuvádzame.

JEDNOTNÝ 85MM NÁBOJ JČ-PLK 44 TRIEŠTIVOTRHAVÝ ČASOVACÍ

Toto strelivo bolo určené na strelbu proti vzdušným cieľom z **PLK vz. 44**. V podstate to bolo trieštivotrhavé strelivo, ale vybavené nárazovým zapaľovačom s okamžitým účinkom a časovaným účinkom, podľa letovej výšky cieľa. Granát bol iniciovaný, buď po náraze na cieľ, alebo v blízkosti cieľa, podľa nastaveného časovača. V streľbe boli použité zapaľovače mčz S-30, alebo mčz-30rp.

Cieľ bol po zásahu granátu ničený jeho črepinami, výbuchom trhacej náplne, prípadne boli zapálené prítomné horľaviny. V prípade nutnosti bolo možné toto strelivo použiť ako trieštivý granát proti nepancierovaným cieľom.

ZÁKLADNÉ ÚDAJE JČ-PLK 44 85 MM

kaliber	85 mm
ústová rýchlosť	870 m.s ⁻¹
hmotnosť náboja	16,2 kg
hmotnosť granátu	9,2 kg
hmotnosť trhacej náplne	0,66 kg
hmotnosť prachovej náplne	2,8 kg
hmotnosť odmeďovača	0,02 kg
hmotnosť flegmatizátora	0,14 kg
dĺžka náboja	0,964 až 0,975 m
dĺžka granátu so zapaľovačom	0,409 až 0,414 m
dĺžka nábojnice	0,63 m

JEDNOTNÝ 85MM NÁHRADNÝ NÁBOJ 85-ČNH-PLK 44

Na cvičnú strelbu a nastrelenie zbrane bolo určené náhradné strelivo 85-ČNh-PLK 44. Bolo identického vzhľadu s ostrým strelivom. Rozdiel bol v oslepenom zapaľovači a miesto trhovej náplne bola v granáte inertná hmota zodpovedajúcej hmotnosti. Pre úplne zhodné základné údaje s ostrým strelivom (vrátane balistických vlastností), tu tieto údaje neuvádzame.

JEDNOTNÝ 85MM NÁBOJ JPSV-PLK 44 S PROTITANKOVOU STRELOU SO STOPOVKOU

85mm protitankový náboj so stopovkou bol určený na ničenie obrnenej techniky nepriateľa, priamou strelbou z **PLK vz. 44**. Protipancierová strela sa skladala z tela strely s dvomi vodiacimi obrúčkami, balistickej čiapky, tzv. Makarovovej čiapky, trhacej náplne a dnového zapalovača PD-30 so stopovkou. Nábojnica bola identická s ostatnými nábojnicami kalibru 85 mm.

ZÁKLADNÉ ÚDAJE JPSV-PLK 44 85 MM

kaliber	85 mm
ústová rýchlosť	835 m.s ⁻¹
hmotnosť náboja	16,18 kg
hmotnosť strely	9,2 kg
hmotnosť trhacej náplne	0,043 kg
hmotnosť prachovej náplne	2,8 kg
dĺžka náboja	0,917 až 0,923 m
dĺžka strely bez stopovky	0,323 až 0,327 m
dĺžka nábojnice	0,63 m

POUŽITÁ LITERATÚRA:

HOLUB, O.: *Zrazené pevnosti*. Praha : Naše vojsko, 1982.

KUPKA, V. – FRANCEV, V. – FUCHS, J.: *Československý 4cm pevnostní kanón vz. 36 a jeho osudy*. Praha 2003.

Děl. – 22 – 11, 85 mm pevnostný kanón vz. 44/59. Praha : MNO, 1960.

Děl. – 51 – 10, – 67, – 69, Přehled dělostřeleckého, minometného a speciálního střeliva Díl I, II, III, MNO Praha 1963 a 1964.

PĚCHOTNÍ SRUB B-S 13 NA BRATISLAVSKÉM PŘEDMOSTÍ A JEHO POŠKOZENÍ SOVĚTSKÝMI VOJÁKY V SRPNU 1968

MARTIN DUBÁNEK

DUBÁNEK, M.: The burglary of Soviet soldiers into Bratislava infantry cabin B-S 13 in 1968. *Vojenská história*, 1, 12, 2008, pp. 118–127 Bratislava.

The author presents the genesis of Bratislava infantry cabin B-S at fore bridge Petržalka in Bratislava in 1937 with its technical parameters. He assumes that it was in a relatively untouched state during the War. Whereas there was the re-activation of Czechoslovak pre-war fortification from 1946, there was the foundation of the Headquarter of Building field IV, being in charge of the maintenance of the fortification in the region of Morava-Slovak border – Bratislava. He looks closely at the technical equipment in the following chapters.

The building did not involve any crew, there was no equipment except for a stuck cannon and it was locked by a massive electromagnetic lock. The troops from the surroundings conducted only an annual maintenance and camouflage. The calm peace service was broken by the Warsaw Pact armies's Invasion in August 1968. The author recalls the damages caused by the breaking in on 3rd September 1968.

Military history. Slovakia. Fortifications. The year 1968.

K mezníkům historického vývoje Československa bez pochyby patří rok 1968, neboť vpád vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 ovlivnil na celá desetiletí další vývoj státu. Mezi naprosto neznámá fakta z tehdejší invaze patří vloupání několika sovětských vojáků do pěchotního srubu B-S 13 v bratislavské Petržalce.

Československé opevnění budované ve 30. letech 20. století v Bratislavě je známé značnými odchylkami od celorepublikového standardu. Způsobil to nesporný fakt, že některé z pevnostních objektů tu byly postaveny jako vůbec první a jejich projektování začalo před vznikem centralizované organizace Ředitelství opevňovacích prací (dále ŘOP). Objekty B-S 5a, 5b, 6, 7, 9-12 a 14 postavené na předmostí v bratislavské Petržalce v roce 1933 – 1935 se podařilo začlenit do přijaté koncepce čs. opevnění a počínaje rokem 1936 doplnit běžnými nebo lehce zjednodušenými pěchotními sruby (B-S 1-4, 8, 13, 15, IV) a v letech 1937 až 1938 i lehkým opevněním a velitelskými úkryty.

Jedním z fortifikačních objektů, které ve dnech 28. února – 5. března 1937 vybetonovala bratislavská stavební firma Ing. Rudolf Frič byl i pěchotní srub B-S 13 „Stoh“ realizovaný v tzv. I. římské odolnosti. Srub s kubaturou betonu 743 m³ a 24-člennou osádkou byl vpravo vyzbrojen standardní kombinací zbraní – t. j. 4cm kanonem vz. 36 (zbraň L1) a dvojčetem těžkých kulometů vz. 37 (zbraň M v lafetě DZ-4). Bezprostřední ochranu zajišťovaly

dvě střílny pro lehký kulomet vz. 26 (v lafetě DZ-1) a dva granátové skluzy.¹ Do stropu objektu byl zapuštěn pětistřílnový zvon pro lehký kulomet (v lafetě DZ-16) a také dvojstřílnová kopule pro sólo těžký kulomet vz. 37. Až na zařízení kopule, kde chyběla lafeta DZ-6 se zbraní, existující pouze v prototypu, byl srub vybaven a připraven k obraně.

Po mnichovské konferenci předmostí v Petržalce 8. října obsadili Němci. Válku však podobně jako téměř všechny fortifikační objekty v Bratislavě přečkal srub B-S 13 v relativně nedotčeném stavu. Jelikož od roku 1946 probíhala reaktivace československého předválečného opevnění, došlo 15. července 1947 ke zřízení Velitelství stavebního úseku IV. Vešel mu škt. Antonín Linhart, který dohlížel na opravy opevnění v úseku Moravskoslovenská hranice – Bratislava.² V rámci těžkého opevnění provedla veškeré práce opět firma Ing. Rudolf Frič, která je dokončila v listopadu téhož roku. Činnost se soustředila zejména na vyčištění interiérů, doplnění záhozů, uzavření objektů a zřejmě i opravy WC.

V plánu rekonstrukce objektů stálého opevnění pro rok 1947 bylo původně plánováno i částečné vyzbrojení a vystrojení objektů těžkého opevnění v Bratislavě a na jižní Moravě kořistním (čs. předválečným) pevnostním materiálem.³ Prioritně byla pocítována náhrada za pancéřové dveře, pro které byla již v březnu 1947 vypsána omezená soutěž, jež pravděpodobně vyhrála Královehradecká mostárna a strojírna Hradec Králové. Pro celou dodávku (Bratislava i jižní Morava) byla vyčleněna částka 220 000 Kčs.

Kromě dveří byly po válce vyráběny i další součásti výstroje jako například nádrže na vodu vyrobené v letech 1949 – 1950 ve Škodových závodech, nebo vnitřní zařízení do pancéřových zvonů (DZ-5), což v roce 1949 provedla Zbrojovka Brno. Po válce byly rovněž vyráběny příkopové periskopy pro pozorování týlových stěn a diamantových příkopů. Na základě výnosu čj 41709/taj.hl.št.žen.1948 z 31. srpna 1948 byla výroba za předběžnou cenu 486 000 Kčs zadána Spojeným závodům pro jemnou mechaniku a optiku MEOPTA Přerov, závod Praha Košíře. Příkopové periskopy po válce označované jako P-8 byly pro Bratislavu přebírány pravděpodobně v roce 1950.⁴

Z kulometné výzbroje bylo pro bratislavské objekty primárně nutné dořešit lafetaci do pancéřové kopule. Vzhledem k nízkému počtu potřebných zařízení (pouhé 2 kusy ve srubech B-S 13 a B-S 15), byla projekčně vyřešena improvizace spočívající v montáži lafety pro lehký kulomet vz. 26. Tato nová atypická lafeta je označována jako DZ-16aABN a byla osazena do nově vyprojektované střílnové desky, která se osazovala do střílnové vložky kopule za pomoci tzv. revolverových rukojetí tak jako lafeta DZ-6, nebo uzávěry střílny DZ-17 a DZ-35. Ve výše zmíněné střílnové desce byly vypracovány otvory pro instalaci upravené lafety DZ-16 (N/AJ 15/26 vz. 37). Doposud sice není prokázána výroba tohoto zařízení, ale plán byl nalezen společně s výkresovou dokumentací pevnostních zařízení, která byla po 2. světové válce realizována, a proto se můžeme oprávněně domnívat, že se tak stalo i v tomto případě.

Lafety DZ-4 pro dvojčata těžkých kulometů vz 37 byly s největší pravděpodobností vyrobeny po válce znovu ve Zbrojovce Brno.⁵ Svědčí o tom zejména bohatá korespondence mezi MNO a zbrojovkou Brno z let 1949 – 1950 a také fakt, že v roce 1950 praskaly odlitky nově

1 STEHLÍK, E.: *Lexikon těžkých objektů československého opevnění z let 1935 – 1938 pevnosti sv. 18*, 2000, s. 277-284.

2 MINAŘÍK, P.: *Osudy československého opevnění po roce 1945*. Fortsborník 7/II. Brno 2002.

3 Takto byly označeny zbytky původního čs. pevnostního materiálu, který zbyl na území ČSR po skončení 2. světové války. VHA, MNO-VŽV 1947, K 316, čj. 50116.

4 Dosud nezpracovaný karton ZB Brno – Na jižní Moravě byly na objektech přezkoušeny až 7. 2. 1951.

5 Tajné deníky spisů VŽV a ROP.

vyrobených kolébek těchto lafet. Naproti tomu se dochovalo dostatečné množství lafet pro lehký kulomet vz. 26 (DZ-16 do zvonu a DZ-27 pod beton), které v bratislavském úseku nahradily dodané předválečné lafety DZ-1 pro stejnou zbraň (pod betonem).

Válku rovněž přečkalo minimálně 36 různých zachovalých 4cm kanónů vz. 36 (nyní označovaných jako 47mm PvK vz. 36) a 49 kompletních střílen. V roce 1948 MNO rozhodlo o opravě 18 zbraní, které armáda převzala v roce 1949. Šest kanónů bylo na přelomu listopadu a prosince 1949 zkušebně namontováno do bratislavských objektů. Rozhodnutím MNO z 6. prosince 1953 bylo Velitelství 2. vojenského okruhu nařízeno provést v Bratislavě ještě další zkušební zamontování jednoho nebo dvou 47mm PvK vz. 36 uložených v Bratislavě, což měla být generálka pro montáž 12 zbraní na jižní Moravu. Kanón pak byl naposled zkušebně zamontován v období od 3. do 9. května 1954 v pěchotním srubu B-S 13 a potřebné kusy byly minimálně do roku 1956 ponechány ve skladech.

Od roku 1952 byl řešen vývoj pevnostního kanónu na bázi 85mm tankového kanónu ZIS-S 53, který byl v roce 1959 přijat do výzbroje jako 85mm PvK vz. 44/59. V Bratislavě pro ně v termínu od 12. července do 23. srpna 1959 pracovní jednotka z 92. pontonového praporu vybourala střílny a osadila nové rámy. Do poloviny roku 1960 došlo k osazení 4 zbraní včetně srubu B-S 13, který tvořil kostru obrany západní části předpostí.⁷ V roce 1963 došlo k montáži ještě jednoho kanónu, ale konkrétní srub se nepodařilo určit.

Dvojčata těžkých kulometů vz. 37 měla být ve druhé polovině 50. let nahrazena těžkými kulometry vz. 43 Gorjunov a lehké kulometry vz. 26 v pomocných střílnách „pod betonem“ a „pod pancířem“ lehkými kulometry vz. 52 nebo všechny kulometry nejlépe vyvíjeným univerzálním kulometem vz. 59.⁸ To by zřejmě znamenalo technicky problematickou a finančně drahou adaptaci stávajících lafet, a proto vojenská správa od tohoto záměru upustila ve výzbroji zůstaly staré kulometry vz. 26 a 37.

Ačkoliv technické vybavení objektu nikdy nedosáhlo předválečné úrovně, byl prováděn vývoj vzduchotechniky, která byla v letech 1961 – 1962 vyzkoušena v jihomoravském objektu MJ-S 4.⁹ Na základě vyhovujících výsledků měla být v roce 1964 namontována i na srub B-S 13. Na rozdíl od plně přetlakového a filtrovaného vzduchu, byl nyní přiváděn předfiltrovaný vzduch pouze do ubikací. V horním patře byl rozváděn do tzv. kolektorového vedení a pomocí dlouhých pružných hadic do individuálních protichemických masek ve střeleckých místnostech a zvonech. Na rozdíl od jihomoravských objektů nebyly vchody do pancéřových zvonů přehrazeny tlakovými dveřmi. Jelikož objekt neměl stálou osádku, kromě zasunutého kanónu neměl uskladněnou žádnou výzbroj a byl uzamčen masivním elektromagnetickým zámkem. Jednotky v okolí prováděly pouze každoroční údržbu a masování. V případě války by byl z bratislavských a jihomoravských osádek vytvořen pevnostní prapor. Válečnou osádku srubu B-S 13 tak mělo tvořit 18 mužů.

Poklidnou mírovou službu objektů na předmostí Petržalka narušil pouze vpád vojsk varšavské smlouvy v srpnu 1968, při kterém se sovětsí vojáci vloupali do pěchotního srubu B-S 13. Jak známo, 21. srpna 1968 narušili vojáci armád Varšavské smlouvy suverenitu tehdejší ČSSR a pod rouškou internacionální pomoci rychle okupovali celou zemi. Již v prvních okamžicích invaze byla obsazena Bratislava a část sovětských okupačních jednotek byla dislokována na Petržalském předmostí v bezprostředním dosahu linie opevnění.

6 Výnosem MNO čj. 0012172-GŠ/OS, viz VHA, MNO 1954, K 123, sign. 89/1/6/13.

7 VHA, MNO-VŽV 1960, K 166, sign. 49/4/4/3.

8 VHA, MNO OS 1957, K 330, sign. 49/3/79, čj. 005824 VŽV z 3.9.1957.

9 VHA, MNO 1962, K 231, 49/4/2/9.

Dne 3. září 1968 ve 21. 30 se dostalo k veliteli 3. motostřelecké divize (VÚ 1535 Kroměříž) hlášení o narušení objektu stálého těžkého opevnění č. 13 v Petržalce.¹⁰ Velitel 3. motostřelecké divize vyslal na místo vyšetřovací komisi pod předsednictvím pplk. Stanislava Kašpara. Z útvaru mu dále asistoval mjr. Ing. Jiří Brychta a pplk. Ladislav Musil z VÚ 3866. Komise pak byla na místě doplněna o příslušníky VÚ 5947 Bratislava kpt. Josefa Škařupu a npor. Josefa Musila. Jmenovaní potvrdili proniknutí do objektu, konkrétně o násilné otevření brány ochranného oplocení a násilné otevření mřížových dveří, na kterých byl odstraněn horní závěs a rozbit a zcizen zámek. Pachatelům se nejprve nedařilo proniknout přes vstupní pancéřové dveře. Dveřní střílnou pouze poničily bezpečnostní zámek, který tak splnil svou funkci. Podle osmi odšroubovaných šroubů ocelového krytu střílny se zřejmě pachatelé marně snažili proniknout do nitra objektu touto cestou. To se jim podařilo až, když vyrazili mříž nasávání vzduchu a vybourali část betonového zdiva otvoru pro nasávání vzduchu do objektu. Poté vyřadili bezpečnostní zámek a otevřeli vstupní pancéřové dveře.

Sověti při své prohlídce objektu poničili části vnitřního vybavení, zejména vzduchotechniku, vodní nádrž a jeden příkopový periskop. Přitom způsobili určitý nepořádek a odcizili veškeré elektrické instalace, to jest 150 m kabelu a 9 osvětlovacích těles v hodnotě 1 600 Kčs. Vetší škodou se stala krádež soupravy součástek pro pevnostní kanón v hodnotě 21 728 Kčs, přičemž dalších 3 654 Kčs stál rovněž zcizený záměrný dalekohled TŠ-16 pro 85 mm PvK vz. 59. Jak dokazují pořízené fotografie ruský voják pošlapal například i nástavec pro odpad nábojnic a před objekt vyházel i další součástky výstroje kanónu a porušil jeho izolaci.

Bohužel, sovětským vojákům se zalíbil i záměrný dalekohled vz. 36, jehož ztrátu vojenská správa odhadla na 600 Kčs, periskopický dalekohled do zvonu za 3 472 Kčs a záložní a výstrojní součástky k TK za 400 Kčs. Sovětská armáda poté zvýšila svou bojeschopnost osvobozením několika kusů ženijního nářadí za cca 1 600 Kčs. Po započítání poškození zámeků komise vyčíslila celkovou škodu na 32 658, 80 Kčs.

Při vyšetřování byly nalezeny nedopalky cigaret sovětské výroby, útržky novin sovětského tisku, krabičky od sirek sovětské výroby a láhev piva maďarské výroby. Okupanté si v objektu rovněž pochutnávali na spečených klasech kukuřice a plodech jeřabin.

Bez valného výsledku byla kontaktována sovětská strana, konkrétně gen. mjr. Aljošin a další důstojníci sovětské armády. Gen. mjr. Aljošin prohlásil na základě důkazů, že tam skutečně pobývali sověští vojáci. Trval dokonce i na tom, že rozkaz k otevření tohoto objektu nevydal a připustil, že to sověští vojáci asi udělali svévolně a slíbil do 5. září 1968 vyšetřit, což se pochopitelně nestalo.

Závěr československé vyšetřovací komise byl ukončen v tom smyslu, že do příchodu sovětské armády nebyl objekt porušen, přičemž 21. srpna 1968 přišli sověští vojáci. Z nalezených materiálů bylo možné objektivně usoudit, že objekt byl narušen sovětskými vojáky, po jejichž pobytu se stal nebojeschopným. Komise dále podala zprávu, že došlo k prozrazení informací o vyzbrojení a vystrojení a uzamykání objektu, který byl znám jen omezenému počtu zvláště prověřených důstojníků ČSLA.

Velitelství 3. motostřelecké divize 5. září informovalo velitele Středního vojenského okruhu gen. mjr. Ing. Vasila Valo, který 11. září 1968 informoval náčelníka generálního štábu gen. por. Ing. Karla Rusova. Podle této zprávy již došlo k uzavření objektu, zabetonování vytržené mřížky ventilace a výměně bezpečnostního uzávěru. Uvedení objektu do stavu bojové pohotovosti mělo však vyžadovat opravy ventilace, elektrických rozvodů a dalších zaří-

10 VHA, MNO 1968, K 33, sign. 2/5/7, hlášení o vykradení B-S 13.

zení i nahrazení odcizeného materiálu. Údajně však již nebyl k náhradě k dispozici zvono-
vý periskop a záměrný dalekohled vz. 36.

Ačkoliv je tato příhoda ve srovnání s tragédií, která při okupaci postihla celou republi-
ku doslova nicotná, doufáme, že se stane přínosem pro poznání historie československého
předválečného opevnění.

Vzhledem k rozrůstání Bratislavy a její infrastruktury zanikly pěchotní sruby B-S IV
a některé ze starších atypických objektů. Armáda přestala používat i pěchotní srub B-S 13,
jehož palebné pole zastínil násep dálnice. Ostatně po roce 1989 ztratilo toto opevnění proti
Rakousku jakýkoliv další smysl a bylo armádou postupně opuštěno.

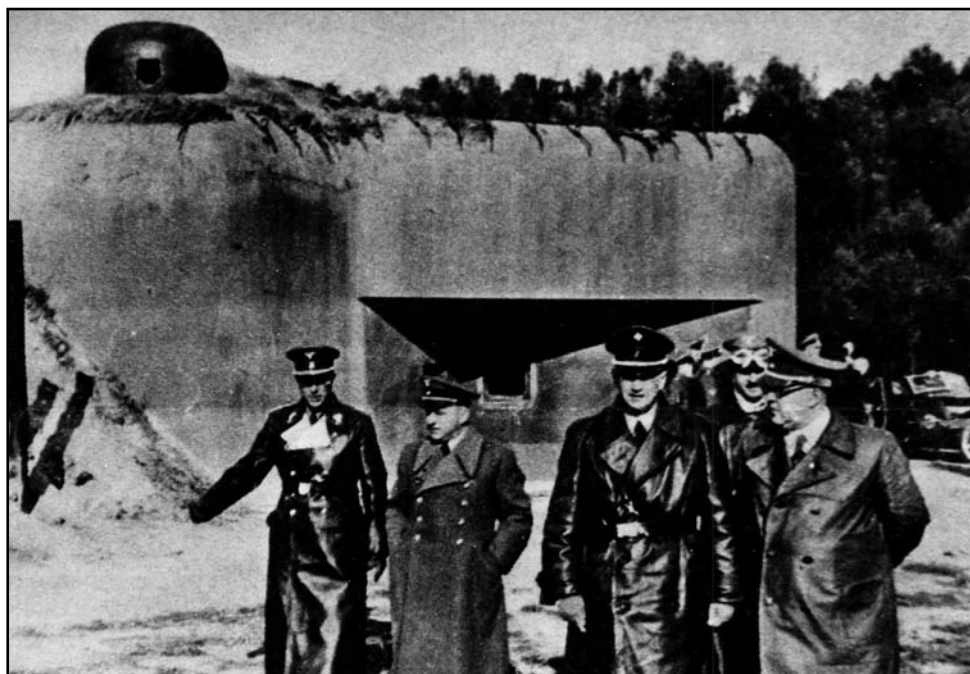
Foto a výkresy: VHA, autor a sbírka autor, Radek Hrabčák

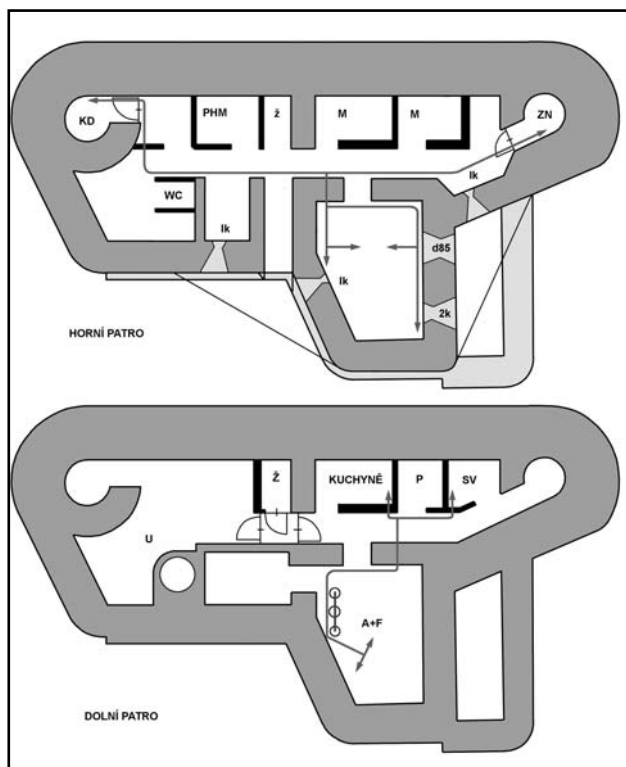
Mapa západní části opevnění v Petržalce v roce 1936 (VHA)

Špionážní německá mapa Bratislavy z 15. 7. 1938 (VHA)

Návštěva Hitlera pěchotního srubu B-S 4 dne 25. 10. 1938 (sbírka autor)

Půdorys horního a dolního patra pěchotního srubu B-S 13 „Stoh“ s návrhem filtroventilace z roku 1962 (autor)

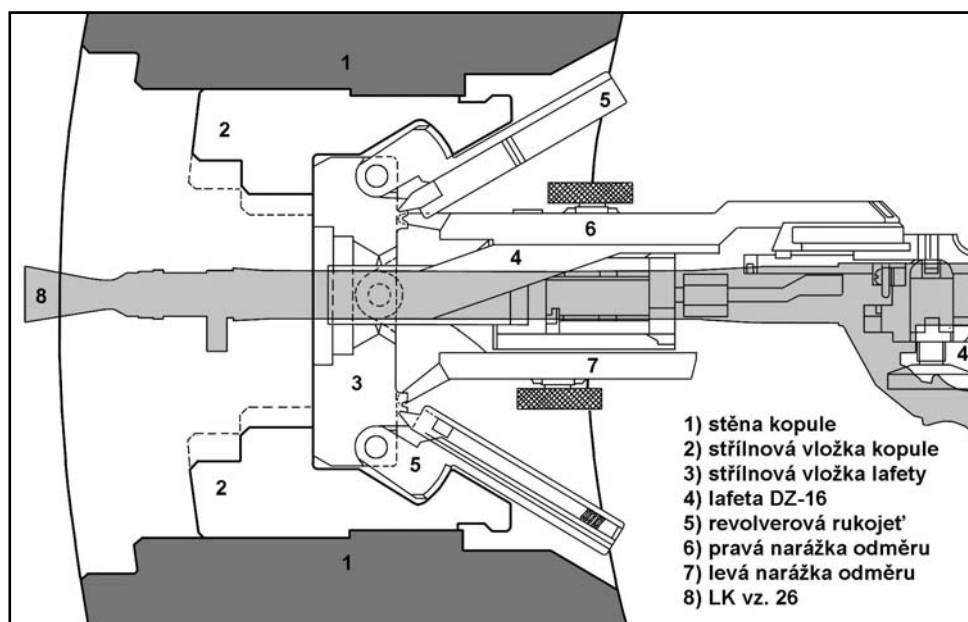
Zdemolovaný odpad nábojnic a příslušenství 85mm pevnostního kanónu vz. 44/59 po vloupání sovětských vojáků do pěchotního srubu B-S 13 (VHA)

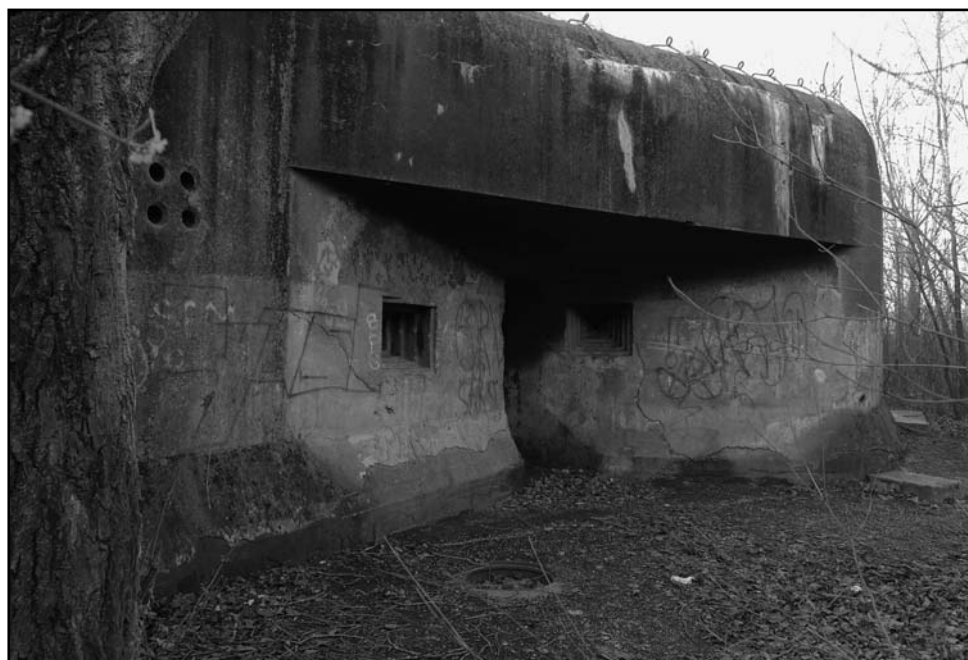
Rozházené součásti výstroje (uzávěra DZ-10 a příslušenství zaměřovacího dalekohledu TŠ-16) srubu B-S 13 po vloupání (VHA)

Slavný elektromagnetický zámek řádění sovětských vojáků neodolal (VHA)

Půdorys poválečné lafety DZ-16aABN do pancéřové kopule ve srubech B-S 13 a B-S 15 (autor)

Současný stav pěchotního srubu B-S 13 (Radek Hrabčák 2007)

Kopule pro sólo těžký kulomet vz. 37 pěchotního srubu B-S 13 (Radek Hrabčák 2007)

Zkoušky prototypu 85mm PvK vz. 44/59 ve zkušebním objektu CE Jordán. Stejný kanón byl osazen i ve srubu B-S 13 (VHA)

RECENZIE

CANFORA, L.: *GAIUS IULIUS CAESAR. DEMOKRATICKÝ DIKTÁTOR*. Praha : Vyšehrad, 2007, 446 s.

Gaius Iulius Caesar patrí bezpochyby medzi tri najvýznamnejšie osobnosti starovekého sveta. Popri macedónskom vojvodcovi Alexandrovi Veľkom a kartaginskom Hannibalovi tvorí tretí vrchol trojuholníka osobností, ktoré najviac ovplyvnili politický, vojenský, ale aj kultúrny svet v storočiach pred viac ako dvetisíc rokmi. Pochopiť tieto osobnosti nám umožňuje pochopiť aj svet, v ktorom žili, ktorý formovali a do ktorého zasahovali podľa svojich predstáv a mimoriadnych schopností. Každá monografia, venovaná takýmto významným osobnostiam, upúta pozornosť čitateľov, hoci sa im stále venuje pozornosť.

Čo však možno napísať nové o osobnosti, o ktorej písali korunované i nekorunované hlavy, o ktorej vznikli stovky monografií, ďalšie stovky či tisíce štúdií, písali sa o nich divadelné hry, nakrúcali dokumentárne i dobrodružné filmy, kreslili sa komixy? Taliansky literárny historik a klasický filológ, známy u nás i svojimi *Dejinami gréckej literatúry* (Praha 2001) sa podujal na nový pohľad o tejto osobnosti, o historických a kultúrnych podmienkach, v ktorých žil a ktoré ovplyvňoval. Aj spomenutím týchto problémov začal Luciano Canfora svoje sledovanie osudov hrdinu antického sveta. Celý príbeh životných osudov si rozdelil na nie menej ako štyridsaťdva kapitol, ku ktorým pridal ešte ďalších päť dodatkov. Umožnilo mu to sledovať jednotlivé kroky kariéry bohatej na vojenské udalosti, politické intrigy, ale aj ľúbostných dobrodružstiev.

Výklad sa začína vstupom mladého Gaia Iulia Caesara do osídiel politiky, keď mu v časoch Sullovej diktatúry hrozila politická perzekúcia, a preto musel opustiť Rím. Najprv sa ukrýval na italskom vidieku, aby sa neskôr začal vojenskému remeslu na Východe. Prvé Caesarove bojové i politické skúsenosti ukázali, prečo sa aj neskôr rozhodoval správne: nikdy nestratil hlavu a vždy využil každú, aj nepatrnú príležitosť vo svoj prospech. Najlepšie o tom svedčí jeho zajatie pirátmi, keď aj takmer bezvýchodiskovú situáciu dokázal zvrátiť vo svoj prospech a napokon sa pirátom aj kruto pomstil. Už pri opise tejto udalosti máme možnosť sledovať Canforov historicko-literárny prístup k historickému materiálu. Aj v neskorších častiach svojej knihy najprv načrtne politické súvislosti a udalosti, aby potom venoval väčšiu pozornosť svedectvám antických autorov (gréckych aj rímskych). Ukazuje na možnosti zachytiť život historickej osobnosti v čo najširších súvislostiach, ale aj na schopnosti jednotlivých autorov správne a do detailov vykresliť obraz politika neskororímskej republiky. Historický výklad sa tak spája s literárno-kritickým rozborom prameňov so snahou priblížiť sa čo najbližšie historickému daniu (alebo podľa názoru niektorých moderných historikov vytvoriť nový pohľad na minulé udalosti?).

Smrť diktátora Sullu v roku 78 umožnila Caesarovi návrat do Ríma a postupné získavanie úradov, funkcií a skúseností. V politickom boji využíval všetky možnosti, ktoré mu demokratický režim republikánskeho Ríma poskytoval. Svoju politickú kariéru začínal náboženskými funkciami, aby pozornosť postupne presúval na čoraz dôležitejšie úrady (tribún ľudu v r. 71 pred n. l.). Neusiloval sa len o to, aby si zabezpečil svoju vlastnú politickú kariéru, ale akoby predvídal aj do budúcnosti a podporoval jednotlivých kandidátov na najvyššie politické funkcie. Vo funkcii tribúna ľudu údajne podstatne prispel k tomu, že jeho budúceho spojenca Marca Licinia Crassa zvolili za konzula na rok 70.

V tom istom a nasledujúcom roku strávil Caesar dlhé mesiace v Hispánii, kde si vytvoril určité politické zázemie aj na ďalšie roky. V Hispánii si však uvedomil aj to, že Alexander Veľký, s ktorým sa neustále porovnával, v tridsiatom roku života dobyl veľkú ríšu, zatiaľ čo Caesar ešte len začínal svoju kariéru. Toto porovnávanie sa odrazilo napr. aj v Plutarchových *Paralelných životopisoch*, keď obidve osobnosti postavil vedľa seba.

Určitý zlom v Caesarovej kariére nastal v roku 68. Zastával úrad kvestora, na základe čoho vstúpil do rímskeho senátu, v roku 65 bol edilom a zapájal sa do politických rozhodnutí, ktoré mali spojitost s jeho budúcnosťou – podporil Pompeiovu voľbu za veliteľa proti pirátom, neskôr aj jeho hlavné velenie proti Mithradatovi). Nezískaval si len politické spojenectvá, ale aj rozsiahlu podporu v ľudových vrstvách, pre ktoré organizoval gladiátorské hry a zábavy, dal budovať verejné stavby. Ešte väčšiu popularitu mu prinieslo hlásenie sa k dedičstvu Gaia Maria – Caesarova teta bola Mariovou manželkou (Caesar však nebol Mariovým vnukom, ako sa nesprávne uvádza na s. 59). Postupnými krokmi si budoval sociálnu základňu pre svoje budúce kroky.

Obdobie 70. a 60. rokov bolo v Ríme obdobím ostrých politických a sociálnych bojov o moc, pričom sa používali a hľadali i nové formy boja, niekedy aj nezákonné. V roku 63 pred n. l vzbudil v Ríme veľkú pozornosť odhalený pokus o sprisahanie a získanie politickej moci novými prostriedkami, ktoré viedol schudobnený príslušník starého asistokratického rodu Lucius Sergius Catilina. Luciano Canfora sa nezaobrá ani tak priebehom sprisahania a jeho odhalením konzulom M. Tulliom Ciceronom, ale zaujíma ho predovšetkým zložitá a dodnes nevyriešená otázka, kto všetko stál v pozadí tohto sprisahania. Niektorí autori podozrievali z účasti na sprisahaní aj Caesara a Crassa, prípadne ďalších mnohých nomenovaných politikov. Dôkazy o Caesarovej účasti v sprisahaní boli len nepriame, o jeho bližšom vzťahu k sprisahancom by mohlo nasvedčovať aj správanie v senáte, kde po odhaleaní navrhoval miernejší trest, než Cicero, ktorý zastával (a nakoniec aj vykonal) čo najtvrdšie opatrenia proti uväzneným účastníkom sprisahania. Catilinov prípad poukázal na to, že boj o politickú moc sa mimoriadne vyostroval a nadobúdal nové podoby.

Vytvárali sa rôzne zoskupenia, preskupovali sa sily, hľadali sa spojenci. Traja muži, ktorí individuálne dosiahli v politickom živote Ríma významné úspechy, ale celkovo sa nedokázali presadiť voči vplyvnému senátu, nakoniec prekonali vzájomné rozpory a nedôveru či nevraživosť a vytvorili tajnú dohodu, ktorá v nasledujúcich rokoch podstatne zmenila rozloženie politických síl v Ríme. Canforu opäť zaujíma viac pozadie politických dohôd, ale najmä to, ako triumvirát hodnotili jednotlivé strany: stúpenci republiky hovorili o „trojhľavej obludě“.

Politický boj si vyžadoval obrovské finančné prostriedky, ktoré Caesar získaval z verejných i súkromných zdrojov. Jeho najvýdatnejším podporovateľom bol práve Crassus, ale neskôr sa zdrojom jeho príjmov stala Galia a ďalšie krajiny, v ktorých pôsobil. Tu sa ponúka zaujímavé porovnanie s Alexandrom Veľkým, ktorý takisto pre svoju výbojnú politiku potreboval značné zdroje a našiel ich v pokladnici perzského kráľa – niektoré odhady uvádzajú takmer 200 000 talentov, čo je asi 5 200 ton drahých kovov, ktorých sa Alexander a jeho vojaci zmocnili po dobytí Perzskej ríše.

Galia sa stala skutočnou základňou Caesarovej ďalšej politickej moci. Nielenže tu získal finančné prostriedky (zmocnil sa keltského „národného“ pokladu), ale predovšetkým si tu vybudoval a vycvičil kvalitné vojsko pozostávajúce napokon z desiatich légii. Jeho vojaci sa necvičili na cvičiskách či v kasárňach, ale v priamych bojoch s obávanými keltskými bojovníkmi. Na význam Caesarovho pobytu v Galii poukazuje nepriamo aj Canfora: jednotlivým

etapám Caesarovho života venuje 5 – 6 strán, ale jeho pobytu v Galii až trojnásobok (s. 110-128)!

Základným prameňom pre poznanie výbojov v Galii sú nepopierateľne Caesarove *Zápis-ky o vojne v Galii*, ktoré sa svojím neosobným štýlom tvária ako nezaujatý opis rímskych výbojov. Už v staroveku však viacerí autori, ktorých diela sa zachovali úplne (napr. Plinius Starší, Plutarchos), čiastočne alebo len vo fragmentoch (Appianos), odsudzovali Caesarovu politiku, jeho zámerné provokovanie keltského obyvateľstva, vyvražďovanie alebo podmaňovanie si celých kmeňov. Na dvojité videnie a hodnotenie Caesarovej politiky nadväzuje aj súčasná historiografia, ktorá sa buď prikláňa na stranu rímskych výbojov a obhajovala ich (Napoleon III.) alebo ich odsudzuje (C. Jullian, J. W. Goethe). Ale samozrejme, skutočnosť bola, a je, oveľa zložitejšia.

Zatiaľ čo sa Caesar sústreďoval na udalosti v Galii, v samotnom Ríme sa odohrávali veci, ktoré ho – z jeho pohľadu – ohrozovali pri ceste na vrchol moci: Pompeius sa zblíži so senátom, dostáva mimoriadne moci na potlačenie vnútropolitických nepokojov (v r. 52 konzul bez kolegu), od senátu dostáva príkaz na vojenské odvodvy po ceľej Itálii. Caesar to využil a takisto koná odvodvy po ceľej Galii, posilňuje svoje vojsko. Proticaesarovská strana v Ríme sa chystá proti nemu zasiahnuť, obviní ho z mnohých porušení zákonov. Schyluje sa k občianskej vojne.

Caesarovou nevýhodou bolo, že mu končila platnosť druhého prokonzulského impéria. Aby získal späť nejakú moc, musel sa pripravovať na voľby konzulov, tie však musel absolvovať osobne v Ríme, pričom by sa predtým musel vzdať prokonzulského impéria a rozpustiť vojsko. Bez vojska však nemal žiadnu moc a nemohol by sa postaviť proti Pompeiovi! Jeho lavírovanie a ponuky, že sa zbaví dobre vycvičeného galského vojska, nikto nebral vážne. Zložitú situáciu si neuvedomuje len Caesar a jeho najbližší priatelia, ale zhrozený je aj rečník a politik M. Tullius Cicero, ktorý akoby predvídal blížiacu sa občiansku vojnu. Uvedomoval si totiž, že či Caesar alebo Pompeius, v každom prípade sa rozhodovalo o konci rímskej republiky.

Luciano Canfora využíva všetky svoje znalosti antickej literatúry, aby citátmi z diel či aspoň fragmentmi z citátov vykreslil čitateľovi rozhodujúce okamihy pred prepuknutím občianskej vojny medzi Pompeiom a Caesarom (s. 149-156). Caesarovi i Caesarovi protivníci, skúsení politici i mladíci, ktorí do politiky vstupovali, v senáte i na uliciach a na námestiach vyslovujú svoje úsudky, ktoré neskorší historici často doslovne uvádzali, o budúcnosti rímskeho politického života. Situácia sa menila zo dňa na deň, niekedy z hodiny na hodinu. Caesar už čakal na hraniciach Itálie, Pompeius sa vyhrážal v Ríme tým, že „zadupe nohami“ a zo zeme sa vyroja vyzbrojené légie, ochotné brániť republiku. Keď sa však Caesar rozhodol rázne skončiť nič neriešiacu situáciu a prekročil riečku Rubicon, ukázalo sa, že proti nemu nestojí žiadna reálna moc: jeho súper Pompeius aj so svojou družinou ušiel do Grécka a cesta do Ríma bola pre Caesara voľná.

V tomto okamihu Caesar ohromil aj rímsky svet. Nenastúpil cestu Sullovských proskripcí, nelikvidoval násilne svojich politických súperov, ale hľadal cesty, ako sa s nimi uzmiereť. Mnohých Pompeiových stúpencov, ktorí upadli do zajatia už pri jeho postupe na Rím, omilostil, zmieril sa s nimi, alebo ich dokonca pribral do svojej družiny. Bola to politika, ktorá sa mu o päť rokov vypomstila!

V nasledujúcich mesiacoch Caesar opäť dokázal svoje vodcovské schopnosti. Najprv si zabezpečil moc v Ríme, potom sa snažil zlikvidovať Pompeiove sily v Hispánii, napokon sa stretol priamo so svojím súperom v bitke pri Farsale v Grécku. Zatiaľ čo Pompeiovi veliteľia a členovia družiny sa medzi sebou hádali, kto sa zmocní ktorého úradu alebo územia,

Caesar s problémami, ale dôsledne šiel za svojím cieľom. Napriek nepriaznivým okolnostiam jeho vojsko zvíťazilo s neporovnateľne silnejším nepriateľom. Zatiaľ čo Caesar vytvrdol so svojimi vojakmi, Pompeius nevyužil príležitosť a v rozhodujúcom okamihu od vojska ušiel.

Pompeiovou násilnou smrťou pri egyptských brehoch skončilo nepriateľstvo medzi dvomi veľkými politikmi a z Caesara sa náhle stáva Pompeiov pomstiteľ. Zamiešal sa do dynastických sporov medzi Kleopatrou a jej bratom, vyvolá otvorené egyptské nepriateľstvo, ktoré ho takmer stálo život (okrem purpurového pláňa, ktorého sa v mori musel zbaviť, aby si zachránil život), ale v ťažkých pouličných bojoch jeho vojsko opäť zvíťazilo. Že pri týchto bojoch bola z veľkej časti zničená Alexandrijská knižnica, budovaná viac ako 250 rokov, to môžu lutovať len literáti a vzdelanci, vojakov a politikov to príliš netrápilo.

Caesar bol zamestnaný ďalšími problémami. Po vyriešení situácie v Egypte rázne skoncoval s odporom Mithradatovho syna Farnaka a jeho lakonické „Prišiel som, videl som, zvíťazil som!“ sa stalo symbolom bleskového riešenia politickej situácie na Východe. Rímska vnútropolitická situácia však ešte len čakala na riešenie. Pompeiovi stúpenci v Hispánii a Afrike ohrozovali zásobovanie Ríma obilím, proticaesarovská opozícia sa pomaly formovala aj priamo v Ríme.

Zahltený každodennou politikou a bojmi so svojimi protivníkmi Caesar nezabúdala ani na dynastickú politiku. Čoskoro sa po jeho boku (už počas bojov v Hispánii proti pompeiovcov) objavuje jeho prasynovec a budúci adoptovaný syn a nástupca Gaius Octavius. Canfora opäť na základe údajov antických autorov rekonštruje pomalý politický vzostup tohto mládenca a pokúša sa rozbiť niektoré neskoršie mýty o tom, ako sa pripravoval na budúce prevzatie moci v rímskom štáte (s. 246-256). Ďalšou osobou, ktorá vyrastala popri Caesarovi a v období nasledujúcom po Caesarovom zavraždení chcel hrať hlavnú úlohu v politike, bol Marcus Antonius (s. 280-286). Canfora už vopred upozorňuje na niektoré Antoniove činy, ktoré mohli kompromitovať Caesara alebo vyvolať voči nemu určitú averziu. Tretím mužom, ktorý zohral významnú úlohu v Caesarových posledných rokoch života, bol politik, rečník a spisovateľ M. Tullius Cicero. V jeho korešpondencii sa zachovali mnohé listy, ktoré mu Caesar napísal a ktoré obsahujú dôležité údaje o jeho zámeroch počas diktatúry. Či už to bol boj proti niektorým návrhom časti republikánskeho politického spektra alebo i o vzťahoch medzi Caesarom a Ciceronom alebo o chúlостivom Ciceronovom postavení, keď na jednej strane bol zástancom republiky, na druhej si uvedomoval postavenie, aké zaujal Caesar po víťazstve nad Pompeiom.

Závažným problémom pri skúmaní posledných mesiacov a dní Caesarovho života je otázka, kto všetko sa podieľal na jeho zavraždení. Canfora venuje tejto problematike veľkú pozornosť a minimálne v piatich kapitolách (s. 295-320) rozoberá účasť určitých politických skupín a konkrétnych jednotlivcov, ich ciele alebo príčiny na radikálnom riešení situácie. Bola to široká škála ľudí, ktorí niekedy stáli na Caesarovej strane, inokedy sa s ním rozchádzali v jeho názoroch na domácu i zahraničnú politiku Ríma či pri jej uskutočňovaní.

Záverčné kapitoly svojho pomerne rozsiahleho diela venuje Canfora už priamo „realizácii“ odstránenia „tyrana“, zaoberá sa príčinami, prečo Caesar nevenoval dostatočnú pozornosť náznakom blížiaceho sa sprisahania a napokon opisuje aj jeho rezignáciu v situácii, keď stál zoči-voči svojim vrahom, medzi ktorými poznal aj svojho „syna Bruta“ (Aj ty môj, syn?“).

Caesarovou smrťou by sa mohol skončiť výklad o politikovi, ktorý zmenil tvár rímskej republiky a pripravil cestu k nástupu nového politického systému. Mnohé veci však zostali nedopovedané, a preto Canfora pripojil k svojmu výkladu ešte päť ďalších kapitol, ktoré nazval

Dodatkami (s. 351-387) a v ktorých sa venuje charakteristike Caesarovho literárneho diela (nedochovaného, ale predovšetkým dochovaného – jeho *Zápisom o vojne v Galii a Zápisom o občianskej vojne*). Takisto si všima aj „literárnu opozíciu“, ktorá v nedochovaných dielach vyjadrovala názory republikánov, niekedy odlišné od Caesarových názorov, inokedy len s iným akcentom alebo uprednostňovaním iného spôsobu situácie v Ríme.

Na záver svojho diela Luciano Canfora pripojil dva príspevky svojich asistentov: Pasquale Massimo Pinto je autorom podrobnej a vyčerpávajúcej chronológie Caesarovho života (s. 389-408), kde niekedy (pokiaľ to umožňujú pramene) deň po dni sleduje Caesarove osudy, a tým aj osudy záverečných rokov rímskej republiky. Prehľad je podrobne dokumentovaný odkazmi na konkrétnych autorov, z ktorých mnohé má k dispozícii aj slovenský čitateľ či už v českých alebo slovenských prekladoch.

Druhým dôležitým doplnkom je dvojdielna časť, ktorú spracovala M. Stefania Montecalvová. V prvej sú uvedené životopisy asi štyridsiatich osobností, ktoré hrali nejakú úlohu v Caesarovom živote (ale nie sú uvedené všetky významné osobnosti, o ktorých sa píše podrobnejšie priamo v texte), druhá časť obsahuje päťdesiatdva hesiel z politického života (jednotlivé politické úrady a inštitúcie, fungovanie štátnej správy, niektoré geografické celky).

V talianskom origináli je ako predposledná časť uvedená Bibliografia. Je to skôr komentár k dielam antických autorov alebo k moderným autorom, ktoré Canfora stručne charakterizuje alebo hodnotí ich význam, prípadne uvádza (zväčša talianske) vydania antických autorov. Škoda, že prekladatelia neuverejnili pre českého i slovenského čitateľa preklady antických diel do češtiny a slovenčiny, ktoré – ako sme uviedli – sú už dostupné na trhu. Takýto súpis by bol oveľa dôležitejší, ako vedecké komentované vydania antických autorov, ku ktorým bežný čitateľ v našich podmienkach nemá často ani prístup.

Na záver je pripojený menný register, ktorý čitateľovi uľahčuje orientáciu v texte.

Český preklad diela Luciana Canforu významnou mierou obohatil knižný trh o životopis jednej z najvýznamnejších osobností starovekých (či vôbec svetových) dejín. Pred viac ako štyridsiatimi rokmi vyšlo u nás dielo „domáceho“ autora Jana Buriana (Praha 1963), pred viac ako dvadsiatimi piatimi rokmi vyšiel preklad Caesarovho životopisu, ktorý napísal sovietsky autor Sergej Utčenko (Bratislava 1981). Odvtedy český ani slovenský čitateľ nemal k dispozícii žiadny životopis tejto osobnosti, hoci jeho dielo vyšlo v českom (Praha 1972) i slovenskom (Bratislava 1988) preklade. Preložené dielo teda aspoň čiastočne vyplňa veľkú dieru, ktorú česká i slovenská historiografia v tomto smere majú. Čitatelia tým len získali kvalitný pohľad na dávnu minulosť, ktorá je stále živá.

Pavol Valachovič

MANN, J.: *ATTILA – BARBARSKÝ KRÁĽ, KTORÝ VYZVAL NA SÚBOJ RÍM*. Bratislava : Slovart, 2007, 263 s.

Krátko pred Vianocami roku 2007 prišla na slovenský trh kniha *Attila – barbarský kráľ, ktorý vyzval na súboj Rím* od Johna Manna, historika a cestovateľa, autora viacerých historických prác, životopisov, cestopisov. Z jeho monografií možno spomenúť *Kublai Khan, Genghis Khan: Life, Death, and Resurrection*, *Attila The Hun* a *The Knights of Islam: The Wars of the Mamluks*.

O Attilovi počul asi každý, ale kto to presne bol, už nie. Jeho meno však dodnes vyvoláva iracionálny strach. Je stelesnením zla, nočnej mory, ničivej sily, synonymom krutého bo-

jovníka, drsného barbara, nájazdníka a lúpežníka, iní si ho predstavujú iba ako bezohľadného vodcu divých kočovných jazdcov z ďalekej Ázie, ktorí vpadli do Európy, rozvrátili starý poriadok, dali mnohé masy obyvateľstva do pohybu a prispeli tak k úpadku Rímskej ríše. Jeho skutočný význam je však napriek tomu, alebo skôr práve preto, akoby v úzadí. Ako človek zostáva neznámy a rovnako aj svet, v ktorom žil, poznajú iba tí, ktorí sa venujú dejinám neskorej Rímskej ríše. Attila vytvoril ríšu, ktorá siahala od Čierneho mora k Rýnu a od Baltského mora k Dunaju. Zjednotil mnohé barbarské kmene a držal ich v poslušnosti spôsobom ako nikto pred ním a ani nikto po ňom. Jeho moc a autorita bola taká veľká, že nielen mohol, ale aj ohrozoval Rímsku ríšu, hoci nebolo v jeho silách, aby ju naozaj zničil. Žil však príliš krátko, aby dokázal upevniť svoju vlastnú ríšu, ale dosť dlho na to, aby nezvratne zmenil beh dejín.

Predmetom záujmu Johna Manna je človek, ktorý je v Európe možno až s výnimkou Maďarska stále vnímaný väčšinou negatívne, ale zaslúži si väčšiu pozornosť a rešpekt. Nikto ho nepovažuje za skvelého vojvodu, tobôž nie za svojho hrdinu a nikdy nedostal prívlastok Veľký, hoci ním nepochybne bol. Namiesto toho si vyslúžil nelichotivú prezývku Bič Boží, ktorá ešte znásobila strach, ktorý šírila. Niet sporu, že bol nemilosrdný tyran a despota, ale bol naozaj horší, ako iní krutovládovia alebo rozporuplné postavy v dejinách ľudstva? Bol naozaj horší ako Caesar, ktorý pripravil Galov o nezávislosť alebo Alexander, ktorý Peržanom zničil ríšu? Zaslúžil si svoju zlú povest právom? Alebo mu skôr vnútili úlohu, ktorá mu nepatrí, aby sa stal zosobením našej „temnej strany“? Aby autor mohol odpovedať na tieto a iné otázky, musel, ako sám hovorí, na Attilu pozeráť z viacerých strán než len z pohľadu historika.

Náš obraz o Attilovi a Hunoch je pokrivený. Históriu píšu víťazi a Huni o sebe nenapísali nič. Všetko, čo o nich vieme, je z pera Rimanov, vtedy už zväčša kresťanov, ktorých svet bol v ohrození. Kniha Johna Manna sa dá považovať za pokus o demýtizovanie človeka, ktorého história zahnila do rohu, ako výstižne naznačuje už názov Úvodu (*Úvod: Beštia s rohami*). Tu autor načrtáva niektoré problémy, svoje ciele, príčiny Attilovho vzostupu i neúspechu. Čitateľa zoznamuje s najvýznamnejšími antickými autormi, Ammianom Marcellinom, Jordanom a Priskom. Opiera sa o práce archeológov, historikov, antropológov, ktoré uvádza v bibliografii, a – čo čitateľa istotne prekvapí – aj jedného športovca. Jadrom práce je kľúčových dvadsať rokov Attilovej vlády, počas ktorých autor sleduje jeho vzostup, krátke okamihy slávy a rýchly pád. Knihu rozdelil na dvanásť kapitol, ktoré združil do troch častí. Názvy kapitol sú jasné a vystihujú ich obsah. Zvolil chronologický postup, niektoré kapitoly sú však čisto tematické.

Samotné rozprávanie v prvej kapitole *Búrka predchádzajúca víchru* však nezačína Attilom a dokonca ani Hunmi, ale gótskymi utečencami, ktorí sa v panike snažili nájsť záchranu na rímskej strane Dunaja po tom, ako ríšu Ostrogótov rozvrátil dovtedy neznámy kmeň. Tento postup je však logický. Autor čitateľa zoznamuje s vtedajšou nepokojnou situáciou a niektorými dôležitými postavami. Kapitola vrcholí veľkou porážkou Rimanov pri Hadrianopole. Zrejme najväčší osobný prínos autora je badateľný v nasledujúcej kapitole *Von z Ázie*, v ktorej sa zaoberá pôvodom Hunov. Vychádza aj z vlastných skúseností a znalostí kultúry, tradícií a života kočovných pastierov stredoázijských stepí. Nemenej zaujímavou kapitolou je *Návrat jazdca lukostrelca*, kde sa zameriava na spôsob boja a taktiku Hunov. Jej základ tvoria jeho spomienky na stretnutie s maďarským lukostrelcom Lajosom Kassaiom, ktorý sa v Maďarsku zaslúžil o zmŕtvychvstanie zabudnutého umenia kočovných jazdcov.

Druhá časť *Súperi* začína usadením sa Hunov v Karpatskej kotline. Autor sleduje mocenský vzostup Hunov, nástup Attilu a jeho najväčšie a najslávnejšie výpravy proti Východo-

rímskej ríši. Všima si nielen historické udalosti, ale nezabúda naňho ako na človeka, ktorého jedni nasledovali z obdivu, iní zo strachu, ktorého vlastní ľudia milovali, ale podmanené obyvateľstvo nenávidelo, a v ktorom kresťania videli Boží trest za svoje hriechy. Čitateľ sa dozvedá, že Attilovi slúžili nielen Huni a podrobené kmene, ale svoje služby mu ponúkli dokonca aj vzdelaní Rimania, spoznáva dnes už zabudnuté kmene Alanov, Gótov, Gepidov alebo Skirov a stretáva viac či menej známe postavy, napríklad rímskeho vojvodu, Attilovho spojencu a neskôr nepriateľa Aetia, ambicióznou Gallu Placidu, Oresta, ktorý po rozpade Attilovej ríše odišiel do Itálie, kde dosadil svojho syna za posledného západorímskeho cisára, alebo Odoakara, ktorý ho roku 476 zosadil. Prvá kapitola *Svetadiel v chaos* v tejto časti chronologicky nadväzuje na úvodnú kapitolu a končí nástupom bratov Bledu a Attilu do čela Hunov. Kapitola *Na dvore kráľa Attilu* vychádza z čiastočne zachovaného svedectva od Priska, ktorý zapísal svoje spomienky na návštevu na dvore kráľa Attilu. Otvára sa nám tak celkom iný svet, svet oficiálnej i zákulisnej diplomacie, intríg a plánov, ktoré mali viesť až k Attilovej vražde. V kapitole *Barbar a princezná* autor prechádza od udalostí v Galii do italskej Ravenny, sídla západorímskych cisárov, a k Honorii, sestre cisára Valentinána III., ktorá uvažovala nad svadbou s Attilom. K svadbe síce nedošlo, Attila však jej ponuku neskôr využil ako zámienku k výprave proti Západorímskej ríši.

Témou poslednej tretej časti *Smrť a premena* sú prvé a zároveň posledné neúspechy Attilu ako vojvodu, jeho nečakaná smrť a rýchly rozpad jeho obrovskej ríše. Názov kapitoly o neúspešnom ťažení k Rímu *Mesto príliš ďaleko* historikom i záujemcom o históriu druhej svetovej vojny určite pripomenie známu frázu *Most príliš ďaleko* (*A bridge too far*), ktorá stručne, ale výstižne vystihuje základné príčiny neúspechu britsko-americkej výsadkovej operácie, ktorej posledným cieľom bolo obsadiť most v ArnHEME a otvoriť tak cestu do Nemecka. Arnhemský most sa však podobne, ako Rím pre Attilu, ukázal byť pre spojencov príliš ďaleko. Aj jeho výprava, hoci začala nádejne, skončila nezdarom, keď nielenže nedobyl Rím, ale o veľkú časť jeho vojska ho pripravili choroby. Krátka kapitola *Stopy tých, čo sa stratili* zachytáva udalosti po Attilovej smrti a rozpade jeho ohromnej ríše. Záverečná kapitola *Život po smrti: dobrý, zlý a beštiálny Hun* odкрýva stopy po Attilovi a Hunoch v literatúre, výtvarnom a hudobnom umení. Jeho meno sa totiž neobjavuje iba v rímskych a gréckych dielach, ale za svojho predka ho považovali aj starí Maďari, ako dokladajú niektoré ich staré kroniky. Jeho meno sa spomína aj v anglosaskej poézii zo 6. storočia a neskôr aj v severských ságach a nemeckom národnom epose *Pieseň o Nibelungoch*, ktorý opisuje zničenie ríše Burgundov Hunmi. Čitateľ sa v závere tiež dozvedá, prečo výbojných Prusov a neskôr Nemcov Francúzi a Angličania prirovnávali k Hunom a ich cisára k Attilovi. Každú z troch častí dopĺňa ilustračná mapa, na konci je krátky zoznam literatúry a register.

Attila – barbarský kráľ, ktorý vyzval na súboj Rím je dobre napísaná, ľahko čitateľná a zaujímavá kniha o pozoruhodnom človeku a jedinečnej dobe. Okrem historických faktov ponúka mnoho nešvedných detailov a prirovnaní. Dá sa vlastne povedať, že každá ďalšia strana prináša niečo nové a každá kapitola vďaka zvolenému prístupu k téme iný zážitok. Hoci nemôže v plnej miere nahradiť alebo sa vyrovnáť serióznym historickým prácam o Hunoch a ich kráľovi Attilovi, napríklad aj do češtiny preloženej knihy *Hunové* od E. A. Thompsona, ktorá vyšla v rámci edície *Dějiny národů* ešte v roku 1999, ponúka pomerne solidný úvod do problematiky nielen pre záujemcov o toto u nás pomerne málo známe a podceňované obdobie európskych dejín, v ktorom sa rúcal starý svet antiky a rodili sa dnešné národy. Na rozdiel od už spomínanej publikácie *Hunové* je kniha Johna Manna určená pre širšiu čitateľskú verejnosť bez ohľadu na vek a vzdelanie, pre ktorú môže byť lákadlom už jej samotný titul. Uspokojí najmä tých, ktorí uprednostňujú voľnejšie rozprávanie pred strohou in-

terpretáciou a hodnotením písomných prameňov, nepotrebujú pracovať s poznámkovým aparátom, bez ktorého sú inak historické práce nemysliteľné, a nemajú ani záujem o podrobný prehľad archeologického výskumu. Vyhnúť by sa jej však nemali ani bádatelia zaoberajúci sa obdobím sťahovania národov, keďže autor pozerá na históriu Hunov z pohľadu znalca nomádskeho spôsobu života a kultúry ako aj niekoľkých súčasných kmeňových spoločenstiev.

Peter Bystrický

DANGL, V.: ARMÁDA A SPOLOČNOSŤ NA PRELOME 19. A 20. STOROČIA. Bratislava : Veda 2006, 256 s.

Vojtech Dangel je najlepším odborníkom na Slovensku na vojenské dejiny „dlhého“ 19. storočia. Ak súčasne poviem, že aj jediným, nezlahčujem tým vôbec predchádzajúcu vetu, ale skôr vyjadrujem neradostný stav, ktorý panuje aj v iných odvetviach historickej vedy. Nepočítam totiž za rovnocenných historikov, ktorí sa sem-tam alebo trvalejšie v tomto období „ocitnú“, ale vzhľadom na pramennú základňu a absenciu znalosti maďarčiny možno mať k profesionalite ich produktov vážne výhrady. Jedinečnosť V. Dangla teda spočíva v tom, že jeho závery a hodnotenia treba brať ako stanovisko profilujúceho historika, ktorý pozná zahraničnú literatúru, odráža sa z jej výskumov a sám ich prehľbuje prameňmi prakticky všetkého dostupného typu – od dennej tlače, prameňov miestneho, mestského i celoštátneho charakteru, inštitucionálnych a vojenských prameňov až po osobné pozostalosti. Vyzdvihol by som predovšetkým prácu s originálnymi zápismi parlamentných rokovaní, ktoré slovenská historiografia z jazykových dôvodov, pokiaľ možno takéto dôvody akceptovať, programovo obchádza. O kompatibilitu textov V. Dangla s prácami minimálne v stredoeurópskom rámci nikto nepochybuje. Napriek tomu zostáva povestná jeho vlastná skromnosť a bádateľská pokora voči historickým procesom, ktoré sú predovšetkým vo vojenských dejinách plné obetí a úvah nad ich zmyslom.

Recenzovaná práca tematicky i časovo zužuje kľúčovú oblasť vedeckého záujmu autora. Dominantný sa stal vzťah armády a spoločnosti v období dualizmu, čo presahuje klasické chápanie vojenských dejín a významne zasahuje nielen do politických súvislostí, od ktorých sa vojenské dejiny vlastne ani nedajú odtrhnúť, ale i do sociálneho kontextu. Sociálny rozmer je jedným z rozhodujúcich prínosov diela, ktoré len zdanlivo tvoria staršie texty autora. Jednak sú logicky navzájom veľmi umne prepojené a jednak ich autor prepracoval, dotiahol a obohatil o najnovšie poznatky svoje i celej vedeckej disciplíny. Vznikla tak ucelená monografická práca, ktorá – vychádzajúc z dominantného postavenia autora v problematike – prináša významné vedecké poznatky a rovnako naznačuje deficit, ktoré ešte pred historickým výskumom v tejto oblasti stoja. Ja by som rád upozornil aj na niektoré bádateľské impulzy, ktorými táto práca každého pozorného čitateľa osloví.

Prvá kapitola sa zaoberá mechanizmami fungovania armády, jej jednotlivými zložkami, formami vojenskej služby, systémom doplňovania a odvodmi. Tu je zaujímavý a pre postoj k armáde aj charakteristický jav, že počet tých, ktorí sa nedostavili k odvodovým komisiám, bol na území Slovenska mimoriadne vysoký a pohyboval sa približne v intervale 30 – 60%. Tento nespochybniteľný fakt je však v príkrom protiklade s tradičnou lojalitou a bojaschopnosťou slovenských vojakov vo vojnových konfliktoch monarchie. Rovnako je zaujímavý nízky podiel povolaných k základnej vojenskej službe zo všetkých odvedených (okolo 30%). Za ich „telesnou nevypelostou“ sa skrýva celý rad príčin z oblasti výživy, hygieny,

životnej úrovne a pod. Tu by bol určite vhodný podobný exaktný výskum, aký pre 18. storočie uskutočnil v známej práci John Komlos (*Komlos, J.: Nutrition and Economic Development in the Eighteenth-Century Habsburg Monarchy. An Anthropometric History. Princeton/New Jersey 1989*).

Druhá kapitola si všima mimoriadne zaujímavý jav asimilácie v armáde, a to z pohľadu maďarských koncepcií, ako aj slovenských reakcií. Autor vychádzajúc z najnovších zahraničných výskumov tvrdí, že národnostný problém v armádnom mechanizme netreba preceňovať a ani zďaleka nie je taký určujúci, ako sa predpokladalo. Na druhej strane sa pri nevelkých úspechoch celoštátnej maďarizácie vkladali práve do asimilačných funkcií armády z maďarskej strany nemalé nádeje. Rovnako nejednoznačne však vyzerali aj slovenské postoje, keď časť politických elít bola schopná sa v rámci politických dohôd zmieriť s posilným maďarčiny a jej uznaním za veliaci jazyk.

Postavenie a prestíž dôstojníckeho zboru sú predmetom záujmu veľmi príťažlivej tretej kapitoly, ktorú tak možno celkom jednoznačne zaradiť k sociálnym dejinám. Ide predovšetkým o mentalitu, životné postoje a štýl, vzorce správania dôstojníctva ako veľmi špecifickej sociálnej vrstvy v monarchii (napr. lojalita a úzke prepojenie na panovníka a dynastiu, dôstojnícka česť, súboje, tykanie, trestnoprávna zodpovednosť). Možno sa tu dal viac uplatniť aparát a kategórie sociálnych dejín, ak však autor nechcel, aby mu táto kapitola vypadla z celkového konceptu knihy, rozhodol sa zostať na úrovni viacerých veľmi zaujímavých konštatovaní. Možno by v súlade s takýmto charakterom kapitoly bolo produktívne siahnuť po veľmi prístupných a charakteristických prameňoch v podobe dobových literárnych diel (romány J. Rotha *Radetzského pochod* a *Kapucínska krypta*, R. Musila *Muž bez vlastností*, F. Werfela *Nie vrah, zavraždený je vinný*, F. Mikszátha *Prípady mladého Nosztyho s Marikou Tóthovou* a pod.), ktorých výpovedná hodnota je mimoriadna, hoci pre problematiku armády stále nevyužitá. Veľmi zaujímavé sú paralely medzi svetom mešťanov a dôstojníctva. V súvislosti s vojenskými lekármi a ich osobitosťami (s. 70 – 71) by sa asi patrilo zdôrazniť, že drvivú väčšinu z nich tvorili Židia. V súvislosti s početným stavom poslancov parlamentu s dôstojníckou kariérou, ktorý V. Dangl preberá od Tibora Hajdu (s. 75), chcem upozorniť na úplne iné výsledky, ku ktorým dospeli kolektívi sociológov v práci *Képviselek Magyarországon I. Szerk. Ilonszki G. Budapest 2005*. Podľa nich roku 1884 sedelo v parlamente len 6,1 % poslancov, ktorí si vykazali dôstojnícky „background“ a roku 1910 dokonca len 3 % (s. 213). Rozdiel bude určite v metodike vyhodnocovania výsledkov, ja chcem na tomto mieste len poukázať na skutočnosť, aké zraniteľné môžu byť niektoré údaje.

Štvrtá kapitola hovorí o mestách, kasárňach a posádkach na Slovensku, teda o vzťahu mestského spoločenstva a armády, ako aj o dislokácii armády na území Slovenska. Tu záber autora zasahuje výrazne aj do hospodárskych dejín a výstižne upozorňuje na medzerovitost, až fragmentárnosť slovenského výskumu. Pritom sám výrazne posunul hranice nášho poznania v historickom období, ktoré predchádzalo bádateľskému záberu dnes už klasickej štúdie Lubomíra Liptáka. Je pozoruhodné, do akej miery bola prítomnosť stálej posádky významná pre hospodársky a kultúrny život mesta v období dualizmu a za akú cenu sa mestá usilovali takúto posádku získať. Na druhej strane aj tu treba vidieť protirečivosť historických javov, keď V. Dangl upozorňuje na rozdiely vo vnímaní spoločnej armády a honvédov, ale aj na napäté vzťahy a konfliktnosť spoluzitia. S tým úzko súvisí aj národnostná otázka v armáde a v jej rámci sa viacerými témami (napr. štatistická maďarizácia a germanizácia) autor znovu dostáva k asimilačnej problematike. Minimálny podiel Slovákov na dôstojníckom zbore je do značnej miery prejavom absencie tradície tohto povolania a určite aj prejavom vzťahu k nemu.

Nasledujúce kapitoly opisujú rast štátneho militarizmu v období balkánskych vojen a prejavu antimilitarizmu zo strany slovenského obyvateľstva a slovenských politických elít, správaný aj rozmachom ideí Slovanstva a slovanskej vzájomnosti. Tu je autorský prínos V. Dangla najhlbší. Ide do jednotlivých regiónov a obe kapitoly sú postavené predovšetkým na pôvodnom výskume.

Posledná kapitola si všima vojnové plány Rakúsko-Uhorska v lete 1914 a ich modifikácie v závislosti od diplomatického a vojenského vývoja v prvých týždňoch vojny. Monarchia nepočítala s neúspechom útoku voči Srbsku, ako ani s tým, že Rusko začne ofenzívu ešte pred skončením svojej mobilizácie. Už prvé mesiace vojny navyše rukolapne odhalili zastaraný stav techniky, deficit v budovaní moderných častí armád, ako aj v organizačnej štruktúre vojsk a vo vojenskej taktike veliteľského zboru. Signifikantným sa v tomto smere ukázal krach bleskovej vojny proti Srbsku a nezmyselné útoky jazdeckva zoči-voči guľometnej paľbe ruských vojsk na haličskom fronte. Z hľadiska vzťahu spoločnosti a armády by bolo určite zaujímavou témou spomenúť do historického mýtu stelesnené a v maďarskej historiografii stále populárne tvrdenie popierajúce zodpovednosť Uhorska za vznik vojny a opierajúce sa o záporný postoj ministerského predsedu Istvána Tiszu k jej vyhláseniu. V tomto smere sa ako najobjektívnejšia javí práca I. Bertényiho ml. *Tisza István és az I. világháború. In: Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről. Szerk. I. Romsics. Budapest 2005, s. 28 – 86.* Tento rozmer nepochybne súvisí aj so stanoviskom V. Dangla, ktoré sformuloval v závere publikácie, že vzťah armády a spoločnosti počas vojny je naliehavou úlohou, ktorá stojí pred slovenskou historiografiou. Predložená publikácia je nepochybne tým najlepším impulzom k vedeckému uchopeniu tejto témy.

V závere publikácie možno pozitívne hodnotiť rozsahom nadštandardné nemecké resumé. Mimoriadne zaujímavá obrazová príloha však mohla byť určite riešená podobne veľkorysým spôsobom.

Je škoda, že na texte vidieť zanedbané korektúry a nemalý počet štylistických i vecných chýb, ktorým sa pri pozornejšom čítaní dalo zabrániť. Rozkolísané sú terminologické pojmy (rakúsko-uhorské a rakúsko-maďarské vyrovnanie, arcivojvoda – arciknieža, snem – parlament), písanie jednotlivých zákonov (rímskymi alebo arabskými číslami), prekvapujú chyby v cudzojazyčných názvoch, ale i v hlavnom slovenskom texte (napr. *Slovenský hlásnik* namiesto správneho *Národný hlásnik* na s. 20; *Nyugatmagyarország Hírlap* namiesto správneho *Nyugatmagyarországi Híradó* na s. 80; chybný dátum 9. júna namiesto 9. júla na s. 146 a pod.). Autor sa mohol vyhnúť tvarom „meštiacka opozícia“ alebo „meštiacke politickej strany“, ktoré nezodpovedajú uhorským reáliám, rovnako namiesto pojmov „služobná reč“ a „štátna reč“ (s. 54) je lepšie hovoriť o jazyku. Nedôslednosti ako historické Fiume (s. 25) a „bývalé Sedmohradsko v Rumunsku“ (s. 26). Na s. 31 by sa žiadala prehľadná tabuľka a vecné chyby a zjednodušenia sa dajú nájsť v časti o nobilitáciách dôstojníkov v súvislosti s radmi a vyznamenaniami (s. 75).

Dielo Vojtecha Dangla je napriek niektorým kritickým poznámkam nepochybniteľným prínosom a do istej miery uzatvára (aj generačne) skúmanú problematiku. Minimálne v tom, že vymedzuje stupeň nášho súčasného poznania a možnosti vyťažiť maximum z prác zahraničných autorov. Sám autor však na viacerých miestach upozornil na bádateľské deficity, ktoré za slovenskú historiografiu nikto iný nespraví. Aj preto by ním kladené otázky a hľadané odpovede mohli vyvolať zvýšený záujem o problémy vzťahu spoločnosti a armády. Tým by predložená monografia nepochybne do dôsledkov naplnila svoj cieľ a splnila by určite najtajnejšie želanie V. Dangla, ktorý práve na tomto poli vyoral najhlbšiu brázdou.

Roman Holec

MIKLUŠOVÁ, L.: EPOPEJA ZABUDNUTÝCH. (SPOMIENKA NA ÚČASTNÍKOV VOJNOVÝCH UDALOSTÍ V R. 1939-1945 POCHÁDZAJÚCICH Z OBCÍ BÝVALÉHO NOTARIÁTU BOLEŠOV V OKRESE ILAVA). Trenčín : Vlastným nákladom, 2007, 102 s.

Ako už naznačuje názov publikácie, jej autorka, nedávna absolventka odboru história na FHV UMB v Banskej Bystrici, sa zamerala na zmapovanie vojnových osudov bývalých príslušníkov československej armády (resp. odboja), ale aj civilných obyvateľov, ktorí boli nejakým spôsobom spätí s regiónom Bolešova, presnejšie obvodom bývalého notárskeho úradu Bolešov. Tento obvod tvorili v rokoch vojny obce Bolešov, Borčice, Piechov, Kameničany, Slávnica a Sedmerovec. Za 1. Slovenskej republiky boli súčasťou okresu Púchov, dnes okresu Ilava.

Ako sama píše v predslove, chce knižkou pripomenúť mladým, že mnohí z generácií tých, čo žili v rokoch druhej svetovej vojny, „prežívali najkrajšie a najplodnejšie roky života v krutosti doby“ (s. 4). Práci tak už hneď na začiatku vtláča silný aktualizčný rozmer. Jej cieľom je teda primárne „dokumentačno-záchranárska“ práca. Hoci zdôrazňuje, že nechce prinášať žiadne hodnotenia, len „predkladať fakty“ (s. 7) ani niektorým hodnoteniam sa pri takejto téme nedá celkom vyhnúť.

Je len potešiteľné, že jedna z mnohých stoviek absolventov odboru história s touto disciplínou neskončila zložením štátnej skúšky – prípadne ešte skôr, ako to pozorujem v každomodennej praxi vysokoškolského pedagóga – ale má ambíciu svojím dielom prispieť do pomyselných kroniky slovenskej vojnovnej histórie. Tým súčasne potvrdzuje, že obdobie druhej sv. vojny a 1. Slovenskej republiky je stále živým obdobím.

Ako autorka sama uvádza, impulzom do jej výskumnej a dokumentačnej činnosti bol príklad niekdajších historikov-pedagógov. Najprv prof. Karola Fremala z Katedry histórie FHV UMB, no predovšetkým vedenie i všestranná pomoc miestneho historika Mgr. Adolfa Kobelu z Borčíc. Okrem publikovanej literatúry a vlastného terénneho výskumu sa pri pátraní po vojnových osudoch opierala o údaje z pobočky štátneho archívu v Považskej Bystrici, Vojenského archívu v Trnave, VHA v Bratislave, ako aj bývalého archívu ZŤS v Dubnici nad Váhom.

Výsledkom jej dlhodobého snaženia je práca, ktorú tvoria tri časti. V prvej, ťažiskovej a najrozsiahlejšej kapitole s názvom *Bojovníci proti fašizmu*, sú kratšie či obsiahlejšie medailóniky 85 občanov. (V niektorých prípadoch ich dopĺňa či už portrétová fotografia, alebo aspoň snímka náhrobníka.) Osudom väčšiny z nich sa – či už z politických dôvodov alebo z púhej ľudskej ľahostajnosti – nevenovala pozornosť. Je to konečne vidno aj zo skutočnosti, že pri niektorých menách sa v písomných prameňoch či literatúre nezachovali žiadne údaje. Tam, kde nemá konkrétne informácie o jednotlivcovi, priestor niekedy vyplňa všeobecným, celoslovenským rámcom (s. 36).

Zvyšné dve kapitoly – 2. a 3. – sú oproti prvej svojím rozsahom nepatrné. 2. kapitola spomína tragédiu židovského obyvateľstva notariátu (s. 82-87). Kapitolkou uzatvára úvaha pracovníčky Múzea SNP v B. Bystrici Tatiany Babušíkovej.

Posledná, 3. kapitola, je venovaná francúzskym partizánom v regióne (s. 88-92). Škoda len, že autorka akosi ušla pravdepodobne najvýznamnejšia publikácia, ktorá francúzskych partizánov na Slovensku opisuje (D. Halaj – L. Moncoľ – J. Stanislav: *Francúzi v SNP*. B. Bystrica 2003) a v ktorej sa pomerne často spomína práve región Dubnice a okolia.

Medailóny dopĺňajú aj dva tabuľkové zoznamy účastníkov odboja z regiónu (s. 76-79) a tiež anglické i nemecké resumé.

Napriek tomuto pozitívnemu oceneniu autorkinej výskumnej práce i publikácie samotnej si dovoľím upozorniť na viacero nedostatkov.

Z hľadiska koncepcného sa pri „odkrývaní bielych miest“ vojnového obdobia mohla autorka zamerať aj na bývalých príslušníkov slovenskej armády 1939 – 1945. Veď nielen účastníci odboja trpeli; aj slovenskí vojaci boli obeťami druhej svetovej vojny, hoci ich historici i spoločnosť obchádzali najviac. Boli priam vyhodení z dejín. Vidno to nielen zo spisby spreď roka 1989. História druhej sv. vojny bola v komunistickom bloku len históriou odboja, aj to len jeho komunistickej časti. Ignorácia sa nekončila ani na pietnych miestach. Stačí si pozrieť vybudované pomníky či pamätné tabule – nenájeme tam meno azda ani jedného padlého slovenského vojaka. Z pohľadu, že autorka systematicky nevyhľadávala túto kategóriu vojnových obetí vyznieva trochu zvláštne, že v knihe našla miesto pre medailónik padlému nemeckému pilotovi (s. 61).

Na druhej strane treba oceniť, že autorka si špeciálne v 2. kapitole všima kategóriu raso-vo prenasledovaných – Židov, ktorí v SR trpeli najviac. Škoda len, že v tejto časti (konkrétne s. 82) neurobila odbornú selekciu, ale do textu jednoducho zahrnula všetky dostupné informácie o miestnych Židoch, bez ohľadu na ich význam a dôležitosť.

Pri niektorých menách osobností neuvádza rok ani miesto narodenia. V týchto prípadoch mohla krátko doplniť, či sa jej to nepodarilo, lebo inak môže u čitateľa nastať dojem, že chýbajúce údaje jednoducho prehliadla. Základné údaje chýbajú najmä pri menách padlých, napr. V. Petrínek (s. 51) – chýba miesto smrti, či J. Kvasnicová (s. 43) – tu absentuje nielen rodisko dotýčnej, ale i údaj, v ktorej obci zahynula.

Historik musí oceniť takisto fakt, že autorka sa snaží o objektívnu interpretáciu okolností vojnových obetí, nezamlčuje ani prípadné zločiny zo strany partizánskeho odboja („...medzi partizánmi boli aj bandíti“ – s. 8). Realisticky a bez romantizujúcich príkras marxistickej historiografie hodnotí aj postavenie radových dedinčanov podhorských obcí manévrujúcich medzi okupačným vojskom a partizánskym hnutím – „obyvateľstvo sa dostalo medzi dva mlynské kamene“ (s. 52), s čím možno len súhlasiť.

Z „technických“ údajov je nedostatkom zastarané uvádzanie názvov niektorých archívov, konkrétne bývalého Štátneho okresného archívu v Považskej Bystrici či archívu dnes nejestvujúcich ZŤS v Dubnici n. Váhom. To môže vyvolať otázku, či autorka v daných archívoch robila výskum sama, alebo mala informácie z nich poskytnuté inou osobou.

Nachádzame aj niektoré terminologické chyby. Zamieňa pojmy „ruský“ a „sovietsky“, ktoré používa ako synonymá, čo nie je celkom fér (s. 9, s. 23). Zaisťovacia divízia bol vlastný názov slovenskej formácie, preto sa písala s veľkým „Z“ (s. 26, s. 27), obdobne aj Rýchla divízia (s. 44, s. 71). Obec, ktorú spomína v súvislosti so slovenskými partizánmi v Bielorusku, sa nazývala Smoleviči, nie Smolevičia (s. 30) ani Smoleniči (s. 54). Podobne taliansky generál, ktorý velil čs. legionárom, sa nenazýval Grazioni, ale Grazianni. Väčší prešlap je to však už pri menách súčasných žijúcich historikov (Cséfalvay – Csáfalvay, Krekovič – Krakovič, Babušiková – Babašiková).

Nemali by sa používať čisto české slová („svačina“ – s. 34). Poplietla aj názov Einsatzkomanda 13 (s. 53), pričom mohla aspoň veľmi stručne objasniť podstatu týchto útvarov.

Nevyhla sa ani niektorým menej šťastným formuláciám („mnohé obdobia druhej sv. vojny v našom regióne sú ešte nepreskúmané“ – s. 8), „po vypuknutí SNP.. bojoval na strane Slovenska“ (s. 13), „podobne ako všetci jeho vrstovníci prežili SNP“ (s. 31) a pod.

Komplex surových protizidovských nariadení ľudáckeho režimu by som osobne neoznačoval eufemizmom typu „nariadenia o židoch“ (s. 72).

Nevhodne a nesúrodo s predošlým textom (medailón V. Prekopa) vyznieva „reklamná“ upútavka na časopis *Vojenská história* (s. 53).

Autorka nevysvetľuje skratky, ktoré v texte používa (OVZ, SPTŠ, ŠDZ a i.). Nepochybujem o tom, že každej z nich rozumie, no pochybujem, že by ich vedeli rozlúštiť všetci čitatelia – príslušníci generácie, ktorá nezažila obdobie vojny, komunizmu a neabsolvovala ani povinnú vojenčinu.

Naostatok spomeniem aj niektoré menšie faktografické omyly či údaje nekriticky prebrané zo staršej literatúry. V radoch sovietskych partizánov na Bielorusku nemohli v roku 1943 pôsobiť vlasovci, keď armáda gen. Vlasova sa sformovala až koncom roka 1944 v Nemecku. Bojovo nasadená bola len dvakrát – v Prahe a v Berlíne r. 1945. Do čs. armády v zahraničí mohli slovenskí vojaci len sotva prejsť priamo – najprv boli zajatcami ČA, až po preverení ich mohli zaradiť do čs. zahraničných jednotiek (s. 57). Topoľčianska posádka sa ako celok nezapojila do SNP, len jej malá časť (s. 80).

Keď odkazuje na doplňujúcu literatúru, nerobí to jednotným spôsobom. Nestačia ani odkazy typu „viď *Trenčianske noviny*“, bez akéhokoľvek ďalšieho upresnenia (s. 31). Najlepšiu vizitku absolventke odboru história nerobí ani chybné, nejednotné a najmä neúplné uvádzanie bibliografických údajov, no i samotných názvov použitej literatúry. Použitú odbornú literatúru v súhrnnom zozname na konci knihy navyše neodlišuje nielen od periodík, rukopisov, ale ani od archívov. Pri archívoch neuvádza použité fondy či zbierky, ale len ich názvy (s. 100-101).

Pokiaľ ide o grafickú stránku práce, dosť nevhodne a náročne pôsobí na čitateľa miniatúrna veľkosť písma v texte. Isté šetrenie je pochopiteľné vzhľadom na podmienky vydania publikácie – autorka si ju totiž vydávala na vlastné náklady, doslova na kolene. Žiaľ, taká je situácia väčšiny dnešných bádateľov a dôverne ju poznám aj z vlastnej skúsenosti.

Celkovo sa domnievam, že napriek svojmu skromnému rozsahu a neraz torzovitosti údajov sa jej podarilo z hľadiska regionálneho vytvoriť hodnotné dielko, ktoré sa však plne ocení až v budúcnosti, keď bude pamiatka účastníkov vojny v spoločnosti zabudnutá úplne.

Na záver mi neostáva iné, len dúfať, že moja kritika autorku neodradí, naopak bude mať ešte viac chuti a energie do ďalšieho výskumu a nových publikácií, možno aj ďalších regiónov.

Martin Lacko

HISTORICKÉ REFLEXIE

K PRIJÍMANIU JEDNÉHO ZÁKONA O HISTORICKEJ PAMÄTI

11. decembra minulého roku uverejnil španielsky *Boletín Oficial del Estado* (Štátny úradný vestník) znenie zákona o historickej pamäti, ktorý deň predtým schválila horná komora španielskeho parlamentu. Podľa ústavy tým zákon nadobudol platnosť. Ukončil sa tak niekoľko mesiacov trvajúci proces, ktorý v istých fázach silne rozčeril hladinu verejnej mienky a poskytol stranám priestor na manévre a významnú možnosť na ďalšiu sebadefiníciu. Pretože zákon o historickej pamäti sa týka v Španielsku stále veľmi citlivo vnímaného obdobia občianskej vojny a nasledujúcej pravicovej diktatúry.

Legislatívny proces v Španielsku je podobný ako v iných krajinách s dvojkomorovým parlamentom – návrh zákona prerokuje (dolná) Poslanecká snemovňa, v prípade jej súhlasu postupuje návrh do Senátu. Ten má na jeho prerokovanie návrhu osem týždňov. Senát môže zákon vetovať, doplniť ho, prípadne odsúhlasiť bezo zmeny. Keďže dolná komora má v prípade senátneho veta opravné právo, najdôležitejšie okamihy týkajúce sa podoby a osudu zákonov sa odohrávajú práve tam.

Nie inak tomu bolo v prípade zákona o historickej pamäti. Tri októbrové týždne, keď sa o ňom (po pätnástich mesiacoch čakania) rozhodovalo v Poslaneckej snemovni, rámcovoala intenzívna pozornosť tlače, televízie a rozhlasu.

Návrh zákona, ak vezmeme do úvahy termín jeho prerokovania, sa, samozrejme, stal súčasťou predvolebnej manipulácie, no nepochybne mal aj čestnejší cieľ. Bol predložený, aby pomohol spoločnosti vysporiadať sa s dedičstvom občianskej vojny a následnej diktatúry, uznať a rozšíriť práva tých, ktorí boli nejakým spôsobom v danom období postihnutí, a stanoviť inštitucionálny rámec pre vytvorenie čo najlepších podmienok pre širokú informovanosť o udalostiach, ktorým sa spoločnosť chce navždy a aj touto pomocou vyhnúť.

V tomto zmysle možno jeho ustanovenia rozdeliť do troch skupín. V politickej rovine sa zákon opiera o deklaráciu ústavnej parlamentnej komisie z novembra 2002 o nelegitímnosti násilného vnučovania politického presvedčenia a diktatúry a o odsúdenie frankizmu v správe Parlamentného zhromaždenia Rady Európy z marca 2006. Zákon sám sa odvoláva na ducha španielskej ústavy z roku 1978 a demokratizácie španielskej spoločnosti po Francovej smrti (1975). V týchto intenciách vyhlasuje frankistické politické súdy a vojenské rady počas vojny za nelegitímne a ich rozsudky, tresty a iné násilné politicky, ideologicky či nábožensky motivované násilné činy za nespravodlivé. Menovite ruší účinnosť aj viacerých kľúčových zákonov a nariadení týkajúcich sa verejného života prijatých od vypuknutia občianskej vojny a počas diktatúry. Vzhľadom na čas, ktorý uplynul, ide skôr o morálny aspekt celej veci, v demontáži pozostatkov frankizmu však zákon počíta aj s praktickými opatreniami, akými je odstránenie pripomienok a symbolov diktatúry a iných verejných objektov, ktoré „oslavujú vojenské povstanie proti legitímnej vláde, občiansku vojnu alebo represálie za diktatúry“. (V Španielsku doteraz vzhľadom na osobitosti posledného obdobia diktatúry, charakter prechodu k demokracii a v neposlednom rade aj ako výraz ponaučenia z 30. rokov, bolo možné nájsť ulice či námestia pomenované po protagonistoch vojenského pro-

tivládneho povstania a diktatúry.¹⁾ Zákon „z umeleckých a architektonických dôvodov“ predpokladá v tomto smere výnimky, ale jednoznačne určuje aj nástroje na vynútenie si plnenia týchto ustanovení. Počíta sa aj s depolitizáciou Údolia padlých (Valle de los Caídos), monumentu postaveného politickými väzňami za diktatúry, kde sú pochovaní padlí z občianskej vojny, ale aj Franco a jeden zo zakladateľov Falangy J. A. Primo de Rivera.

Druhou skupinou článkov zákona sú ustanovenia o osobnej rehabilitácii, odškodnení a zlepšení postavenia obetí vojny a diktatúry. Rozširuje sa znenie niektorých už platných zákonov a zvyšujú sa už priznané penzie, lekárska starostlivosť a sociálna pomoc postihnutým, vdovám, deťom alebo ďalším príbuzným obetí občianskej vojny a diktatúry aj v jej poslednom období s presahom až do augusta 1977 a amnestovaným podľa zákona z októbra 1977 sa priznáva jednorazové odškodné taxatívne podľa doby, ktorú strávili vo väzení. Vláda stanovuje povinnosť miestnych orgánov pomáhať pri lokalizácii, identifikácii a pri prenose pozostatkov obetí, zavraždených a zmiznutých počas vojny a v následných rokoch diktatúry. Keďže pôjde o verejný záujem, pamätá sa na všetko – v prípade potreby môžu úrady postupovať v zhode s ustanoveniami zákona o násilnom vyvlastnení a dočasne obsadiť pozemky, kde o výkon pôjde. V súvislosti s ešte žijúcimi interbrigadistami zákon pre nich podstatne uľahčuje eventúálne získanie španielskeho občianstva (keď sa nebudú musieť vzdať pôvodnej príslušnosti ako iní uchádzači o španielske občianstvo).

Konečne v tretej oblasti, ktorej zákon venuje pozornosť, je zriadenie Dokumentačného centra historickej pamäti v Salamanke pri Ústrednom archíve občianskej vojny. Centrum má udržiavať a rozvíjať Ústredný archív vytvorený v roku 1999, „kde sa zhromažďia všetky dokumenty alebo ich overené kópie týkajúce sa občianskej vojny a politických represálií z ostatných štátnych inštitúcií v Španielsku, kde ostane ich digitalizovaná kópia. Súčasne ústredná štátna správa prikróči k zozbieraniu ústnych svedectiev týkajúcich sa spomínaného historického obdobia... a sústreďi ich v Ústrednom archíve.“ Dokumentačné fondy a sekundárne pramene o vojne, diktatúre, partizánskom odboji, exile a väznení Španielov v koncentračných táboroch za svetovej vojny budú k dispozícii bádateľom. Dokumentačné centrum bude podporovať výskum daných tém a poskytovať informácie o podobných procesoch v zahraničí. Ústredné štátne orgány každoročne schvália program dohôd na akvizíciu nových materiálov. Lehota na vypracovanie týchto pracovných podmienok je jeden rok od vstúpenia zákona do platnosti.

Vládna Socialistická strana (PSOE) v snahe o čo najširšiu dohodu sústredila okolo seba väčšinu ďalších parlamentných strán od Zjednotenej ľavice (IU), cez menšie regionálne strany až po katalánsku Convergencia i Unió (CiU) a Baskickú národnú stranu (PNV) – reprezentantov dvoch historických autonómií, ktoré svojho času frankizmus potlačil. Výsledkom kompromisov bol veľmi mierny návrh zákona, ktorý „nikoho neuspokojil“.

Zľava bol zákon kritizovaný pre svoju umiernenosť (napríklad Zjednotená ľavica /komunisti/ žiadala revíziu frankistických súdnych procesov, čo by bolo pravdepodobne nad sily akéhokoľvek aparátu). Za nedostatočný, čo sa týka garancií práv obetí, a formálny v zmysle vyhlásenia nelegitímnosti frankistických súdov, považuje zákon aj Amnesty International.

Medzi pravnicou, ktorá sa v Španielsku označuje za strážcu demokracie, vyvolal návrh veľ-

1 Prerokovanie zákona sprevádzala o. i. kampaň „Očisti svoje ulice od fašizmu“. V samotnom hlavnom meste bolo koncom roka ešte vyše 160 ulíc a námestí, povedzme, späťých s občianskou vojnou, pretože do zoznamu sa okrem vedúcich osobností protivládneho povstania a padlých na strane Franca dostali napríklad aj „Martyri z Paracuellos“, čo sú však obeť republikánskych popráv z novembra 1936, o čom by iste svoje vedel povedať „otec“ eurokomunizmu Santiago Carillo, už vtedy jeden z lídrov Komunistickej strany Španielska. Sú na zozname, lebo ich kedysi pripomínali frankisti.

ké rozhorčenie, stúpcov zákona obviňovali z opätovného prebúdzania vášní, z neschopnosti odpúšťať, hoci táto právna norma má pomôcť rehabilitovať a odškodniť poškodených. Silnú kampaň proti „nepotrebnému“ zákonu viedla predovšetkým opozičná Ľudová strana².

Návrh kritizovali aj mnohí starí ľudia, a tam nešlo ani tak o dávnych stúpcov frankizmu, robili tak často jednoducho z obavy, že by sa niečo z minulosti mohlo oživiť – nemuselo ísť vždy hneď o maslo na hlavu, ale pravdou je, že aj v Španielsku sa udávalo a striedalo nielen z politických, ale povedzme aj z rôznych iných, napríklad „dlžobných“ príčin.

Nikoho neprekvapilo, že zo spoločensky relevantných síl v Španielsku bola proti prijatiu zákona o politickej pamäti cirkiev. Tá poskytla už počas občianskej vojny frankistom morálnu záštitu a podporu. Diktatúra si našla v nacionálnom katolicizme aj v zahraničí akceptabilné ideologické zázemie a konečne, po svetovej vojne získal diktátorský režim sprostredkovane cez Opus Dei a ďalšie organizácie aj potrebné intelektuálne kádre do štátnej exekutívy a administratívy. Po druhom vatikánskom koncile španielska cirkev začala svoju, do istej miery aj sebazáchovnú rozluku s frankizmom, čo v roku 1971 vyústilo do vyhlásenia, v ktorom odmietla režimom neustále konzervovaný model rozdelenia krajiny na víťazov a porazených a priznala zlyhanie v jednej zo svojich hlavných funkcií, byť faktorom uzmierenia. Vývoj po Francovi napriek tomu presiahol hranice jej sebareflexie a aj neustále potvrdzovanie smerovania Španielska k systému dvoch silných strán (z ktorých jednou sú socialisti) len uľahčuje hierarchii jej umiestnenie v základnom rozdelení.

Dnes sú v krajine legalizované rozvody, potraty, garantované práva homosexuálov a ústava zakotvuje odľuku cirkvi od štátu. Vo vzťahoch medzi socialistickou vládou a cirkvou panuje oficiálne prímierie, o postoji hierarchie však v tomto prípade nebolo pochyb a podobne ako v súvislosti so zaraďovaním občianskej náuky do vyučovania aj teraz mobilizovala na svoju stranu veriacich. Mnohí z nich vnímajú niektoré zákony presadzované socialistami ako útok na tradičné hodnoty spoločnosti, a tým aj na cirkiev (hoci v prípade zákona o historickej pamäti práve preto, že podvedome uvažujú v rovine cirkiev – konzervativizmus – frankizmus).

Argumentácia cirkvi bola veľmi podobná tej, čo použila Ľudová strana – zákon je proti duchu prechodu k demokracii, odsúdenie diktatúry otvorí staré rany... Španielsky prechod k demokracii bol aj preto taký úspešný, že bol viac reformou ako prerušením väzieb (ruptúrou) s bývalým režimom. Franco je však mŕtvy už 32 rokov, čo by malo byť dosť na zmenu prístupu.

Biskupi boli voči projektu Socialistickej strany veľmi kritickí a ako odpoveď na prijímanie zákona prebehla v súčinnosti s Vatikánom 28. októbra v Ríme doteraz najväčšia skupinová beatifikácia, keď v priebehu jedného dňa blahoslavili 498 španielskych duchovných –

2 Ľudová strana (Partido Popular, PP) je konzervatívna strana, predovšetkým v období po páde diktatúry (ešte pod názvom Ľudové spojenectvo – Alianza Popular, AP) aj personálne spätá s bývalým režimom. Dnes reprezentuje modernú demokratickú postfrankistickú pravicu občas nezabúdajúcu na niekdajšie korene. V marci 2004 po dvoch volebných obdobiach prehrala parlamentné voľby po manipulácii s informáciami o vyšetrovaní bombových atentátov na prímestské vlaky v Madride a po pokuse ovplyvniť v tomto smere nezávislé médiá. Vo vláde sa kompromitovala vyslaním vojakov do Afganistanu a Iraku a extrémnym proamerikanizmom, dnes už bývalého predsedu strany a expremiéra Aznara. V nedávnych parlamentných voľbách 9. marca t.r. PP opätovne proti PSOE premiéra Zapatera neuspela, keď k pozitívam socialistickej strany, ako ich vnímali voliči, možno prirátat práve aj témy, o ktorých tu hovoríme – prístup k vysporiadaniu sa s frankizmom a zbavovanie sa nálepky „katolíckeho“ Španielska, čo našlo svoj odraz v liberálnej legislatíve (ak máme na mysli tradičné cirkvou tabuizované a zatracované témy ako je homosexualita a rozvody) a v školstve (narušenie dominantného postavenia náboženstva ako „mienkotvorného“ predmetu).

obetí občianskej vojny. V Ríme bolo prítomných sedemdesiat aktívnych i penzionovaných španielskych biskupov a množstvo veriacich spoza Pyrenejí. Madridská vláda vyslala delegáciu vedenú ministrom zahraničia, všetky prejavy na námestí aj večer na recepcii boli veľmi ústretové, ale medzi Berniniho stĺpmi veriaci a pozostali rozvinuli aj frankistické zástavy. Vzhľadom na okolnosti sa to dalo očakávať a bolo to pochopiteľné, treba však silnú dávku politickej ignorancie, aby niekto uveril vyhláseniam španielskych biskupov alebo vatikánskych hodnostárov, že akt nesúvisí s prijímaním zákona v Madride, že ide len o oslavu viery bez politického kontextu a motivácie.

Blahoslavení zomreli za svoju vieru ako reprezentanti cirkvi, ktorá sa (a jej objekty) od karlistických vojen v 19. storočí pri španielskych revoltách stávala permanentným terčom vzbúrených davov, až možno hovoriť o tradičnom ľudovom antiklerikalizme. Ten sa pri dominancii katolíckej viery v krajine vysvetľuje ako odozva na sústavnú späťnosť cirkvi s vládnucimi, resp. v každom prípade s konzervatívnymi, vrstvami. Túto dobovú alergiu voči cirkvi treba registrovať s paralelným jestvovaním v tých časoch hlbokého náboženského cítenia obyvateľstva, čo je zaujímavým dokladom o rozdielnom nazeraní spoločnosti na vieru a inštitúciu, ktorá z nej ťaží. Napriek vžitým postupom intenzita proticirkevných pogromov, lepšie povedané pogromov zameraných proti predstaviteľom a objektom katolíckej cirkvi³ v občianskej vojne v roku 1936, nemala obdoby. Tieto zverstvá boli, okrem tradície, aj odozvou na zástoj cirkvi vo vtedy prepolitizovanej a silne polarizovanej spoločnosti a súčasne brutálnou reakciou na vzdialenie sa cirkvi svojim veriacim. „*Je povinnosťou veriacich podporovať svoju cirkev*“, nechal sa počuť aj nedávno istý španielsky biskup. To je, zdá sa, všeobecný omyl, do ktorého upadli aj hierarchie „rekatolizovaných“ bývalých socialistických štátov. Lebo v opačnom smere v tomto vzťahu bol vždy v centre hájenia momentálny osud inštitúcie, potom dogmy a spása duše a až kdesi za nimi spolupatričnosť s každodennými aj existenčnými problémami veriacich. Jeden radový kňaz, ktorému sa podarilo utiecť z revolučného Katalánska do zahraničia to pred sedemdesiatimi rokmi povedal výstižne: „*Červeňi zničili naše kostoly, ale predtým sme my zničili cirkev.*“

Nehľadiac na motívy, utrpenie duchovných a sestričiek v prvých mesiacoch vojny v republikánskej zóne bolo miestami bezmedzné, ako je to vždy, keď sa spodina odtrhne z reťazí a nekontrolovaná úradmi lynčuje, hoci sestričky, až na výnimky, neboli znásilňované. Absolútna neúcta k životu, majetku, aj voči mŕtvym telám bola bezprecedentná. Je to neospravedliteľné a podľa frankistických prameňov zahynulo takmer sedem tisíc kňazov. Väčšinou naozaj len preto, že boli duchovní, hoci boli aj kňazi, čo sa exponovali pri podpore Falangy či na ktorých udavačstvo doplatili životmi ich spoluobčania.

Cirkev cítila potrebu reagovať na socialistickou vládou presadzovaný zákon o historickej pamäti odsudzujúci frankistickú diktatúru. Proti zákonu a proti prevahe obetí a pozostalých, ktorých je toľko, že sa väčšina parlamentnej zostavy zhodla na potrebe uznania ich ujmy, postavila cirkev seba samu ako inštitúciu, ktorá bola prenasledovaná, a keďže tu je aj teraz, tento obraz predkladá svojim terajším stúpencom. Odpovedala masívnou beatifikáciou obetí zo svojich radov, avšak výlučne z republikánskej zóny, kde vtedy najsilnejšou stranou boli práve socialisti a nesú teda za to svoj diel politickej, dnes historickej zodpovednosti. (Vy si dovoľujete pranierovať ultrakonzervatívny autoritársky režim, ktorý sme my plne podporovali? Pripomenieme ľuďom, ako neľudsky sa takí ako vy a vám podobní chovali voči našim členom – veď na jar sú voľby.)

Medzi vyzdvihnutými duchovnými teda nebola žiadna z obetí zväle druhého tábora,

3 Protestantských kostolov v Španielsku bolo v 30. rokoch síce málo, ale tie vypálené neboli.

nikto. Ale v Baskicku zabíjali kňazov frankisti, kňazov, ktorí stáli na strane legálnej vlády. Vyzerá to ako priťažujúca okolnosť, aspoň pri tejto beatifikácii. S odpoveďou prispel hovorca španielskej episkopálnej konferencie jezuita J. A. Martínez: „*Prečo nie sú medzi blahoslavenými kňazi, ktorých zavraždili vo frankistickom tábore? Pretože pre tieto prípady, a ja poznám viaceré, nikto nereklamoval začiatok procesu beatifikácie.*“ (!)

Zomrelo však aj niekoľko stotisíc ďalších civilov. Zabíjali ich kombantanti z oboch táborov. Aj vo frankistami obsadenej časti krajiny sa konali nekontrolované popravy a na rozdiel od republikánskej zóny bol teror súčasťou armádneho operačného plánu, t. j. sprevádzal celý, takmer trojročný priebeh dobývania Španielska – s požehnaním frankistických zbraní v mene „obranu viery“. Šlo snáď o obeť druhej kategórie?

V médiách i v parlamente sa pretriasala otázka termínov – socialistom vytýkali, že zákon o historickej pamäti dali do obehu pri dvadsiatom piatom výročí príchodu Felipeho Gonzáleza k moci. Cirkev zase prišla s 28. októbrom. Pravdepodobne preto, že vyšiel na víkend, ale čo tu inak povedať? Šlo o obeť občianskej vojny, ktorá skončila víťazstvom v tej dobe zjavne fašizoidného režimu a neprekážalo, že beatifikácia sa konala vo výročný deň musoliniovského pochodu na Rím (a teraz práve na tomto námestí viali zástavy diktatúry), len aby bola v predvečer schvaľovania zákona v Madride.

Bolo to deklarovanie postoja, na osud hlasovania to nemohlo mať a ani nemalo vplyv. Na poslednú chvíľu ešte PSOE a CiU presadila do návrhu dodatok, ktorý zaisťuje, že frankistické symboly na cirkevných budovách sa nebudú ničiť, ak „vyhovejú“ už spomínaným umeleckým a historickým kritériám.

31. októbra v Poslaneckej snemovni návrh zákona o historickej pamäti schválili.

Proti jeho prijatiu hlasovali poslanci opozičnej Ľudovej strany. Boli síce proti prijatiu, ale podporili sedem z jeho ustanovení týkajúcich sa napríklad odškodnenia obetí vojny a diktatúry alebo depolitizácie Valle de los Caídos. Druhou parlamentnou stranou, ktorá sa postavila proti socialistami presadzovanému zákonu, bola historická katalánska Esquerra (Esquerra Republicana de Catalunya, ERC – Katalánska republikánska ľavica). Stalo sa tak z opačných ideologických východísk ako v prípade Ľudovej strany a dôvody Esquerry sú minimálne dva. Za prvé nebol prijatý za základ rokovania jej ďaleko radikálnejší návrh zákona a za druhé, aj týmto spôsobom sa prezentovala ako stúpenec samostatného Katalánska. Tak sa v parlamente v jednom rade odporcov stretli ešte väčší antagonisti, než je to v prípade Ľudovej a Socialistickej strany.

Následne v decembri prišiel návrh zákona do Senátu. A hoci ani tam sa súperiace zoskupenia nevyhli vzájomnému osočovaniu, po troch schôdzach svojich výborov na plenárnom zasadaní ho senátori schválili v podobe, ako prišiel z Poslaneckej snemovne. Proti boli zástupcovia opozičnej Ľudovej strany a štyria senátori za Esquerru. V odmietavom súručenstve PP a Esquerry v Senáte sa tak len zopakoval hlasovací scenár z októbra z Poslaneckej snemovne.

Čo sa týka španielskych historikov, ich postoje a hodnotenia zákona kolíšu viac-menej podľa ich „civilných“ politických názorov, treba však povedať, že zlomové miesta nedávnej domácej histórie sú v Španielsku vnímané živšie, aj verejnosti sú predkladané častejšie ako u nás (v prípade občianskej vojny nepretržite). Počas frankizmu boli dejiny občianskej vojny interpretované s cieľom legitimizácie diktatúry a sama vojna vysvetľovaná ako pokračovanie tradičného rozdelenia krajiny (v tradícii 19. storočia) v boji „Španielska a anti-Španielska, katolíckych a liberálnych hodnôt, boja medzi tradíciou a modernou, ideou hispani-

dad a európskosťou“.⁴ To slúžilo viac integrite vládnuceho tábora, než celonárodnému vyrovnaniu sa s ešte živou minulosťou. Na nižšej úrovni sprostredkovania prežitého – v učebniciach rozdelenie na dobrých a zlých bolo veľmi schematické, a to pochopiteľne, živilo záujem o objektivitu, ale aj o tému vôbec. Tento stav záujmu (popri nevyhnutnej ignorancii časti mládeže pretrval dodnes a keďže po línii pozostalých a príbuzenstva sa občianska vojna dodnes dotýka prevažnej väčšiny španielskeho obyvateľstva, je doteraz považovaná za tému tešiacu sa prioritnému záujmu. Na druhej strane dnešná politická reprezentácia je natolko vyspelá, že do sféry vlastnej historikom nezasahuje svojimi nekvalifikovanými vyjadreniami a pred vlastnými občanmi a zahraničím sa neblamuje predkladaním a prijímaním až takých absurdných návrhov zákonov ako sa to stalo nedávno u nás v súvislosti s úmyslom naktrojovať ľuďom kontroverzného platonického rodiča, ktorého pôvodné zásluhy prekrýva jeho činnosť v tridsiatych rokoch a ani smrť ho nevyvlečie zo spoluzodpovednosti za protisemitské zameranie jeho strany a novín a paktovanie s nacistami.

Zákon o politickej pamäti v Španielsku aspoň na chvíľu pripomenul celej tamojšej spoločnosti jej tragické dejiny a vyvolal vlnu nesúhlasu najmä v konzervatívnej časti spoločensko-politického spektra. Volby naznačili, kto ako zúročil z toho plynúci politický kapitál. Lenže nezávisle od toho jestvuje veľmi mnoho ľudí, ktorí naozaj a oprávnene chcú vedieť aspoň, kde je „to miesto“, na ktoré majú položiť kvety. Existujú pamätníky so zoznamami padlých a zabitých, ale vzhľadom na takmer štyri desaťročia diktatúry po vojne sú na nich takmer vždy len mená obetí z radov frankistov. Povojnová perzekúcia bola totiž často horšia ako občianska vojna a republikáni svojich padlých v tej dobe radšej nepripomínali, vrhalo to na ich rodiny zlé svetlo. Zákon by mal v tomto smere konečne urobiť nápravu. To sú naozaj elementárne a pozitívne ciele.

Peter Száraz

4 PRESTON, P.: *La política de la venganza*. Barcelona 2004, s. 110.

ANOTÁCIE

MIOTTO, M.: *Η ΙΣΛΑΜΙΚΗ ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ ΤΗΣ ΣΥΡΙΑΣ. ΠΩΣ ΚΑΙ ΓΙΑΤΙ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΕΧΑΣΕ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ ΤΟΥ* (Muslimské ovládnutie Sýrie. Ako a prečo Byzancia stratila svoje východné provincie). Atény : ΑΔΕΛΦΟΙ ΒΛΑΣΣΗ 2007, 176 s.

Slabinou súčasnej historickej tvorby – domácej, ako aj celosvetovej – sú práce, ktorých úlohou je pokrývať prechodné oblasti medzi jednotlivými smermi historického bádania. Toto konštatovanie v pomerne výraznej miere platí napríklad aj pre dva také príbuzné odbory – arabistiky a byzantológie. Je bežným javom, že dnešní byzantológovia, ktorí sa venujú arabsko-byzantským vzťahom, obvykle neovládajú arabský jazyk, čo im následne neumožňuje využívať informácie arabských, či arabsky písaných prameňov. V svojich dielach sa potom spoliehajú výlučne na svedectvo byzantských a iných písomných prameňov, čo musí nutne viesť k vyvodzovaniu skreslených a mylných záverov, týkajúcich sa často aj kľúčových historických udalostí. Z tohto dôvodu predstavuje objavenie sa akejkoľvek vedeckej publikácie, ktorá spomínané nedostatky prekonáva, dôležitú udalosť.

Vzhľadovo pomerne nenápadná a rozsahom nevelká publikácia mladého talianskeho bádateľa Marca Miotta *Muslimské ovládnutie Sýrie. Ako a prečo Byzancia stratila svoje východné provincie* predstavuje pokus, ktorý je výrazom nastupujúcej tendencie uvedené nedostatky napraviť. Autor sa v nej podrobne zaoberá začiatkami byzantsko-arabského zápasu a na podporenie svojho výkladu udalostí čerpá informácie nielen z byzantských písomných prameňov, ale aj z arabských. Veľkým prínosom je aj skutočnosť, že k štúdiu uvedených arabských prameňov autor nepoužil staršie a často ne-

presné vydania a preklady do hlavných európskych jazykov, ale priamo ich novšie edície v arabčine. Samotná kniha sa delí na sedem kapitol. Za textom je zaradený chronologický prehľad najdôležitejších historických udalostí a po ňom nasleduje deväť čiernobielych mapiek.

V prvej kapitole čitateľ nájde veľmi podrobný prehľad písomných prameňov, arabských aj nearabských, ktoré sa vzťahujú k danej problematike. Po tejto príprave potom nasleduje v podstate úvodná 2. kapitola *Založenie islamského štátu a zmeny, ktoré spôsobilo v arabskom svete*, s opisom situácie v Arábii v predislamskom období, ako aj zmien spôsobených vznikom islamu. V predislamskom období malo pod kontrolou takmer celý juh Arabského polostrova kráľovstvo *Himjār* (do roku 525), zatiaľ čo jeho stred a sever ovládali konfederácie rôzne silných arabských kmeňov. Jedna z takýchto konfederácií na čele s predstaviteľmi najsilnejšieho kmeňa Kurajšovcov (*Banū Qurayš*) vládla nad dôležitým kultovným centrom všetkých Arabov – Mekkou. Na severe sa politicky nejednotné arabské kmene dostávali do stáleho kontaktu s dvoma veľkými „supervermocami“ tej doby; Byzantskou a Novoperzskou (Sásánovskou) ríšou. Obe ríše si vytvorili vďaka systému klientských vzťahov pomerne stabilné styky s viacerými severoarabskými kmeňmi, ktoré potom vykonávali ochranu ich hraníc. V 6. storočí bol hlavným byzantským spojencom kmeň Ghasánovcov a perzským kmeň Lakhmovcov. Táto storočia trvajúca situácia sa od základu zmenila roku 620 vznikom islamského štátu, pričom prvoradým cieľom tohto nového štátneho útvaru počas prvých rokov jeho existencie bolo zjednotenie všetkých arabských kmeňov a šírenie islamu medzi nimi. Hlásateľom islamu a zároveň aj pr-

vým kalifom rýchlo rozrastajúcej sa obce muslimských veriacich (*umma*) bol bývalý chudobný kupec z Mekky Mohamed. Nástrojom šírenia islamu bolo hlavne vojsko. Jeho hlavná sila nespočívala v tomto ranom období v jazdectve, ale vo využití disciplinovanej a náboženským zápalom motivovanej pechoty, bojujúcej v zovretých šikoch.

Tretia kapitola *Byzantský Východ na začiatku 7. storočia* prináša stručný prehľad situácie v byzantských východných provinciách v období predchádzajúcom arabskú expanziu. Pozornosť je venovaná najmä vojenskému a administratívne členeniu tohto rozsiahleho územia, ktoré sa od reforiem cisára Justiniána I. (527 – 565) delilo na dovedna sedem provincií. Za ich vojenskú ochranu bol zodpovedný *magister militum per Orientem*, ktorý mal k dispozícii približne 20-tisíc mužov. Na pomoc mu v prípade potreby mohlo teoreticky prísť 12-tisíc mužov z Arménie, ktorých viedol *magister militum per Armeniam*, ako aj 30-tisíc mužov obmedzenej bojovej hodnoty z Egypta. V prípade veľmi vážneho ohrozenia mohlo do oblasti pritiahnúť ešte ďalších 20-tisíc elitných vojakov z Konštantínopola a okolia, ktorým velil *magister militum praesentalis*. Byzantská obranná stratégia sa opierať najmä o do hĺbky členenú obrannú líniu, tvorenú početnými opevnenými bodmi a o pomoc spojeneckých arabských kmeňov. Výzbroj a výstroj pre byzantskú armádu zabezpečovali miestne dielne (*fabricae*). Celý systém však poznačovali vážne problémy vznikajúce z nedostatku financií v štátnej pokladnici, ktoré boli dôsledkom práve skončenej nákladnej vojny s Perziou (629). K nim sa pripojovali aj nepokoje náboženského rázu. Počas obdobia okupácie Sýrie a Palestíny Peržanmi totiž vzrástol význam miestnych monofyzitských cirkví, ktoré boli z cirkevného hľadiska v trvalej opozícii voči oficiálnemu ortodoxnému chalkedónskemu smeru kresťanstva. Otvorené nepriateľstvo voči byzantskému štátnemu aparátu

deklarovali tiež mnohí Židia a, najmä, Samaritánci.

V štvrtej kapitole *Prvá fáza vojny. Islamský vpád* autor opisuje prvé ozbrojené stretnutia Arabov s Byzantíncami od roku 629 až do marca 635. Prvá bitka pri meste Mu'ta, ktorá sa skončila porážkou arabských síl, sa odohrala ešte za Mohamedovho života. Mohamed sa neúspechom nedal odradiť a v októbri 630 vytiahol na čele islamského vojska na novú výpravu namierenú proti byzantskej provincii Arábia. No jeho smrť 8. júna 632, ako aj následné vojny (*ridda*), ktoré musel jeho nástupca kalif Abú Bakr (632 – 634) viesť proti arabským kmeňom usilujúcim sa o svoje pôvodné nezávislé postavenie, však arabský nápor na čas prerušili. O to mohutnejšie však bolo jeho obnovenie na jar roku 634. Kalif Abú Bakr vyslal do boja proti Byzantíncom až štyri islamské vojská súčasne. Pri tomto útoku padlo hneď spočiatku do arabských rúk hlavné mesto provincie Arábia Bustra a byzantská armáda utrpela ďalšiu porážku v bitke pri Aġnādayne (asi 37 km juhozápadne od Jeruzalema) dňa 30. júla 634. Tesne po tomto víťazstve zomrel kalif Abú Bakr a novým kalifom sa stal Omar (634 – 644). Boj však pokračoval. Zostávajúce byzantské oddiely sa s Arabmi v päťach stiahli na sever, aby našli útočisko za hradbami Damašku a ďalších sýrskych miest. Po novej porážke Byzantíncov v bitke pri Marġ as-Suffare medzi 25. februárom až 26. marcom 635 bolo víťazovi nad Peržanmi – cisárovi Herakleiovi (610 – 641) – jasné, že byzantská obrana pri obrane Sýrie a Palestíny začala vážne zlyhávať.

Piata kapitola *Druhá fáza vojny. Dobytie Damašku a ostatných sýrskych miest, veľký byzantský protiútok a bitka pri Jarmúku* obsahuje opis rozhodujúcej fázy vojny odohrávajúcej sa od marca 635 až do augusta 636. V nej autor veľmi presvedčivým spôsobom dokazuje inovatívnosť arabskej stratégie, ktorá spočívala v obchádzaní byzantských opevnení a hradieb chránených miest

a namiesto toho kládla dôraz na fyzickú likvidáciu všetkých ozbrojených síl protivníka, nachádzajúcich sa v oblasti. S týmto postupom si byzantská stratégia obrany do hĺbky nedokázala poradiť. Arabi ničili byzantské oddiely a po ovládnutí krajiny v okolí sýrskych a palestínskych miest im ich obyvatelia radšej ochotne otvorili brány. Takto sa postupne do januára 636 vzdali do rúk Arabov všetky sýrske mestá až po Antiochiu na severe, vrátane Damašku (september 635). Za tejto situácie sa Herakleios rozhodol pre zorganizovanie byzantskej protiofenzívy. Na jar 636 preto začala celá byzantská armáda postupovať od Antiochie a Aleppa smerom na juh k Damašku. Arabi pred touto silnou armádou ustupovali a postupujúci Byzantínci opäť ovládli sýrske mestá, ktoré sa krátko predtým vzdali Arabom. Ústup islamskej armády sa zastavil na rieke Jarmúk v južnej časti Golanských výšin, kde zaujali silné obranné postavenie a zablokovali tak cestu postupujúcim Byzantíncom. Byzantský hlavný veliteľ arménskeho pôvodu Vahan (Bāhān) sa po niekoľkodňovom otáľaní napokon rozhodol zaútočiť. Arabom pod vedením Abū 'Ubaydu, ale najmä zásluhou Khālida ibn al-Walīda, ktorý velil arabskej jazde, sa však vďaka väčšiemu strategickému a taktickému majstrovstvu a dokonalému využitiu vlastností okolitého terénu podarilo v nasledovnej viacdňovej bitke (bitka sa skončila 20. augusta 536) početnejších a lepšie vyzbrojených Byzantíncov úplne rozdrviť a spôsobiť im obrovské straty na životoch.

V nasledujúcej kapitole *Tretia fáza vojny. Završenie ovládnutia Sýrie a Palestíny (636 – 644)* sa čitateľ môže zoznámiť s priamym dopadom a dôsledkami katastrofálnej porážky byzantskej armády v bitke pri Jarmúku. Jedným z dôsledkov bola skutočnosť, že Byzantínci už v oblasti Sýrie a Palestíny nemali dostatočne veľké vojsko, aby sa mohli znovu Arabom postaviť v otvorenej bitke. Zvyšné byzantské oddiely pritom nemohli hľadať útočisko za hradbami miest, lebo by

im hrozilo, že ich Arabi obklúčia a postupne zničia. Namiesto toho sa cisár Herakleios rozhodol stiahnuť všetky zostávajúce vojenské sily za pohorie Taurus a vytvoriť medzi nimi a postupujúcimi Arabmi „bezpečnostnú zónu“, ktorá by im sťažovala ďalšie prenikanie do srdca byzantských maloázijských provincií. Tým však ostala Sýria a Palestína úplne nechránená, a netrvalo dlho a Arabi sa zmocnili aj tých miest, ktoré im ešte odolávali. Roku 638/639 padol Jeruzalem a o niečo neskôr aj posledné mestá na pobreží, ktoré sa ešte držali vďaka námornému zásobovaniu byzantskými loďami (posledný padol do rúk Arabov prístav Tripolis až v roku 644). V podstate však bolo ovládnutie Sýrie a Palestíny islamskými Arabmi završené už roku 640.

V poslednej, siedmej kapitole „*Epilóg*“ autor hodnotí a sumarizuje dlhodobé dôsledky islamského záboru Palestíny a Sýrie na politický vývoj na Blízkom východe v ranom stredoveku. Konštatuje, že niekoľko storočí trvajúca rovnováha síl v tejto oblasti medzi Byzanciou a Perziou prestala jestvovať a nahradila ju úplne nová situácia, v ktorej sa územne zmenšená a úmerne tomu ekonomicky oslabená Byzantská ríša musela brániť novému neúmerne silnejšiemu a územne rozsiahlejšiemu štátnemu útvaru – arabskému kalifátu. Navyše Arabi v krátkom čase vybudovali v dobytých sýrskych a libanonských prístavoch silnú námornú flotilu, ktorá onedlho prevzala z rúk Byzantíncov aj námornú hegemoniu vo východnom Stredomorí, čo pozíciu Byzantskej ríše opäť len zhoršilo. Dobytie Sýrie a Palestíny oddelilo od jadra byzantského územia ďalšiu významnú provinciu – Egypt, ktorý sa potom tiež stal ľahkou korisťou islamských dobyvateľov. Celý tento vývoj nebol pritom dôsledkom „únavy“ byzantských vojenských síl v Sýrii a v Palestíne vyčerpaných vojnou s Perziou. Byzantským veliteľom nechýbala ani skúsenosť ani schopnosť energicky reagovať a rozhodovať v súlade s dobovými vojenskými zvyklosťami, a netre-

ba tiež zabúdať na fakt, že byzantské oddiely v Sýrii a Palestíne tvorili súčasť armády, ktorá len niekoľko rokov predtým porazila mocnú perzskú armádu. Avšak ich stratégia a taktika bola postavená na kontrole siete opevnených lokalít. Táto stratégia vynikajúco fungovala proti Peržanom. Na druhej strane Arabi, tým že sa obliehaniu miest v prvej fáze svojho vpádu vyhýbali, túto byzantskú stratégiu úspešne negovali. Vcelku sa arabské vojská v teréne pohybovali rýchlejšie ako ich byzantskí protivníci a navyše im nové náboženstvo dodávalo taký bojový zápal a takú vysokú úroveň disciplíny, akú predtým Arabi nikdy nedosahovali. Cisár Herakleios správne odhadol situáciu a pochopil, že ostatné byzantské provincie ďalej na sever môže zachrániť iba vytvorenie pásu „spálenej zeme“, ktorý by ďalší arabský postup spomalil. Preto sa aj posledné roky jeho vlády po bitke pri Jarmúku (636 – 641) oprávnene považujú za rozhodujúce pre pretrvanie Byzantskej ríše v ďalších storočiach a pre zastavenie islamského náporu priamo do srdca Európy. Čo sa týka osudov stratených provincií, Palestína a Sýria boli arabským záborom vyňaté z rímsko-helenistického sveta a stali sa už natrvalo súčasťou islamského východu. Po nástupe dynastie Umájjovcov sa navyše práve do tejto oblasti prenieslo ťažisko arabského kalifátu, ktorého hlavné mesto sa prenieslo do sýrskeho Damašku a celá oblasť zažívala nový obrovský ekonomický aj kultúrny rozmach.

Publikácia Marca Miotta *Muslimské ovládnutie Sýrie. Ako a prečo Byzancia stratila svoje východné provincie*, predstavuje prínosný príspevok k začiatkom arabskej expanzie v druhej štvrtine 7. storočia. Komentuje, analyzuje a potom predkladá nové pohľady na dovtedy povrchné, či nedostatočne systematicky riešené historické problémy a uvádza na pravú mieru aj niektoré zavádzajúce tvrdenia, ktoré sa zakladajú na nesprávnej interpretácii výlučne nearabských prameňov. Text knihy tvorí koherentný a dobre zrozumiteľný výklad, poukazujú-

ci na zasvätenosť autora a jeho vysokú úroveň poznania primárnych, najmä arabských písomných prameňov. Jediné slabé miesto predstavuje opis priebehu bitky pri Jarmúku, z ktorého *a priori* nevyplýva skutočnosť, že táto rozhodujúca bitka trvala niekoľko dní, a že sa často rozpadala na súhrn stretnutí iba častí armád oboch protivníkov. Podobne aj úroveň spracovania mapiek nezodpovedá štandardnej úrovni podobných publikácií. Text knihy obsahuje množstvo cudzokrajných miestnych názvov, pričom mnohé z nich sa na pripojených mapkách nenachádzajú. Tento fakt následne sťažuje čitateľovi sledovanie pohybov byzantských aj arabských vojsk počas priebehu jednotlivých ťažení.

M. Meško

MACMILLIANOVÁ, M.: *MÍROTVORCI. PARÍŽSKA KONFERENCA 1919*. Praha : Academia, 2004, 551 s.

Po ukončení Veľkej vojny, ktorá svojou ničivou silou zasiahla takmer celý svet, sa pozornosť svetovej verejnosti upriamila v očakávaní trvalého pokoja na mierové rokovania v Paríži, ktoré mali tento tak dlho očakávaný mier priniesť. Rokovania sa však nestali počiatkom porozumenia, ale v konečnom dôsledku sa konferencia skončila fatálnym neúspechom, ktorý o dvadsať rokov neskôr vyústil do ďalšieho celosvetového konfliktu.

Knihy Margaret Macmillianovej, ktorá nám túto významnú konferenciu približuje, bola ocenená dvomi britskými cenami – cenou Duffa Coopera a cenou M. Hessel Tillmanovej, čo poukazuje na to, že aj v dnešnej dobe je táto téma stále aktuálna a nestratila nič zo svojej príťažlivosti.

Knihy je rozdelená na osem častí, z ktorých každá sa delí na viacero kapitol venujúcich sa problémom, ktoré na konferencii odzneli.

Autorka v publikácii sleduje ovzdušie ro-

kovaní od príchodu dvoch z hlavných protagonistov konferencie – Woodrowa Wilsona a Lloyd Georga až po podpísanie mierovej zmluvy s Nemeckom v Zrkadlovej sieňi vo Versailles 28. júla 1919.

V prvej časti nám približuje predstavy, s akými na konferenciu prišli predstavitelia Veľkej štvorky – Wilson, Lloyd George, Clemenceau a Orlando. Každý z nich prišiel do Paríža so svojou predstavou o usporiadaní Európy, a práve snaha o ich uspokojenie viedla k napätiu, ktoré poznamenalo prvú polovicu 20. storočia. V diele zachytáva nielen priebeh jednotlivých rokovaní a snahu o zosúladenie ich mnohokrát rozdielných názorov na riešenie jednotlivých otázok, ale aj atmosféru konferencie, ktorou bol ovplyvnený nielen Paríž, ale aj celý svet. Nezameriava sa len na hlavné rokovania, no sleduje aj ich zákulisie a osoby, ktoré v ňom pôsobili, vývoj vzájomných vzťahov hlavných protagonistov konferencie.

V nasledujúcej časti sa venuje vývoju v Rusku, v ktorom práve prebiehala občianska vojna, a hoci na konferencii chýbali zástupcovia tejto krajiny, viedli sa tu rozsiahle diskusie o zasahovaní či nezasahovaní Dohody do vnútorného vývoja tejto nepokojnej krajiny.

Rovnako rozsiahle boli diskusie aj o vytvorení Spoločnosti národov – na vytvorení ktorej trval predovšetkým Woodrow Willson, o jej úlohe a členoch, či diskusie o rozdelení mandátov nad bývalými nemeckými kolóniami.

Ďalšie časti sú venované konkrétnym požiadavkám, ktoré vzniesli novovytvorené nástupnícke štáty nielen v Európe, ale aj na Strednom východe. Samostatná časť je venovaná vývoju na Balkáne, kde vzniklo Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov, ktoré si robilo územné nároky na časť bývalej habsburskej monarchie. Svoje nároky na konferencii vzniesli tiež Rumunsko i Bulharsko, Grécko i Taliansko.

Rozsahom krátka kapitola je venovaná jednému z najdôležitejších bodov konferen-

cie vo Versailles – rokovaniam o výške nemeckých reparácií. Práve na rokovaníach o tejto otázke sa najviac prejavili rozdielne názory predstaviteľov jednotlivých víťazných štátov, čo by si určite zaslúžilo väčšiu pozornosť autorky a aj väčší rozsah kapitoly.

Ďalšia časť je venovaná rokovaniam o osude krajín, ktoré vyrástli na troskách bývalej Rakúsko-uhorskej monarchie – Poľsku, Rakúsku, Maďarsku a v neposlednom rade aj Česko-Slovensku a jeho účasti na mierovej konferencii. Autorka sa však zameriava predovšetkým na význam českého odboja a jeho hlavných predstaviteľov – Masaryka a Beneša na vzniku Česko-Slovenska a len veľmi okrajovo spomína Slovákov a takú významnú osobnosť slovenského odboja, akou nesporne bol M. R. Štefánik, ktorý sa zaslúžil o vznik republiky.

Samostatné kapitoly sú venované aj takým dňom pre Európu okrajovým záležitosťami (na konferencii však odzneli), akými sú otázky nárokov Japonska, ktoré vo vojne bojovalo na strane Dohody a patrilo teda medzi víťazné mocnosti, na Tichomorské ostrovy a jeho pokus o zasahovanie do Číny či naopak nárok Číny (taktiež v 1917 vyhlásila vojnu Nemecku) na Šantungský polostrov, ktorý napokon získalo pod svoj vplyv Japonsko.

Časť diela je venovaná aj vývoju na Strednom východe, kde na troskách bývalej Osmanskej ríše vznikali nové štáty, ktoré sa mali prostredníctvom mandátov dostať pod vplyv Británie a Francúzska. Na ich rozdelení sa Británia a Francúzsko dohodli už v roku 1916, ale na konferencii sa opäť stali predmetom sporov. Záujem o toto územie vyplýval hlavne z veľkých nálezísk ropy, ktoré sa tu v tomto čase našli a z poznania, že ropa sa stala strategickou surovinou nielen v priemysle, ale aj pre úspešné vedenie modernej vojny. Hoci sa im podarilo dostať toto územie pod určitú závislosť, napätie na tomto území stále pretrvávalo a Británia

i Francúzsko sa museli neskôr vzdať svojho vplyvu na vývoj týchto štátov.

Záverečná časť je venovaná podpisu mierovej zmluvy s Nemeckom 28. 7. 1919 v Zrakadlovej sieni vo Versailles a atmosfére, ktorá túto udalosť spravádzala.

Približuje nám emócie, ktoré vyvolalo predloženie konečnej verzie zmluvy nielen medzi zástupcami Nemecka a aj v samotnom Nemecku, ktoré sa spoliehalo na to, že mierové podmienky nebudú voči nemu príliš tvrdé a Nemecko nebude oslabené. Táto nádej Nemecka bola zmarená, keďže mierová zmluva bola postavená práve na jeho mocenskom oslabení.

Kniha Margaret Macmillianovej nám približuje úsilie mierotvorcov o vytvorenie takého poriadku, nielen v Európe aj mimo nej, ktorý mal vyhovieť v čo najväčšej miere požiadavkám jednotlivých štátov a zároveň mal byť predpokladom trvalého mieru. Dá sa povedať, že práve táto snaha spolu s úsilím o úplné oslabenie Nemecka viedli k napätiu v Európe, ktoré sa prejavilo v kataklizme druhej svetovej vojny.

J. Zaťková

GLANTZ, D. M.: OBLÉHÁNÍ LENINGRADU 1941 – 44, 900 DNŮ HRŮZY. PRAHA – PLZEŇ : Nakladatelství Pavel Dobrovský – BETA a Jiří Ševčík, 2007, podľa originálu *The Siege of Leningrad* Caseell 2001, preložila Daria Dvořáková, 270 s.

Príbeh rozpráva o najtragickejších stránkach Veľkej vlasteneckej vojny pri obliehaní Leningradu, o veľkých bojoch o Petrovo a Leninovo mesto. Blokáda trvala od 8. septembra 1941 do 18. januára 1944, v ktorej proti sebe stáli nemecká *armádna skupina Sever* a sovietsky *Leningradský front* (krátko *Severný front* aj *Volchovský front*). Boje o Leningrad a Pobaltsko boli vedené podľa pôvodného nemeckého plánu *Barbarossa* (Červená brada), neskôr *Noordbrand* (Bahenný plameň), *Bettelstab* (Žobrákov štáb)

a *Operation Nordlicht* (operácia Polárna žiara). Zúčastnilo sa ich 930 000 mužov Červenej armády (ČA) a 725 000 mužov Wehrmachtu.

Dramatický priebeh bojov o Leningrad zaznamenalo množstvo kníh napísaných v Rusku i na Západe, ktoré opisujú hrdinské činy jeho obrancov a stavajú pomník nesmiernemu utrpeniu jeho obyvateľom. Avšak až dodnes zostáva zahmlený vojenský rozmer bitky o Leningrad. Sovietski vojenski historici o celých bojoch aj jednotlivých vojenských operáciách vydali desiatky štúdií, ale zostalo množstvo bielych miest, ktoré sú výsledkom politického alebo vojenského strápnenia, namyslenosti či sklonu Sovietskeho zväzu k utajovaniu v záujme štátnej bezpečnosti, zachovania si vojenskej a politickej reputácie, zahrňujú niektoré najzúfalejšie a napäté obdobia bojov behom dlhej blokády. Biele miesta nevyplňajú ani nemeckí účastníci bojov, či historici, čo platí najmä pre vojnové operácie, v ktorých neuspeli. Obe strany (ako to už býva od nepamäti zvykom) zveličovali svoje úspechy a „bagatelizovali“ nevydarené výsledky.

Táto nevelká kniha podáva predovšetkým históriu vojenských operácií, neopakuje opisy nevidaných útrap ľudí spôsobených blokadou. Jednoducho sa snaží vytvoriť solídnejší a presnejší prehľad bojov a všetkého, čo sa v Leningrade a okolo neho odohrávalo. Predstavuje skromný začiatok nepochybne dlhého procesu, ktorý má v očiach verejnosti oživiť udalosti, ku ktorým došlo počas oných deväťsto dní, v ktorých bol Leningrad podrobený tej ničím neprekonanej skúšky ohňom. Táto práca hodnotí utrpenie 1,6 – 2 miliónov vojakov i civilov, ktorí pri obliehaní zahynuli, 2,4 milióna zranených vojakov a 1,6 milióna civilov, ktorí boli evakuovaní či ušli, alebo blokádu prežili. Nemecké straty nie sú známe.

Vlastná kniha obsahuje 178 strán, v ktorej je skromne uverejnených 28 dobových fotografií a 5 plánikov – náčrtkov bojových situácií – ktoré by lepšie pôsobili farebne.

Po predhovore sú uvedené účinkujúce osoby – 40 generálov, maršalov a 1 admirál za sovietsku stranu a 12 generálov a poľných maršalov za nemeckú stranu. Kniha obsahuje 9 kapitol a záver. Potom nasleduje 45 strán poznámok s vysvetlivkami k jednotlivým kapitolám. Za nimi sú uvedené 4 prílohy (Bojové zostavy ČA, Nemecké bojové zostavy, Porovnanie zväzkov ČA a Wehrmachtu, Sovietske vojenské a civilné straty). Knihu uzatvára Bibliografia (uvádza 4 ruské zborníky a 24 ruských autorov, západných 16 autorov) a Register.

Celá práca sa hemží útvarmi, zväzkami a zväzmi (často označovanými iba ako jednotky) a pomerne ťažko sa na prvý pohľad rozlišujú označenia – číslovania „jednotiek“ bojujúcich strán či rôznych počtov – najmä, ak sú čísla vyjadrené slovne, no mnohokrát v jednej vete slovne aj číslom. Text je vyslovene odborný, dosť náročne sa číta a miestami chýbajú čiarky či spojky, z generálmajora V. A. Frolova je urobený poručík... Skratky sú málo rozpísané alebo vôbec nie, lepšie by poslúžil ich prehľad: NKVD, VKG, MPVO, VNOS, VMF, LOG, NOG, OKH, OKW... – pre laika sú málo zrozumiteľné. K prekladaniu takejto problematiky je potrebná znalosť vojenskej terminológie.

David M. Glantz, plk. v zál. armády USA je vojnový historik uznávaný doma i v Rusku, ktorý sa celý svoj život zaoberal dejinami ČA aj Sovietskej armády a štúdiom ruskej i sovietskej vojenskej stratégie. V knihe neustranne a bez emócií, chronologicky a podrobne opisuje vojenské operácie jednej z významných kapitol druhej svetovej vojny. Nevynecháva ani utrpenie civilného obyvateľstva. Autor seriózne opisuje vojenské úspechy i neúspechy oboch bojujúcich strán. Vyhyba sa akýmkoľvek propagandistickým hodnoteniam, obeťou ktorých sa táto téma a problematika v minulosti stávala. Ďalej napísal: *Od Donu k Dnepru – Sovietska ofenzíva* (2003), *Najväčšia Žukovova porážka* (2005), *Súboj titanov* (2005), *Charikov 1942* (2006), *Augustová búrka* (2006).

Aj keď bitka o Leningrad zohrala v konečnom výsledku vojny významnú úlohu, vo vojenskom zmysle však nebola rozhodujúca. Pokiaľ ide o dramatickosť, symbolickosť a bezbrehé ľudské utrpenie, nič sa jej nevyrovná ani vo Veľkej vlasteneckej vojne, ani v žiadnej inej modernej vojne. Kniha bude určite prínosom pre vážnych záujemcov o vojenskú či vojnovú históriu.

L. Jančo

BEEVOR, A. – VINOGRADOVÁ, L.: *SPISOVATEL VE VÁLCE, VASILIJ GROSSMAN s Rudou armádou 1941 – 1945*. PRAHA – PLZEŇ : Nakladatelství Pavel Dobrovský – BETA a Jiří Ševčík 2007, 336 s.

Antony Beevor je známy historik zameriavajúci sa na moderné dejiny. Najväčšie uznanie si získal knihou *Stalingrad – Osudové stretnutie 1942 – 1943*. Práve pri práci na tejto publikácii sa podrobnejšie zoznámil s pozostalosťou – zápiskami a reportážami – sovietskeho publicistu a spisovateľa Vasilija Grossmana. To ho inšpirovalo na usporiadanie a vydanie tejto knihy, ktorá vyšla až štyridsaťjeden rok po autorovej smrti v angličtine pod názvom *A Writer a War*, vydanej nakladateľstvom The Harvill Press, Londýn 2005. Medzi jeho ďalšie práce patria: *Berlín – Okamžiky skazy 1945*, *Paríž po oslobodení 1944 – 1949*, *Tajomstvá Olgy Čechovovej*, *Od Donu k Dnepru – Sovietska ofenzíva*, *Červená armáda vo vojne 1941 – 1943*, *Pred Stalingradom* a *Červená búrka nad Balkánom*. V posledných rokoch spolupracuje s Ľubou Vinogradovou, ktorá je prekladateľkou a novinárkou na voľnej nohe. Na Moskovskej univerzite študovala biológiu a v roku 2000 zložila doktorát z mikrobiológie.

Vasilij Semionovič Grossman sa narodil 12. decembra 1905 v Berdišove na Ukrajine. Vyštudoval chémiu a pracoval ako banšský inžinier v Donbase. Jeho prvé diela *Glu-*

kauf (Zdar boh! 1934) a *Stepan Kolčugin* (1937-1940) sú budovateľské romány, poplatné socialistickému realizmu. V roku 1941 po napadnutí Sovietskeho zväzu nacistickým Nemeckom, hoci fyzicky typický nevojak, dobrovoľne vstúpil do Červenej armády a stal sa reportérom. Viac než tri roky strávil na frontoch, kde prežíval na vlastnej koži veľké porážky (Stalin rozkazom č. 227 z 30. júla 1942 vytvoril „blokovacie útvary“ NKVD) a neskôr ešte väčšie víťazstvá Červenej armády. Od 5. augusta 1941 pracoval ako vojnový korešpondent pre armádne noviny *Krasnaja zvezda*; etabloval sa ako „hlavný hlásateľ“ z frontu, cenený vojnový dopisovateľ a v podstate sa stal legendou. Neustále si robil záznamy, ktoré mu slúžili ako podklad pre jeho vojnovú publicistiku. Jeho reportáže a hlásenia, plné krvavej reality a beznádeje však boli vtedy prísne cenzurované. Keď mal dostať za rok 1942 cenu za literatúru, Stalin jeho meno osobne preškrtol. Po vojne sa dostával do čoraz väčšej nemilosti. Keď mu v roku 1961 KGB zhabala rukopis knihy *Za spravodlivú vec*, v ktorej otvorene hovoril o bojoch pri Stalingrade, hlavný ideológ Michail Suslov sa vyjadril, že táto kniha nevyjde nasledujúcich 200 rokov. Jeho najvýznamnejšia kniha *Život a osud*, dokončená v roku 1960, bola z politických dôvodov vydaná temer o tridsať rokov neskôr. Jeho posledným dielom je *Panta rhei*, príbeh sovietskeho gulagovského väzňa, dokončený v roku 1963, ktoré vyšlo až v roku 1970 v Nemecku. Postihol ho krutý osud proskribovaného autora. Zomrel na rakovinu žalúdka 14. septembra 1964, presvedčený, že jeho veľká práca je navždy umlčaná. Ďalej napísal *Lud je nesmrteľný* a *Za spravodlivú vec*.

Je to veľmi dobrá kniha o vojnovom novinárovi, doplnená celým radom nepublikovaných poznámok, postrehov a dobových popisov, výborne supluje renomované práce, pojednávajúce o druhej svetovej vojne. Podáva čitateľovi dôležité detaily, farebný a panoramatický pohľad na vtedajšie

udalosti – správy z bojov pod Moskvou, pri Stalingrade, Kursku, z dobývania Berlína či z návštevy oslobodenej Treblinky (svedectvo o koncentračných táboroch *Peklo Treblinky* bolo zaradené medzi oficiálne dokumenty pri norimberských procesoch) – slúžia ako modelový príklad vojrovej reportáže. Opisuje každodennú frontovú realitu, zozbieranú z rozhovorov so širokým spektrom ľudí v rovnošatách – od radových vojakov v zákopoch až po najvyšších veliteľov – i s civilným obyvateľstvom.

Poznámky pod čiarou sú uvádzané priebežne, nie až na konci knihy. 4 mapy a 42 fotografií, na ktorých má hodnotnosť podplukovníka, vyvolávajú dojem „dējã vu“. Nedá sa s určitosťou povedať, či ide o Grossmanove zápisky, ktoré Anthony Beevor a Luba Vinogradovová sprevádzajú podrobnými komentármi a vysvetlivkami, alebo či autori napísali dejiny Veľkej vlasteneckej vojny, ilustrované jeho zápiskami. Ono je to vlastne jedno – podstatné je, že vznikol literárne zaujímavý a čitateľsky príťažlivý pohľad na vojnové roky 1941 – 1945, ktorý predstavuje „neúprosnú pravdu vojny“!

L. Jančo

LUŇÁK, P.: PLÁNOVÁNÍ NEMYSLITELNÉHO – ČESKOSLOVENSKÉ VÁLEČNÉ PLÁNY 1950 – 1990. Praha : Vydavatelství Dokořán, s. r. o., Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR 2007, 439 s.

Knihla vznikla v rámci medzinárodného projektu *Parallel History Projekt on Cooperative Security (The former Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact)* a vyšla v spolupráci s ÚSD AV ČR.

Československá armáda mala od 60. až do konca 80. rokov schválené vojnové plány, ktoré v prípade vojenského konfliktu so Západom počítali s jadrovými útokmi východného bloku proti západoeurópskym krajinám i následnou okupáciou západnej

Európy. Napríklad československá armáda, ktorá tvorila ČsF (Československý Front), mala v priebehu siedmich dní obsadiť svoj vyčlenený sektor v oblasti francúzskeho Lyonu. Rýchlosť obsadenia Západu bola dôležitá, pretože sa vychádzalo z toho, že USA budú potrebovať na prepravenie svojich síl do Európy viac ako týždeň. „*Plánování nemyslitelného-Československé válečné plány 1950-1990*“ – lepšie povedané

priam nezmyselného, naivného, bolo hrať sa na papierových vojakov, veď priam nepredstaviteľné použitie 260 – 325 úderov jadrových zbraní mohutnosti 10 kt – 5 Mt by znamenalo koniec civilizácie.

Petr Luňák v svojej knihe tvrdí, že v ČS-SR boli v dobách studenej vojny umiestnené jadrové hlavice. Odvoláva sa pritom na archívne dokumenty – zmluvu so ZSSR o rozmiestnení jadrových zbraní z roku 1965 a na výpovede predstaviteľov vtedajšej generality. Sklady jadrovej munície boli tri: v **Bělej pod Bezdězem** (Mimoň) – okres Česká Lípa, v **Bíline** (Červený Újezd u Lovosic) – okres Teplice a vo vojenskom priestore neďaleko obce **Míšov-Borovno** (Jince) – okres Příbram. Boli to špeciálne objekty na skladovanie jadrových hlavíc pre operačno-taktické a taktické rakety, postavené v rámci akcie „Javor“. V Bělej pod Bezdězem bol dislokovaný aj 563. samostatný ženijný prápor Strednej skupiny vojsk. O skladoch vedel iba veľmi obmedzený počet československých predstaviteľov a vojakov a o tom, že sú tam jadrové hlavice, vedelo iba niekoľko jednotlivcov. Po roku 1989 armáda robila na miestach bývalých skladov merania, ale žiadnu zvýšenú rádioaktivitu experti nemerali. Luňák v tom rozpor nevidí a pripomína, že jadrová munícia rádioaktivitu prakticky neuvolňuje, a to málo, čo sa uvoľňuje, zachytávajú špeciálne obaly. O tom, či tu bola alebo nebola umiestnená jadrová munícia, nejestvuje zatiaľ žiadny dôkaz – Sovietsi boli vždy majstrami utajenia.

Publikácia obsahuje 14 unikátnych, doteraz nezverejnených dokumentov z českých

vojenských archívov. Ide o vojnové operačné plány Československej ľudovej armády (rokov 1951, 1953, 1957, 1960, 1964, 1965, 1968, 1974, 1977, 1986 a 1990) a ich zhrnutie. Dokumenty sú zasadené do historického kontextu. Texty ukazujú, že do polovice 50. rokov sa východné vojenské plánovanie sústredilo na obranné operácie s cieľom preniesť prípadný konflikt na územie protivníka. Až transformácia sovietskej stratégie s príchodom jadrových zbraní a bezprostredná skúsenosť s napätím okolo Berlína na prelome 50. a 60. rokov preniesli dôraz na ofenzívne operácie, ktoré mali viesť k obsadeniu západnej Európy. Československej armáde pripadla podľa sovietskych plánov ambiciózna a ťažko uskutočniteľná úloha – zvíťaziť nad kvalitnými západnými vojskami v južnej časti SRN a v priebehu týždňa operovať pri francúzskych hraniciach. Koncepcia operačných plánov vychádzala z doktrín NATO, ktorými postupne boli: *Doktrína oslobodzovania a zatlačovania*, *Koncepcia zdržovania*, *Doktrína masovej odvety*, *Doktrína pružnej reakcie*, *Teória obmedzených vojen a Stratégia pružnej reakcie*. Alebo aj opačne?!

Ako prílohy sú pripojené: nedávno objavený dokument z roku 1961 „*Snahy o minimalizáciu dôsledkov zničenia vltavskej kaskády v prípadnom konflikte*“ (zníženie vodných hladín a výroba ťažkých mostových súprav na prepravu cez Vltavu a Labe) a „*Rozhovory [so 14] československými generálmi, uskutočnené v rokoch 2003 – 2004*“.

Na konci knihy je uvedený Zoznam skratiek (sú uvádzané tiež priebežne, zakaždým aj s rozpisom), čo veľmi uľahčuje čítanie.

Petr Luňák je docentom moderných dejín Fakulty sociálnych vied Univerzity Karlovy a špecializuje sa na históriu medzinárodných vzťahov behom studenej vojny. Je autorom niekoľkých odborných a populárno-náučných kníh a článkov v tuzemských i zahraničných periodikách a zborníkoch. V ústave pre súdobé dejiny ÚSD bol spoluautorom knihy *Studená vojna 1954 –*

1964. Od roku 2000 pôsobí v medzinárodnom sekretariáte Organizácie Severoatlantickej zmluvy.

L. Jančo

SEGEŠ, V. a kol.: *SLOVENSKO – VOJENSKÁ KRONIKA*. Bratislava : Perfekt, Vojenský historický ústav, 2007, 200 s.

Koncom minulého roka kolektív autorov Vojenského historického ústavu pod vedením Vladimíra Segeša vydal populárnovedckú publikáciu o vojenských dejinách Slovenska od najstarších čias až po súčasnosť. Ide o prvé syntetické spracovanie historického prierezu vojenskými dejinami Slovenska a Slovákov od praveku až po rok 2006. Publikácia má dovedna 15 kapitol. Je štruktúrovaná vo forme kroniky, hlavný text je doplnený biografickými náčrtmi významných osobností toho-ktorého obdobia, prípadne iným ilustratívnym materiálom. Na margu knihy sú najvýznamnejšie udalosti radené chronologicky. Prvá kapitola: *Slovensko na úsvite dejín* sa začína historickým exkurzom *od praveku po 5. storočie*, keď sa od prírodno-spoločenských podmienok dostáva k náčrtu dávnovekých zbraní a prvým historickým civilizáciám. *Stahovanie národov a slovienska doba (5. – 10. storočie)* je názov druhej kapitoly. Všíma si Hunov, Slovanov a Avarov. Približuje boje starých Slovanov, vznik Nitrianskeho kniežatstva a Veľkej Moravy a napokon príchod starých Maďarov. Rovnako ako autorom prvých dvoch kapitol aj tretiu kapitolu *Uhorské obdobie slovenských dejín (11. stor. – 1526)* spracoval V. Segeš. *V tieni polmesiaca a vo víre stavovských povstaní 1526 – 1711* je názov 4. kapitoly, autorom ktorej je Vojtech Dangel. Samostatnú podkapitolu tvorí časť o *vlnách osmanského náporu*, ďalej *protihabsburské povstanie Štefana Bočkaja, Gabriela Betlena a Juraja Rákociho*, ako aj *súvislosti osmanskej expanzie a povstanie Imricha Tököliho* a napokon *povstanie Františka II. Rákociho*.

Storočie dynastických vojen 1711 – 1792, ako aj *Koaličné a napoleonské vojny a ich dôsledky 1792 – 1848* opäť spracoval V. Segeš v ďalšej, šiestej, kapitole. V nej sa sústreďuje jednak na *prevratné zmeny vojenstva*, priebeh jednotlivých vojen a bitiek a napokon náčrt všeobecnej situácie *po Viedenskom kongrese*, tiež vplyv na zbrojársky priemysel jednak na Slovensku a tiež na celkovú situáciu v habsburskej armáde. Udalosti dokresľuje aj súveká karikatúra účastníkov Viedenského kongresu, ktorý rozhodoval o usporiadaní Európy po napoleonských vojnách. 7. kapitola sa venuje rozsiahlemu obdobiu od revolučných rokov 1848 až po začiatok 1. sv. vojny. Jej autorom je V. Dangel. Na stránkach tejto kapitoly je načrtnutý priebeh *revolúcie meruôsmych rokov* na Slovensku, všeobecnej situácie po roku 1848 – 1849 v *monarchii v spleti neúspešných vojen* – s dôrazom na rakúsko-talianско-francúzsku vojnu (1859) a rakúsko-prusko-talianšku vojnu (1866). Roku 1866 sa Pražským mierom definitívne rozplynul sen Habsburgovcov o veľkej Nemeckej ríši pod ich nadvládou. Zároveň znamenal oslabenie mocenského postavenia habsburskej monarchie, predel vo vnútropolitickom vývoji a vytvorenie dualistického štátneho útvaru. Podkapitola *Na ceste k svetovej vojne* sa zameriava jednak na priblíženie brannej moci monarchie, jej zloženia, výdavkov na zbrojenie a vyostrenie situácie na Balkáne. Prvú svetovú vojnu a Slovensko v medzivojnovej Československej republike 1918 – 1939 v dvoch kapitolách spracoval Miloslav Čaplovič. V ôsmej kapitole venovanej prvej svetovej vojne sa v samostatnej podkapitole venuje všeobecnému kontextu vzniku vojny, ako aj celkovému zhodnoteniu síl jednotlivých krajín, ktoré sa v dvoch blokoch zúčastnili na priebehu jednotlivých bojov, s ilustráciou početnosti armád hlavných mocností, s ktorými vstupovali do bojov 1. svetovej vojny. Podkapitola *Slováci v uniformách habsburskej monarchie* načrtáva všeobecnú mobilizáciu v Uhorsku 26. júla 1914

a jej prejav na Slovensku, ako aj organizáciu dvoch slovenských zborov c. a k. armády na začiatku vojny. *Zahraničný odboj a československé légie* je najrozsiahlejšou podkapitolou venovanou prvej svetovej vojne. Popri náčrtu formovania čs. odboja v Rusku, Francúzsku a Taliansku približuje aj medailón Dr. Milana Rastislava Štefánika, ako aj údaje vojnej bilancie – straty na životoch vojakov, civilistov, námornými a leteckými útokmi, vyvražďovaním, ako aj španielskou chrípkou. Na ilustráciu je uvedený početný stav výroby zbraní a vojenského materiálu hlavných mocností v rokoch 1914 – 1918. Na margu knihy sú farebne zobrazené vojenské vyznamenania účastníkov prvého čs. odboja 1914 – 1918. Deviatá kapitola *Slovensko v medzivojnovnej Československej republike 1918 – 1939* približuje *Boje o Slovensko 1918/1919*. Otázka zjednotenia čs. domáceho a čs. zahraničného vojska a vznik Čs. brannej moci je témou podkapitoly *Unifikácia a organizácia čs. armády, vojenský význam Slovenska*, ako aj zastúpenie Slovákov v dôstojníckom zbore. Problematika obrannej koncepcie ČSR od druhej polovice 30. rokov bezprostredne súvisela s *nástupom a expanziou nacizmu*. Osobitnú podkapitolu tvorí *dramatický rok 1938 a septembrová mobilizácia čs. armády*. Tematiku Prvej Slovenskej republiky a jej armády 1939 – 1945 priblížil v desiatej kapitole Igor Baka. Jej náplňou sú dve rozsiahle podkapitoly: *Vývoj a organizácia armády*, ako aj *Vojská slovenskej armády na frontoch druhej svetovej vojny*. Autor načrtnol problémy, za akých sa slovenská armáda budovala a musela reagovať aj na situáciu a skúsenosti, ktoré súviseli s maďarsko-slovenským konfliktom v marci 1939. Detailne načrtnol štruktúru armády od jej schválenia vládou v máji 1939, ako aj postupné organizačné zmeny, ktoré nasledovali a súviseli s účasťou slovenskej armády na ťažení proti Poľsku, v októbri 1939. S otázkou armády bezprostredne súvisel aj Branný zákon z januára 1940. Autor pokračuje prestavbou armá-

dy z októbra 1940 podľa nemeckého vzoru. Dôležitou organizačnou zložkou bol aj Pracovný zbor MNO, vytvorený v januári 1941 a od apríla 1943 pretvorený na Pracovný zbor NO. Ďalšia reorganizácia súvisela s účasťou armády na východnom fronte. Po neúspechoch slovenskej armády na východnom fronte si nemecká strana vyžiadala novú organizáciu armád, ktorá vstúpila do platnosti vo februári 1944. S otázkou armády súvisela výchova a výcvik dôstojníckeho zboru, otázka národnostných menšín, modernizácia výzbroje. Nová branná moc po vypuknutí SNP je načrtnutá v závere tejto podkapitoly. Táto kapitola obsahuje početne najviac medailónov venovaných hlavným predstaviteľom slovenskej armády. Bojovej činnosti slovenskej armády za druhej svetovej vojny sa venuje druhá podkapitola, ktorá chronologicky približuje jej účasť na jej frontoch. V dvoch kapitolách (11. a 12.) sa František Cséfalvay zaoberá *druhým čs. zahraničným vojenským odbojom 1939 – 1945* a *domácim ozbrojeným odbojom a Povstaním na Slovensku*. Pričom v jedenástej približuje v samostatných podkapitolách *Československý vojenský odboj v Poľsku, Československý vojenský odboj na Západe a Blízkom východe, Čs. vojenský odboj na Východe a v ďalších častiach Európy*. V dvanástej kapitole sa autor venuje *domácejmu vojenskému odboju (1939 – 1945), Vojenským prípravám Povstania, povstaleckým bojom*, ako aj *partizánskej vojne (november 1944 – máj 1945)*. Autorom trinástej kapitoly *Slovensko v rokoch 1945 – 1967* je Jan Štaigl. V nej sa v podkapitolách zamerá na *Obnovu, vývoj a činnosť čs. armády na Slovensku 1945 – 1948*, pričom vychádza z faktu, že základné východiská a ciele novej čs. armády stanovil program prvej povojnovej vlády ČSR, vyhlásený 5. apríla 1945. 25. mája 1945 vláda schválila tzv. dočasnú mierovú organizáciu armády. Územie členila na štyri teritoriálne organizačné celky – vojenské oblasti – s rovnakou organizačnou štruktúrou vojsk. Autor ďalej približuje zmeny na základe tzv.

zdokonalenej organizácie čs. brannej moci z októbra 1945 a ďalšie z roku 1947. Všíma si národnostný pomer dôstojníkov, úlohy, ktoré armáda v tomto období riešila pri obnove vojnou zničeného hospodárstva. *Ozbrojené sily na Slovensku v podmienkach komunistického režimu a studenej vojny (1948 – 1967)* je názov podkapitoly, ktorá predovšetkým zahŕňa problematiku politických perzekúcií v armáde a vznik pomocných technických práporov. Taktiež rozoberá rýchlo narastajúce organizačné a dislokačné zmeny v druhej polovici 50. rokov. *Čas úprimných snažení a krutá realita 1968 – 1992* je názov 14. kapitoly a jej autormi sú Michal Štefanský a Alexander Maskalík. Prvý z nich priblížil *podstatu a limity spoločenskej reformy*, ako aj dôsledky intervencie vojsk Varšavskej zmluvy roku 1968 a osobitne prejavy normalizácie v spoločnosti až do pádu režimu v roku 1989. Na ilustráciu je uvedená pasáž s vojenskou prisahou príslušníka ČSLA v rokoch 1960 – 1990, informácie o zbrojnej výrobe. Alex Maskalík priblížil zmeny, ktoré nastali v spoločnosti

a armáde po roku 1989 až do vzniku Slovenskej republiky 1993. *Súčasná Slovenská republika 1993 – 2006* je náplňou poslednej, 15. kapitoly. Jej autor, Imrich Purdek v širokom kontexte priblížil vznik Slovenskej republiky a jej armády. Ďalšie podkapitoly sa sústredili na vypichnutie hlavných problémov súvisiacich s transformáciou armády až po reformu Ozbrojených síl Slovenskej republiky. Čo všetko predchádzalo vstupu SR do Európskej únie a NATO rieši ďalšia podkapitola. Dôležitou súčasťou prezentácie úrovne našich ozbrojených síl je aj účasť Slovákov v zahraničí na zabezpečovaní mieru a rozširovaní pásma stability. Neazanedbateľnou je aj otázka účasti v boji proti terorizmu. *Profesionalizácia Ozbrojených síl SR a nové prostredie* je názvom poslednej podkapitoly.

Publikácia obsahuje rozsiahlu časť príloh hodnotných označení a rozlišovacích odznakov zbraní a služieb, zoznam použitej literatúry a edovaných prameňov, ako aj miestny a menný register.

M. Stanová

KRONIKA

MESTÁ A ŠLACHTA, MEŠŤANIA A ŠLACHTICI

Slovenská historická spoločnosť pri Slovenskej akadémii vied, Sekcia pre dejiny miest, Sekcia pre rodové štúdie v spolupráci s Ministerstvom vnútra SR, Štátnym archívom v Nitre, pobočkou v Leviciach a Tekovským múzeom v Leviciach usporiadali v dňoch 3. – 5. októbra 2007 v areáli levického hradu vedeckú konferenciu *Mestá a šľachta, mešťania a šľachtici*.

Rokovanie historikov a archivárov bolo pre veľký záujem referujúcich rozdelené do ôsmich blokov, z ktorých dva prebiehali paralelne v Dobóovskom kaštieli a Kapitánskej budove. Moderátormi konferencie boli tradične Vladimír Segeš a Leon Sokolovský.

Úvodnú prednášku na tému *Mestá a šľachta v slovenských dejinách* predniesol Ferdinand Uličný. Vladimír Segeš sa venoval *mestám a šľachte v stredovekej uhorskej spoločnosti*, Blanka Szeghyová zasa *problémom spolužitia šľachty a mešťanstva v 16. storočí*. Prvý blok rokovania uzavrela Marie Marečková príspevkom *K postavení žien v manželstve z hľadiska osobnoprávnych a majetkoprávnych vzťahů v raném novoveku*. Druhý blok prednášok otvoril maďarský historik Attila Zsoldos príspevkom *Székesfehérvár kiváltáságlevele. Privilegium Stoličného Belehradu*. Tünde Lengyelová sa venovala *pánom a paniam mesta – vzťahom šľachty k zemepanským mestám v ranom novoveku*. Pred prestávkou dostal slovo ďalší maďarský historik István Németh s príspevkom, nazvaným *Városi nemes vagy nemes polgár? Nemesek a koraujkori szabad királyi városokban. Meštiansky šľachtic alebo šľachtický mešťan? Šľachtici v slobodných kráľovských mestách v ranom novoveku* a popradská archivárka Zuzana Kollárová prezentovala tému *Význam a postavenie dedinskej šľachty na Spiši*. Tretí blok rokovania otvoril prednáškou *Najstaršia nobilita v stredovekej Bratislave – mešťania, či šľachtici?* Juraj Šedivý. Príspevok *Bratislava a svätajurskí a pezinskí grófi* prezentoval Ján Lukačka, Antonín Konečný pokračoval *vzťahmi šľachty a mešťanov v stredovekej Skalici*. Prednáška Frederika Federmayera, nazvaná *Šľachta v hlavnom meste Uhorska v pomoháčskom období (1526-1711)*, uzavrela prvý rokovací deň. Po diskusii sa účastníci konferencie presunuli do amfiteátra – bývalej delovej bašty Levického hradu, kde na nich čakala folklórna skupina z obce Čajkov a etnografka Katarína Holbová, ktorá v krátkosti opísala tekovský kroj a porozprávala o zvykoch v danom regióne.

Štvrtkové predpoludňajšie rokovanie otvorila príspevkom *K problematike šľachty v Trnave v 17. storočí* Diana Dikáčová. Michal Duchoň sa zaoberal *šľachtou v malokarpatských slobodných kráľovských mestách v ranom novoveku*. Ján Kúkel sa venoval *územnému sporu mesta Bratislavy a panstva Stupava*, František Žifčák informoval o *usadzovaní šľachty v Levoči v polovici 16. storočia*. Pred prestávkou zaujal svojím príspevkom *Páni z Lomnice a spišské mestá* Ján Endrödy. Nasledujúce dva bloky prebiehali paralelne. V Kapitánskej budove odzneli prednášky Petra Keresteša – *Šľachtická stolica verus slobodné kráľovské mesto. Na margo vzťahov a antagonizmu Nitrianskej stolice a mešťanov Skalice.*, Viery Bernátovej – *Spory*

mesta Trenčína so šľachticmi, Veroniky Novákovej ml. – *Rod Pálffy a správa mestečka Šamorín od konca 16. do polovice 18. storočia.*, Kláry Komorovej – *Blatnica ako centrum vzdelanosti Turca avzťah Révaiovcov k turčianskym zemianskym rodinám.*, Maroša Mačuhu – *Aristokrat medzi vidieckou rezidenciou a mestom. Peter Révai v prvej štvrtine 17. storočia.* a Júlie Ragačovej – *Točkovci z Kláštora pod Znievom.* Rokovanie v Dobóovskom kaštieli otvoril príspevok Márie Grófovej Hlohovec a Ilockovci. Veronika Kucharská referovala o *Kežmarku a Zápoľských ako jeho zemepánoch.* Literárnovedný príspevok predniesla Erika Brtáňová – *Traktát o pokání z hľadiska dobových kritérií literárnosti.* Knihovedné príspevky odznali v podaní Lívie Fábryovej – *Oponice – Apponiovci a ich knižnica* a Heleny Saktorovej – *Príspevok k poznaniu knižnice aristokratickej rodiny Steinlein Saalenenstein v Horných Semerovciach.*

V skoré popoludnie čakali na účastníkov konferencie dva autobusy, ktoré ich odviezli do obce Brhlovce, známej skalnými obydliami, o ktorých podala vyčerpávajúce informácie Klára Holbová. V Pukanci, bývalom kráľovskom banskom meste, si účastníci prehliadli Striebornú baňu, ktorá dnes slúži ako vína pivnica, kde im jej majiteľ Ján Rosenberger ponúkol ochutnať rôzne druhy vína a tiež mali možnosť pochutiť si na miestnej špecialite – pukanských párancoch, cestovine upravenej na sladko s tvarohom i na slano s bryndzou a zemiakmi. O vinohradníctve v Pukanci ich informoval riaditeľ miestnej základnej školy Dušan Bahna. V gotickom rímskokatolíckom kostole počas sprievodného slova katechétu Michala Slivku pozornosť púťali nielen architektonické riešenie kostola, ale najmä neskorogotické tabuľové oltáre, Boží hrob, vzácne knihy z farského archívu a najstarší náhrobný kameň s nápisom na Slovensku. Spoločenský večer v hoteli Golden Eagle si nenechal ujsť žiaden z účastníkov konferencie.

Tretí rokovací deň otvorila Elena Kašiarová svojím príspevkom *Život mešťanov a šľachtikov podnikajúcich v baníctve. O zemanoch, mešťanoch a libertínoch v Dolnom Kubíne a ich podiele na správe stoličného mestečka v rokoch 1684-1870* informovala Soňa Maťugová. Eva Šmelková a Július Barczy sa venovali *Andrášiovcovi a Rožňave.* Rokovací blok uzavrela prednáška Petra Ivaniča nazvaná *Vzťahy medzi Dóciovcami a mestami na hornom a strednom Pohroní na konci stredoveku.* Po prestávke nasledoval tzv. regionálny blok, ktorý sa začal prednáškou Jozefa Hoššu a Petry Kmetovej – *Výsledky archeologického výskumu na ploche priemyselného parku v Leviciach – Géni.* Ďalší hosť z Maďarska – Klára Dóka predniesla príspevok nazvaný *Köznemesek Léván. Zemaniam v Leviciach. Vplyvu rodiny Schoellerovcov na rozvoj mesta Levice od druhej polovice 19. storočia* sa venovala Jarmila Bátovská. Záverečný príspevok *Šľachta a mestá, heraldicko-genealogické aspekty* predniesol Jozef Novák.

V záverečnom príhovore zhodnotil Vladimír Segeš priebeh konferencie, ocenil aj literárnovedné príspevky, ktoré nie celkom korešpondovali s témou konferencie a boli skôr venované jednotlivým šľachtickým rodom a ich knižniciam, než šľachte a mestám. Vzhľadom na pretrvávajúce problémy v terminológii prisľúbil riešenie tohto problému v priebehu prvého polroku roku 2008 na zasadnutí terminologickej komisie. Nezostáva nič iné, než sa tešiť na nasledujúce stretnutie nielen slovenských historikov a archivárov, ale aj historikov zo susedných krajín.

M. Grófová

BIBLIOGRAFIA

VOJENSKÁ HISTÓRIA SLOVENSKA

VÝBEROVÁ BIBLIOGRAFIA XIII. – 2005

DO ROKU 1526

- DANGL, Vojtech:** Bitky a bojiská v našich dejinách : Od Samovej ríše po vznik stálej armády. – Bratislava : Perfekt, a.s., 2005. – 243 s. : obr., reg., lit.
- DVOŘÁK, Pavel:** Stopy dávnej minulosti 4 : Slovensko v Uhorskom kráľovstve / Zodp. red.: Blahová, Anna – Budmerice : Rak, 2005. – 237 s. : fotogr., obr., lit., reg.
- SEGEŠ, Vladimír:** Prešporský pitaval : Zločin a trest v stredovekej Bratislave / Zodp. red.: Škvarnová, Otilia – Bratislava : Perfekt, a.s., 2005. – 218 s. : obr., pram. a lit., reg.

* * *

- BYSTRICKÝ, Peter:** Mocenský zápas o neskoroantické Sirmium. – In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 2 (2005), s. 3-21 : mp.
- CHMELOVÁ, Jana:** Uhorsko a križiacke výpravy od konca 11. storočia do druhého desaťročia 13. storočia. – In: Historica XLVI. Zborník FiF Univerzity Komenského. – Bratislava : Univerzita Komenského, 2005, s. 15-49.
- JUROK, Jiří:** Čeští husitští a katolíční kondotiéři z Moravy na Slovensku v 15. století (období husitství). – In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 3 (2005), s. 3-25.
- JUROK, Jiří:** Čeští husitští a katolíční kondotiéři z Moravy na Slovensku v 15. století (období bratříků). – In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 4 (2005), s. 3-15.
- KUČERA, Matúš:** Otázky husitstva a husitizmu. – In: Historické rozhľady II. Zborník príspevkov Katedry histórie FF UCM v Trnave / Zost. M. Lacko, M. Duchoň, I. Varšo. – Trnava : Katedra histórie FF UCM, 2005, s. 27-49.
- LYSÝ, Miroslav:** Nemecké výboje v Uhorsku v 11. storočí. – In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 2 (2005), s. 22-44.
- RÁBIK, Vladimír:** Mestské hradby vo svetle stredovekých písomných prameňov. In: Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok 16. Príspevky z medzinárodnej vedeckej konferencie „Kultúrne pamiatky v zrkadle archívnych prameňov“. – Bratislava : Pamiatkový úrad, 2005, s. 207-218 : obr.
- SEGEŠ, Vladimír:** A zsoldosok fegyelmézése és élelmézése a középkorban. – In: Bártfátol Pozsonyig. Városok a 13-17. században / E. Csukovits, T. Lengyel – Budapest : MTA Történettudományi Intézete, 2005, s. 245-252.
- SEGEŠ, Vladimír:** Uhorské stredoveké právo a legislatívny rámec vojenstva za vlády Arpádovcov. – In: Od federácie k samostatnosti Slovenskej republiky a jej rozvoj. Pocta pro-

fesorovi Jaroslavovi Chovancovi. Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou k 70. narodeninám prof. JUDr. Jaroslava Chovanca, CSc. v dňoch 28. – 29. apríla 2005 v Topoľčiankach / Ed.: Palúš, Igor. – Bratislava : Procom – Právnická fakulta UMB, 2005, s. 396-411.

* * *

DOLEŽALOVÁ, Zdenka M.: Krutý či holubičí národ? : Starí Slovania. – In: Historická revue. – Roč. 16, č. 5-6 (2005), s. 14-17 : obr.

HULÍNEK, Drahošlav: Hradiská slovanského Nitrianska : Pravda a hypotézy o pevnostiach včasného stredoveku. – In: Historická revue. – Roč. 16, č. 3 (2005), s. 4-6.

LEGEŇOVÁ, Dana: Avarsko-slovanské kontakty. – In: Historická revue. – Roč. 16, č. 1 (2005), s. 4-7, fotogr.

TURČAN, Vladimír: Meč – najúčinnnejšia zbraň dávnoveku. – In: Pamiatky a múzeá. – Roč. 53, č. 2 (2005), s. 15-17 : obr. /Kelti, Veľkomoravská ríša/.

VOLLMANN, Milan: Kumáni a Uhorsko. – In: Historická revue. – Roč. 16, č. 11 (2005), s. 14-15 : obr.

1526 – 1914

BÁNKÚTI, Imre, összeállította: A Rákóczi-szabadságharc dokumentumai Abaúj-Torna, Borsod, Gömör-Kishont és Zemplén megyékből I. – IV. – Miskolc, 2003 – 2005, 264 s., 318 s., 304 s., 252 s.

DVOŘÁK, Pavel, ed.: Turci v Uhorsku I. Život v Uhorskom kráľovstve počas tureckých vojen od tragickej bitky pri Moháči až do Bratislavského snemu : Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VII. / Ved. red. zv.: Čičaj, Viliam, zodp. red.: Madarásová, Jitka; Kónya, Peter – Bratislava : Literárne informačné centrum, 2005. – 364 s. : obr., pram. a lit., reg.

FIDLER, Jiří: Slavkovská encyklopedie : Válka roku 1805 a bitva u Slavkova. – Brno : Jota, 2005. – 278 s. : fotogr., tabl.

HRADSKÝ, Juraj: Napoleon a Bratislava 1805, 1809. – Bratislava : Albert Marenčin – Vyd. PT, 2005. – 134 s. : obr., tabl., mp.

SKALA, Harald: Slávne časy cisárskej jazdy v 17. – 19. storočí / Red.: Lipka, Martin, ilustr.: Skala, Harald – Prešov : Universum, 2005. – 371 s. : fotogr.

* * *

HAUSNER, Gábor: Vojenská spisba v ranonovovekom Uhorsku. – In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 4 (2005), s. 67-82.

KOWALSKÁ, Eva: Ozbrojená moc v procese rekatolizácie : (Náčrt problematiky). – In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 2 (2005), s. 45-54.

TAKÁTSOVÁ, Júlia: Vojenské mapovanie – zdroj nevyčerpatelných informácií pre pamiatkovú starostlivosť. In: Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok 16. Príspevky z medzinárodnej vedeckej konferencie „Kultúrne pamiatky v zrkadle archívnych prameňov“. – Bratislava : Pamiatkový úrad, 2005, s. 89-96 : mp.

* * *

ADAMOV, Norbert: Odboj proti monarchii. Zahranično-politická orientácia českej a slovenskej politiky v rokoch 1848 – 1849. – In: Historická revue. – Roč. 16, č. 1 (2005), s. 27-29, fotogr.

- ČAPLOVIČ, Radovan:** Ján Francisci-Rimavský – revolucionár štúrovskej generácie. – In: Listy Slovákov a Čechov, ktorí chcú o sebe vedieť. – Roč. 12, č. 3 (2005), s. 14-15 : fotogr.
- ČESNEK, Stanislav:** Polzbroy z Oravského múzea. – In: Pamiatky a múzeá. – Roč. 53, č. 1 (2005), s. 10-11, fotogr.
- HORBULÁK, Zsolt:** V službách francúzskeho kráľa : Príbeh husárskeho generála Andreja Tótha. – In: Historická revue. – Roč. 16, č. 5-6 (2005), s. 28-29 : obr.
- HOZA, Robert:** Görgeyho tunel : Legendárny vojenský prechod Kremnického pohoria. – In: Historická revue. – Roč. 16, č. 9 (2005), s. 32-35. /r. 1848/49/
- HOZA, Robert:** Letná dobrovoľnícka výprava, I.-II. : Boj za národné práva a nezávislosť Slovákov v Uhorsku v rokoch 1848 – 1849. – In: Historická revue. – Roč. 16, č. 4, 5-6 (2005), s. 23-25, 30-31 : obr.
- HRONSKÝ, Alexander:** Bitka troch cisárov : Bitka, ktorá predelila dejiny a čo jej predchádzalo. – In: Historická revue. – Roč. 16, č. 10 (2005), s. 23-24 : obr.
- HUPKO, Daniel:** Kurucký kráľ : Imrich Tököli – jeho cesta k sláve a pád. – In: Historická revue. – Roč. 16, č. 10 (2005), s. 14-16.
- HUPKO, Daniel:** Mikuláš II. Pálfi : šľachtic, vojak, hrdina. – In: Historická revue. – Roč. 16, č. 3 (2005), s. 20-23 : fotogr.
- RUSNÁKOVÁ, Helena:** Ladislav Očkaj z Očkova : Príbeh zradného kuruckého generála. – In: Historická revue. – Roč. 16, č. 11 (2005), s. 19 : obr.
- SEGEŠ, Vladimír:** Najstarší vojak na svete. – In: Obrana. – Roč. 13, č. 2 (2005), s. 17, fotogr. (L. Škultéty-Gábriš)
- VALACHOVIČ, Pavol:** Bratislavská puškárska škola. – In: Historická revue. – Roč. 16, č. 2 (2005), s. 8-9.
- VOLLMANN, Milan:** Jagelovci na uhorskom tróne. – In: Historická revue. – Roč. 16, č. 2 (2005), s. 18-19, obr.
- VONDROVSKÝ, Ivo:** Nedobytné pevnosti : Giuseppe Priami – veľký, ale neznámy fortifikátor. – In: Historická revue. – Roč. 16, č. 10 (2005), s. 30-31 /opevnenia a hrady v Čechách a na Slovensku/

1914 – 1918

- APFEL, Viliam:** Čas bez rozlúčky : Prvá svetová vojna a taliansky front na Piave 1915 – 1918. – Martin : Vyd. Matice slovenskej, 2005. – 133 s. : fotogr., pram. a lit.
- BATOR, Juliusz:** Wojna galicyjska. Działania armii austro-węgierskiej na froncie północnym (galicyjskim) w latach 1914 – 1915. – Kraków 2005.
- HORČIČKA, Václav:** Rakousko-uherská politika vůči sovětskému Rusku v letech 1917 – 1918. – Praha : Univerzita Karlova, 2005. – 257 s.
- KLČO, Marián:** Pomníky padlým v 1. svetovej vojne na území piešťanského okresu. – Piešťany : Balneologické múzeum v Piešťanoch, 2005 – 2006. – 84 s. : zozn., fotogr., lit., resumé
- KLIMENT, Josef:** Zápisky legionářovy. Ze života a bojů na Rusi ve světové válce v letech 1914 – 1919. – Středokluky : Zdeněk Susa, 2005. – 159 s.
- MIKITA, Miron, zost.:** Prvá svetová vojna. Pozabudnuté cintoríny : Pierwsza wojna światowa. Zapomniane cmentarze. – Svidník : Regionálna rozvojová agentúra Svidník, [2005]. – 220 s. : fotogr., tabl., bibliogr.

* * *

- KRBCOVÁ, Ilona:** Slovný kapitán čs. legií František Kupka. – In: Historie a vojenství. – Roč. 54, č. 1 (2005), s. 121-123, fotogr.
- KUDELA, Ivan:** O slavné bitvě u Zborova. – In: Vojenské rozhledy. – Roč. 14 (46), č. 1 (2005), s. 139-149.

* * *

- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Vo víre vojny. – In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 5, č. 2 (2005), s. 22-24 : fotogr.
- MAREK, Vladimír:** Legie podle legionářů : Od bitvy u francouzského Arrasu, do které se zapojila rota Nazdar, uplynulo v těchto dnech devadesát let. – In: A-report. – Roč. 16, č. 9 (2005), s. 26-27 : fotogr.
- VLČKOVÁ, Lucie:** Válečné plakáty Vojtěcha Preissiga. – In: Historie a vojenství. – Roč. 54, č. 1 (2005), s. 124-128, fotogr.

1918 – 1939

- BENEŠ, Jaroslav:** Finanční stráž československá 1918 – 1938. – Dvůr Králové nad Labem : Jan Škoda – Fortprint, 2005. – 183 s. : fotogr., mp., tabl.
- DEÁK, Ladislav – FARKAŠOVÁ, Jana,** zodp. red.: Viedenská arbitráž – 2. november 1938 : Dokumenty III. Rokovania (3. november 1938 – 4. apríl 1939). – Bratislava : Matica slovenská, 2005. – 453 s. : reg.
- FIDLER, Jiří:** Na čele armády. Náčelníci Hlavního štábu branné moci 1919 – 1939. – Praha : Naše vojsko, 2005. – 132 s., fotogr., pram. a lit.
- TOMÁŠEK, Dušan:** Nevyhlášená válka : Boje o Slovensko 1918 – 1920. – Praha : Epoque, 2005. – 260 s. : fotogr., kalendárium, biogr.

* * *

- BŘACH, Radko:** Dohoda z 18. února 1919 o podřízení čs. ozbrojených sil vrchnímu velení maršála Focha. – In: Historie a vojenství. – Roč. 54, č. 1 (2005), s. 30-39, fotogr.
- ČANÁDY, Bruno:** Trianon – právné a historické aspekty. In: Historický zborník 15, č. 2 / Zost.: Bobák, Ján. – Bratislava : Matica slovenská, 2005, s. 31-49.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Armáda a propaganda : Formovanie obrazu o československej brannej moci. – In: Storočie propagandy. Slovensko v osídľach ideológií. / Zost.: Bystrický, Valerián; Roguľová, Jaroslava. – Bratislava : AEPRESS, 2005, s. 95-102 : fotogr.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Reflexie odkazu generála M. R. Štefánika v českej a slovenskej spoločnosti (1919 – 1939). – In: M. R. Štefánik, T. G. Masaryk a vznik Česko-Slovenska. Zborník z konferencie 23. júla 2005 v Brezovej pod Bradlom. – Brezová pod Bradlom : Mesto Brezová pod Bradlom, 2005, s. 17-28.
- DIKÁČZOVÁ, Diana:** Boje o Nové Zámky v rokoch 1918 – 1919. – In: Historické rozhľady II. Zborník príspevkov Katedry histórie FF UCM v Trnave / Zost.: Lacko, M.; Duchoň, M.; Varšo, I. – Trnava : Katedra histórie FF UCM, 2005, s. 111-143.
- FERIANCOVÁ, Alena:** Československo-francúzska zmluva z januára 1924 a „odhalenie“ jej tajného dodatku v nemeckých novinách. – In: Studia Historica Nitriensia 12. / Ed. Wiedermann, Egon. – Nitra : Katedra histórie, archeológie a muzeológie FF Univerzity Konštantína Filozofa, 2005, s. 85-108.
- FRIEDL, Jiří – ŠRÁMEK, Pavel:** Pokus o československo-polské vojenské sblíženie v breznú 1938. – In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 4 (2005), s. 92-101.

- HRONSKÝ, Marián:** K pôsobeniu talianskej vojenskej misie na Slovensku (december 1918 – máj 1919). – In: „Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmu...“ / Zodp. red.: Borčín, Emil; Drličková, Marta. – Bratislava : Veda, 2005, s. 44-74.
- CHORVÁT, Peter:** Poľská armáda na prahu druhej svetovej vojny a jej obranné zoskupenia na hraniciach so Slovenskom. – In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 2 (2005), s. 102-115
- KURIC, Jozef:** Predohra Viedenskej arbitráže : Komárňanské rokovania 9. – 13. októbra 1938. – In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 5, č. 6 (2005), s. 9-10 : fotogr.
- SOKOLOVIČ, Peter:** Národný výbor v Trnave a jeho vzťahy k Hlinkovej garde v roku 1938. – In: Historické rozhľady II. Zborník príspevkov Katedry histórie FF UCM v Trnave / Zost.: Lacko, M.; Duchoň, M.; Varšo, I. – Trnava : Katedra histórie FF UCM, 2005, s. 157-174.
- STEHLÍK, Eduard:** Československé opevňovací programy 1936 – 1938. – In: Historie a vojenství. – Roč. 54, č. 1 (2005), s. 4-29, fotogr.
- SZÁRAZ, Peter:** Poskytovanie azylu španielskym utečencom na československom vyslanectve v Madride a v Československu v rokoch 1936 – 1937. – In: Historický časopis. – Roč. 53, č. 2 (2005), s. 255-282.
- ŠRÁMEK, Pavel:** Obranyschopnosť Československa v roce 1938 : Poznámky k názorům o nepřipravenosti na válku. – In: Český časopis historický. – Roč. 12, č. 1 (2005), s. 128-139.

* * *

- BLAHUŠ, Petr:** Zabudnutá vojna 1.-3. – In: Bojovník. – Roč. 50, č. 6 – 8 (2005), s. 8. /Malá vojna/
- ČAPLOVIČ, Dušan:** K otázke počiatkov doby neslobody v slovenských dejinách 20. storočia. – In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. – Roč. 1, č. 1 (2005), s. 4-7.
- KOLMAN, Petr:** Bohemia B.5. – In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 81, č. 3 (2005), s. 38-41, fotogr.
- MÁČE, Jan:** Nėnaplnėné nadėje 1.-4. Poslednė stїhačka; Letov Š. 50; Prototypy bombardėrů; „Rám“ z Pragovky. – In: Armády, technika, militaria. – Roč. 2 – 3, č. 3 – 4, 6 (2005), s. 56-59, 59-61, 57-59, 58-61 : fotogr.
- MÁČE, Jan:** „Stovková“ Aera – pokroku navzdory. – In: Armády, technika, militaria. – Roč. 3, č. 1 (2005), s. 58-61, fotogr.
- TESAŘ, Petr Aharon:** 3. Vörös Repülősázad. 3. rudý letecký oddíl. – In: REVI. Dvumėsíčník o letadlech a letcích. – Roč. 12, č. 58 (2005), s. 10-14 : fotogr. /maď. ČA, aj východné Slovensko/

1939 – 1945

- BROŽ, Miroslav:** Hrdinové od Sokolova : 1. čs. samostatný polní prapor v SSSR. Seznam příslušníků praporu a účastníků bitvy u Sokolova 8. března 1943 – Praha : MO ČR – Agentura voj. informací a služeb, 2005. – 376 s., příl. : fotogr.
- BROŽ, Miroslav:** Válečné dokumenty vypovídají : Čs. vojenská jednotka v SSSR v dokumentech, exponátech a fotografií / Odp. red.: Polívka, Michal – Praha : MO ČR – Agentura voj. informací a služeb, 2005. – 125 s. : fotogr.
- ČORDÁŠOVÁ, Silvia:** Pracovný zbor národnej obrany 1940 – 1945 : Inventár. – Trnava : Vojenský historický archív, 2005. – 92 s.

- Edvard Beneš** kontra gen. Wladyslaw Sikorski. Polityka wladz czechoslowackich na emigracji wobec rządu polskiego na uchodźstwie 1939 – 1943 / Kamiński, Marek Kazmierz – Warszawa : Neriton, 2005. – 386 s.
- FRIEDL, Jiří:** Na jedné frontě : Vztahy československé a polské armády (polskie siły zbrojne) za druhé světové války / Red.: Janišová, Milena. – Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005. – 384 s. : pram. a lit., reg., resumé
- GABLECH, Imrich:** „Hallo, Airfield-Control, go ahead!“ Spomienky vojnového pilota. – Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2005. – 66 s., príl. fotogr., dok.
- HRDLIČKA, Jozef,** zost.: 60. výročie oslobodenia Slovenska 1945 – 2005 : (Vybrané kapitoly). – Bratislava : Historicko-dokumentačno-osvetová komisia pri ÚR SZPB, 2005. – 48 s.
- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena,** usp. a k vyd. přípr.: Po Židech Cigáni : Svědectví Romů ze Slovenska 1939 – 1945. I. díl (1939 – srpen 1944). – Praha : Triáda, 2005. – 898 s. : fotogr., 1 samost. příl.
- HURT, Zdeněk:** Češi a Slováci v RAF za druhé světové války / Odp. red.: Emmert, František; Pácl, Libor, přel.: Jirků, Tomáš. – Brno : Computer Press, 2005. – 96 s. : fotogr.
- JAKL, Tomáš:** Boj za svobodu 1938 – 1945 : Obrazová kronika / Odp. red.: Roušar, Jaroslav – Praha : MO ČR – Agentura voj. informací a služeb, 2005. – 111 s. fotogr. : mp., chronológia
- KOŠOVAN, Štefan – VONTORČÍK, Emil:** Nitra, slovenské Coventry? – Nitra : Effeta, 2005. – 155 s. : fotogr., dok.
- KRALČÁK, Peter:** Fondové oddelenie Spisy tajné 1939 – 1944 : Fond Ministerstva národnej obrany Slovenskej republiky 1939 – 1945. – Trnava : Vojenský historický archív, 2005. – 59 s.
- KRALČÁK, Peter:** Vzdušné zbrane slovenskej armády 1940 – 1945 : Združený inventár. – Trnava : Vojenský historický archív, 2005. – 31 s.
- KUDRNA, Ladislav:** Českoslovenští letci v německém zajetí 1940 – 1945 / Odp. red.: Hlaváček, Libor – Praha : Naše vojsko, 2005. – 437 s. : fotogr., pram. a lit.
- LÁNÍK, Jaroslav,** ved. red.: Vojenské osobnosti československého odboje 1939 – 1945. – Praha : VHÚ Praha – VHÚ Bratislava, 2005. – 348 s.
- MATÚŠŮ, Marie:** Muži pro speciální operace / Techn. red.: Romanovský, Miroslav – Praha : Naše vojsko, 2005. – 269 s. : fotogr., lit., reg.
- MINTALOVÁ, Zora – TELGÁRSKY, Bohdan:** Červený kríž na Slovensku v rokoch 1939 – 1947 : (pri príležitosti 85. výročia vzniku Červeného kríža na Slovensku). – Martin : Vyd. Matice slovenskej v spolup. so Slovenským Červeným krížom, 2005. – 173 s. : fotogr., reg.
- NIŽŇANSKÝ, Eduard:** Holokaust na Slovensku 6. Deportácie v roku 1942. – Bratislava : Dokumentačné stredisko holokaustu; Nadácia Milana Šimečku, 2005. – 645 s. : reg.
- NIŽŇANSKÝ, Eduard:** Holokaust na Slovensku 7. Vzťah slovenskej majority a židovskej minority (náčrt problému). – Bratislava : Dokumentačné stredisko holokaustu; Nadácia Milana Šimečku; Katedra všeobecných dejín FF UK, 2005. – 119 s. : reg.
- OTIPKA, Martin,** ed.: Šedesát let ostravsko-opavské operace : Vzpomínky účastníků bojů / Ostrava – Mariánské Hory : Montanex, 2005. – 72 s. : fotogr., lit.
- RICHTER, Karel:** Dobývání domova : Osvobození Československa bez cenzury a legend (I. – II. část). – Praha : Ostrov, 2005. – 279 s., 303 s. : fotogr., pram. a lit., reg.
- RJABIK, Michal:** Muž pod cudzím menom / Zodp. red.: Janík, Pavol – Bratislava : CCW, 2005. – 77 s. /Slováci v Bielorusku/

- RJABIK, Michal:** Osudy bývalých slovenských bieloruských partizánov / Zodp. red.: Janík, Pavol – Bratislava : CCW, 2005. – 91 s. : fotogr.
- ŠMIGEL, Michal – MIČKO, Peter,** eds.: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IV. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Banská Bystrica 14. – 15. apríla 2005 – Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB – Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2005. – 479 s.
- [Obsah:] *Arpáš, Róbert:* Od autonómie k samostatnosti, s. 8-19; *Suk, Pavel:* Prezident Emil Hácha na Slovensku v prosinci 1938, s. 20-28; *Hrodek, Dominik:* Cestou k totalitě. Východiska a obrazy vzťahů Slováků a Čechů v předvečer 2. světové války, s. 29-38; *Podolec, Ondřej:* Charakter legislatívnej činnosti v Slovenskej republike 1939 – 1945, s. 39-51; *Mičko, Peter:* Vplyv nacistického Nemecka na slovenské hospodárstvo v rokoch 1939 – 1945, s. 52-63; *Pecník, Marcel:* Peňažníctvo na Slovensku v rokoch 1939 – 1945, s. 64-73; *Neupauer, František:* Školská politika v období Slovenskej republiky 1939 – 1945, s. 74-88; *Karpáty, Vojtech:* Obnovenie Rodobrany a vývoj jej organizačnej štruktúry v rokoch 1938 – 1945, s. 88-100; *Schvarc, Michal:* Organizačná štruktúra Deutsche Partei 1938 – 1945, s. 101- 118; *Rychlík, Jan:* Perzekúcia odporcov režimu na Slovensku 1938 – 1945. (K problematike charakteru ľudáckeho režimu), s. 119-134; *Vicen, Jozef:* K problematike Zaisťovacieho tábora Ilava v rokoch 1939 – 1945. (Perzekučno-represívny prostriedok), s. 135-143; *Michálek, Slavomír:* Vstup do niektorých problémov slovensko-amerických vzťahov (1939 – 1945), s. 144-155; *Friedl, Jiří:* Slovenská otázka v československé armáde na Západe a Polsko, s. 156-164; *Syrný, Marek:* Slovenská otázka v občiansko-demokratickom odboji na Slovensku v rokoch 1939 – 1945, s. 165-180; *Mičianik, Pavel:* Sformovanie Rýchlej divízie a jej nasadenie do bitky o Kyjev, s. 181-210; *Kaftan, Oleksij:* Notatki do pitanija pro učast' slovac'kich vojsk u bojach proti Radanskogo Sojuzu, s. 211-222; *Vajskebr, Jan:* Zásah nemeckých vojenských sil z Protektorátu proti Slovenskému národnému povstaniu, s. 223-228; *Uhrin, Marian:* Výzbroj, výstroj a dopravné prostriedky 2. slovenskej partizánskej brigády M. R. Štefánika. Ich získavanie, použitie a dodávky, s. 229-237; *Lacko, Martin:* Prípád poručíka Antona Hirnera a spol. (O jednom mýte slovenskej vojenskej historiografie), s. 238-248; *Kaššák, Peter – Hrodegh, Marián – Súdny, Boris:* Zajatecký tábor v Grinave, s. 249-257; *Fedorová, Iveta:* Protifašistické letáky, ich úloha a význam na Slovensku v rokoch 1938 – 1945, s. 258-270; *Borza, Peter:* Biskup P. P. Gojdič a Gréckokatolícka cirkev v období Slovenskej republiky (1939 – 1945), s. 271-282; *Konečný, Stanislav:* Rusínska a ukrajinská menšina po vzniku prvej Slovenskej republiky, s. 283-291; *Pekár, Martin:* Rusínska otázka na Slovensku v rokoch 1939 – 1945 a alternatívy jej riešenia, s. 292-302; *Kredátus, Juraj:* Politicko-vojenské akcie II. Rzeczpospolity na Podkarpatskej Rusi a východnom Slovensku na prelome rokov 1938 – 1939, s. 303-316; *Holák, Martin:* Slovensko-poľské vzťahy od marca do septembra 1939, s. 317-333; *Janek, István:* Maďarsko-slovenské diplomatické vzťahy v rokoch 1939 – 1941, s. 334-351; *Janas, Karol:* Rozklad župného zriadenia v rokoch 1944 – 1945 na príklade Trenčianskej župy, s. 352-360; *Rusková-Sučanská, Mária:* Využívanie „národných stereotypov“ a lavírovanie komunistickej strany v otázke česko-slovenského pomeru v období druhej svetovej vojny (krátky exkurz), s. 361-371; *Kmeť, Miroslav:* História 1. slovenskej republiky vo výučbe dejepisu, s. 372-380; *Martuliak, Pavol:* Ukrajinskí utečenci na Slovensku na konci 2. svetovej vojny. (Niekoľko poznámok k realizácii grantového projektu VEGA č. 1/1214/04, s. 382-387; *Fremal, Karol:* 14. Waffen-Grenadier Division der SS (Galizien Nr. 1) v historickej spisbe o slovenskom hnutí odporu v rokoch druhej svetovej vojny, s. 388-399; *Mičko, Peter:* Ukrajinskí, poľskí a ruskí utečenci na Slovensku na konci druhej svetovej vojny, s. 400-413; *Šmigel, Michal:* Príchod ukrajin-

ských utečencov na Slovensko v roku 1944, ich štruktúra a rozmiestnenie na území republiky, s. 414-428; *Hetényi, Martin*: Náčrt problematiky utečencov z Maďarska v okrese Nitra 1938 – 1945, s. 429-442; *Halczak, Bohdan*: Działalność Ukraińskiej Powstańczej Armii na pograniczu polsko-słowackim w latach 1944 – 1947, s. 443-453; *Koutek, Ondřej*: Postup StB proti ukrajinskému nacionalismu a pronásledování ukrajinských běženců v Československu v letech 1945 – 1953, s. 454-463; *Plachý, Jiří*: Československo jako tranzitní země polské emigrace po roce 1945, s. 464-469.

ŠOLC, Jiří: Podpalte Československo! : Kapitoly z historie československého zahraničního odboje a domácího odboje (1939 – 1945) / Odp. red. Hlaváček, Libor – Praha : Naše vojsko, 2005. – 353 s. : fotogr.

ŠOLC, Jiří: Půjďme za svítání : Diverze v neregulární válce československého odboje v letech 1939 – 1945 / Odp. red.: Konečný, Vratislav – Praha : Naše vojsko, 2005. – 266 s. : fotogr., reg.

ŠUMICHRAST, Peter, ved. red.: Pamäti generála Tótha : Slovenskí letci v Povstaní / Zodp. red.: Tropp, Dušan – Bratislava : Vyd. Spolku slov. spisovateľov, 2005. – 254 s. : fotogr.

TĚŠÍNSKÝ, Zdeněk a i.: Hrdinové mlčí. – Most : Ring group, a.s., 2005. – 370 s. : fotogr., lit. /čs. zahraničný odboj/

VÁŇA, Josef – RAIL, Jan: Českoslovenští letci ve Francii 1939 – 1940. – Praha : MO ČR – Agentura voj. informací a služeb, 2005. – 109 s. : fotogr.

VRANÝ, Jiří: Letov Š-328 : 2. díl: Luftwaffe, slovenské a bulharské letectvo, Slovenské národné povstání. Vol. 2: The Luftwaffe, Slovak Air Force and Bulgarian Air Force, Slovak National Uprising – Nevojice : Jakab, 2005. – 104 s. : fotogr., tabl.

* * *

BAKA, Igor: Návrat odtrhnutých bratov : Protipolská propaganda roku 1939. – In: Storočie propagandy. Slovensko v osídlach ideológií. / Zost.: Bystrický, Valerián; Roguľová, Jaroslava. – Bratislava : AEPRESS, 2005, s. 131-140 : fotogr.

BAKA, Igor: Slovensko vo vojne proti Poľsku v roku 1939. – In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 3 (2005), s. 26-46.

BÍLEK, Jiří: Československo a jeho armáda v roce 1945 : (Deset tezí k 60. výročí konce druhé světové války). – In: Historie a vojenství. – Roč. 54, č. 2 (2005), s. 37-49 : fotogr.

BYSTRICKÝ, Jozef: Niekoľko poznámok k najnovšej historiografii Karpatsko-duklianskej operácie. – In: Moderní dějiny 13. Sborník k dějinám 19. a 20. století. – Praha : Historický ústav AV ČR, 2005, s. 309-332.

FRIEDL, Jiří: Polské aspekty Karpatsko-dukelské operace. – In: Moderní dějiny 13. Sborník k dějinám 19. a 20. století. – Praha : Historický ústav AV ČR, 2005, s. 333-340.

FRIEDL, Jiří: Účast slovenské armády v záříjové kampani. – In: Na jedné frontě. Vztahy československé a polské armády (Polskie siły zbrojne) za druhé světové války. Sešity ÚSD AV ČR, sv. 40. – Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005, s. 127-138.

HETÉNYI, Martin: Ilegálne prechody štátnej hranice v nitrianskom úseku v rokoch 1938 – 1945. – In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 2 (2005), s. 55-71 : tabl.

HETÉNYI, Martin: Promaďarské duchovenstvo a náboženské pomery na pozadí vzťahu štátneho aparátu a maďarskej menšiny na Slovensku 1938 – 1945. – In: Studia Historica Nitriensia 12. / Ed. Wiedermann, Egon. – Nitra : Katedra histórie, archeológie a muzeológie FF Univerzity Konštantína Filozofa, 2005, s. 109-147.

HLAVINKA, Ján: Vlaky nádeje : Prípád organizovanej záchrany pred deportáciami. – In:

- Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. – Roč. 2, č. 4 (2005), s. 16-25 : fotogr.
- CHORVÁT, Peter:** Generál Branislav Manica (1894 – 1980). – In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 3 (2005), s. 82-98.
- CHRENA, Ondrej:** Územnosprávne členenie Slovenska v rokoch 1939 – 1945. – In: Slovenská archivistika. – Roč. 40, č. 1 (2005), s. 51-76.
- JANAS, Karol:** Boj o župné sídla na Slovensku (1939 – 1940). – In: Historické rozhľady II. Zborník príspevkov Katedry histórie FF UCM v Trnave / Zost. Lacko, M.; Duchoň, M.; Varšo, I. – Trnava : Katedra histórie FF UCM, 2005, s. 175-184.
- KAMENEC, Ivan:** Dvojsečnosť mýtov o Slovenskom národnom povstaní. – In: Mýty naše slovenské / Zost. Krekovič, Eduard; Mannová, Elena; Krekovičová, Eva – Bratislava : AEP, 2005, s. 199-206 : fotogr.
- KAMENEC, Ivan:** Keď strieľajú aj slová : Funkcia, metódy a ciele antisemitskej propagandy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. – In: Storočie propagandy. Slovensko v osídľach ideológií. / Zost.: Bystrický, Valerián; Roguľová, Jaroslava. – Bratislava : AEP, 2005, s. 103-114.
- KAMENEC, Ivan:** Slovenská republika 1939 – 1945 a jej mýty. – In: Mýty naše slovenské / Krekovič, Eduard; Mannová, Elena; Krekovičová, Eva – Bratislava : AEP, 2005, s. 181-189 : fotogr.
- KÁRPÁTY, Vojtech:** Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944 – 1945 (organizácia a aktivita). – In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 4 (2005), s. 44-59.
- KÁRPÁTY, Vojtech:** Vývoj organizačnej štruktúry Hlinkovej gardy v rokoch 1938 – 1945. – In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. – Roč. 2, č. 4 (2005), s. 6-14 : fotogr.
- KATREBA, Zoltán:** Beštia z východu : Ťaženie proti ZSSR v slovenskej štátnej propagande. – In: Storočie propagandy. Slovensko v osídľach ideológií. / Zost.: Bystrický, Valerián; Roguľová, Jaroslava. – Bratislava : AEP, 2005, s. 141-148 : fotogr.
- KOPECKÝ, Milan:** Dělostřelci a tankisté 1. československého armádního sboru u Jasla (18. prosince 1944 – 19. ledna 1945). – In: Historie a vojenství. – Roč. 54, č. 1 (2005), s. 51-59, fotogr.
- KOPECKÝ, Milan:** Závěrečné boje 1. československé samostatné tankové brigády v Ostravské operaci : (21. dubna – 5. května 1945). – In: Historie a vojenství. – Roč. 54, č. 2 (2005), s. 76-88.
- LACKO, Martin:** Dojmy Slovákov zo situácie v obsadenej časti ZSSR 1941 – 1942 : (O jednom neznámom prameni). – In: Slovanský přehled. – Roč. 91, č. 4 (2005), s. 511-517.
- LACKO, Martin:** Generál s legendou na začiatku kariéry (Pavol Marcelý a jeho pád do zajatia v januári 1943 na Kaukaze). – In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 4 (2005), s. 16-29.
- LACKO, Martin:** O niektorých menej známych povstaleckých dokumentoch. – In: Historické rozhľady II. Zborník príspevkov Katedry histórie FF UCM v Trnave / Zost. Lacko, M.; Duchoň, M.; Varšo, I. – Trnava : Katedra histórie FF UCM, 2005, s. 317-324.
- LACKO, Martin:** Pôsobenie a osud partizánskeho oddielu Bohdan Chmelnický. – In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 2 (2005), s. 72-91 : tabl.
- LACKO, Martin:** Slovenskí vojaci a sovietsky raj : (Dotyky Slovákov s komunizmom v lete 1941). – In: Historické rozhľady II. Zborník príspevkov Katedry histórie FF UCM v Trnave / Zost. Lacko, M.; Duchoň, M.; Varšo, I. – Trnava : Katedra histórie FF UCM, 2005, s. 185-198.
- MARŠÁLEK, Zdenko:** Niektoré vojenské aspekty formování a organizace 1. českosloven-

- ského armádneho sboru v SSSR. – In: *Moderní dějiny 13. Sborník k dějinám 19. a 20. století.* – Praha : Historický ústav AV ČR, 2005, s. 341-360.
- MÍČIANIK, Pavel:** Slovenská Rýchla brigáda a bitka pri Lipovci. – In: *Historické rozhľady II. Zborník príspevkov Katedry histórie FF UCM v Trnave / Zost. Lacko, M.; Duchoň, M.; Varšo, I.* – Trnava : Katedra histórie FF UCM, 2005, s. 199-248.
- MŮCKE, Pavel:** Vlast a domov ve vzpomínkách vojáků druhého čs. zahraničního odboje. – In: *Historie a vojenství.* – Roč. 54, č. 4 (2005), s. 36-49 : fotogr.
- NĚMEČEK, Jan:** Československá vláda a nasazení československých jednotek na Dukle. – In: *Moderní dějiny 13. Sborník k dějinám 19. a 20. století.* – Praha : Historický ústav AV ČR, 2005, s. 295-302.
- PEJS, Oldřich:** Vojenští duchovní v čs. samostatné obrněné brigáde ve Velké Británii (1943 – 1945). – In: *Vojenská historie.* – Roč. 9, č. 4 (2005), s. 30-43 : tabl.
- PETRUŠ, Pavol – SEGEŠ, Dušan:** Memorandum Karola Sidora Slovenská otázka z júna 1943. – In: *Historický časopis.* – Roč. 53, č. 1 (2005), s. 123-150.
- PODOLEC, Ondrej:** Vojna na vlnách éteru : Londýn verzus Bratislava. – In: *Storočie propagandy. Slovensko v osídľach ideológií. / Zost.: Bystrický, Valerián; Rogulová, Jaroslava.* – Bratislava : AEPRESS, 2005, s. 121-130 : fotogr.
- RAJLICH, Jiří:** Českoslovenští příslušníci Royal Air Force v německém zajetí v letech 1940 – 1945. – In: *Historie a vojenství.* – Roč. 54, č. 2 (2005), s. 60-75 : fotogr., tabl.
- SABOL, Miroslav:** Elektrifikácia Slovenska v rokoch 1938 – 1943 a vznik celoštátneho elektrárenského podniku. – In: *Historický časopis.* – Roč. 53, č. 2 (2005), s. 327-338.
- SCHVARC, Michal:** Správa Franza Karmasina pre Volksdeutsche Mittelstelle o jeho pobyte na východnom fronte v dňoch 1. – 14. júla 1941. – In: *Vojenská historie.* – Roč. 9, č. 4 (2005), s. 102-108.
- SLEPCOV, Igor:** Obete Dukly vo svetle sporu o počte ľudských strát Červenej armády v druhej svetovej vojne. – In: *Vojenská historie.* – Roč. 9, č. 2 (2005), s. 116-122 : tabl.
- ŠUMICHRAST, Peter:** Letovy Š-328 v slovenských Vzdušných zbraniach 1939 – 1944. – In: *Vojenská historie.* – Roč. 9, č. 3 (2005), s. 65-81.
- VANĚK, Oldřich:** Orgány riadenia spravodajských, partizánskych a špeciálnych výsadkových skupín na území bývalého Československa. – In: *Vojenská historie.* – Roč. 9, č. 3 (2005), s. 105-129 : fotogr.
- ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica:** K osudu Miroslava Bedřicha Švandu (a kapitolám československej spravodajskej služby na Slovensku). – In: „Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmu...“ / Zodp. red.: Borčín, Emil; Drličková, Marta. – Bratislava : Veda, 2005, s. 104-112.
- ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica:** Karpatsko-duklianska operácia v povedomí československej a českej spoločnosti po roku 1989. – In: *Moderní dějiny 13. Sborník k dějinám 19. a 20. století.* – Praha : Historický ústav AV ČR, 2005, s. 361-367.

* * *

- BAKA, Igor:** S kolektívnou vinou Nemcov nesúhlasím. – In: *Národná obroda*, 7. 5. 2005, príl. Víkend, s. 2.
- BARIČ, Miro:** Takmer zabudnuté slovenské eso. – In: *Národná obroda*, 7. 5. 2005, príl. Víkend, s. 5, fotogr. /13. letka, J. Režňák/
- BERNÁTH, Viliam:** Cirkev a holokaust na Slovensku. – In: *Bojovník.* – Roč. 50, č. 6 (2005), s. 8, fotogr.
- BORIK, Saša:** Kamenínska mozaika. – In: *Bojovník.* – Roč. 50, č. 9 (2005), s. 8-9 : fotogr.
- BYSTRICKÝ, Jozef:** Z histórie bojov pri oslobodzovaní Slovenska 1944/1945. 1. Karpatsko-

- pražský smer. 2. Krutá daň – vyše 70 000 obetí. – In: Obrana. – Roč. 13, č. 4 – 5 (2005), s. 24-25, fotogr.
- DOBIÁŠ, Rudolf**, sprac.: Spomienky generála Antona Petráka. – In: Bojovník. – Roč. 50, č. 9 (2005), s. 13.
- DOBIÁŠ, Rudolf**: Strelec Pavol Pukančík. – In: Bojovník. – Roč. 50, č. 5 (2005), s. 7, fotogr.
- GAJDOŠ, Milan**: Generál, na ktorého sa zabúda. – In: Bojovník. – Roč. 50, č. 13 (2005), s. /Perko Emil/
- GAJDOŠ, Milan**: Ich smrť je dodnes neobjasnená. – In: Bojovník. – Roč. 50, č. 4 (2005), s. 6. (R. Viest, J. Golian)
- GAJDOŠ, Milan**: Prínos kúpeľov Sliač pre Povstanie. – In: Bojovník. – Roč. 50, č. 18 (2005), s. 6.
- GAJDOŠ, Milan**: Smutná „story“ Američanov a Britov. – In: Bojovník. – Roč. 50, č. 26 (2005), s. 7.
- GAJDOŠ, Milan**: Vojenský povstalecký manažment 1.-2. – In: Bojovník. – Roč. 50, č. 18, č. 19 (2005), s. 6, 7.
- HALAJ, Dušan**: Z histórie spoločného boja proti fašizmu: Paul Haimez. André Wattrée; Roger Nael; Albert Poupet. – In: Bojovník. – Roč. 50, č. 1 – 3 (2005), s. 6, fotogr.; č. 22 – 23 (2005), s. 6 /Francúzi v SNP/
- HRADSKÁ, Katarína**: Príbeh odvážnej ženy. – In: Bojovník. – Roč. 50, č. 23 (2005), s. 10 : fotogr. /G. Fleischmannová/
- JAMBRICH, Jozef**: Politické vedenie SNP : Medzi povstaním a oslobodením. – In: Historická revue. – Roč. 16, č. 5-6 (2005), s. 38-39 : fotogr.
- JUREČKA, Michal**: Boli medzi prvými... 1.-3. – In: Bojovník. – Roč. 50, č. 2 – 4 (2005), s. 8, 7, fotogr. (slov. letci v SNP)
- KAMENEC, Ivan**: Nechcený hrdina, 1.-2. – In: Bojovník. – Roč. 50, č. 2 – 3 (2005), s. 10, 7, fotogr. (odboj protifašistický, Židia)
- KOLLER, Martin V.**: Renault UE. Obrnené vozidlo druhého odboje. – In: ATM – Armádní technický magazín. – Roč. 37, č. 4 (2005), s. 2-5.
- KOPECKÝ, Milan**: Bojové operace 1. československého armádního sboru v SSSR, září 1944 – květen 1945: Západokarpatská operace; Osвобоzení východního a středního Slovenska; Boje o Liptovský Mikuláš a Velkou Fatru; Ostravská operace; Přes Malou Fatru a Moravu do Prahy. – In: Armády, technika, militaria. – Roč. 3, č. 1 – 5 (2005), s. 62-63, 66-67, 66-67, 66-67, 64-65 : fotogr.
- KRIŠKA, Samuel**: Tisovec sa zapísal do histórie SNP 1.-3. – In: Bojovník. – Roč. 50, č. 2 – 4 (2005), s. 7, 8, fotogr.
- LUŽICA, René**: Vylúčenie Cigánov / Rómov v Slovenskej republike. – In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. – Roč. 1, č. 2 (2005), s. 6-12 : fotogr.
- MÁČE, Jan**: Letecká válka nad Československem 1944-45, 2.-3. – In: Armády, technika, militaria. – Roč. 3, č. 1 – 2 (2005), s. 64-67, 60-62, fotogr.
- MASÁR, Rudolf**: Tri sestry partizánky v SNP : Zo spomienok Eleny Chútčkovej-Litvajovej. – In: Bojovník. – Roč. 50, č. 20 (2005), s. 6.
- MASÁR, Rudolf**: Uhrovec v SNP. – In: Bojovník. – Roč. 50, č. 14 (2005), s. 6 : fotogr.
- Opis osudného dňa (pv)**. – In: Obrana. – Roč. 33, č. 5 (2005), s. 26 : fotogr. /r. 1944, americké letectvo, Považie/
- PAULIAK, Ervín**: SNR pri oslobodzovaní Slovenska 1.-5. – In: Bojovník. – Roč. 50, č. 4 – 8 (2005), s. 6, fotogr.

- PILEK, Štefan:** Oslobodenie Zlatých Moraviec a okolia. – In: Bojovník. – Roč. 50, č. 7 (2005), s. 8.
- PILEK, Štefan:** Vráble a ich okolie v odboji. – In: Bojovník. – Roč. 50, č. 12 (2005), s. 10 : fotogr.
- PITKA, Karol:** Slováci a Česi v zahraničnom odboji. – In: Bojovník. – Roč. 50, č. 9 (2005), s. 14.
- PLEVA, Ondrej:** Šírili radosť a optimizmus : Spomienky na hercov Frontového divadla v SNP. – In: Bojovník. – Roč. 50, č. 18 (2005), s. 6 : fotogr.
- Slovenská národná strana v odboji.** – In: Bojovník. – Roč. 50, č. 8 (2005), s. 10.
- STEHLÍK, Milan:** Železný kapitán. – In: Bojovník. – Roč. 50, č. 20 (2005), s. 6 : fotogr. /J. J. Stanek/
- ŠEĎOVÁ, Božena,** zost.: Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny : Výberová bibliografia publikovaných prác v rokoch 2000 – 2004. – In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 3 (2005), s. 133-159.
- ŠIMŮNEK, Pavel:** Československé a české pamětní medaile k výročí konce 2. světové války. – In: Armády, technika, militaria. – Roč. 3, č. 5 (2005), s. 66-67 : fotogr.
- ŠIMŮNEK, Pavel:** Pamětní medaile druhého národního odboje. Československá Jánošíkova medaile. Sokolská pamětní medaile. Dukelská pamětní medaile. – In: Armády, technika, militaria. – Roč. 3, č. 3, č. 4 (2005), s. 68, 68-69 : fotogr.
- ŠIMŮNEK, Pavel:** Záslužné a pamětní dekorace československého národního odboje z let 1939 – 1945. – In: Armády, technika, militaria. – Roč. 3, č. 2, č. 6 (2005), s. 68-69, 70-71 : fotogr.
- ŠULLA, Ján:** Pripravovali prechod k Červenej armáde. – In: Bojovník. – Roč. 50, č. 15 (2005), s. 7.
- ŠVEC, Tomáš:** Spomienky povstalcu. – In: Obrana. – Roč. 13, č. 4 (2005), s. 19, fotogr. /J. Knapp/
- VITKO, Pavol:** Východniar v Tichomorí. – In: Obrana. – Roč. 13, č. 4 (2005), s. 18-19 : fotogr.

1945 – 1993

- BEDNÁŘ, Miroslav:** Létali jsme se stroji Luftwaffe : Paměti absolventů Leteckého učiliště Prostějov, 5. turnusu Vojenské pilotní školy 1947 – 1949. – Cheb : Svět křídel, 2005. – 187 s. : fotogr.
- BÍLEK, Jiří,** sest.: Československá armáda jako oběť i nástroj politické perzekuce : Sborník vybraných dokumentů z let 1948 – 1953 / Odp. red.: Polívka, Michal – Praha : MO ČR – Agentura voj. informací a služeb, 2005. – 111 s.
- FUČÍK, Antonín – KNŮROVSKÝ, Pavol:** Almanach ŠDD : Kremnica / Kremnice 1954 – 1957. – Praha : b.v., 2005. – 254 s. : fotogr.
- MOUDRÝ, Miroslav:** 1. letecký dopravní pluk : Vzpomínky na příslušníky, techniku, organizaci, události a úkoly významného útvaru československého vojenského letectva, jehož historie se začala psát před šedesáti lety – 1. dubna 1946 / Odp. red.: Moucha, Arnošt – Cheb : Svět křídel, 2005. – 327 s. : fotogr.
- OVCÁČÍK, Michal – SUSA, Karel:** MiG-19 P. All-weather Interceptor variants MiG-19P, PG, PM, PML. Shenyang J-6A, Nanchang J-6B, Guizhou J-6IV. – Praha : Mark I Ltd., 2005. – 37 s. : fotogr., nákr., příl. v čs.jaz.

- RICE, Condoleezza:** Sovětský svaz a československá armáda 1948 – 1983 : Nejisté spojení / Z angl. přel.: Neumanová, Olga – Praha : Nakl. XYZ, 2005. – 249 s. : grafy
- VITKO, Pavol** a kol.: PTP – poníženie a satisfakcia / Zodp. red.: Dolinay, Ján – Bratislava : VIA MO SR, 2005. – 103 s. : fotogr.

* * *

- BÍLEK, Jiří:** Vznik organizace Varšavské smlouvy a československá armáda. – In: Historie a vojenství. – Roč. 54, č. 3 (2005), s. 20-32 : fotogr., tabl., dok.
- MASKALÍK, Alexej:** K osudom slovenských dôstojníkov po februári 1948. – In: Moc ver-
zus občan. Úloha represie a politického násilia v komunizme. Zborník z medzinárodného
seminára / Zost.: Žáček, Pavel; Košický, Patrik; Guldanová, Eva. – Prešov : Vyd. Michala
Vašku pre ÚPN, 2005, s. 195-208.
- PETRANSKÝ, Ivan A.:** Retribučné súdnictvo na Slovensku po februári 1948. In: Historický
zborník 15, č. 1 / Zost.: Bobák, Ján. – Bratislava : Matica slovenská, 2005, s. 94-109.
- SIVOŠ, Jerguš:** Sústredovací tábor v Novákoch v rokoch 1945 – 1949. – In: Malé dejiny veľ-
kých udalostí v Česko(a)Slovensku po roku 1948, 1968, 1989 I. / Ed. Profantová, Zuzana.
– Bratislava : Ústav etnológie SAV; Ústav pamäti národa, 2005, s. 122-135.
- SIVOŠ, Jerguš:** Tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1948 – 1953. – In: Pamäť náro-
da. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. – Roč. 1, č. 1 (2005), s. 8-27.
- ŠTAIGL, Jan:** Pomocné technické prápory – vojenské tábory nútených prác : (Historická
analýza). – In: PTP – poníženie a satisfakcia / Vitko, Pavol a kol. – Bratislava : VIA MO
SR, 2005, s. 8-31.
- ŽÁČEK, Pavel:** Třídni boj po 17. listopadu 1989 v dokumentech politického aparátu ČSLA.
– In: Historie a vojenství. – Roč. 54, č. 1 (2005), s. 105-119, fotogr.

* * *

- BARÁTOVÁ, Jarmila:** V službe vlasti. – In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč.
5, č. 1 (2005), s. 34-35, obr.
- ČADIL, Jan:** MiG-21 MFN. – In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 81, č. 8 (2005), s. 38-41:
fotogr.
- DUBÁNEK, Martin:** Rotní kulomet K 56. Prototyp československého univerzálního kulo-
metu vz. 59. – In: Střelecký magazín. – Roč. 10, č. 2 (2005), s. 10-11, fotogr.
- DUBÁNEK, Martin:** Univerzální kulometná lafeta UL-1. – In: Střelecký magazín. – Roč.
10, č. 6 – 7 (2005), s. 48-51, 52-53 : fotogr., nákr.
- DÚBRAVČÍK, Jan:** Suchoj Su-7 v československém vojenském letectvu. – In: Letectví +
kosmonautika. – Roč. 81, č. 1 – 2 (2005), s. 60-64, 24-28, fotogr.
- KOŠICKÝ, Patrik:** My přišli vas spasit... Obete augusta 1968. – In: Pamäť národa. Nacizmus
a komunizmus vo svojej epoche. – Roč. 1, č. 3 (2005), s. 62-64 : fotogr.
- MÁČE, Jan:** Půlstoletí Migů : 1. První byla „Patnáctka“; 2. První s palubním radarem. – In:
Armády, technika, militaria. – Roč. 3, č. 7 (2005), s. 25-30 : fotogr.
- MARTINEC, Jan:** ZIL-157. – In: Armády, technika, militaria. – Roč. 3, č. 3 – 4 (2005), s.
44-47, 46-49, fotogr.
- OTČENÁŠKOVÁ, Eva:** Zpráva o zpřístupnění sdruženého archivního fondu Nejvyšší po-
radní orgány v armádě v letech 1945 – 1956. – In: Historie a vojenství. – Roč. 54, č. 1
(2005), s. 136-139.
- PEŠEK, Jan:** Ludové milície : Súkromná armáda komunistickej moci. – In: História. Revue
o dejinách spoločnosti. – Roč. 5, č. 2 (2005), s. 16-18.

- SKRAMOUŠSKÝ, Jan:** Patenty na CZ 75. – In: Střelecký magazín.- Roč. 10, č. 6 (2005), s. 18-21 : fotogr., nákr.
- TURZA, Peter:** Obrnený transportér OT-62. – In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 3 (2005), s. 99-104 : fotogr.
- VITKO, Pavol:** Potkan kráľ : Rituály a zvyky základákov. – In: Obrana. – Roč. 33, č. 8 (2005), s. 14-15.

PO ROKU 1993

- ANĎAL, Jozef:** Mil Mi-24 D/DU/V Hind v službách slovenského vojenského letectva : HT model špeciál, No. 904 / Odb. spolupr.: Marfina, Tomáš a i. – Poprad : HT model, [2005]. – 42 s. : fotogr., nákr.
- Armáde** vysielanie Ministerstva obrany a Slovenskej televízie : Profesionál I. II. III. – Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 2005. – 3 CD
- ČUKAN, Karol – POLONSKÝ, Dušan – ŠKVRNDA, František:** Sociologické pohľady na úplnú profesionalizáciu ozbrojených síl : (vybrané otázky teórie a verejnej mienky). – Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 2005. – 131 s. : tabl., grafy
- DOLINAY, Ján:** Ročenka Ministerstva obrany Slovenskej republiky 2004. – Bratislava : MO SR – VIA, 2005. – 205 s. : fotogr., grafy, príl.
- GÁFRIK, Andrej,** ved. proj.: Zbraně hromadného ničenia – aktuálna bezpečnostná hrozba. – Bratislava : Inštitút bezpečnostných a obranných štúdií MO SR, 2005. – 262 s., obr., lit.
- IDEB Exclusive.** Špeciálne vydanie IDET 2005 – Special edition IDET 2005 : International Defence Exhibition Bratislava, Slovak Republic May 3 – 5, 2006 / Ved. projektu: Drobník, Ludovít, red.: Begala, Ján; Koblen, Ivan; Vitko, Pavol – Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2005. – 133 s. : fotogr.
- Profesionál :** Štafeta víťazstva a vďaky. – Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 2005. – 1 CD
- ŠIMKOVÁ, Katarína,** zost.: Never more terrorism. Slovensko v boji proti svetovému terorizmu : Zborník textov z konferencie pod záštitou ministra obrany SR Juraja Lišku a Ministerstva obrany SR / Zodp. red.: Dolinay, Ján – Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 2005. – 76 s.
- Vojenský čin roka 2004.** Zostrih slávnostného galavečera vyhlasovania laureátov ceny Vojenský čin roka 2004 : Scénická koncepcia: Šulík, Anton; Kaščák, Michal; Šebík, Ján; Derevenec, Igor; Účinkujú: Majeská, Jana; Bajaník, Lubomír; Kirschner, Jana; Phurikane, Giľa – Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 2005. – DVD
- Zborník** príspevkov z medzinárodnej konferencie a workshopu k projektu Špecializácia ozbrojených síl / Ed.: Reiter, Svatopluk – Bratislava : Inštitút bezpečnostných a obranných štúdií MO SR, 2005. – 144 s., 121 s.

* * *

- MARCHEVKA, Peter:** Bezpečnostný systém Slovenskej republiky. – In: Vojenské obzory. – Roč. 10, č. 1 (2005), s. 6-14.
- ŇUŇUK, Pavel:** Osvetová činnosť v profesionálnom prostredí OS SR. – In: Vojenská osvetá. – Roč. 2 (2005), s. 5-39.
- PURDEK, Imrich:** Vznik a vývoj vojenskej symboliky Armády (Ozbrojených síl) Slovenskej republiky. – In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 4 (2005), s. 109-130.

VAVRINEC, Vladislav: Defence amid Transformation / Sprac.: Andrejčáková, Eva – In: Slovakia in NATO. – December 2005, s. 18-19 : fotogr.

* * *

BUFFA, Jozef: Rotácia v misii UNFICYP. – In: Obrana. – Roč. 33, č. 5 (2005), s. 10 : fotogr.

BULÍK, Lubomír: Nové trendy vo výcviku Ozbrojených síl Slovenskej republiky : Cvič, ako budeš bojovať 1.-2. – In: Obrana. – Roč. 33, č. 6, 7 (2005), s. 24-25 : fotogr.

BULÍK, Lubomír: Nové trendy vo výcviku Ozbrojených síl Slovenskej republiky. – In: Armády, technika, militaria.- Roč. 3, č. 7 (2005), s. 46-49 : fotogr.

FAIX, Štefan: Lhká pechota : Rýchlosť nasadenia, moment prekvapenia, vysoká manévrovateľnosť. – In: Obrana.- Roč. 13, č. 9 (2005), s. 24-25 : fotogr. /pozemné sily OS SR/

GYÜRÖSI, Miroslav: Harris. Zabezpečené spojenie. – In: Armády, technika, militaria. – Roč. 3, č. 4 (2005), s. 32-33, fotogr.

HRADSKÝ, Juraj: Výzbroj pre Pluk čestnej stráže prezidenta Slovenskej republiky (historická jednotka). – In: Střelecký magazín. – Roč. 10, č. 1(2005), s. 38-39, fotogr.

MÁČE, Jan: Budúcnosť lietadiel MiG-29 v slovenských vzdušných silách. – In: Armády, technika, militaria. – Roč. 3, č. 5 (2005), s. 43 : fotogr.

MAREK, Vladimír: Elita od Fatry. – In: A-report. – Roč. 16, č. 6 (2005), s. /5. pluk špeciálneho určenia Jozefa Gabčíka/

MARTINEC, Jan: MULE : [Multifunction Utility / Logistic Equipment]. – In: Armády, technika, militaria. – Roč. 3, č. 8 (2005), s. 36-37 : fotogr. /bojové vozidlá, robotizácia, USA, SR/

MARTINEC, Jan: ShKH vz. 77 DANA. Konstrukce podvozku. Konstrukce bojové věže. – In: Armády, technika, militaria. – Roč. 3, č. 1 – 2 (2005), s. 38-41, 40-44, fotogr.

NIŽŇANSKÝ, Jaroslav: Terorizmus a príprava na boj s ním. – In: Armády, technika, militaria. – Roč. 3, č. 10 (2005), s. 48-51 : fotogr.

PROCHÁZKA, Jan: Psi v zahraniční misi – Dogs Deployed in Foreign Mission. – In: Czech Armed Forces Today – Armáda České republiky dnes.- č. 1 (2005), s. 28-29 /6. česko-slovenský prápor KFOR/

RAJEC, Martin: V afganskom prachu. – In: Obrana. – Roč. 13, č. 11 (2005), s.18-22 : fotogr.

STOLÁR, Michal J.: Koniec Su25K/UBK v Česku a na Slovensku. – In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 81, č. 4 (2005), s. 68-72 : fotogr.

ŠAJBAN, Milan: Ústavné práva vojakov. – In: Obrana. – Roč. 33, č. 7 (2005), s. 26.

UHER, Michal: 5. pluk špeciálneho určenia Jozefa Gabčíka. – In: Armády, technika, militaria. – Roč. 3, č. 2 (2005), s. 81-83 : fotogr.

UHER, Michal: ÚOU : Útvar osobitného určenia. – In: Armády, technika, militaria. – Roč. 3, č. 9 (2005), s. 89-91 : fotogr.

VITKO, Pavol: Sarajevo : Misie aj v slovenských farbách. – In: Obrana. – Roč. 33, č. 8 (2005), s. 18-20.

VITKO, Pavol: Stále nás tu potrebujú : Veliteľ síl EUFOR generálmajor David Leakey. – In: Obrana. – Roč. 33, č. 8 (2005), s. 21 : fotogr.

ZEMAN, Jan: Přes obtíže ke hvězdám : Před deseti lety vznikl praporek okamžité reakce, který byl první profesionální jednotkou Ozbrojených sil Slovenské republiky. – In: A-report. – Roč. 16, č. 7 (2005), s. 18-19 : fotogr.

ŽIAK, Jozef: Zmeny v novom systéme. – In: Obrana. – Roč. 33, č. 8 (2005), s. 26 : fotogr. (OS SR, reformy)

PRÁCE PRESAHUJÚCE VYMEDZENÉ CHRONOLOGICKÉ OBDOBIA

BYSTRICKÝ, Jozef – ČAPLOVIČ, Miloslav – PURDEK, Imrich – ŠTAIGL, Jan: Ozbromené sily Slovenskej republiky. História a súčasnosť 1918 – 2005 : The armed forces of the Slovak republic. Past and present 1918 – 2005. – Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2005. – 206 s. : fotogr., pram. a lit.

CIGÁNKOVÁ, Vlasta, prípr.: M. R. Štefánik, T. G. Masaryk a vznik Česko-Slovenska : Zborník z konferencie 23. júla 2005, Národný dom Štefánikov v Brezovej pod Bradlom. – Brezová pod Bradlom : Mesto Brezová pod Bradlom, 2005. – 66 s. [Obsah:] *Chovančíková, Irena:* 125. výročie narodenia Milana Rastislava Štefánika, s. 13-15; *Čaplovič, Miloslav:* Reflexie odkazu generála M. R. Štefánika v českej a slovenskej spoločnosti (1919 – 1939), s. 17-28; *Ferenčuhová, Bohumila:* M. R. Štefánik a vznik Česko-Slovenska, s. 29-42; *Husár, Jozef:* Starostlivosť M. R. Štefánika o Slovákov a Slovensko, s. 43-58; *Kováč, Dušan:* T. G. Masaryk, M. R. Štefánik a idea česko-slovenského štátu, s. 59-66.

KRIČFALUŠI, Michal – RICHTER, Karel: Účtování s časem II. Zač jsme bojovali. – Praha : Společnost Rusínů a přátel Podkarpatské Rusi, 2005. – 321 s.

MLYNÁRIK, Ján: Dějiny Židů na Slovensku / Odp. red. Janderová, Drahoslava – Praha : Academia, 2005. – 358 s. : fotogr., bibliogr., reg.

NAĎOVIČ, Svetozár – FOERTSCH, Hartmut – KARÁCSONY, Imre – OSTROWSKI, Zdzisław: The great withdrawal : Withdrawal of the Soviet – Russian Army from Central Europe 1990 – 1994. – Bratislava : Ministry of defence of the Slovak Republic, 2005. – 290 s. : fotogr., dok., bibliogr.

RYCHLÍK, Jan: Dějiny Židů na Slovensku. – Praha : Academia, 2005, 358 s.

ŠOREL, Václav: Encyklopedie českého a slovenského letectví I. / Odp. red.: Růžička, Oldřich – Brno : CP Books, 2005. – 448 s. : fotogr. : lit. a pram., reg.

ŠVRLO, Peter: Slovenskí vojenský výsadkáři 1939 – 2004. Venované tým, ktorí prešli reholou vojenského výsadkářa / Red.: Begala, Ján – Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2005. – 168 s. : fotogr., reg., lit.

ZAHRADNÍK, Luboš a i.: Půlstoletí MiGů : Budování československého a českého vojenského proudového letectva / Výtv. řešení: Zdiarský, Jan – Praha : MO ČR – Agentura voj. informací a služeb, 2005. – 32 s. : fotogr., tabl.

ZAVADIL, Radomír: Obrněný automobil OA vz. 30 : Armoured Car Mo. 30 / Překl.: Mikolášik, Ondrej, kresby a výkresy: Janeček, Roman – Nevojice : Jakab, 2005. – 88 s. : fotogr., nákresy

* * *

MALÁ, Zuzana: Mýtizácia osobnosti Milana Rastislava Štefánika z hľadiska koncepcie mýtu Mircea Eliadeho. – In: Malé dejiny veľkých udalostí v Česko(a)Slovensku po roku 1948, 1968, 1989 II. / Ed.: Profantová, Zuzana. – Bratislava : Ústav etnológie SAV; Ústav pamäti národa, 2005, s. 122-134.

SCHVARC, Michal: Evakuácia nemeckého obyvateľstva z územia Slovenskej republiky v rokoch 1944 – 1945. In: Historický zborník 15, č. 1 / Zost.: Bobák, Ján. – Bratislava : Matica slovenská, 2005, s. 76-93.

* * *

- BIALIKOVÁ, Milena:** Vedec, politik a diplomat M. R. Štefánik. – In: Historická revue. – Roč. 16, č. 12 (2005), s. 26-29 : fotogr.
- ČAPLOVIČ, Miloslav – ŠUMICHRAST, Peter – DENDEŠ, Ján:** História povinnej vojenskej služby. – In: Obrana. – Roč. 33, č. 8 (2005), s. 6-9 : fotogr.
- DUBÁNEK, Martin:** Německá lafeta MG-Schartenlafette 08 s československými kulomety vz. 26 a 37. – In: Střelecký magazín. – Roč. 10, č. 4 (2005), s. 57-58, obr.
- CHLADNÉ zbraně vojáků československých legií, československé a české armády od roku 1916 po současnost /-RHW-/** – In: Armády, technika, militaria. – Roč. 3, č. 4 (2005), s. 82-85, fotogr.
- KATUŠČÁKOVÁ, Marcela:** Židovská obec v Bardejove : Pohnuté osudy prisťahovalcov z Haliče. – In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 5, č. 6 (2005), s. 22-24 : fotogr.
- MÁČE, Jan:** Nenaplněné naděje. Poslední stíhačka. – In: Armády, technika, militaria. – Roč. 3, č. 2 (2005), s. 56-59, fotogr. (Avia B-35)
- MAJER, Petr:** Vojenské přísahy. – In: Armády, technika, militaria. – Roč. 3, č. 3 (2005), s. 52-53, fotogr.
- MAREK, Vladimír:** Praporce, zástavy, prapory, korouhve a standardy naší armády : Prapor 1. stíhacího leteckého pluku „Zvolenského“. – In: A-report. – Č. 25-26 (2005), s. 33 : fotogr.
- SOUŠEK, Tomáš:** Legenda odchází. – In: A-report.- Roč. 16, č. 13 (2005), s. 26-29 : fotogr. /čs. armáda, MiGy/
- SPEYCHAL, Robert:** Prapory pro prezidenta. – In: Historie a vojenství. – Roč. 54, č. 4 (2005), s. 106-109 : fotogr. /čs. légie, obd. mezivojnové, 2. SV/
- Zkoušení zbraní v českých zemích před rokem 1989 /zf/** – In: Střelecký magazín. – Roč. 10, č. 1 – 2 (2005), s. 22-23, obr.
- ŽIKEŠ, Josef:** Projekt zpracování databáze padlých československých občanů a krajanů v československých vojenských jednotkách v zahraničí a ve spojeneckých armádách. – In: Moderní dějiny 13. Sborník k dějinám 19. a 20. století. – Praha : Historický ústav AV ČR, 2005, s. 303-308.

ZOZNAM EXCERPOVANÝCH ČASOPISOV A PERIODICKÝCH ZBORNÍKOV
VYDANÝCH V ROKU 2005

A-report. Čtrnáctidenník Ministerstva obrany ČR
Acta Historica Neosoliensia. Ročenka Katedry histórie FHV UMB
Armády, technika, militaria
Army History. The Professional Bulletin of Army History
ATM – Armádní technický magazín
Bibliographie internationale d'histoire militaire. Sélection 2000 – 2004. Tome 26
Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov
Czech Armed Forces Today – Armáda České republiky dnes
Časopis Národního muzea – řada historická
Český časopis historický
Dějiny a současnost. Kulturně-historická revue
Hadtörténelmi Közlemények
História. Revue o dejinách spoločnosti

História – maď.
 Historica. Zborník Filozofickej fakulty UK
 Historická revue. Vedecko-populárny časopis o dejinách spoločnosti
 Historické štúdie. Ročenka Historického ústavu SAV
 Historický časopis Historického ústavu SAV
 Historický obzor
 Historický zborník. Zborník Slovenského historického ústavu MS
 Historie a vojenství. Časopis Historického ústavu Armády ČR
 Letectví + kosmonautika. Český a slovenský populárně-odborný časopis
 Medea. Studia Mediaevalia et Antiqua. Zborník Katedry všeobecných dejín FiF UK
 Medzinárodné otázky
 Militärgeschichte. Zeitschrift für historische Bildung
 Militärgeschichtliche Zeitschrift
 Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století
 Muzealnictwo wojskowe
 Obrana. Vojenský mesačník MO SR
 Österreichische Militärische Zeitschrift
 Paměť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche
 Pamiatky a múzea. Revue pre kultúrne dedičstvo
 Politické vedy. Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy
 Przegląd Historyczno-wojskowy
 REVI – dvoměsíčník o letadlech a letcích
 Slezský sborník
 Slovakia in NATO
 Slovanský přehled. Review for Central, Eastern and Southeastern European History
 Slovenská archeológia
 Slovenská archivistika
 Slovak Army Review
 Soudobé dějiny
 Střední Evropa. Reuve pro středoevropskou politiku a kulturu
 Střelecký magazín
 Studia Archeologica Slovaca Mediaevalia
 Studia Historica Nitriensia. Zborník Katedry histórie a archeológie UKF
 Studia Historica Tyrnaviensia. Spoločenskovedný zborník Katedry histórie FH TU
 Századok. A magyar történelmi társulat folyóirata
 Vojenská história. Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo
 Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre
 Vojenské obzory – teoretický časopis MO SR
 Vojenské rozhledy – teoretický časopis Armády ČR
 Zahraničná politika. Listy SPPA
 Zahraničné slovaciká
 Zborník Slovenského národného múzea

Zostavila Božena Šedová

AUTORI ČÍSLA

Mgr. Martin HURBANIČ, PhD., Filozofická fakulta UK, Šafárikovo nám. č. 6, 811 06 Bratislava

Pplk. Tamás CSIKÁNYI, CSc., Zoltan Utca 8, 1192 Budapest, Maďarská republika

PhDr. Jarmila BOBOKOVÁ, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Šafárikovo nám. č. 6, 811 00 Bratislava

Mgr. Peter CHORVÁT, Pri Kríži 18, 841 01 Bratislava

JUDr. Oldřich PEJS, Kafkova 53, 160 00 Praha 6

PhDr. Michal ŠTEFANSKÝ, CSc., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Štefan ZUPKO, Jazdecká 11, Nové Zámky

Mgr. Martin DUBÁNEK, Vojenský ústřední archiv-VHA, Sokolovská 136, Praha – Karlín 8, Česká republika

UPOZORNENIE REDAKCIE

Odovzdávanie rukopisov

Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajújte, resp. posielajte zásadne na disketách v textových edito-roch Word 6.0, Word 97, v iných len na základe dohovoru. **Poznámky je potrebné uvádzať pod čia-rou, nie až za text štúdie.** K diskete je potrebné priložiť jeden tlačенý exemplár príspevku. K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu, číslo účtu a telefonický kontakt a e-mail.

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov na stranu).

Poznámkový aparát a citovanie

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690, ktorá obsahuje aj Národnú prílohu, je potrebné pri citáciách rešpektovať aspoň jej základné zásady. Na ulahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

¹ VÁROŠ, M.: Posledný let generála Štefánika. Bratislava : International, 1994, s. 56.

² PEJSKAR, J., ed.: Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981. B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ ŠPIRKO, D. – LUPTÁK, M.: Obrana bratislavského predmestia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In: Vojenská história, roč. 6, 2002, č. 1, s. 9-10.

⁴ DEIGHTON, L.: Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque. Prel. Z. Kárník. Praha : Argo, 1994, s. 85.

⁵ PEJSKAR, ref. 2, s. 97.

- v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref. 2, s. 93.
- autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má ci-tované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame: ŠPIRKO, D. a i. (a iní) alebo ŠPIRKO, D. et al. (et alii)
- v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha; Bratislava : Argo; Concordia, 1999
- údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o roz-sahu
- Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.
- pri odkaze na archívny prameň uvádzať skratky: f. (nie fond)
 - šk. (ako škatuľa, nie krabica)
 - č. j. (s medzerou)
 - VÚA-VHA Praha, f.; pozri tiež PEJS, O.: ...
 - Tamže, s. 8. (nie tamtiež)

Čísla poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾ ^{4]}

Adresa redakcie: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava
tel.: 02/48 207713
E-mail: stanovam@mod.gov.sk

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov roz-hodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevraca-jú.

OBSAH

Štúdie

HURBANIČ, Martin: Obrana Konštantínopola počas avarského útoku roku 626.....	3
CSIKÁNY, Tamás: Uhorské jednotky v bitke pri Slavkove.....	28
BOBOKOVÁ, Jarmila: Bezpečnostný systém v Európe v 19. storočí. Od Metternicha k Bismarckovi.....	38
CHORVÁT, Peter: Maďarské kráľovské honvédsťvo verzus československé opevnenia – K problémom interakcie	47
PEJS, Oldřich: K existenci internačného tábora pro válečné zajatce v Humenném (1942 – 1944)	70
ŠTEFANSKÝ, Michal: Rokovania o rozmiestnení sovietskych vojsk na území Československa (august – október 1968)	93

Dokumenty a materiály

ZUPKO, Štefan: Pevnostný kanón vz. 44/59 kalibru 85 mm	108
DUBÁNEK, Martin: Pěchotní srub B-S 13 na Bratislavském předmostí a jeho poškození sovětskými vojáky v srpnu 1968.....	118

Recenzie

CANFORA, L.: Gaius Iulius Caesar. Demokratický diktátor. (Pavol Valachovič).....	128
MANN, J.: Attila – barbarský kráľ, ktorý vyzval na súboj Rím. (Peter Bystrický)	132
DANGL, Vojtech: Armáda a spoločnosť na prelome 19. a 20. storočia. (Roman Holec) .	135
MIKLUŠOVÁ, L.: Epopeja zabudnutých. (spomienka na účastníkov vojnových udalostí v r. 1939-1945 pochádzajúcich z obcí bývalého notariátu Bolešov v okrese Ilava). (Martin Lacko)	138

Historické reflexie

SZÁRAZ, Peter: K prijímaniu jedného zákona o historickej pamäti	141
---	-----

Anotácie, glosy.....	147
----------------------	-----

Kronika	159
---------------	-----

Bibliografia

ŠEĐOVÁ, Božena: Vojenská história Slovenska. Výberová bibliografia XIII. – 2005.....	161
--	-----

INHALT

Studien

HURBANIČ, Martin: Die Verteidigung von Konstantinopel während des Angriffes von Awaren im Jahre 626	3
CSIKÁNY, Tamás: Die Ungaren in der Schlacht bei Austerlitz.....	28
BOBOKOVÁ, Jarmila: Sicherheitssystem in Europa in dem 19. Jahrhundert von Metternich bis Bismarck	38
CHORVÁT, Peter: Die Ungarische Königliche Armee Versus Das Tschechoslowakische Festungswerk – Zu Den Problemen Der Interraktion	47
PEJS, Oldřich: Zur Existenz Des Internationallagers Für Kriegsgefangenen In Der Stadt Humenné (1942 – 1944)	70
ŠTEFANSKÝ, Michal: Die Verhandlungen Über Dislokation Der Sowjetischen Armee Auf Dem Tschechoslowakischen Gebiet (August – Oktober 1968)	93

Dokumente und Materialien

ZUPKO, Štefan: Die Festungskanone Muster 44/59, Kaliber 85 mm.....	108
DUBÁNEK, Martin: Einbruch der sowjetischen Soldaten ins bratislavaer Infanteriebastion B-S 13 im Jahre 1968.....	118

Recensionen	128
--------------------------	-----

Historische Reflexionen	141
--------------------------------------	-----

Wörterverzeichnissen, Glossen	147
--	-----

Chronik	159
----------------------	-----

Bibliographie	161
----------------------------	-----

CONTENTS

Studies

HURBANÍČ, Martin: Defense of Constantinople during the Avar siege of 626	3
CSIKÁNY, Tamás: Hungarian troops in the Battle at Slavkov	28
BOBOKOVÁ, Jarmila: The security system in Europe in the 19 th century.....	38
CHORVÁT, Peter: The Hungarian Royal Army versus Czechoslovak fortifications- in the questions of interaction	47
PEJS, Oldřich: To the existence of an internment camp for prisoners-of-war in Humenne (1942 – 1944)	70
ŠTEFANSKÝ, Michal: The negotiations on dislocation of the Soviet Army from Czechoslovakia (August – October 1968).....	93

Documents and materials

ZUPKO, Štefan: 44/59 85mm fort cannon.....	108
DUBÁNEK, Martin: The burglary of Soviet soldiers into Bratislava infantry cabin B-S 13 in 1968	118

Reviews	128
----------------------	-----

Historical reflexions	141
------------------------------------	-----

Annotations, glossed	147
-----------------------------------	-----

Chronicle	159
------------------------	-----

Bibliography	161
---------------------------	-----

Vojenská história 1/2008

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave
v spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc.

Výkonná redaktorka: Mgr. Mária Stanová

Grafická úprava: Dušan Babjak

Redakčná rada: PhDr. Igor Baka, PhD., PhDr. Michal Barnovský, DrSc., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., PhDr. František Cséfalvay, CSc., pplk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD., PhDr. Viliam Čičaj, CSc., PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (podpredseda), PhDr. Marián Hronský, DrSc., Mgr. Peter Kralčák, plk. Dr. Jaroslav Nižňanský, PhD., PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (predseda), PhDr. Jan Štaigl, CSc., doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Kontaktné emailové adresy: sedova@mod.gov.sk

stanova@mod.gov.sk

Tel. kontakt: +421/2/4820 7713, 4820 7703

Fax: + 421/2/48207719

Schválené do tlače dňa: 3. 3. 2008

Registračné číslo 1713/97

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: OPZ HS MO SR, Kutuzovova 8, Bratislava

Na obálke: Súdobý plagát vyzývajúci slovenských krajanov na vstup do čs. légii vo Francúzsku počas 1. sv. vojny